

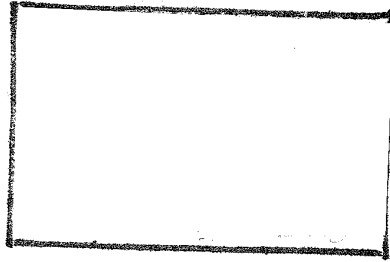
**BELGELERLE
MİLLÎ MÜCADELE SIRASINDA
ANADOLUDA AYAKLANMALAR
VE
MERKEZ ORDUSU**

Dr. Mustafa BALCIOĞLU

**BELGELERLE
MİLLÎ MÜCADELE SIRASINDA
ANADOLUDA AYAKLANMALAR
VE
MERKEZ ORDUSU**

Dr. Mustafa BALCIOĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	VII

BİRİNCİ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞU	1
I. MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞ SEBEBİ	1
II. MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞ HAZIRLIKLARI ve NURETTİN PAŞA'NIN KOMUTANLIĞA TAYİNİ	3
III. KOLORDU'NUN LAĞVI VE MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞU	10
IV. MERKEZ ORDUSU KOMUTANI'NIN YETKİLERİ	13

İKİNCİ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN TEŞKİLATLANMA VE İŞLEYİŞİ	17
I. Merkez Ordusu'nun Kurduğu Birlikler	17
A. Asayiş Mintikaları Teşkilâtı	17
B. Oymak Teşkilâtı	17
C. Askerî Polis Teşkilâtı	20
D. Amele Taburları	27
E. Depo Alayları	31
F. Asayiş Bölükleri	34
G. Emniyet Teşkilâtı	38
H. Mıntika Komutanlıkları	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN İSTİHBARAT FAALİYETLERİ	49
I. BÖLÜCÜLÜK VE CASUSLUK FAALİYETLERİ	49
II. MERKEZ ORDUSU BÖLGESİ'NDEN ANADOLU'YA GELENLER	56
III. SANSÜR İŞLERİ	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN ASKERİ FAALİYETLERİ	63
I. PONTUS İSYANI VE ORDUNUN BASTIRMA HAREKÂTI	63
II. KOÇGİRİ İSYANI VE ORDUNUN BASTIRMA HAREKÂTI	117
III. ASAYİŞİ SAĞLAMAK İÇİN YAPILAN FAALİYETLER	163
A. Adî Nitelikli Eşkiyalık Hareketleri	166
B. Siyasî Nitelikli Eşkiyalık Hareketleri	172
1. Çapanoğulları'nın Faaliyetleri	173
2. Aynacıoğulları'nın Faaliyetleri	174
3. Ermeni ve Gürcü Faaliyetleri	179
4. Rumların Faaliyetleri	181
5. Aynıkçı Çerkeslerin Faaliyetleri	183
6. Aynıkçı Kürtlerin Faaliyetleri	185
C. Asayiş Sağlamak İçin Alınan Tedbirler	187
1. Silah Toplama Faaliyeti	193
2. Fırariler Sorunu	197
3. Fırara Karşı Alınan Tedbirler	201

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN İDARİ FAALİYETLERİ	207
I. ORDU - BASIN İLİŞKİLERİ	207
II. MORAL HİZMETLERİ	211
III. EĞİTİM VE TEFTİŞ	215
IV. YAZIŞMALAR	218
V. ORDU - MÜLKİYE İLİŞKİLERİ	219
VI. SAĞLIK İŞLERİ	222
VII. LOJİSTİK FAALİYETLER	224
1. Menzîl Teşkilâtı	224
2. Nakliye Teşkilâtı	229
3. İkmâl Faaliyetleri	232
a. Levazım İşleri	233
b. Silah ve Cepane İkmâli	237
c. Personel İkmâli	239

ALTINCI BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN LAĞVEDİLMESİ	247
I. NURETTİN PAŞA HAKKINDA TAHKİKAT AÇILMASI	247
II. ORDUNUN LAĞVEDİLMESİ	260
SONUÇ	265
KAYNAKÇA	280

Ö N S Ö Z

Bu araştırmada Millî Mücadele Tarihi'nin bir kesitinin ortaya konmasına çalışılmıştır.

Millî Mücadele'de Merkez Ordusu'nun faaliyetlerinin incelenmesi ile askerî tarihimize bir ölçüde katkıda bulunma; belki ondan da önemlisi, siyasî tarihimizin bir cephesine ışık tutma amacı güdülmüştür.

Şimdiye kadar, Merkez Ordusu hakkında bağımsız bir çalışma yoktur. Ancak sözkonusu Ordu tarafından bastırılan Koçgiri ve Pontus İsyanı hakkında az da olsa çalışma yapılmıştır. Ne var ki, bu sahada çalışmaları olan yazarlar, dökümanların hemen hemen yok denecek kadar azlığından şikayet etmektedirler. Araştırmamız, bu eksikliği bir ölçüde gidermek için büyük oranda arşiv belgelerine dayandırılarak yapılmıştır. Tesbit ve çözümlemelerin söz konusu belgeler üzerine inşa edilmesine çaba gösterilmiştir. Ümit edilir ki, daha sonra yapılacak olan araştırmalar konunun daha mükemmel ve yeterli biçimde aydınlanmasına yardım eder.

Çalışmalarım sırasında kıymetli tavsiyelerini esirgemeyen Doç. Dr. Refik TURAN'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Mustafa BALCIOĞLU
Ankara - 1991

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ATASE Arş.	: Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi
bkz.	: bakınız
B.T.T.D.	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
Ds.	: Dosya
E.H.U.	: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye
Fhr.	: Fihrist
H.T.V.D.	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Kls.	: Klasör
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M. Arş.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

G İ R İ Ş

İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinin hatalı tutumları sonunda Birinci Dünya Savaşı'na katılmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, dört yıl sonra pek hazin bir sonuçla karşılaşarak 30 Ekim 1918'de yaptığı Mondros Mütarekenâmesi ile İtilâf Devletleri'ne teslim oldu.

Osmanlı Devleti, mütarekenin hükümlerine göre fiilen sona erdi. Mütareke şartları gereğince İtilâf Devletleri'ne herhangi bir bölgeyi kendi emniyetleri için işgal hakkı tanınacak, ordu terhis edilecek, silah ve cephaneler ile ulaşım yolları ve vasıtaları teslim edilecektir.

İtilâf Devletleri, mütareke hükümlerine dayanarak Anadolu topraklarını savaş içerisinde yaptıkları gizli paylaşım antlaşmalarına uygun olarak işgâle başladılar. İşgâl eylemleri, terhis edilmiş Osmanlı Ordusu'ndan geride kalan birliklerin bırakışma hükümleri ile elleri kolları bağlandığı için çok az kuvvetlerle ve kısa sürede gerçekleştirildi. Ayrıca, St. Jean de Maurienne Antlaşması'nda varılan karara rağmen, özellikle İngilizlerin etkisiyle İtalya yerine İzmir'e Yunan işgâl kuvvetleri çıkarıldı. Türk Ulusu bağımsızlığını ve yurdunu kaybetmekle karşı karşıyaydı.

Bu duruma İtilâf Devletleri'nin, özellikle İngiltere'nin kontrolüne girmiş olan Padişah ve hükümetlerin çare olmaları düşünülemezdi. Yine tehlikeyi bertaraf etmek ulusa düşüyordu. Ne var ki yıllardanberi arka arkaya devam eden harplerin halkın ruhunda uyandırdığı bezginlik ile maddî yoksunluklara ek olarak, harp sonraları görülen ahlakî buhran yeni bir mücadeleye atılma-

yı güçleştiren unsurlardı. Her yerde halk bezgin, bitkin, ümitsizdi. Harbe ve askerliğe karşı isteksizdi.

Devlet otoritesi kalmamıştı. Savaş içinde çıkan asker firarisi ve bunların meydana getirdikleri soygun ve saldırılardan ötürü can, mal ve ırz güvenliği kalmamıştı. Özellikle Merkezî Anadolu bölgesi eşkiyalık olaylarının çok sık görüldüğü yerd.

Bu olumsuz şartlara rağmen memleket ve milletin geleceğini düşünen vatanseverler, yeniden İstiklâli kazanmak ve her ne pahasına olursa olsun, hiç olmazsa Anadolu topraklarını düşmandan temizlemek maksadıyla teşebbüse geçtiler. Çeşitli yerlerde bir yandan direniş örgütleri kurulurken, öte yandan işgalcilere karşı silahlı karşı koymalarda da bulunuldu. Halkın bu direnişi, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından sonra 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da, 4 Eylül 1919'da Sivas Kongreleri şeklinde tezahür etti. Bu güçlü irade, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi şeklini aldı. Artık Anadolu'nun kurtuluşu Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarınınca teşkilâtli ve sistemli olarak gerçekleştirilmeye yönelmiş bulunuyordu.

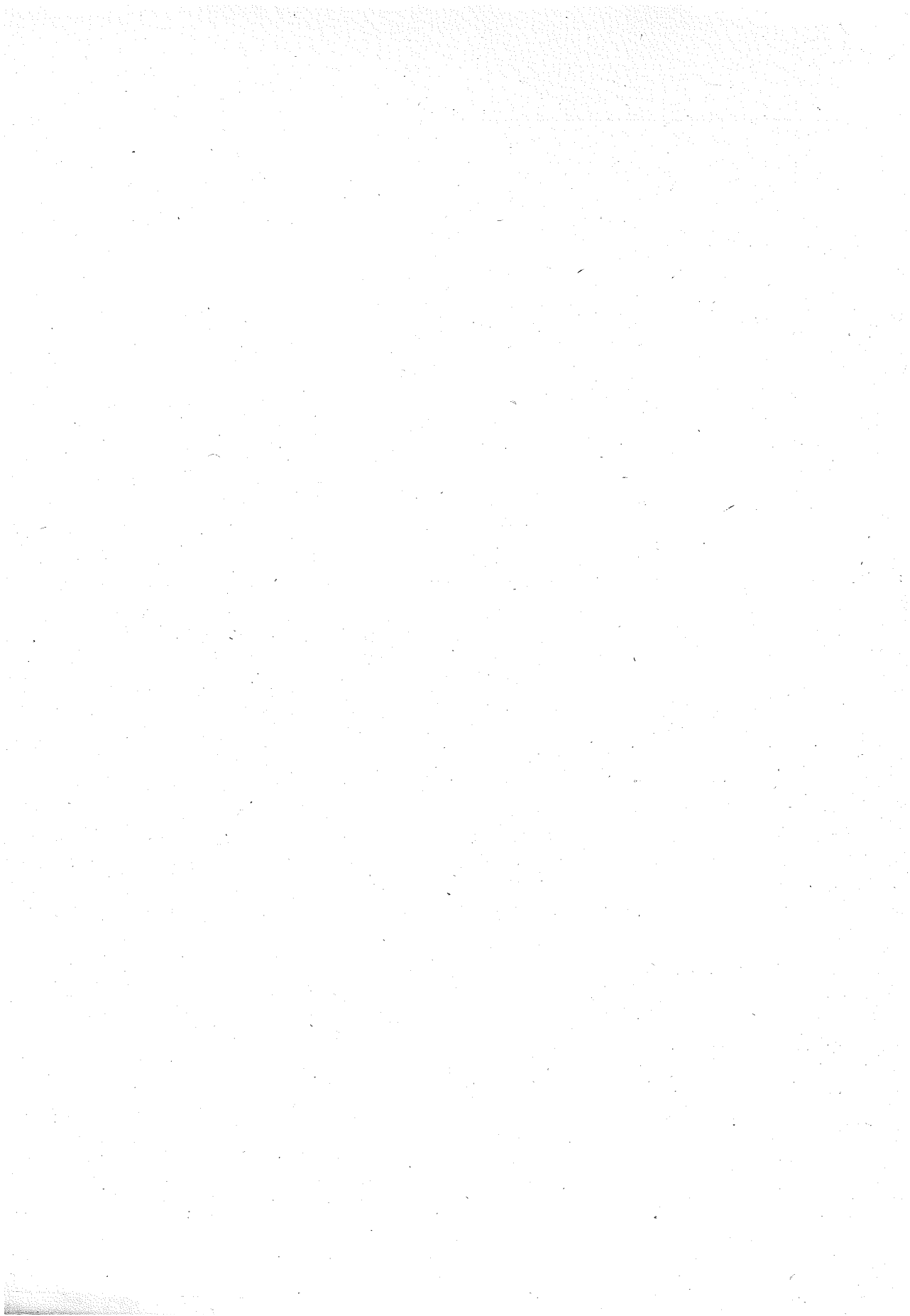
Ankara'da kurulan T.B.M.M., kurtuluşu sağlamak için hem sayıları 200.000'i bulan işgal ordularına hem de Doğu Anadolu'da Ermenistan Devleti kurmak isteyen Ermenilere karşı savaş vermek zorundaydı. Dış cephede işgal ordularına, iç cephede ise İtilâf Devletleri'yle işbirliği yapan Osmanlı Hükümeti ve onun Anadolu'da sebep olduğu bozguncu girişimlere ve uzun savaş yıllarının doğurduğu güvenlik bozucu olaylara karşı koymak zorundaydı. Dış cephede yapılacak savaş için düzenli ordu kurulması gerekiyordu. Bunun gerçekleşmesi iç güvenliğin sağlanmasına bağlıydı. İçerideki güvenliği bozucu en önemli husus iç ayaklanmalardı. Kurtuluşu, istilacıları kızdırmamak ve Anadolu'da başlatılan ulusal hareketin önderlerini asfî ilân etmekte gören İstanbul Hükümeti'nin bu tavrı yüzünden, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde T.B.M.M.'nin otoritesine karşı ayaklanmalar meydana geldi. Bununla birlikte Anadolu'nun içerisinde bulunduğu karmaşık durumdan yararlanmaya çalışan bir kısım azınlık da istiklâl sevdasına düşmüş, işgalcilerle işbirliği yaparak isyan girişimlerinde

bulunmaktan geri kalmamışlardı.

1919 ve 1920 yıllarında Batı Cephesi'ndeki Yunan taarruzlarına paralel olarak gelişen Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki isyanları, düzenli ordu kurulamadığı için daha çok sivil kuvvetler bastırmıştı. Güçlkle de olsa isyanların bastırılması, T.B. M.M.'nin hem savaşın devam ettiği cephelerde hem de ülke içerisindeki nüfuzunu daha bir artırmaya yaradı.

Ne var ki merkezî Anadolu'da ve Karadeniz Bölgesi'nde Rumların oturduğu yerlerde asayişsizliğin önünü almak mümkün olmamıştı. Halbuki söz konusu yerlerde düzenin sağlanması Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması için gerekliydi. Çünkü muhtemel bir Rum ve Kürt Ayaklanması geniş kitlelere de mal olacağı için büyük bir tehlike arz ediyordu. Yine söz konusu bölge Rusya'dan, Şark Cephesi ve Elcezire Cephesi'nden Batı Cephesi'ne ikmâllerin yapıldığı yolların üzerinde bulunuyordu. Ortaya çıkacak bir engel, söz konusu yerlerden yapılan ikmalleri pekâla sekteye uğratabilirdi. Ayrıca yörede görülen asayişsizlik, asker kaçaklarının, eşkiyanın bölgede yığılması sonucunu doğuruyordu. Bu durum hem T.B.M.M.'nin otoritesini yok saydirtıyor, hem de cephelerin zayıflamasına yol açıyordu.

Yukarıda belirtilen tehlikeleri bölgedeki mevcut askerî ve kolluk güçlerinin önlemesi imkansızdı. Çünkü hem sayısal, hem de organizasyon bakımından bunu sağlayacak düzeyde değillerdi. Düzenli ordu kurma çalışmalarına hız verildiği 1920 yılı sonlarında bu soruna da çözüm bulmak için çalışmalar yapıldı. Nitekim 1920 yılı Aralık ayı'nın başında sözü edilen yörelerde asayişî sağlamak amacıyla özel bir ordu kuruldu. Böylece Millî Mücadele Tarihi'nin yaratılmasında önemli rolü olan Merkez Ordusu ortaya çıkmış oluyordu.

"....Dahilî isyanları bastırmak, Yunan taarruzunu tevkif etmekten elbette daha mühimdir."

"....Anadolu merkezindeki asayiş meselesini halle memur kuvvetlerimizi, büyücek bir kumanda altında tevhid etmekte fayda tasavvur ettiğimizden; 9 Kânunuevvel 1920'de Sivas'taki 3. Kolordu'yu lağvederek, onun vazifesini yeni teşkil ettiğimiz Merkez Ordusu'na tevdi ettik."

NUTUK'tan

BİRİNCİ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞU

I. MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞ SEBEBİ

Merkez Ordusu'nun kuruluşu, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlûp çıkan ve Mondros Mütarekenamesi'ni imzalamak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun, galip devletlerce paylaşılması ve mütareke hükümlerinin insafsızca uygulanmasıyla yakından ilgilidir.

Birinci Dünya Savaşı içindeki gizli çalışmalarını mütarekeden sonra, açıkça ayaklanma hareketine çeviren Pontusçular; özellikle Karadeniz kıyılarında ve hinterlandında gittikçe artan kanlı faaliyetlere girişmişlerdi. Devletin güçsüzlüğünden ve İtilâf Devletleri'nin kendilerine müzahir olmalarından faydalanarak dağlara çıkan ve azgınlıklarını büsbütün artıran Pontus çetelerinin sayısı, bir ara 25.000'e ulaşmıştı. Bölgedeki köy ve kasabalarda yaşayan Rum halkı, eşkiyaya yataklık ve yardım etmekten geri kalmıyordu. Belki Pontus meselesinin çok önemli olmasının sebebi buradadır. Rum halkın ekseriyeti tarafından desteklenen bir isyan niteliği taşıması; Bu durumdan cesaretlenen Rum çeteleri, saldırılarını daha bir artırıyorlardı. Mütarekeden, Merkez Ordusu'nun kurulduğu tarihe kadar 750'ye yakın Türk'ü öldürmüşlerdi. Türk köylerini ve değirmenlerini yakan Rum çeteleri, birçok Türk kadınına da tecavüz etmişlerdi. Merzifon'daki Amerikan Koleji'nin Pontusçu öğrencileri, niyetlerini anlayan Türkçe Öğretmeni Zeki Bey'i bile öldürmüşlerdi¹.

¹ Pontus Meselesi, Teşkilât-Rum Şekavât ve Fecayii-Hükûmetin İstidlâl ve Tedbiri-Avrupa Hükûmetleri'yle Muhabere, Ank. 1338, s.143.

Yunan Ordusu'na karşı emniyet içinde çarpışabilmek için, Anadolu'nun şakilerden arındırılması gerekiyordu.

Karadeniz Bölgesi'nde, Pontusçuluk tehlikesi günden güne artmaya devam ederken, Sivas Vilayeti ve civarında bir başka isyan hazırlıkları yapılıyordu.

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekenamesi'ni imzalayarak, düşmanlarıyla savaşa nihayet verince; hükûmetsizliğin verdiği cesaretle bazı ayrılıkçı aşiretler arasında bir kaynaşma başladı. Hele Sevr Antlaşması'na bölücü mahiyette konulmuş bir madde, bütün isyancı aşiretlerin caseretini artırmış; onları tahrik ve teşvikesebep olmuştu. Bu tahrike kapılanlardan Koçgiri Aşireti Reisi Haydar Bey ve kardeşi Alişan, Zara ve civarında isyan hazırlığına giriştiler¹. Kürt Teali Cemiyeti mensubu olan Haydar ve Alişan Beyler, İstanbul'da, cemiyetin reisi Seyyid Abdülkadir'den aldıkları talimat ile hareket ediyorlardı. Anadolu'daki Milli Direniş için, tehlikeli olabilecek bu teşebbüsün de önlenmesi gerekiyordu.

Yine bu sırada Yozgat, Çorum, Tokat, Amasya, Kırşehir sancaklarında Çapanoğlu ve Aynacıoğulları İsyanlarının artıkları, zabıta kuvvetlerini meşgul ediyordu. Bu bölgede eşkiyalık yapan çok sayıda çete faaliyette bulunuyordu. Ankara Hükûmeti'nin bütün dikkatini Batı Cephesi'ne teksif edebilmesi için, Anadolu Merkezindeki bu tür faaliyetlere de son verilmeliydi.

Mustafa Kemal, Anadolu merkezindeki tehlikeli durumu çok iyi kavramıştır. Çünkü 3. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilişinin bir sebebi de bu bölgedeki asayiş düzene koymaktı. Bu konuda Mustafa Kemal daha 17 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Canik Livası'yla Güney havalisindeki asayişin temini için mevcut jandarma ve birlikleri takviye amacıyla, bir kaç bin erin daha silah altına alınması gerektiğini bildirdi². Karar verici; Millî Direniş'in önündeki tehlikeli enge-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Dosya 8.

2 H.T.V.D., sayı:1(Eylül 1952), Vesika:3.

li daha 1919 Mayıs'ında görmüştü. Bölgenin asayışı daha 1920'nin sonlarında bozulmaya başlamıştı. Asayişsizlik birkaç bin neferle önlenemeyecek boyutlara ulaşmıştı. Fakat Anadolu merkezinde asayişin sağlanması gerekliydi.

Bu görev düzenli ve özel bir ordu olarak kurulan Merkez Ordusu'na verildi.

II. MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞ HAZIRLIKLARI VE NURETTİN PAŞA'NIN KOMUTANLIĞA TAYİNİ

Anadolu'da asayişin sağlanması, Batı Cephesi'nin güvenliğinin temini için gerekliydi. Anadolu merkezindeki asayişsizliği önlemek bölgedeki mevcut kuvvetlerle mümkün olamazdı. Karargâhı Sivas'ta bulunan 3. Kolordu ve bağlı birliklerinden 15. Fırka* Samsun'da; 5. Kafkas Fırkası Amasya'da konuşlandırılmıştı.

Ne var ki, bu birliklerin personel mevcudu çok yetersizdi. Birlikler Mondros Mütarekesi uyarınca yapılan terhislerle birer iskelet kadro haline getirilmişti. 3. Kolordu'nun personel mevcudu 1919'da 4398 idi¹. Bu mevcudun bir kısmı da muharip olmayan personelden oluşuyordu. Bu yüzden zayıf kadrolarıyla bu Kolordu, önem verilecek bir güç niteliği taşımıyordu.

Anadolu merkezinde meydana gelecek muhalif bir hareketin bastırılması gerekiyordu. Bu yüzden bölgede sözkonusu ağır görevi yapabilecek bir teşkilâtın kurulması lâzımdı. Bu mesuliyeti yüklenebilecek, teşkilâtı organize edebilecek, muktedir bir komutana ihtiyaç duyuluyordu. Bu ihtiyacın duyulduğu sıralarda meydana gelen gelişmeler, muktedir bir komutanı da ortaya çıkardı. T.B.M.M. Hükümeti'nin onayı ile 3. Kolordu lâğvedilip, yerine kurulan Merkez Ordusu Komutanlığı'na Mirliwa Nurettin İbrahim tayin edildi.

* Fırka: Tümen eşidi birlik.

1 ATASE Arş., Kls.727, Ds.3, Fhr.3/3.

Nurettin Paşa'nın yeni kurulan Ordu'ya komutan olarak tayin edilmesi, bir dizi gelişmelerin sonunda gerçekleşmiştir.

Nurettin Paşa, Birinci Dünya Harbi'nde; Irak ve Havalisi Komutanlığı'nda bulundu. Irak'ta, Selman-ı Pâk Bölgesi'nde İngiliz kuvvetlerinin mağlûp ve esir edilmesinde önemli yararlılık gösterdi. Bu zafer ona haklı bir şöhret kazandırdı. Mondros Mütarekenamesi'nin imzasından önce, Aydın Bölgesi'ndeki 17. Kolordu Komutanlığı'na tayin edildi. Aynı zamanda, Aydın Vali Vekilliği'ni yapıyordu. Bu görevdeyken, Yunanlıların İzmir'i işgallerinden söz edilmeye başlandı. Muhtemel bir işgale karşı bölgenin ileri gelenleri ile birlikte, Müdafâ-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'ni kurdu¹. Rumların şikayeti üzerine, Nurettin Paşa görevinden alındı. İstanbul'da bir süre kalan Nurettin Paşa, Kuvay-ı Milliye ile ilişkilerini sürdürdü². Öyle ki Millî Direniş yanlısı Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e gönderdiği bir yazıda Nurettin Paşa'nın daha başlangıcından beri bütün varlığıyla Millî Mücadele'ye taraftar olduğunu defalarca arzettiğini belirterek, böyle "şayan-ı itimat" kuvvetli şahsiyetlerin Anadolu'ya kazandırılması kanaatinde olduğunu bildirmiştir³.

Nurettin Paşa, 1920 Haziran ayı ortalarında, yanında Diyarbakırlı Kâzım Paşa olduğu halde, Ankara'ya gelerek, resmen Millî Mücadele'de görev almak istedi. Mustafa Kemal, Fevzi Paşa ve İsmet Bey'le yaptığı görüşmelerde, Hilâfet ve Saltanat hakkındaki görüşlerinin ne olduğunu; Bolşeviklik hakkındaki nokta-i nazarlarını ve İtilâf Devletleri'ne karşı, bilhassa İngilizler aleyhine kesin bir tutum ve savaşa karar verilip, verilmediğini öğrenmek istedi. Ancak, kendisine verilen cevapları pek tatminkâr bulmadı. İsmet Bey'in Konya Valiliği görevini kendisi için uygun gördüklerini söylemesi üzerine, böylesi pasif bir görevi kabul etmeyeceğini ifade etti. Memleketi birkaç kişinin idare et-

1 Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İst.1975, s.378.

2 ATASE Arş., Kls.554, Ds.2, Fhr.112.

3 ATASE Arş., Kls.554, Ds.2, Fhr.110.

tiğini görmekten de üzüntü duyduğunu ayrıca bildirdi. Ankara Hükümeti ile anlaşamayan Nurettin Paşa, yanında damadı Hüseyin Hüs-nü Bey ile 14 Temmuz 1920'de Kastamonu'ya gitti . Kastamonu valisi Cemal Bey'in de izni alınarak, Açıksoz Gazetesi'nde "Selman-ı Pâk Kahramanı Şehrimizde" başlıklı, Ferruh Niyazi imzasıyla bir başyazıyla Nurettin Paşa'nın Kastamonu'ya gelişi halka duyuruldu¹.

Nurettin Paşa hakkındaki övgü dolu yazıdan rahatsızlık duyan, Ankara Hükümeti'nin vekillerinden Adnan Bey, Hükümet ile birlikte çalışmak istemeyen Nurettin Paşa'nın böyle karşılanmasının, onun taraftarlığı anlamına geldiğini Kastamonu Valiliği'ne bildirdi. Ferruh Niyazi Bey'in, Hükümet doktorluğundan istifasını istedi. Vali Cemal Bey'in araya girmesiyle konu kapandı². Ankara Hükümeti'nin Nurettin Paşa hakkında olumlu düşünmediği, Adnan Bey'in gösterdiği tepkiden anlaşılmaktadır.

Ankara Hükümeti, Nurettin Paşa'yı unutmadı. 21.8.1920'de Taşköprü Kaymakamlığı'na, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet imzasıyla gönderilen yazıda Nurettin Paşa'nın ne yaptığı soruldu. Kaymakam, Nurettin Paşa'nın nerede bulunduğunun en son eniştesi tarafından da sorulduğunu ve izinli olarak Taşköprü'de oturduğunu bildirdiğini yazdı³.

E.H.U. Reisi'nin Nurettin Paşa'nın vaziyetini sormasının sebebi, onunla Ankara Hükümeti arasındaki irtibatı kesmemek olduğu anlaşılmaktadır. Olayların gelişmesi de bu yargıyı doğrulamaktadır.

Ankara Hükümeti ile anlaşamayıp, Taşköprü'ye giden Nurettin Paşa, buradayken T.B.M.M. üyelerinden Kozan Mebusu Doktor Fikret, Menteşe Mebusu Tefvik Rüştü ve Saruhan Mebusu Refik Şevket Beylerle karşılaştı. Nurettin Paşa ile görüşen mebuslar "Selman-ı Pak Kahramanı"ndan Ankara Hükümeti'nin yararlanması kanısına vardılar. Nitekim 10 Kasım 1920'de T.B.M.M.'ne bir telg-

1 M. Kemal Atatürk, Nutuk, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İst. 1982(14. Bas.), s.457-458.

2 Nurettin Peker, İstiklâl Savaşı'nın İnebolu ve Kastamonu Havâlisi(1918-1923), İst. 1955, s.218.

3 ATASE Arş., Kls.604, Ds.171, Fhr.7.

raf çekerek "bu zatın hizmetinden, muazzez vatanımızın mahrum kalmasını..." istemediklerini belirterek Paşa'ya şahsiyetiyle mütenasip bir görev verilmesini istediler.¹

T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal, konu ile ilgili olarak 13 Kasım'da E.H.U. Reisi Fevzi Paşa'ya yazısında Ordu komutanı yetkisiyle, 3. Kolordu Komutanı Selahiddin Bey'in yerine, Sivas ve Havalisi Komutanı olarak Nurettin Paşa'yı getirmeyi düşündüğünü, bu hususta kanaatini bildirmesini istedi².

E.H.U. Reisi Fevzi Paşa, Mustafa Kemal'e hemen aynı gün verdiği cevapta Nurettin Paşa'yı Sivas ve Havalisi Komutanlığı'na getirme teklifine katıldığını ve hemen gerekli işlemlere başlayacağını bildirdi³. Yine aynı gün, Fevzi Paşa Nurettin Paşa'ya Sivas ve Havalisi Komutanlığı'na getirilmesinin düşünüldüğünü yazdı. Nurettin Paşa görevi kabul ederse; Ordu komutanı yetkilerine sahip bulunacaktı. Ayrıca 5., 15. ve yeni teşkil edilmekte olan 6. Atlı Piyade Fırkası da emrinde olacaktı⁴.

Ertesi gün Kastamonu Havalisi Komutanı aracılığı ile E.H.U. 'ye cevap geldi. Nurettin Paşa, kendisine daha önce teklif edilen Bolu ve Havalisi memuriyetini hizmet için kâfi görmediğini, düşmanla göğüs göğüse çarpışacak cepheler dururken, pusuda düşman bekleme görevinin kendisini üzdüğünü belirterek, Ermenistan'ın düşmanlığı ve vaziyetin önemi yüzünden, 3. Kolordu Mıntıkası Komutanlığı görevini kabul edeceğini, yalnız "Havalî Komutanlığı"

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.7. Söz konusu yazının tam metni şöyledir.

"Burada hüsnü tesadüfle, bir kaç kere konuşup hasbihalde bulunduğumuz Nurettin Paşa'nın serdettiği efkâr ve mütealâttan bu cihad-ı mukaddesemizin ve gittikçe inkişaf etmekte bulunan inkılâb-ı kebirimizin elyevm şayan-ı istifade bulunan bu zatın hizmetinden, aziz vatanımızın mahrum kalmamasını temin için teklif edilecek şahsiyetiyle mütenasip herhangi bir hizmeti kabul müheyya ve iltifatkâr sözlerden mütehassis olan müşarüllileyhin istihdamına, bir kere daha delâlet-i samilerini istirham etmeyi millî bir vecibe telakki ettiğimiz maruzdur."

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.6.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.8.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173. Fhr.4.9.

ünvanının değiştirilmesini istedi¹. Nurettin Paşa teklif edilen görevi kabul edişinin sebeplerinden birisini, Ermenistan'ın muhasematı olarak göstermektedir. Ancak Ermenistan'ın bir saldırısına direkt muhatap olacak yer Doğu Cephesi'dir. 3. Kolordu Mıntıkası'yla dolaylı olarak ilgilidir. Anlaşılan Nurettin Paşa teklif edilen görevin önemini artırmak istemektedir. Havalı Kumandanlığı ünvanını da askerî mazisi ve rütbesine uygun bulmamış olacak ki değiştirilmesini teklif ediyor. Bunlar, Nurettin Paşa'yı azamet sahibi olarak görenlerin kanaatini doğrulamaktadır.

Nurettin Paşa'nın görevi kabul etmesine rağmen, bir takım isteklerde bulunmasını anlamsız bulan E.H.U. Reisi Nurettin Paşa'ya Ordu Komutanlığı'na tayin edileceğini belirterek, kabul edip etmediğini bildirmesini istedi². Nurettin Paşa son kararını bildirdi. Fakat Ankara Hükümeti'nin izleyeceği politika hakkında görüşlerinin bildirmeden de yapamadı.

16 Kasım tarihli yazısında Millî Hakimiyet'in kabulüyle beraber Cumhuriyet'e gidilmemesini, Hilafet ve Saltanatın muhafazasını, millî istiklâl'in temini şartıyla Anadolu ve İstanbul idarelerinin birleştirilmesini, Rusya ile ittifakla yetinilmesini Bolşeviklik'e asla iltifat edilmemesini belirtti. Ayrıca milletin ihtiyaçlarına cevap verecek halka karşı dürüst bir idarenin tesisini hatırlatmakta; diğer devletlerle olan ilişkilere önem verilmesini, bir kaç kişinin reyıyla iş yapılmamasını, millî bir ordunun en kısa zamanda teşkil edilmesini istedi. Bu yazıdan maksadının hükümetin işlerine karışmak olmadığını, bunları memleket ve millet için yazdığını ifade ile Merkez Ordusu Kumandanlığı'nı kabul ettiğini bildirdi³.

Merkez Ordusu adı ilk defa bu yazıda Nurettin Paşa tarafından kullanılmıştır. Bu ad ne Mustafa Kemal ne de E.H.U. Reisi Fevzi Paşa tarafından daha önce kullanılmamıştır.

Nurettin Paşa'nın komutanlığa getirilmesi sözkonusu olunca; Mustafa Kemal "Sivas ve Havalisi Kumandanı" ünvanıyla 3. Ko-

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.10.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.3.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.4. Sözkonusu yazının tam metni şöyledir:
"1. Hakimiyet-i Milliye esasının kabulüyle beraber cumhuriyete doğru gidil-

lordu Kumandanı selahittin Bey'in yerine getirilebileceğini yazmıştı.

E.H.U. adına Nurettin Paşa'ya yazan Fevzi Paşa da, teklif edilen görevi "Sivas Havalisi Kumandanlığı" olarak belirtmişti. Ancak E.H.U.'ce uygun görülen bu ünvan Nurettin Paşa tarafından kabul edilmedi.

Nurettin Paşa 14 Kasım tarihli cevabı yazısında E.H.U.'-den "Sivas Havalisi Kumandanlığı" ünvanının değiştirilmesini istemiştir. Bir gün sonra E.H.U. Nurettin Paşa'ya, "Ordu Kumandanlığına" tayin edildiğini belirten bir yazı gönderdi. Havalı Kumandanlığı Nurettin Paşa'nın istediği biçimde "Ordu Kumandanlığı

meyerek, Hilafet ve Saltanatın muhafazası işbu makamatin Kâmekân Hanedan-ı Alf Osman uhdesinde bulunması,

2. İstiklâli Milliye'nin temini şartıyla; Anadolu ve İstanbul idarelerinin tevhidî ve Kuvay-ı Selase Devletinin anavatanda cem-i esbabının istikmali,

3. Menafîi müteakabile siyasetin tevafuku hasebiyle Rûs-Sovyet Hükümeti'yle akd-i ittifak ile iktifa olunarak Bolşevik düsturlarının Türkiye'de aynen kabul ve tatbikinden içtinab olunması,

4. Kadîm Hükümetçilik ahvalinin takibine devam olunmayıp, milletin maddî ve manevî nevakisi ve ihtiyacatı tatmine kâfi ve seviyesi ile mütenasip halka doğru bir idarenin tesisi,

5. Hariçte müzahir ve taraftar kazanmak amacı ile Umur-u Muamelat-ı Hariçye'ye Siyaset-i Düveliyeye daha ziyade atfı ehemmiyet olunması,

6. Zevat-ı mahdudanın fikir ve reyile tedvir-i umur edilmemesi,

7. Gaye-i vatanîyenin husulüne değin, davayı milliye'nin bir tesanüdü tam ile yemin-i devamı için merkez ve muhitteki ricalin layezal cemiyet ile kalben rabıta olmaları,

8. Çetecilik ve seyyar jandarma emeli gibi Kuvay-ı Milliye'deki tenevvün izalesiyle yeknesak millî bir ordunun teşkili,

9. Heyet-i Vekilenin mukadderatına iştirak gibi bir arzu ve teklifte bulunmamıştım. Ancak balâdaki kanâatlerimi muhtelif mahfillerde şifahen ve bir tezkire ile de tahriren kısım kısım arz etmiştim. Bunları memleket ve millet için yazıyorum. Merkez Ordusu Kumandanlığı'nı kabul ediyorum.

ğı" olarak değiştirildi. Yazışmalarda "Merkez Ordusu" adı 16 Kısım'da Nurettin Paşa'nın Müdafaa-i Milliye'ye yazısında kullanılmıştır. Buna göre; Anadolu'nun merkezî bölgesinde kurulan Ordu'ya ilk defa "Merkez Ordusu" adını veren Nurettin Paşa olmuştur.

Millî Hareket'e dayanak noktası olan, Anadolu merkezindeki kuvvetlerin komutanlığına Nurettin Paşa'nın tayininin nedenleri şunlardır: Bu bölgedeki tehlikeli boyutlara ulaşan bölücü hareketleri önleyebilecek muktedir bir komutan olarak görülmesidir. Nurettin Paşa, askerlik yeteneğini Irak'ta İngilizlere karşı verdiği mücadelede göstermiştir. Kurmay olmadığı halde, kendisini pek iyi yetiştirmiştir. Bu yüzden Korgeneralliğe kadar yükselmiştir.

Bir diğer neden ise; Nurettin Paşa'nın Millî Direniş'e inanmış bir komutan olmasıdır. Bu inancını, Yunanlıların İzmir'i işgalleri sözkonusu olduğunda, bölgede direniş örgütlerini kurmakla göstermiştir. Nurettin Paşa'nın 17. Kolordu Komutanlığı'ndan alınması ve yerine Ali Nadir Paşa'nın tayini hakkında, 3. Ordu Müfettişi imzasıyla Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti'ne yazısında Nurettin Paşa'nın alınması ve Ali Nadir Paşa'nın onun yerine getirilmesi olayını "millî tarihin teşhir edeceğini" belirtmektedir¹. Daha önce de görüldüğü gibi Harbiye Nazırı Cemal Paşa da Nurettin Paşa'nın Milli Direniş'ten yana olduğunu belirtmişti. Karar vericiler, Nurettin Paşa'ya görev verirken, bu konuya önem vermişlerdir.

Nurettin Paşa'nın babası, Müşir İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa II. Meşrutiyet'ten sonra, Dersim Bölgesi'nde meydana gelen ayrılıkçı ayaklanmayı bastıran ordunun komutanlığını yapmıştı. Şimdi de bir Kürt İsyanı sözkonusudur. Bu unsurun çıkardığı ayaklanmaların önlenmesinde Kürtlerin sosyal durumlarının iyi bilinmesi, uygun stratejilerin tesbitinde önemli rol oynamıştır. Nurettin Paşa'nın, babasından tevarüs ettiği kabul edilen tecrü-

¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.II, Ank. 1977, s.34.*

belerinin, Merkez Ordusu Komutanlığı'na getirilmesinde rolü olmuştur*.

III. III. KOLORDU'NUN LAĞVI VE MERKEZ ORDUSU'NUN KURULUŞU

1920 yılı sonunda, Anadolu merkezindeki gelişmelerden kaygı duyan T.B.M.M. Hükümeti'nin aldığı tedbirin, bölgedeki bütün kuvvetleri toplayacak bir idare kurmak olduğunu daha önce belirtmiştik. Ayrıca, kurulacak yeni teşkilâtın adı da belirlenmiş, komutanı da tesbit edilmişti. Bu durum T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal ve E.H.U. Reis Vekili Fevzi Paşa'nın Nurettin Paşa ile yazışmaları sonucunda oluşmuştu. Ordu'nun resmen kurulabilmesi için, T.B.M.M. Hükümeti'nin kararı da çok geçmeden yayınlandı. 9 Aralık 1920'de, 407 sayılı kararname ile, 3. Kolordu lağvedilip Merkez Ordusu kuruldu.

Ordunun kuruluşunu, T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal 3. Kolordu Komutanlığı'na şu yazıyla bildirmiştir:

"1. 3. Kolordu lağvedilmiş ve 5. 15. Fırkalarla Sivas'ta derdest teşkil 6. Atlı Piyade Fırkalarından mürekkep olarak, Merkez Ordusu teşkil ve ihdas olunmuştur.

2. Merkez Ordusu Kumandanlığı'na seferde Ordu Kumandanı selahiyeti ile Mirliya Nurettin Paşa Hazretleri tayin olmuştur.

3. Merkez Ordusu Kumandanlığı mantıkası, Sivas Vilayeti ile Canik, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat müstâkil livalarını içermektedir.

4. Merkez Ordusu Karargâhı 3. Kolordu Karargâhı'ndan istifade edilmek suretiyle teşkil olunacaktır.

* Merkez Ordusu'nun Kurmay Başkanı Nurettin Paşa'nın damadı Hüseyin Hüsnü Bey'dir. H. Hüsnü Bey'in oğlu, Nurettin Paşa'nın torunu olan General Abdullah Alpdoğan 1937 yılında meydana gelen Dersim İsyanı'nı bastıran kuvvetlere komuta etmiştir.

5. Merkez Ordusu Kumandanlığı harekât, asayiş bakımından Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye ve hususat-ı saire için Müdafaa-i Milliye'ye bağlıdır.

6. Bütün vekâletlere Garp ve Elcezire Cepheleri, 2. ve 3. Kolordu, Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı vasıtası ile Nurettin Paşa Hazretleri'ne ve 4. Kolordu Kumandanlığı'na yazılmıştır."¹

Aynı gün, 3. Kolordu Komutan Vekili "3. Kolordu Şuabatına" başlıklı yazısıyla kolordunun lağvını ve Merkez Ordusu'nun kurulduğunu Kolordu personeline duyurdu².

Ordu Komutanlığına atanan Nurettin Paşa, 11 Aralık'ta; Ordu Karargâhının Amasya'da olmasını uygun gördüğünü, bilemeyeceği sebeplerden ötürü karargâhın Sivas'ta ya da başka bir yerde olması gerekiyorsa; bildirilmesini E.H.U.'den istedi. Karargâhına gitmek için önünde iki güzergâh olduğunu; birincisinin Boyabad, Sinop, Bafra, Samsun, Ünye hattı; ikincisinin de Boyabad, Osmancık, Çorum, Yozgat istikametleri olduğunu, buralardan geçerken birtakım tesviyelerde bulunacağını, kendisi için hangi yolu uygun gördüklerini sordu. Verilen cevapta teşkilâtın daha sonra yapılacağı bildirilerek, en kısa yoldan bir an evvel Amasya'ya gitmesi emredildi³.

Nurettin Paşa, Ordu Karargâhı olarak Sivas'ın yerine Amasya'yı seçerken, stratejik sebepleri dikkate almıştır. Çünkü bölgedeki birinci tehlike Rum İsyanı'dır. Karargâh, 3. Kolordu'nun bulunduğu yer yani Sivas'ta olsaydı; Rumların kontrolü pek güç olurdu. Merkez Ordusu'nun Karargâhı, Ordunun lağvına kadar Amasya'da kalmıştır. Yalnız Koçgiri hadisesi sırasında, Nurettin Paşa komutayı Ümraniye'den yürütmüştür.

Amasya, yeni ordunun karargâhının bulunacağı yerd. Karargâh meselesi çözülmüştü. Ama sorunlar bununla bitmiyordu. Nite-

1 ATASE Arş., Kls.727, Ds.1.A, Fhr.2.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.2.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.4.1.

kim 11 Aralık'ta Nurettin Paşa daha Kastamonu'da iken 3. Kolordu 1. Şube Müdürü Lütfi imzalı acele kayıtlı bir telgraf aldı. Telgrafta 3. Kolordu mıntıkası, Canik, Amasya, Tokat ve Sivas livalarını ihtiva ederken, Canik Livası'nın 15. Fırka'ya, Amasya ve Tokat livalarının 5. Kafkas Fırkası'na, Sivas Livası'nın da 6. Atlı Piyade Fırkası'na tahsis olunduğunu; ancak yeni teşkilâtta Sinop, Çorum ve Yozgat livalarının da bulunduğu belirtilerek, fırkaların yeni durumlarının ne olacağının bildirilmesi isteniyordu. Ayrıca, Yozgat ve Çorum merkezlerinde kurulan atlı piyade birliklerinin fırkalara mı bağlı olacağı; yoksa bağımsız olarak mı idare edileceklerini sordu¹.

14 Aralık'ta Nurettin Paşa yukarıdaki sorulara cevap verirken, Ordu'ya da ilk yazısını gönderdi. Nurettin Paşa, Sinop, Çorum, Yozgat'taki birliklerin durumunu E.H.U.'ye sorduğunu, tebliğe kadar eski vaziyetin korunmasını, Amasya'ya ulaşana kadar da karargâhın eski şekliyle kalmasını emretti².

Soruna 21 Aralık tarihli E.H.U. Reis Vekili Fevzi imzalı yazıda açıklık getirildi. Buna göre, Sinop, Çorum, Yozgat Askerlik Şubeleri, Müdafaa-i Milliye Vekâleti emrine verilmişti. Bu yüzden Ordu, bölgeden asker alamayacak demektir. yalnız Sinop'taki piyade bölüğü ile "şimdilik kaydıyla", Yozgat Atlı Piyade Alayı Merkez Ordusu emrine verildi. Kuvay-i Seyyare'nin E.H.U. emrinde olduğu, Çorum'daki 5. Alayın da Ankara'ya bağlı bulunduğu fırkasına katılmak için emir aldığı bildirildi³.

Yeni kurulan ordunun karşılaştığı ilk problemlerden biri de meydana gelen bir gelişmeydi: T.B.M.M.'nin 12 Aralık 1920'de aldığı bir kararla müstakil Ordu Sancağı kurulmuştu. Ordu Sancağı'nın 15. Kolordu'nun mu, yoksa Merkez Ordusu'nun mıntıkasında mı olduğu, hem hudut olan birlikler arasında tartışmaya sebep oldu. 24 Aralıkta E.U.H.'nin, Ordu Sancağı'nın askerlik şubesiyle birlikte kâmilan Merkez Ordusu mıntikasına dahil edildiğini bil-

1 ATASE Arş., Kls.727, Ds.1.A, Fhr.5.

2 ATASE Arş., Kls.727, Ds.1.A, Fhr.5.1.

3 ATASE Arş., Kls.727, Ds.1.A, Fhr.18.2.

dirmesiyle bu sorun çözümlendi¹. Böylece Merkez Ordusu'nun yetki alanları biraz daha artırıldı. Zaten Ordu Sancağı'nın 15. Kolordu mıntıkasına alınması düşünülemezdi. Çünkü 15. Kolordu'nun karargâhı Erzurum'daydı. Bu durum, Ordu Sancağı'nın kontrolünü güçleştirirdi. Söz konusu sancak, kontrolde kolaylık olması için karargâhı Amasya'da olan Merkez Ordusu'na bağlandı.

14 Aralık'ta Kastamonu'dan hareket eden Nurettin Paşa, dokuz gün sonra, yani 23 Aralık'ta, Ordu Karargâhı'nın bulunduğu Amasya'ya geldi².

IV. MERKEZ ORDUSU KOMUTANI'NIN YETKİLERİ

Mustafa Kemal'in 9 Aralık tarihli 3. Kolordu'ya yazısında, Ordu Komutanı'nın yetkisi; "seferde ordu kumandanı selahiyeti" olarak belirtilmişti. Böylesine önemli bir görevi yapacak olan komutanın yetkilerinin etraflıca belirlenmemesi, yapılacak uygulamaların anlaşılmasında tereddütler doğurabilirdi. Bu eksikliği gören E.H.U., İcra Vekilleri Heyeti'nden bu konuda karar vermesini 29.1.1921 tarihli yazısıyla istedi³. Ertesi gün yani; 30 Ocak tarihinde yayınlanan kararname ile, Nurettin Paşa'nın seferde ordu komutanı yetkisiyle Merkez Ordusu Komutanlığı'na getirildiği belirtildi. Ayrıca Nurettin Paşa, yetki alanındaki mülkî memurlara hem asayiş hem de askerliğe ilişkin hususlarda doğrudan doğruya emir verebilecekti⁴.

1 ATASE Arş., Kls.727, Ds.1.A, Fhr.8.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.16.

3 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.8.

4 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.9. Vekiller Heyeti'nin yazısı aşağıdadır:

"Seferde Ordu Kumandanı selâhiyetiyle Merkez Ordusu Kumandanlığına tayini Heyet-i Vekile'nin 9 Kanun-ı evel 336 ve 408 numaralı karnamesiyle teneb edilen Mirliya Nurettin Paşa Hazretlerinin diğer ordu kumandanları gibi kendi mıntıkasındaki vilayet ve elviye-i mıntıka, rüesay-ı memurin-i mülkiyeye asayiş-i dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletleriyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine tebliği Vekiller Heyeti'nin 30.1.1337 tarihindeki içtimasında karargir olmuştur."

Merkez Ordusu Komutanı'nın yukarıdaki yetkisine dayanarak yaptığını ileri sürdüğü uygulamalar, daha sonra T.B.M.M.'nde tartışmalara sebep olmuştur. İleride de görüleceği gibi yetkilerini yanlış kullandığı öne sürülerek görevinden azledilmiştir.

"Garp Cephesi muharebatına mühim
muavenetlerinden dolayı hassaten
Nurettin Paşa'ya teşekkür eder,
yeni kıtaatın dahi bir an evvel
cepheye sevkini rica ederim."

E.H.U. Reis Vekili Fevzi

İKİNCİ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSUNUN TEŞKİLATLANMA ve İŞLEYİŞİ

I. Merkez Ordusu'nun Kurduğu Birlikler

A. Asayiş Mintıkları Teşkilâtı

Merkez Ordusu'nun kurulmasından önce Tokat ve Amasya'da faaliyet gösteren Asayiş Mintıkları Teşkilâtı, Oymak Teşkilâtı gibi bölgelerindeki asayişini sağlamak için kurulmuştur.

Nahiyelerin genişliği, jandarma kuvvetinin yetersizliği yüzünden bir tarafta çıkan küçük bir olayın hükümetin haberi olmaksızın, mühim bir şekavet hadisesi haline geldiğini dikkate alan 3. Kolordu, nahiyelerin kontrolünün daha kolay yapılabilmesi için Asayiş Mintıkları'nın kurulmasını uygun gördü. Bu teşkilâtın ilk uygulamasının yapıldığı Köprü ve Tokat mintıklarında başarılı faaliyetleri oldu. Eşraf idaresinde birçok çeteyi yakalayıp Hükümete teslim ettiler. 3. Kolordu, Teşkilâtı sorumluluk sahasında yaygınlaştırmak istiyordu¹.

Merkez Ordusu sorumluluk sahasında, Mintika Komutanlıklarının meydana getirilmesi üzerine Asayiş Mintıkları Teşkilâtı gelişme imkânı bulamadı. Oymak Teşkilâtı gibi Asayiş Mintıkları Teşkilâtı da Emniyet Teşkilâtı kurulması ile ilgili faaliyetler başlayınca, Merkez Ordusu tarafından lağvedildi².

B. Oymak Teşkilâtı

Birinci Dünya Savaşı'nda, seferberlik emrine uymayan, yahut sonradan birliklerinden kaçan Rum erleri dağlarda buluşup, çeteler kurmuşlardı. Böylece Pontusçu Rumların silahlı hareketi, seferberlik emri ile başlamış oluyordu. Özellikle Samsun Bölgesi'nde faal olan Rum çeteleri hükümetin savaş yüzünden kendileriyle ciddi olarak ilgilenememesinden de cesaret alarak, kötülük ve vahşiliklerini artırmışlardı.

Mütarekeden sonra Yunanlılar ve İngilizlerin desteğini de kazanan bu Rum çeteleri, yoğun biçimde Rumun bulunduğu Nebiyan

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.2, Fhr.1.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.107.

Dağı'nın Kavak, Havza, Bafra ile irtibatı vardı. Rum çetelerinin faaliyetinde bulunduğu sahalardan biri de Çarşamba bölgesiydi.

Rum saldırılarına karşı canlarını koruma kaygısına düşen halk, çetelere karşı milis kuvvetleri oluşturdu. Karargâhı Samsun'da bulunan 15. Fırka'nın önderliğinde kurulan milis kuvvetlerine Oymak Teşkilâtı adı verildi. Bölük ve manga düzeninde çalışan teşkilâtlar "gerilla" usulüyle yetişiyorlardı. Samsun, Bafra, Çarşamba ve Kavak bölgelerindeki halk kuvvetlerine Oymak Teşkilâtı adını veren 15. Fırka Komutanı Şefik Avni Bey'di. Ona göre halkın oluşturduğu bu birlikler "çete" olamazdı. Çünkü yapılan boğuşma, didişme millî varlığın korunması, namus ve şeref içindi. Çetecilik ve soygunculukta, kendi emeğiyle, alınteriyle kazanmayarak başkasının ırzına, canına, malına göz koymak vardı. Bu sebeple halkın oluşturduğu kuvvetlerin Oymak Teşkilâtı adı ile anılması daha uygun olurdu. 15. Fırka Kumandanı, Oymak Teşkilâtı'nın işleyişi hakkında gönderdiği talimatta teşkilâtın yapısını, görevlerini ve sorumluluklarını tayin etti. Buna göre; oymak kır ağaları başkanlığındaki teşkilât, doğrudan doğruya mıntıka komutanının emri altında olacak ve ondan talimât alacaktı. Teşkilât, bölgesindeki her türlü olaydan hâberdar olacak, asayiş-i sağlayacaktı. Oymaklara bulundukları köyün ismine nisbetle birden itibaren numara verilerek öyle anılacaktı¹.

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.2, Fhr.5. Oymak Teşkilâtının işleyişine ait talimat şöyledir:

"1. Oymak kır ağalarının maiyetinde köy kırağaları vardır. Oymak ağalarının maiyetinde de köy ağaları vardır. Oymak kır ağalarının maiyetindekiler muharip, oymak ağalarının maiyetindekiler muhafızdırlar. Bu ağalar, doğrudan doğruya mıntıka kumandanının emri altında olup ondan emir ve talimat alırlar.

2. Oymak kır ağalarına mıntıka kumandanı tarafından herhangi bir zaman, herhangi bir mahaide toplanma emrolunursa efrâd seferber halinde orada içtima edecektir. İçtima edemeyecek derecede hastalık gibi marezeti katiyye-i meşruası olanların heyet-i ihtiyariyenin şehadetnamesini köy kır ağasının taht-ı tasdikinde oymak kırağası tarafından mıntıka kumandanlığına verile-

Merkez Ordusu'ndan önce kurulan Oymak Teşkilâtı hakkında 20 Ocak 1921'de Nurettin Paşa, 15. Fırka'ya teşkilâtın insan ve silah sayısının nasıl ve ne kadar zamanda toplanabileceklerini sordu. Bunun üzerine 15. Fırka Komutanı Şefik Avni 5 Ocak tarihli cevabında sözkonusu teşkilâtın Bafra, Samsun, Çarşamba ve Kavak bölgelerinde kurulduğunu bildirdi. Teşkilâtların kurulmasıyla birlikte İslâmların Hristiyanlara karşı mahkum vaziyetten kurtulduğunu, sözü edilen bölgelerdeki şekavetin azaldığını ifadeyle teşkilâta alınanlarla ilgili olarak da emsali silah altında bulunan, eli silah tutan İslâmların alındığını, pek müstesna olarak bazı oymak ve kırağalarının eski doğumlu olduğunu belirtti¹.

Samsun bölgesinde, öncelikle Pontusçu çetelerin saldırılarına karşı koymak için kurulan Oymak Teşkilâtı ile ilgili olarak Dâhiliye Vekaleti, 8 Ocak tarihli yazısında bu asayiş teşkilâtının mülkî memurlar ve jandarmanın emrinde bulunmasının uygun o-

cektir. Bu hususta sahtekârlık edenler hakkında ceza alınır.

3. Oymak kır ağalarının iki ehemmiyetli vazifeleri vardır. Biri asayiş-i mahalliye'nin temin ve muhafazası, diğeri muharebe etmek vazife-i vataniyesidir.

4. Her Oymak kırağası kendi mıntıkası dahilinde her türlü vukuattan haberdar olacak sirkat, gasp, vukuu bulunca ki bunun ne suretle ve kimin tarafından yapılmış olduğunu mutlaka bilmiş ve öğrenmiş olacağından, şiddetle takip edecek gasıbı derdest, malı sahibine iade edecektir. Katil vukuu bulduğu takdirde oymak kırağası kâtili her nereye giderse gitsin maiyetiyle şiddetle takip edecek ve behemahal kâtili elde edecektir.

5. Oymakları, bulundukları köyün ismine nisbetle bir'den itibaren numara ita edilerek isim verilecektir.

6. Oymak ve kırağalarından vazife ve hizmetlerinde fevkâlade yararlıklar görülenlerin, nişan vesair mükâfatla taltiflerine delâlet edecektir."

1 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.3.1.

lacağını, aksi halde başındaki şahısların halka baskıda bulunabileceğini hatırlattı. Halktan zorla iane alınmamak, halkı rencide etmemek şartıyla, böyle teşkilâtların bulunmasının zarurî olduğunu, eğer Samsun bölgesinde teşkilâttan iyi sonuçlar alınır sa, Ordu dahilinde de kullanılabileceği tavsiye edildi¹. E.H.U. 'de Oymak Teşkilâtı'nın Merkez Ordusu'nun sorumluluk sahasında yaygınlaştırılabileceğini bildirdi².

Merkez Ordusu'nun kurulması ile birlikte pontusçu çetelere karşı ciddi askerî tedbirler alındı. Özellikle Nebiyan Dağı'nı üs tutan çetelere karşı 15. ve daha sonra 10. Fırka'ya bağlı birlikler görevlendirildi. Çetelerle Ordu'nun ilgilenmesi yüzünden Oymak Teşkilâtı'nın işlevi azaldı. Bölgede Emniyet Teşkilâtı kurulması ile ilgili faaliyetler başlayınca, Merkez Ordusu Komutanlığı 24 Haziran 1921'de Oymak Teşkilâtı'nı lağvetti³.

C. Askerî Polis Teşkilâtı

Türk Ordusu'nda Balkan Harbi'nin sonlarına kadar organize edilmiş istihbarat teşkilâtına rastlanmamaktaydı. Balkan Harbi'nin feci sonucundan sonra, çok zayıf ve yetersiz bir teşkilâtın kurulmasına başlandı. Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na gelmesinden sonra kurulan yeni istihbarat teşkilâtı da yeterli değildi. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında, Almanlarla ittifak anlaşması çerçevesinde işbirliğine geçildikten sonra, istihbarat teşkilâtı geliştirilebildi. Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı 2. Şube, istihbarat işleriyle görevliydi. Aynı sistem T.B.M.M. Hükümeti döneminde de korundu.

Türk İstiklâl Harbi'nin sonucunu tayin edecek olan Batı Cephesi ile Ordu ve kolordu komutanlıklarında da haberalma teşkilâtı mevcuttu. 1., 2., 3. sınıf olarak derecelendirilen bu teşkillerin her biri bir subay yönetimindeydi⁴.

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.2, Fhr.32.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.2, Fhr.33.

3 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.107.

4 Türk İstiklâl Harbi, c.II, Batı Cephesi, Ks.5, s.145-146.

Bunlardan başka, cephelerin istihbarat ihtiyaçları dışında, Birinci Dünya Savaşı'ndan beri "Teşkilat-ı Mahsusa" adı altında İstanbul'da etkinliğini sürdüren istihbarat teşkilâtının dağılmasından sonra, yeniden oluşturulan çeşitli grupların (Fe-
lah, Mimmim, Karakol....) Türk İstiklâl Savaşı sırasında Ankara Hükümeti'ne önemli hizmetleri olduğu da bir gerçektir¹.

İstihbarat işlerine büyük önem veren E.H.U., bu teşkilât-
larla yetinmeyerek, T.B.M.M. Hükümeti'nin kurulduğu tarihten i-
tibaren, Anadolu'da, merkezi Eskişehir olmak üzere A.P. (Ayınpe)
kapalı adı altında gizli bir Askerî Polis Teşkilâtı kurdu. Önce
Batı Cephesinde ve Kastamonu-Bolu Havalisi Komutanlıkları emrin-
de göreve başlayan teşkilâtın amacı; ordu gerisindeki bölgeler-
de ve Ordu mıntıkasında düşmanın casusluk faaliyetleri ve propa-
gandası ile, gizli teşkilât kurmasını ve karışıklık çıkarmasını
engellemek, bunlara karşı gerekli tedbirleri almaktı. Bunların
yanında sahillerden, hudutlardan gelen, giden herkesi araştır-
mak, gerekirse tutuklamak ve komuta makamları aracılığıyla vesi-
kalarıyla mahkemelere sevk etmekde Askerî Polis Teşkilâtı tara-
findan yerine getirilecekti².

E.H.U. Reisi İsmet, 1 Kasım 1920'de 3. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği yazıda Askerî Polis Teşkilâtı'nın bu bölgede de kurulmasını emretti. Kolordunun merkezinde meydana getirilecek bir merkeze bağlı olarak, çeşitli şubeler oluşturulacaktı. Her şubede tasarrufta bulunmak için bir subay görevlendirilecek, di-
ğer memurlar Emniyet Teşkilâtından kısmen maaşla, dışarıdan da gizli görev yapacak yetenekli memurlardan kurulacaktı. Bu teşki-
lâtın kurulması için 3. Kolordu'ya 1500 lira gönderileceği bil-
dirildi. Ayrıca sahilden giriş yapacak şahısların araştırmasının polisle birlikte yapılması ve sözkonusu teşkilâtın özellikle as-
kerî hususlarda çalışması gerektiği vurgulandı³.

1 Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası, Anlatan: Hüsamettin Ertürk, İst.* 1969, s.467-472.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.1.13.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, F.1.

3. Kolordu Bölgesi'nde Askerî Polis'in görev yapabileceği en uygun yer Samsun Sancağı'ydı. Çünkü İstanbul'dan gelenlerin Anadolu'ya çıktıkları noktalardan birisiydi. Pontusçu faaliyetlerin yoğun olması, Samsun'a ayrı bir önem kazandırıyordu. Bu yüzden E.H.U.'nin emrinin alınmasıyla birlikte, 3. Kolordu Komutanlığı, 15. Fırka'ya Samsun merkezinde ve uygun görülecek kazalarda Askerî Polis Teşkilâtı kurulacağını ve hemen girişimlerde bulunmasını emretti. Ayrıca teşkilâtın işleyişi ile ilgili düşüncelerini bildirdi¹.

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.1.2. 3. Kolordu'nun yazısı aşağıdadır:

"1. Düşman casusluğuna ve propagandasının men'i ve düşmana karşı istimal edilecek casusların tedârîki ve mukabil propaganda icrasına çalışacak, istihbarat işlerinin tahkik ve teshili maksadıyla kolordu mıntıkasında teşkilât başlayacaktır.

2. Kolordu merkezinde vücuda getirilecek, bir merkeze merbut olmak üzere Samsun merkezinde ve münasip kazalarda birer merkez vücuda getirilmesi muhtasavverdir. Merkezlerin cihet-i askeriye'den münasip zabıt veya zabitan istihdamı veya zabıt adedince tasarruf olunmak üzere icaba göre emniyet-i umumiye kadrosundan ve kısmen hariçten maaşla gizli ve emin mücerreb memurlar tedârîki cihetine gidilecektir. Şimdiki halle, yalnız Samsun'da esaslı bir teşkilât ihzâr ile temelli ve istihdam edilecek zabitan ve sivil kimse-lerin esamesiyle ve hariçten alınması lazım gelenlere verilecek maaş miktarının işâri muktezidir. Fırkalar mıntıkasında ve Canik livası'nda istihbarat umurunun emr-ü tanziminin muktedir bir amire tevzifini düşünüyorum. Bu babda intihab edilecek zatın isminin işâri, gerek merkezde ve gerek ahz-ı asker şüabatına mıntıkasında teşkil edilecek istihbarat idaresi ve İstanbul'daki teşkilâtın da takviyesi ve şüabatın lüzuma göre bildirilmesi.

3. Casus teşkilâtı için Vali'ye 300 lira kadar bir tahsisat teminininümid etmekteyim. Zabitanı bir defaya mahsus olarak birer kat sivil elbise ile maaşa ilaveten münasip bir meblağ itası mercudur. Bu hususta mütalâanızı bildiriniz.

4. Sahilden vürud edecek eşhâsın tedkik-i ahvali için Emniyet-i Umumiye Teşkilâtı'yla birlikte çalışacaklardır."

Sorumluluk sahalarında Askerî Polis Teşkilâtı'nın kurulması için, önce 3. Kolordu, sonra kolordunun yerine kurulan Merkez Ordusu çaba gösterirken, E.H.U. teşkilâtın işleyişi ile ilgili bir takım esaslar daha belirledi. Böylece sorumluluğu, yetkileri daha bir belirginleştirdi. Buna göre; Askerî Polis Teşkilâtı mıntıklarında bulundukları komutanların emirlerine uygun hareket etmekle beraber, E.H.U. ile de irtibat kuracak ve haberleşecek, raporlarını hem bağlı bulundukları komutanlığa, hem de E.H.U.'ye göndereceklerdi¹. Harp bölgesi kabul edilmeyen 3. Kolordu sorumluluk sahasındaki, 15. Fırka mıntığında iki sınıf teşkilât merkezleri oluşturulacak ve bu merkezlerin başında birer subay bulundurulacaktı. Birinci sınıf merkezlerde 4-8, ikinci sınıflarda 2-5 gizli taharrî memuru, birincide 2-4, ikincide 2-3 inzibat memuru görevlendirilecekti. Harp bölgesi kabul edilen yerlerdeki merkezlerde ancak komiser ve polisler bulunacaktı².

Merkez Ordusu Komutanlığı, 15. Fırka bölgesinde öncelikle Samsun'da birinci sınıf, Çarşamba, Bafra ve Ünye'de ikinci sınıf, bilahere Sivas, Çorum, Havza, Amasya, Tokat, Sinop ve Yozgat'ta ikinci sınıf merkezler kurmayı planladı³. Planlama E.H.U. tarafından da uygun görülüp hemen teşkilâtlanmaya girişilmesi emredildi⁴. Çalışmalara başlayan Merkez Ordusu Komutanlığı, 9 Şubat 1921'de E.H.U.'ye yazısında Samsun merkezinde, 15. Fırka'da, Sivas merkezinde ve Bafra'da Askerî Polis Teşkilâtı'nın kurulduğunu, ancak tahsisat olmadığı için subayların rütbeleri maaşlarını alamadıklarını ve teşkilât için bütçeden ayrılması gereken para miktarını bildirdi⁵.

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.1.7.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.1.10.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.1.11.

4 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.1.13.

5 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.15.3. Merkez Ordusu Komutanlığı'nın yazısı şöyledir:

"1. Samsun (P) Merkezi Amirliğine Süvari Binbaşı Dersaadetli Ferid, 15.

Fırka (P) kısmına Topçu Yüzbaşı Kozanlı Şevki Efendi, Sivas (P) Merkezine

Merkez Ordusu Bölgesi'nde kısmen de olsa Askerî Polis Teşkilâtı'nın kurulduğu sıralarda, İstanbul'dan Anadolu'ya yoğun bir subay geçişi gözlenmekteydi. Bunun yanında Pontusçu faaliyetler daha da hızlanmış, hepsinden önemlisi İngilizler tarafından teşvik edilen Kürt Teali Cemiyeti Sivas ve yöresinde ayrılıkçı bir hareketin doğması için yoğun bir faaliyete geçmişti. Bu durumu dikkate alan E.H.U., Merkez Ordusu Bölgesi'nde Anadolu'yu ikiye ayırmak arzularının sezildiğini belirterek, Ordu mintikasında sahile çıkacakların (P) teşkilâtınca araştırılmasını emretti¹.

Yine bu sırada İstanbul'dan gelen 60'ı piyade, 5'i istihkâm 65 subayın Merkez Ordusu ve Elcezire Cephesi emrine verildiklerini belirten E.H.U., bu subayların (P) Teşkilâtı tarafından durumlarının dikkatle incelenmesini istedi². Çünkü İstanbul'dan gelen subaylar içerisinde İngilizler adam ve casuslarını koymaktaydılar. Trakya'daki birlikler arasına böyle casusların sokulduğu biliniyordu³. Samsun'a gelen subaylar hakkında gerekli

Piyade Binbaşısı Ali Rıza, Bafra (P) Merkezine Piyade Yüzbaşı Yanyalı Cevdet Efendi tayin edildiler.

2. Tahsisat verilemediği için zabitan halen rütbeleri maaşlarını alamıyorlar.

3. Binbaşı Rutbesinde 14 (P) merkezi amiri için 980 lira, 53 taharri memuru için 1220 lira, çavuş rutbesinde 36 inzibat memuru için 81 lira, kırtasiye vs. için 570 lira, efkârı tenvir, irşad, dahili istihbarat vezaif ve teşkilâtına sarf edilmek üzere 1249 lira ki ceman mahiye 5000 liranın tahsisisi ve bütçeye ithaline müsaade buyurulması ve tahsisatın vürudunda teşkilâtın itmam ve münasip zabitan elde edildikçe yeni merkezler küşad kılınacağı maruzdur."

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.6.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.10.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.16.

işlemleri yapan (P) teşkilâtı, bunlar hakkında düzenlediği bir raporu Merkez Ordusu'na gönderdi¹.

Bazı mıntıkalarda ve eksik kadro ile görevine devam eden Askerî Polis Teşkilâtı'nın kadroları tamamlanmaya çalışılıyor, yeni merkezler açılması için girişimlerde bulunuluyordu. 15. Fırka Komutanı, 17 Şubat'ta Merkez Ordusu'na yazısında İstanbul teşkilâtından işgüzar ve itimat edilir iki subay istediğini, teşkilatın da itimat belgesi ile İstanbul inzibat memurlarından Selami Efendi'yle, istihkam teğmeni Kemal Efendi'yi gönderdiğini bildirdi. Gönderilen kişilerden Selami Efendi'nin düşmanlara hizmet edenleri ve Millî Mücadele aleyhindeki şahısları tanıdığı için buranın inzibat subaylığında bulunarak, İstanbul'dan gelecek olanların tanınmasında yardımcı olacağı düşüncesinde olduğunu belirtti. İstihkâm Teğmeni Kemal Efendi'nin de (P) Teşkilâtı'nın İstanbul ile ilişkilerini düzenlemek gibi gizli bir göreve getirilmesini isteyen 15. Fırka Komutanı, sözkonusu subayların bu görevlere atanması için izin istedi. Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa aynı yazının altına koyduğu notta, bu gibi kimselerin menfaat temini için her iki taraftan görünebileceklerini, eğer kötü niyetlilerse pek çok fenalıklar yapabileceklerini bildirerek bunlara tam emniyetin hasıl olmasından sonra görev verilmesinin daha doğru olacağını kaydetti². Bu yazıya 15. Fırkanın verdiği cevapta Selami Efendi'nin İstanbul'da görev yaptığı sıralar, devamlı Anadolu ile irtibatta bulunduğu, bugün Samsun'da önemli bir görevi olan Şevki Efendi'nin tutuklanacağını önceden haber vermesi üzerine, Anadolu'ya kaçmasını sağladığını, istihkâm subayının da otomobil taburunda hizmet ettiğini, iyi Fransızca bildiğini belirterek, Ordu'ya hizmet edeceklerine inandığını tekrarladı. Bu yazı üzerine Ordu, 15. Fırka'nın isteğini uygun gördü³. Samsun (P) şubesi ordu tarafından önemli görüldüğü için olacak ki birçok yerde sivil taharri memurluğu boş bulunurken, bu şube emrine 4000 kuruş tahsisatla Samsun'da bulu-

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.19.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.28.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.29.

nan Osmanlı Seyrû Sefainidaresinden levazım Kâtibi Hayri Efendi sivil memur olarak tayin edildi¹.

Daha önce kurulması emredilen Çarşamba, Ünye ve Ordu (P) Teşkilâtı, ancak 14 Mart 1921'de kurulabildi. Çarşamba (P) Teşkilâtı amirliğine Teğmen Halis Efendi, Ünye'ye, mıntika Komutanı Yüzbaşı Mustafa, Ordu (P) Teşkilâtına ise Ordu Askere Alma Şubesi başkanı ve mıntika Komutanı Yüzbaşı Salih Efendi geçici olarak tayin edildi².

Subay eksikliğinden dolayı yeni kurulan bu teşkilâtın amirleri ikinci bir görev olarak bu işi yapacaklardı. Aynı eksiklik Sivas'ta da olduğu için (P) Amiri Ali Rıza iki inzibat memuru ile görev yaptığını, diğer kazalar için henüz subay tayin edilemediğinden yakınmaktadır³. (P) Teşkilâtı'nın sorunu sadece insan değildir. Para bulunamaması da önemli bir sorun olarak görünmektedir. Bu yüzdendir ki, E.H.U. 10 Mart 1921 tarihli yazısında daha önce Ordu Bölgesi'nde kurulması kararlaştırılan 14 (P) merkezi yerine, 10 (P) merkezinin kurulabileceğini belirtti. Sivas, Tokat ve Samsun'da birinci, Aziziye'de ikinci, Yozgat, Havza, Çarşamba, Çorum, Amasya, Ünye'de üçüncü sınıf (P) Teşkilâtı'nın olması dikkate alınarak bütçe layihasının teklif edildiği bildirildi. E.H.U.'nin yazısına göre (P) teşkilâtının senelik bütçesi 2.359.200 kuruş olarak tesbit edilmiştir⁴.

Askeri Polis Teşkilâtı'nın gösterdiği faaliyetlerin gizlilik içinde yürütülememesi üzerine, 25 Mart'ta teşkilâtın ilga edileceği, bunların yerini, Tetkik Heyetleri'nin tutacağı bildirildi. Sadece adı değişen (P) teşkilâtının memurları yeni teşkilâtta da görevlerini aynı şekilde yürüteceklerdi. Yalnız faaliyetlerin "gayet gizli" olarak yürütülmesine özen gösterilmesi istendi⁵. Yeni kuruluş ile eskisi arasında farklılık ta yok değildi. Daha önce 14 olarak tesbit edilen sonra 10'a indirilen (P)

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.3.32.

2 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.3.

3 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.3.24.

4 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.25.

5. Atase Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.37.

Merkez sayısı bu defa Samsun, Sivas birinci sınıf, Aziziye ikinci, Amasya, Çarşamba, Yozgat üçüncü sınıf olmak üzere 6 Tetkik Heyeti merkezi kabul edilmişti¹. Bu farklılaşmada teşkilata ihtiyaç kalmamasından çok insan ve en önemlisi para sorunu ön plandadır.

Askerî Polis Teşkilâtı'nın daha sonra Tetkik Heyeti'nin yaygınlaşamamasının bir sebebi de, bu kuruluşların bağımsız oluşları yüzünden Ordu ve E.H.U. ile direkt haberleşememelerinden doğan sorunlardır. Bu yüzden teşkilâtın kurulacağı yerlerdeki komutanlıklar bu durumdan rahatsız olmaktadır. Böylesi bir olay Samsun Tetkik Heyeti Amiri Şevki tarafından orduya yazıldı. 15. Fırka'nın teşkilâtı lüzumsuz gördüğünü belirten Şevki Efendi, fırkanın yolsuzluklarına artık tahammülü olmadığını ve ordu ile direkt haberleşmesinin Fırka'ca uygun bulunmadığını bildirdi².

Merkez Ordusu Bölgesi'nde etkinlik gösteremeyen (P) ve daha sonra Tetkik Heyetleri 15 Kasım 1921'de Sivas'taki birinci sınıf Tetkik Heyeti'nin ilgası³ ile sadece Samsun'a münhasır kaldı. Bu sıralarda Tetkik Heyetleri'nin varlık sebebi olan olaylar da Batı Cephesi dışındaki yerlerde kalmamıştır.

D. Amele Taburları

Millî Mücadele sırasında bozuk, ulaşım elverişsiz bir çok yol bulunduğundan, bunların onarılması için bir takım tedbirler alınmıştı. Cephelerin muharebe ve menzil sahaları içinde, ikmâl ulaştırmasının daha düzenli yapılabilmesi için muharip birlikler tarafından gerekli onarıma girişilmişti. Ancak, daha büyük çapta çalışmalar yapılabilmesi için Yol İnşaat Taburları kurulmasına girişildi. Müdafaa-i Milliye Vekâletinin cephelere gönderdiği 2 Mart 1921 tarihli emirde Yol İnşaat Taburları'nın en kısa zamanda kurulması istenmektedir. Emirde, Merkez Ordusu'nun Samsun, Havza, Tokat, Sivas, Merzifon ve Çorum'da olmak üzere

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.39.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.15, Fhr.4.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.14.

altı yol İnşaat Taburu kurması uygun görülmüştür. Teşkilâtın, kurulmasından bir süre sonra Umur-ı Nafia Vekâleti emrine gireceği bildirilmektedir¹.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeniler ve Rumlardan askere alınanlar Amele Taburları'na aktarılıyordu. Birçok cephede, bu gayr-i müslimler yol yapımında kullanılmışlardı. Kurulması istenilen Yol İnşaat Taburları'nın personeli I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Hristiyanlardan oluşmuştur².

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin emri üzerine Merkez Ordusu Amele Taburları'nı kurmak için çalışmalara başladı. Amele Taburları kurulması istenen bölgelerdeki askerî birliklerden 14. Fırka'ya, 5. Fırka'ya ve Sivas Askere Alma Kurulu'na 10 Mart'ta gönderilen emirde taburların kurulmasına ilişkin olarak, Sivas ve Merzifon'da toplanmış bulunan Hristiyan erlerden, birer Yol İnşaat Taburu kurulması istendi. Söz konusu taburlara verilecek subayların 5., 14. Fırka ve Sivas Askere Alma Kurulu tarafından temin edilmesi de uygun görülmüştür³.

Merkez Ordusu, taburların kurulmasına ilişkin daha detaylı bir emri 12 Mart'ta yayınladı. Emre göre taburların erleri Hristiyanlardan oluşacaktır. Ancak nöbet ve başka hizmetler için bir astsubay yahut onbaşı komutasında on er bulundurulacaktır.

Önce Samsun-Merzifon-Tokat ve Sivas'ta Yol İnşaat Taburları kurulacak, ardından Çorum ve Havza'da taburların kurulmasına girişilecektir. Samsun ve Havza Taburu 15., Merzifon 5., Sivas Taburu 14. Fırka, Çorum Taburu Çorum Mıntıka Komutanlığı ve Tokat Taburu Ordu tarafından teşkil edilecektir.

Emirde taburların ihtiyacı olan subayların Ordu tarafından tesbit edileceği, saka arabalarının koşumlu bir hayvanla birlikte temini fırka ve mıntıka komutanlıklarının vazifeleri olduğu bildirilmektedir⁴.

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.4,

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.14.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.5.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.14.15.

Kısa süre içinde taburların teşkiline girişildi. 15 Mart'ta Merkez Ordusu'nun Nafia Vekâletine yazısında kurulan taburların mevcudu şöyle gösterilmektedir.

Samsun Taburu	: 53
Merzifon Taburu	:400
Sivas Taburu	:147
Tokat Taburu	:176

Merkez Ordusu, bu taburların mevcutlarının peyderpey tamamlanacağını da bildirmektedir¹.

Amele Taburları'nın kurulması sırasında, Müdafaa-i Milliye Vekâleti Merkez Ordusu'na kendi bölgesinden beş sınıf Hristiyan efradın daha silah altına alması için izin verdi. Bunlar Amele Taburları hizmetine verilecek, ancak kendi memleketlerinde olamayacaklardı².

Merkez Ordusu Komutanlığı, taburların kurulması ile görevlendirilen birliklere silah altına alınacak Hristiyan Efrâd'ın durumu ile ilgili aynı günkü açıklayıcı yazısında şöyle demektedir:

"Samsun askere alma bölgesindeki efrâd önce Havza'da toplanacak, buradan Havza, Merzifon ve Çorum Amele Taburları'na sevkolunacaklardır. Havza Şubesi şimdilik gelen kabileleri Amasya'da teşkil edilmekte olan Havza Amele Taburu'na gönderecektir. Amasya Livası içinden sevkedilecek efrad Samsun Amele Taburu'na , Tokat Livası içinden sevkedilecek efrad Sivas Amele Taburu'na , Sivas Şubesi efradı Tokat Amele Taburu'na sevkedilecektir³."

Hristiyanlardan yeni askere almalarla birlikte Amele Taburları'nın bulunduğu yer ve mevcutları 18.4.1921'de şöyledir⁴.

Samsun Amele Taburu	: 8 subay, 597 er, 5 hayvan, Samsun'da
Havza Amele Taburu	: 5 subay, 339 er, 4 hayvan, Amasya'da
Merzifon Amele Taburu	: 6 subay, 204 er, 6 hayvan, Merzifon'da

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.19.1.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.36.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.37.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.722.

Sivas Amele Taburu : 9 subay, 285 er, 6 hayvan, Sivas'ta
 Tokat Amele Taburu : 5 subay, 201 er, Tokat'ta
 Çorum Amele Taburu : bu sırada daha kuruluşunu tamamlamamıştır.

Yol İnşaat Taburları'nın merkezi Havza'dır. Taburlar İstihkâm Kaymakam Ahmet Cemil Bey emrindedir.

Taburların bu mevcutla yetinmeyecekler ve peyderpey celledilen Hristiyanlarla mevcudun 800'e çıkarılması için çalışmalara devam edilecekti¹.

Amele Taburları, kuruluşları tamamlandıktan sonra, Nafia Vekâleti emrine gireceklerdi. Nitekim Merkez Ordusu Bölgesi'nde kurulan taburlar 21 Nisan 1921'den itibaren Nafia Vekâleti emrine verildi. Bu yeni durum üzerine taburlar numaralandırıldı. Buna göre:

Samsun Amele Taburu	: 8
Havza Amele Taburu	: 9
Tokat Amele Taburu	: 10
Sivas Amele Taburu	: 11
Merzifon Amele Taburu	: 12
Çorum Amele Taburu	: 13 numaralarını aldı.

Amele Taburları'nda sık sık firarlar oluyor ve firarîler çetelere katılıyordu.

Bu durumu dikkate alan Müdafaa-i Milliye Vekâleti 26 Mayıs'ta Amele Taburları'nın Mühendis İlyas Bey'in emrinde olmak üzere, taburların Trabzon-Erzincan hattının şarkına alınmalarını istedi.

Taburların sevki için Merkez Ordusu gerekli işlemleri yaptı. Yalnız Çorum Taburu Şark Cephesi'ne değil, Yahşiyan'a sevkedildi. 1921 Ağustos'u'nun ortalarına kadar süren sevk ile Şark Cephesi emrine gönderilen taburların mevcutları şöyledir².

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.83.2.

2 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.18, Fhr.29.

Havza Amele Taburu	: 17 muhafız, 326 gayr-i müslim
Merzifon Amele Taburu	: 28 muhafız, 321 gayr-i müslim
Tokat Amele Taburu	: 15 muhafız, 122 gayr-i müslim
Çorum Amele Taburu	: 30 muhafız, 404 gayr-i müslim
Sivas Amele Taburu	: 22 muhafız, 414 gayr-i müslim
Samsun Amele Taburu	: 30 muhafız, 185 gayr-i müslim ¹ .

E. Depo Alayları

Millî Mücadele sırasında başlıbaşına birer eğitim merkezi olan Depo birlikleri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulmuşlardı. Acemi erlerin çeşitli sınıfları için kurulmuş olan Depo birliklerinde , erlerin kısa bir süre içinde yetiştirilmesine çalışılıyordu. Anadolu merkezindeki asayişsizliği ortadan kaldırmak görevi yanında, Batı Cephesi'ne birlikler sevketmeyi de üstlenen Merkez Ordusu, Depo Alayları kurarak sevkedilen birliklerin yerine, yenilerini oluşturmada önemli rol oynadı.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde ilk Depo Alayı'nın kurulması ile ilgili emir E.H.U. tarafından 26 Mart 1921'de verildi. Bu tarih aynı zamanda Batı Cephesi'nde Yunan ileri Harekâtı'nın başladığı günlere rastlamaktadır. Bu yüzden E.H.U. Merkez Ordusu emrindeki 5. ve 15. Fırkaların Batı Cephesi'ne yardıma koşmalarını istemişti. İşte sözkonusu fırkalardan boşalan yerleri Depo Alayları'nda yetiştirilen efrad dolduracaktı. Gelişen durumlara göre Batı Cephesi'ne yeni kuvvetler sevki gerektiğinde, bu alaylardan oluşturulan birliklerden yararlanılmak düşüncesi de Depo Alaylarının kurulmasına yol açtı.

E.H.U.'nin Depo Alayları'nın kurulması ile ilgili emrinde bu tarihe kadar olan aramalarda toplanmış olan silah ve mevcut olan efrad ile, hemen bir Depo Alayı'nın kurulması istendi. Yazıda kurulacak olan Depo Alayı'nın kadrosu da şöyle tesbit edilmişti: Bir piyade bölüğü kadrosu: 2 zabıt, 2 zabıt vekili veya namzedi, 108 muharip veya gayr-i muharip nefer, 1 zatî binek, 15 mekkarî. Bir piyade taburu kadrosu: 1 tabur kumandanı, 1 yaveri,

¹ ATASE Arş., Kls.1124, Ds.18, Fhr.137.

1 tabip, 1 hesap memuru, 1 iaşe zabiti, 1 tüfekçi ustası, 2 yazıcı, 6 hademe neferi, 5 seyis.

Bir Piyade Alayı kadrosu: 1 Alay kumandanı, 1 yaveri, 2 hizmetçi, 2 seyis, 2 yazıcı, 1 emirber çavuş¹.

E.H.U.'nin emrinden iki gün sonra 28 Mart'ta Merkez Ordusu Komutanı ilgili yerlere gönderdiği emrinde, ilk olarak Sivas'ta üç taburlu bir Depo Alayı'nın kurulacağını ve taburların üç bölüklü olacağını bildirdi. Alay, 10. Kolordu Askere Alma Heyeti Başkanlığı'na bağlı olacak, teşkilât en kısa zamanda yapılacak ve eğitime vakit kaybedilmeden başlanacaktı.

Depo Alayı'nın personeli Sivas İnzibat Kıtası'nın üçe bölünmesiyle meydana getirilecektir. Personeli Elcezire Cephesi'nden gelenlerle tamamlanacak, ayrıca 14. Fırka'nın süvariye çevrilişiyle artan piyade erat ve subaylar da Depo Alayı kadrosuna verilecektir. Bunlar da yetmezse Askere Alma Başkanlığı'nca ihtiyat Zabitleri davet edilecek, bunlar da hizmette kullanılacaktır.

Alayın ihtiyacı olan silah 14. Fırka'nın fazla silahlarıyla, müsadere edilen küçük çaplı silahlardan tamamlanacaktır. Cepane ise Ordu'ya ait silah anbarından temin edilecektir. Şimdilik her tabura ikişer sandık cepane verilmesi kafi görülmektedir.

Ulaştırma aracı olarak alaya şimdilik kayıtlı çift beygirli bir araba Askere Alma Başkanlığı'nca sağlanacak, daha sonra sayı artırılacaktır.

Elbise ve teçhizat konusunda da 14. Fırka'dan faydalanılacaktır. Alayın iaşesini bir heyet sağlayacak, 1. Tabur'da bu iş için bir kasa bulundurulacak, diğer tabur heyetleri bilahere gönderilecektir.

Alayın Komutanlığına I. Tabur Kumandanlığı'na tayin edilen Binbaşı Halid Celal Bey vekâleten getirilmiştir².

1 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.1.4.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.1.

Sivas Depo Alayı'nın kurulması sırasında, Sivas Silah ve Mühimmat Deposu'ndaki 2 adet Rus Makineli Tüfeği yeteri kadar cephanesiyle alaya verilerek bir makineli tüfek takımı kuruldu¹. Alayın kadrosu 27 Mayıs'ta 32 subay, 630 er, 370 tüfek, 4 hayvan'dan oluşmaktadır. Alayın kadrosunun gerçek sayı olan 972 ere çıkarılması için 1900 doğumluların askere alınmasına çalışılmaktadır².

Merkez Ordusu, Sivas Depo Alayı'nın kurulmasından hemen sonra, 31 Mart'ta bir başka depo alayı yani Amasya Depo Alayı'nın kurulmasına karar verdi. Bu Alay'da Sivas Depo Alayı gibi 3 taburdan oluşacak, kadrosu makineli tüfeksiz bir piyade alayı kadrosunda olacaktı.

Alayın bir taburunda idare heyeti bulunacak, alayın iasesini de bu heyetin sağlaması düşünülmüştür.

Alayın erlerinin Elcezire Cephesi'nden gelenlerle Ordu bölgesinden temini ve subayların Ordu tarafından ve askere alma heyetince sağlanması planlanmıştır.

Silahların ve teçhizatında yine Ordu tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca mevcut erlerin bir taburu oluşturmaları yerine, kadrosu az da olsa her üç taburun çekirdeğinin birden meydana getirilmesinin daha yararlı olacağı düşünülmekteydi³.

Samsun ve civarında pontusçuları tenkil etmekle görevli 15. Fırka'nın Batı Cephesi'ne sevki üzerine meydana gelen boşluğu gidermek için, yeni birlikler kurulması gerekiyordu. Depo Alayları bu boşluğu doldurabilirdi. Samsun bölgesinde bir Depo Alayı kurulması için, E.H.U.'den gerekli izni 8 Mayıs'ta alan Merkez Ordusu Komutanlığı hemen çalışmalara başladı. Yeni alay da üç taburlu ve kadroları öncekiler gibi olacaktı. Her bölükte şimdilik birer subay yahut yedek subay bulundurulması uygun görülmüştü. Alayın erlerinin Sivas Askere Alma Şubesi'nin Amasya'ya göndereceği 1900 doğumlularla, diğer doğumluların bakayalarından oluşması planlanmıştır.

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.33.1.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.44.1.

3 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.34.

Alay için gerekli silahlar öncelikle müsadere edilen silahlardan ve depolarda bulunanlardan sağlanacaktır. Ancak bu silahlar yetmezse, eksiklerin ordu tarafından giderilmesi düşünülmektedir.

Alayın ihtiyacı olan giyecekler Ordu levazımınca temin edilecektir. Alayın eğitimi ile 15. Fırka Komutanı görevlendirilmiştir¹.

Batı Cephesi'ne gönderilen 15. Fırka'nın yerine 8 Mayıs 1921'de 10. Fırka kuruldu. Sözkonusu fırkanın bağlı birliklerinden bir alayını Samsun Depo Alayı, diğerlerini de Amasya Depo Alayı teşkil etmiştir. Daha eksiklerini tamamlamadan 10. Fırka emrine verilen bu birliklerden Amasya Depo Alayı 46. Alay, Samsun Depo Alayı 47. Alay adını almışlardır².

Görülüyor ki Merkez Ordusu'nun Milli Mücadele esnasında hem Batı Cephesi'ne kuvvetler göndermesinde, hem de bölgedeki asayişin sağlanmasında, kurulan Depo Alayları'nın önemli rolü olmuştur.

F. Asayiş Bölükleri

Koçgiri İsyanı devam ederken, 26 Mart 1921'de Merkez Ordusu Komutanlığı, emrindeki birliklerin daha toplu bulundurulmasını, bu birliklerin yerleştiği alanların uzağında kalan sancaklar ve kazalarda mevkiin önemine göre yüzden ikiyüze kadar mevcutlu asayiş birlikleri kurularak, emniyet ve asayişin sağlanabileceği düşüncesinde olduklarını içeren bir yazıyı Müdafaa-i Milliye Vekâletine göndermişti³.

Merkez Ordusu Müdafaa-i Milliye'den verilecek cevabı beklemeyen Asayiş Bölükleri kurulması için girişimlerde bulundu. Öncelikle Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde Asayiş Bölükleri'nin kurulmasını istiyordu.

1 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.9.2.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.68.

3 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.4.

İlk olarak asilerin kazayı basma ihtimalinin bulunduğu Refahiye'de, 2 Nisan'da iaşesinin Erzincan Mutasarrıflığı tarafından karşılanacağı Asayiş Bölüğü'nün kurulmasını istedi¹. Ardından silahlarının Erzincan Mıntıka Komutanlığı, cephanesinin Sivas'tan, iaşesinin havale ulaşana kadar Karahisar-ı Şarkî Mal Müdürlüğü tarafından karşılanacağı belirtilerek, Askere Alma Şubesi'nce Koçhisar Asayiş Bölüğü'nün kurulması emredildi². Aynı şekilde Suşehri, Ümraniye, Eğin ve Arapkir, Zara, Hafik, Kangal, Divriği ve Kemah Askerlik Şubelerine en kısa zamanda Asayiş Bölükleri kurmaları yolunda emir verildi³.

Merkez Ordusu Komutanlığı kurulacak olan bölüklerin hepsinin isminin Asayiş Bölüğü olacağını belirterek, erlerinin aynı yerden olmamasını, mümkün olduğu kadar uzak yerlerden gelenlerden alınmasına dikkat edilmesini istedi. Ayrıca bölüklerin mevcudu 108 er ve 100 silahtan ibaret olacak ve silah başına 100 fişenk bulundurulacaktı. Silahların Sivas ve Erzincan'dan, iaşenin ve subayların askerlik şubelerince sağlanacağını belirten Ordu Komutanlığı bölüklerin, bölgelerindeki en üst askerî amirlikle yazışmada bulunacaklarını bildirdi⁴.

Yine Bölüklerin er ihtiyacını karşılamada, Ordu bölgesindeki bakaya erlerden de istifade edebileceklerdi⁵.

Asayiş Bölükleri kurulması için gerekli faaliyetlere giren yetkililer, bir çok sorunla karşı karşıya geldiler. Öncelikle kurulması istenen Refahiye Asayiş Bölüğü ile ilgili olarak, 6 Nisan'da Giresun Nizamiye Alay Komutanı Osman, Merkez Ordusu'na yazısında bu bölüğün Mesudiye, Kelkit, Karahisar ve Refahiye Şubelerinden gelecek erlerle kurulması gerekirken, sözkonusu şubelerden şimdiye kadar hiç bir erin gelmediğini, Refahiye'de dört asker bulunduğunu, zaten "harp ve hicret" dolayısıyla insan sı-

1 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.7.

2 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.10.

3 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.11,

4 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.14.

5 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.35.

kıntısı olduğunu, bu durumda ne yapılacağını sordu¹.

Erzincan Mevki Komutanlığı da bölgesindeki bölüklerin teşkiline eşrâf ve memurların yardımda bulunduklarını, Mutasarrıf'ın hiç bir yardımda bulunmadığını belirterek Ordu'ya şikâyet etti². Yine Zara'da toplanan 100 er'den 25'inin kaçması ve jandarmanın kaçanları yakalayamaması üzerine çok kızan Nurettin Paşa, 10. Kolordu Askere Alma Dairesi Başkanlığı'ndan Hafik, Zara Asayiş Bölükleri'nin hemen on güne kadar kurulmasını ve sorumluluğun kendilerine ait olacağını belirtti³.

Asayiş Bölükleri'nin kurulması sırasında bu tür zorluklar her yerde görülmedi. Becerikli Karahisar-ı Şarkî Mutasarrıfı, Koçhisar'da kurulacak olan Asayiş Bölüğü silahlarının Erzincan'dan gelmesine gerek olmadığını, bunları temin edeceklerini, erlerin iâşe ve cephanenin halk tarafından sağlanacağını ve bölük komutanının da ihtiyat subaylarının mahir olanından seçileceğini bildirdi. Bu durum üzerine Nurettin Paşa Mutasarrıfa teşekkür telgrafı yolladı⁴.

Ordu bölgesinde Asayiş Bölükleri kurulması için çabalar sürdürülürken, 8 Nisan'da Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Vekâletleri, Asayiş Bölüğü yerine Ordu Bölgesi'nde bulunan Elazığ, Erzincan merkezlerinde 500 ve Amasya'da 400 kişilik birer süvari jandarma oluşturulmasının düşünüldüğünü, bu birlikler için gerekli erlerin Müdafaa-i Milliye'ce temin olacağını bildirerek, en kısa zamanda gerekenin yapılmasını emrettiler⁵. Merkez Ordusu Komutanlığı cevabında, Asayiş Bölükleri'nin kaldırılması konusunu görmezlikten gelerek emredilen teşkilâta hemen başlayacaklarını, erlerinin hangi sınıf erlerden olacağını, hayvanlarının nasıl tedarik edileceğini ve tahsisatın ne kadar olacağını bildirilmesini istedi⁶. Kaldırılmasına dair emir bulunmasına rağmen Merkez Ordusu Komutanlığı, Asayiş Bölükleri kurmaya devam et-

1 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.15.

2 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.18.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds. 1, Fhr.15.

4 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.10.

5 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.16.

6 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.17.

ti. Asayiş Bölükleri bölgenin asayişini sağlayacak düzenli bir kuvvet olmanın yanında, bir er deposuydu. Erlerin kaçtığı, hayvan ve para bulmanın çok zor olduğu bir dönemin yaşandığının pek iyi farkında olan Müdafaa-i Milliye, bu çalışmalara göz yummak zorunda kaldı.

Merkez Ordusu sadece Sivas ve civarında değil, şekavet olaylarının pek yoğun bulunduğu Çorum, Elazığ, Eğin, Arapkir, Palu, Harput'ta da Asayiş Bölükleri kurma çalışmalarına girdi. Ayrıca Rum çetelerinin faaliyetlerde bulundukları Tokat ve Ordu Sancaklarında da aynı birliklerin meydana getirilmesi için girişimler yapıldıysa da sonuç alınamadı¹.

Merkez Ordusu Komutanlığı bölgesinde kurulan Asayiş Bölükleri'nin E.H.U.'ye yazılan 6 Mayıs 1921'deki mevcutları şöyleydi:

1. Hafik Asayiş Bölüğü : 72 er, 72 silah, subayı yok.
2. Zara Asayiş Bölüğü : 25 er, 25 silah, subayı yok.
3. Ümraniye Asayiş Bölü.: 3 subay, 102 er, 102 silah.
4. Divriği Asayiş Bölüğü: 108 er, 108 silah, subayı yok.
5. Kangal Asayiş Bölüğü : 2 subay, 108 er, 108 silah.
6. Kemah Asayiş Bölüğü : 30 er, 30 silah, subayı yok.
7. Refahiye Asayiş Bölü.: 1 subay, 140 er, 140 silah.
8. Suşehri Asayiş Bölüğü: 3 subay, 150 er, 100 silah.
9. Karahisar Asayiş Bölü.: 3 subay, 150 er, 101 silah.

Ordu, subayı olmayan bölükler için askerlik şubelerinden geçici olarak subay görevlendirdi².

Asayiş Bölüğü mevcutlarının E.H.U.'ye yazılmasından bir gün sonra Müdafaa-i Milliye Vekâleti, sözkonusu bölüklerin bir alay haline getirilmesini ve tahsisatının Vekâlet bütçesinden karşılanacağını belirtti³. Merkez Ordusu Komutanlığı da Mürettep Alay'ın kurulması için hazırlıklara başladı. 9 Mayıs tarihli ilgili yerlere yazısında, dokuz adet Asayiş Bölüğü'nün Mürettep Alay adıyla 3 taburlu olarak kurulacağını ve bölük mevcudu-

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.52.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.44.

3 ATASE Arş., Kls.1121, Ds.6, Fhr.63.1.

nun 155 er olarak tesbit edildiğini bildirdi. Buna göre:

I. Tabur: Zara, Ümraniye, Koçhisar

II. Tabur: Suşehri, Karahisar, Refahiye

III. Tabur: Kemah, Divriği, Kangal

bölüklerinden oluşacaktı.

Alayın merkezi şimdilik Ümraniye'deydi.

I. Taburun merkezi Ümraniye, II. Taburun ve III. Tabur'un merkezi Suşehri olarak tesbit edildi. I. ve III. Taburun hesap memurları ve subayları 10. Kolordu Askere Alma Dairesi'nce, II. Tabur'un Erzincan Askere Alma Başkanlığı'nca sağlanması kararlaştırıldı. Asayiş Bölükleri'nin herbirindeki er sayısı 150'ye çıkarılacaktı.

26 Mayıs'ta Mürettep Alay adını alan Asayiş Bölükleri'nin her taburuna bir makineli tüfek bölüğü ilave edilerek kuvvetli bir alay haline getirildi.

Dokuz Asayiş Bölüğünün dışında teşkiline karar verilen Kemah Asayiş Bölüğü'nün, 5 Mayıs'ta mevcudu 61 erden ibaretti. Çorum Asayiş Bölüğü'nün 7 Mayıs'ta 75 eri bulunuyordu ve 150'ye çıkarmak için çaba gösteriyordu. Palu'da da bir hayli eksikle bir bölük kuruldu. Ordu ve Tokat'ta kurulması emredilen bölükler, bir türlü eksiklikleri tamamlanamadığı için kurulamadı. Bu bölgelerde kurulamayan Asayiş Bölükleri'nin yerini bir süre sonra Emniyet Teşkilâtı almıştır.

Dokuz Asayiş Bölüğü'nden oluşan mürettep Alay, bir süre sonra 49 numarası verilerek Batı Cephesi'ne nakledildi.

G. Emniyet Teşkilâtı

Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa, Koçgiri İsyanı'nın bastırılması sırasında 26 Mart 1921'de, Ümraniye'den E.H.U. ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bir yazı göndererek bölgesindeki birlikleri daha toplu bulundurmak, birliklerin yerleştirildikleri yerlerin uzağında kalan sancaklar ve önemli kaza merkezlerinde emniyetin ve asayişin sağlanmasında kullanılmak üzere, bulunduğu yerin önemine göre, yüzden ikiyüze kadar mevcutlu Emniyet

veya Asayiş Birlikleri kurulabileceği düşüncesinde olduğunu bildirdi¹.

Merkez Ordusu Komutanlığı bu düşüncayı gerçekleştirmek için bölgedeki ilgililere emirler vererek, hemen asayiş bölükleri teşkiline girişmelerini istedi. Kısa zamanda çeşitli yerlerde Asayiş Bölükleri kuruldu. Bu bölükler 5 Mayıs 1921'de Mürettep Alay haline getirilip, Batı Cephesi'ne sevk edildi. Bu arada Merkez Ordusu'nun emrindeki 5., 15. Fırkalar ile 14. Süvari Fırkası ve bir çok alay Batı Cephesi'ne sevk edildiği için, Ordu bölgesinde pek az birlik kalmıştı. Fakat pontus çeteleri ve Dersimliler de Merkez Ordusu mıntıkasında faaliyette bulunuyor, asayişsizliği sebep oluyorlardı. Nurettin Paşa bu ortam içinde, 24 Haziran'da Ordu Mıntıkası'ndaki ilgililere yazısında sorumluluk sahasında bulunan onbir sancaktan şimdilik Sivas, Yozgat, Çorum, Karahisar-ı Şarkî ve Ordu'da Emniyet Teşkilâtı adı ile bir teşkilât meydana getirileceğini emretti. Teşkilâtın vazifesinin emniyet ve asayiş sağlama, hırsızlığı önlemek, asker firarîlerini ve halkı iğfal eden muzır propagandacıları yakalamak, siyasi eşkiyanın ve asilerin ortadan kaldırılması olduğu, bunun yanında icabında vatanın kurtarılması için düşmanlarla muharebe etmek de olduğunu belirtti. Kurulacak teşkilât hükümete bağlı olacak, kendi mıntıkalarında mülkî kanunlara, dışarıda askerî hizmetlere tâbî bulunacaklardı².

1 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.24.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.107. Emniyet Teşkilâtının Talimatnamesi aşağıdadır.

"Emniyet ve asayiş-i dahiliyenin temin ve muhafazasına muavenet, siyasi eşkiyayı tedib ve tenkil, dahili isyan ve iğtişâş zuhurunda men ve itfâsına hizmet etmek ve kazalarda, köylerde, yollarda, yaylalarda, meralarda velhasıl dahili memlekette hırsızlığı ve her fenalığı men ve ahalinin can, ırz ve malını elbirliğiyle muhafaza, hırsızları işrayı, asker firarîlerini ve halkı ifsad eden propagandacıları hükümet kuvvetiyle müstereken derdest eylemek üzere, Emniyet Teşkilâtı namında bir teşkilât vücuda

Emniyet Teşkilâtı'nın kurulacağı sancaklara daha sonra Samsun, Amasya, Tokat da katıldı. Bu teşkilâtın komutanları ihtiyat subaylarından veya eşrâftan olacaktı. Bilhassa eşkiya ta-

getirilecektir.

Emniyet Teşkilâtı'na kayıt ve kabul bervech-i atidir. Emsâl-i silah altında bulunmamak, islâm olmak, eli silah tutmak, şayan-ı itimad, dindar, müstâkim olmak. 50 fişengi ile mükemmel bir tüfek sahibi olmak. Asker fi-rarilerinden hiç bir fert emniyet teşkilâtına kabul olmayacaktır.

Müsadematta sarf edilen cepane için sarf mazbatası yapılması usul it-tihaz edilecektir.

Emniyet Teşkilâtına dahil olanların sol kollarına kırmızı renkli "Em-niyet" yazısına havi beyaz bir pazubend takılacaktır. Bu alâmetin hizmet-ten başka zamanlarda taşınması caiz değildir.

Emniyet Teşkilâtı'na dahil olanlar menafi-i zatilerini düşünmeyerek yalnız İslâmın, muhafaza-i din ve namus ve istiklâl-i millî' ve istihlâ-sı vatan için istikametle çalışacaklarına dair din ve namusları üzerine yemin edeceklerdir.

Kayıt ve kabul edilenler hakkında takibat-ı kanuniye yapılacaktır. Emniyet Teşkilâtı'na kabul edilenlerin silahlarının cinsi ve numarası ve cepanelerinin miktarı defter-i mahsusasına kayd edilecektir.

Emniyet Teşkilâtı'nın icrasında liva, kaza ve nevahi merkezlerinde rüesay-ı memurinin, askeriye ve mülkiye ve müdafaa-i hukuk heyet-i mer-keziyeleri teşrik-i mesai edecekler ve işbu teşkilâtı memlekete nâfi bir surette icra ve ikmâle gayret ve himmet eyleyeceklerdir.

Emniyet Teşkilâtı'na dahil olanlar hiç bir imtiyaz ve istisnaiyete malik değildirler. Bunlar kendi mıntıkaları ve livaları dahilinde istih-dam edildikleri müddet zarfında mülkiyeye ve indel icab livaları haricin-de bir kıta veya cüz-i tam halinde istihdam olunmak üzere sevklerinde ha-reketlerinden itibaren kavanin ve nizamât-ı askeriyeğe tâbî tutulacaklar-dır.

Aherin hukukuna tecavüz ve taarruz mezalim ifaı, halkı bizâr, kıyama cüret edenler derêkeb silahtan tecrit, teşkilâttan ihraç, pençe-i kanuna

kibinde kullanılması düşünülüyordu¹.

Merkez Ordusu'ndan Emniyet Teşkilâtı kurulması ile ilgili emrin alınması üzerine, yetkililer hazırlıklara giriştiler. 4 Temmuz'da Çorum Mutasarrıfı Cemal henüz Emniyet Teşkilâtı'nın meydana getirilemediğini ancak 278 erin teşkilâta kaydedildiğini, bunlardan 38'inin silahlı olduğunu, diğerlerinin silahlarının olmadığını ifadeyle bazı köylülerin silah tedariki için girişimlerde bulunduğunu bildirdi².

Çorum Mutasarrıflığı, teşkilâtın kurulması için faaliyet içindeyken Merkez Ordusu Bölgesi'nin diğer yerlerinde aynı çaba görülmemektedir. 5 Temmuz'da Sivas Heyet Reisi, eşrâf ve Müdafaa-i Hukukçularla görüşüğünü, hükümet için her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ancak Sivas'ta sükun ve asayiş olduğundan teşkilâtın kurulması için sebep olmadığını, fakat bir şikayet olursa bunu gereken kuvvetle derhal imhaya her vakit hazır bulunduklarını söylediklerini belirtmektedir³.

Sivas'ın bu tavrında Vali Ebubekir Hazım önemli rol oynamıştır. Valiye göre; Emniyet Teşkilâtı, Nurettin Paşa'nın keyfi

teslim edileceklerdir.

Emniyet Teşkilâtı sebebiyle ahaliden muhalif-i nizam olarak iane ve eşya vesaire almak memnudur. Her muamele kanuna tevfiikan icra edilecektir. Aksi hali müstelzim-i cezadır.

Emniyet Teşkilâtı, teşkilâtı askeriye gibi mangadan itibaren teşkil edilecek kumandanları aralarından veya ihtiyat ve mütekaid zabitanadan temin edilecektir. Emniyet teşkilâtı bulunduğu yerin ismiyle yâd olunacaktır(Palu Emniyet Teşkilâtı).

Emniyet Teşkilâtı'na kendi binek atlarıyla kaydedilenler muhabere ve keşif atlısı olarak teşkilâta merbuten istihdam olunacaktır."

1 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.3.1.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.26.

3 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.28.

uygulamalarından birisi olarak görünmektedir. Hem mantıkî de değildir. Ona göre, gönüllü bir sınıf asker toplamak demek olan bu teşkilâtı kurmaya, ordu komutanının yetkisi kâfi değildir. Askerlik hizmetiyle mükellef halkın önemli bir kısmı Birinci Dünya Savaşı'nda erimiş, işe yarayanı da Yunanlılarla savaşmakta olduklarından, erkek nüfusu azalmıştı. Ayrıca Emniyet Teşkilâtı mensupları, kendi bölgelerinin dışına sevkedildiklerinde, Ordu tarafından iâşe edileceğine, düşman tarafından öldürülen hayvanlarının bedellerinin ödeneceğine, yaralı ve şehitler hakkında silah altındaki askerler gibi işlem göreceklere göre, devlet hazinesinden para sarfını gerektiren bu taahhütler özel bir kanuna muhtaçtı. Vali durumu Dahiliye Vekâleti'ne de ilet-ti. Dahiliye Vekili Refet Paşa, bu şekilde asker toplamanın ka-nunî olmadığını belirtti. Bu durumu Merkez Ordusu'na ileten Ebu-bekir Hazım, Nurettin Paşa'dan sert cevaplar aldı. Nurettin Paşa hiçbir makamın bu teşkilâta itirazı olmadığı halde kendisi-nin niçin muhalefet ettiğini sordu. Ayrıca teşkilât için bütçe meselesi olmadığını, Merkez Ordusu tahsisatıyla iâşe edilecek-lerini bildirdi¹.

Gerçekten de Emniyet Teşkilâtı kurulması ile ilgili olarak E.H.U. ya da Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin bir kanaati görülme-mektedir. Yalnız Oymak Teşkilâtı'nın Merkez Ordusu Bölgesinde yaygınlaştırılması ile ilgili E.H.U.'nin, 8 Ocak 1921 tarihli yazısı bu konuda Emniyet Teşkilâtı kurulmasının gerekçesi ola-rak görünmektedir. Bu ilgisizliğin bir sebebi de belki, o sıra-da Batı Cephesi'nde Yunan taarruzları sonucunda oluşan buhranlı durumdur. Emniyet Teşkilâtı ile ilgili olarak Hükümetin emri ol-masa da, Sivas Valisi karşı çıksa da Merkez Ordusu Komutanlığı teşkilâtın kurulması için teşebbüslerini durdurmadı.

25 Temmuz'da Sivas Mıntıka Komutanı'nın Emniyet teşkilâtı ile ilgili herhangi bir gelişmenin olmadığını bildirmesi üzeri-ne², iki gün sonra Merkez Ordusu'ndan gelen yazıda teşkilât i-çin çaba göstermenin yalnız mülkî memurlara düşmediği, merkezde

1 E. Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, İst. 1982, s.62-68.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.8.

bizzat vilayetle, eşrâfla, ileri gelenlerle, taşralarda şube reisleri ile her an temas içinde bulunarak, emredilen teşkilâtın meydana getirilmesi istenildi¹.

Merkez Ordusu Komutanı ile anlaşılamayan Sivas Valisi Eubekir Hazım'ın, Dahiliye Vekâleti tarafından bu görevden alınmasından sonra, yerine gelen Ali Haydar'ın Merkez Ordusu'na 30 Ağustos tarihli yazısında Emniyet Teşkilâtı'nın gerekliliğini bildiklerini ancak teşkilâta Kürtlerin kaydedilmesinin mahzurlu olduğunu, teşkilâtın Türk köyleri özellikle Kürt köylerinin civarındaki köylerde oluşturulmasının daha doğru olduğunu belirtmektedir². Merkez Ordusu Komutanlığı cevabında Emniyet teşkilâtı'nın Türklerden meydana getirilmesini doğru bulduğunu, aynı zamanda durumları şüpheli görülen Kürt köylerinin de daima gözetim altında bulundurulmasını istedi³.

17 Ekim'de Sivas Mıntıka Komutanlığı, Gürün'de eşrâftan 56 kişilik bir Emniyet Teşkilâtı kurulduğunu, aynı güne kadar Emniyet Teşkilâtı'na Yenihan'dan 2 er, Zara'dan 36 er kaydedildiğini bildirdi⁴. Emniyet Teşkilâtı'na 20 Kasım'da Zara'da 59, Darendede de 40, Gürün'de 79, Aziziye'de 46, Yenihan'da 15 er kaydedildi⁵.

Samsun'da 10. Fırka Komutanı İsmail, Emniyet Teşkilâtı kurmak için yoğun bir çaba sarfetmektedir. Rum eşkiyanın takibi ve düşmanın bir çıkarma harekâtı karşısında, yanları ve geriyi korumak için Emniyet Teşkilâtı'nın gerekli olduğunu bilen fırka komutanı, halkın elinde silah olmadığını, silah temini için faizsiz 10.000 lira borç bulunarak, silahların Trabzon'dan satın alınacağını bildirmektedir⁶. Trabzon'dan satın alınacak silahlar Tuapse'den geleceği için, Merkez Ordusu E.H.U.'den izin istedi. Ancak E.H.U. Tuapse Şehbenderliği'nin para karşılığı yahut kaçak o-

1 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.16.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.44.

3 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.45.

4 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.49.

5 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.114.

6 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.37.

larak silah sattıklarının duyulması halinde, zor durumda kalacaklarını bildirdikleri için şimdilik, silahları almaya gidecek olan Hacı Molla'nın yolculuğunun ertelenmesini istedi¹.

Samsun Livası'nın, Çarşamba Kazası'nda Emniyet Teşkilâtı'nın kurulması bir hayli problem yarattı. 25 Temmuz'da Çarşamba Mıntika Komutanı Cevdet, kazadaki durumla ilgili olarak Merkez Ordusu'na bir yazı göndererek 1,5 ay önce, vatanın savunulması için emredilen Emniyet Teşkilâtı'nın kurulmadığını, ancak tabur, bölük komutanlarının tayin edildiğini bildirdi. Sahile yahut köylere Rumlardan bir saldırı olursa, memleketin felakete sürükleneyeceğini, merkezde on kişilik bir kuvvetin bile olmadığını, sahile konulan 5'er, 6'şar kişilik postaların ne iaşesinin ne de cepanelerinin düşünüldüğünü, postaların orada durduklarından da emin olmadığını ifade ile, bütün bunların sorumlusu olarak nakledilen Rumların eşyalarını "geceli-gündüzlü" yağma ile meşgul, Kaza Şube Reisi olduğu görüşündedir².

Merkez Ordusu Komutanlığı hemen olaya el koydu. 27 Temmuz'da 10. Fırka'ya yazısında Emniyet Teşkilâtı kurulması için her yanda "hummalı" bir çaba gösterilirken, Çarşamba'nın bu işi ihmal etmesinin hiç de doğru olmadığı kaydedilerek, 10. Fırka'nın gelişmelerden Ordu'yu haberdar etmesi emredildi³.

Mıntika Komutanı tarafından teşkilâtın kurulamamasının müsebbibi olarak gösterilen Çarşamba Şube Reisi, 26 Temmuz tarihli yazısında Çarşamba eşrâfının teşkilât kurulmasına katılmadığı için diğerleri üzerinde bu durumun kötü tesir yarattığını, bu yüzden adam bulamadıklarını, mevcut erlerin elindeki silahın az ve çok çeşitli olduğunu bildirerek başka bir teşkilât yapılmasını uygun gördüğünü belirtti⁴.

Merkez Ordusu Komutanlığı cevabî yazısında eşrâfın ve i-

1 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.60-61.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.6.

3 ATASE Arş., Kls. 1878, Ds.8, Fhr.11.

4 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.14.

leri gelenlerin bu işe katılmalarının sağlanması ile kumandalıkların da bunlara verilmesi için çaba gösterilmesini istedi¹.

Emniyet Teşkilâtı ile ilgili olarak 26 Ağustos'ta Ünye Müdafaa-i Hukuk Reisi, Merkez Ordusu'na yazısında şubeler emrinde müzaheret takımları kurulduğunu bu yüzden Emniyet Teşkilâtı'na gerek olup olmadığını sordu². Bir gün sonra verilen cevapta şube müzaheret takımı ile Emniyet Teşkilâtı'nın başka başka şeyler olduğu, emsali silah altında bulunmayanlardan kurulması gereken Emniyet Teşkilâtı'nın meydana getirilmesine devam edilmesi istendi³.

Fatsa Şube Reisi, Emniyet Teşkilâtı için girişimde bulunmadıklarını, herkesin yaylada olduğunu, memur olmadığını bildirdi. Ayrıca hükümet reisiyle, Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nin teşkilât işinde lakayt olduklarını belirtti⁴.

Fatsa'nın hemen yanıbaşındaki bir diğer kaza Terme'de ise; Emniyet Teşkilâtı için bir tabur oluşturulduğu, taburun personelinin Terme ileri gelenlerinden olduğu, askere alma şubesi tarafından bildirilmektedir⁵. Görülüyor ki Emniyet Teşkilâtı'nın kurulması, bölgedeki mülki ve askerî makamların konu ile ilgilenme derecelerine bağlıdır.

Teşkilâtla ilgili olarak Ordu Sancağı'nın, Merkez Ordusu'na yazısında teşkilâtın kurulmasının jandarma komutanı tarafından yürütüldüğü, sahili korumak için 60 er kaydolunarak Müdafaa-i Hukuk tarafından silahlandırıldığı, ayrıca sahilde devriye maksadıyla 50 er kaydedildiği ve nahiyelerde de teşkilâtın kurulması için faaliyette bulundukları bildirildi⁶.

Yozgat'ta da Emniyet Teşkilâtı kurulmasının gerekliliği köylere kadar duyurulduysa da teşkilâta er olarak kaydolmak için

1 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.17.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.41.

3 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.43.

4 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.11.

5 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.2.

6 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.5.

kimse başvurmadi¹.

22 Eylül'de Vezirköprü Kaymakamı teşkilât için 155 kişilik bir kuvvetin toplandığını, bunların elbise ve iışeleriyle silah ve cephanelerinin köylülerce sağlandığını kaydetti².

Vezirköprü gibi Erbaa'da, Emniyet Teşkilâtı'nı kurmakta başarılı görünmektedir. 21 Ağustos'ta Tokat Mutasarrıfı 250 kişiden oluşan Erbaa Emniyet Teşkilâtı'nda 324 kadar çeşitli cins-te tüfek bulunduğunu yazmaktadır³.

Yine Ortaköy'de de üç takım üzerinden bir bölük teşkil edildi. Komutanlığına birinci sınıf ihtiyat subayı Ali Rıza Efendi getirildi⁴.

Merkez Ordusu'nun sorumluluk sahasında asayişin sağlanması başta olmak üzere, Milli Mücadele ruhunun tabana yayılmasını sağlamak amacıyla teşkil edilen Emniyet Teşkilâtı'nın özellikle Pontus harekâtı sırasında yararlılıkları görüldü. Sözkonusu teşkilât, Nurettin Paşa'nın görevden alınmasından sonra lâğvedildi.

H. Mıntika Komutanlıkları

Merkez Ordusu'nun sorumluluk sahasına bir çok mıntikanın daha katılması üzerine, 1 Eylül 1921'de mevcut askere alma şubelerinin kadro, görev, yetki ve sorumluluk alanlarının yeniden belirlenmesine ihtiyaç duyuldu. Bunlar ek bir görevle mıntika komutanı olarak görevlendirildiler. Daha önce askere alma dairesi ve şubelerine, birer mülhak subay verilmek suretiyle, ek bir görev olarak kurulmuş olan Sivas, Erzincan, Elazığ, Çorum ve Yozgat Mıntika Komutanlıkları'nın yanı sıra, yine askere alma şubeleri emrine bir konutanla bir mülhak subay olmak üzere, Tokat ve Ordu Mıntika Komutanlığı, Askere Alma Şubesi emrine bir mülhak subay verilerek ek bir görevle Amasya Mıntika Komutanlığı kuruldu.

1 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.9.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.51.

3 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.38.

4 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.28, Fhr.4.

Sözkonusu mıntika komutanlıklarından Sivas Mıntika Komutanlığı'na Sivas Vilayeti; Elazığ Mıntika Komutanlığı'na Dersim Sancağı dahil Elazığ Vilayeti; Çorum Mıntika Komutanlığı'na Çorum; Yozgat Mıntika Komutanlığı'na Yozgat; Erzincan Mıntika Komutanlığı'na Erzincan ve Karahisar-ı Şarkî; Tokat Mıntika Komutanlığı'na Tokat; Ordu Mıntika Komutanlığı'na Ordu; Amasya Mıntika Komutanlığı'na Amasya Sancakları sorumluluk sahası olarak verildi.

Bu sahaların sorumlusu olan mıntika komutanlarının yetkileri, fırka komutanları yetkisine eşitti. Ayrıca harp mıntikası kabul edilen bölgelerdeki mıntika komutanları bölgesindeki bütün memurlara, yalnız onların da devleti temsil ettikleri dikkate alınarak emir verebilecekti.

Böylesine yetkilerle donatılan mıntika komutanları bölgelerindeki askerî idareyi, sevkiyatı ve nakliyatı düzenleyecek ve takip edecek, sıkıyönetime ait işleri yürütecek, eğer sahildeyse bir düşman çıkarmasına karşı koyacaktı. Ayrıca sahillerin emniyetinin sağlanması, muhabere ve nakliye ile ilgili işleri kontrol etmede de mülkî memurlarla işbirliği yaparak, bölgedeki asayişini sağlaması, eşkiyayı takip ve tenkil, düşman propaganda-sına mani olması ve aydınlatmaya çalışması, bölgedeki geçitlerin, yol ve köprülerin açık ve kullanılır halde olması da mıntika komutanlarının görevleri arasındaydı.

Doğrudan doğruya orduya bağlı olan mıntika komutanlıklarının görevini, fırkaların bulunduğu yerlerde fırka karargâhı yerine getirecekti¹.

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.21, Fhr.1.2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN İSTİHBARAT FAALİYETLERİ

1. BÖLÜCÜLÜK VE CASUSLUK FAALİYETLERİ

Anadolu'da Millî Hareket'in başlaması ve özellikle B.M.M. Hükümeti'nin kurulması ile birlikte Saltanat ve Hilâfet makamı -nın tehlikeye düştüğünü iddia ederek, Türk Vatanı'nı parçalayarak yeni kuruluşlar meydana getirmek amacıyla, Anadolu'da bir takım girişimler oldu. Bazen İstanbul'un ve yabancıların kışkırtması, bazen de belli bir zümrenin ön ayak olması ile meydana gelen bu girişimler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çeşitli zamanlarda Millî Mücadele karşısı ayaklanmalara yol açtı. Anadolu'daki hareketin Saltanata, Hilâfete ve şeriata düşman olduğu fikrini işleyen kışkırtıcılar, bu yolla Anadolu Hareketini boğmak istediler. Bunun için her çareye başvurdular. Rütbe, para dağıttılar. Düşmanla işbirliği yaptılar. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde propagandaya giriştiler. Bu propagandaya yabancıların dağıttıkları para ile bazı bölgelerde beliren milliyet duyguları da eklendi. Böylesi bir çalışma sonucunda meydana gelen isyanlar tehlikeli bir hal aldı. Daha kuruluş halinde bulunan Ankara Hükümeti, çok güç duruma düştü. Batı Cephesi'nden kuvvetler çekmek pahasına da olsa, bu isyanları önlemek isteyen Ankara Hükümeti, çok zor anlar yaşamasına rağmen başarılı oldu.

Merkez Ordusu'nun kurulduğu sırada isyanlar bastırılmış, Ankara Hükümeti askerî ve siyasî alanda daha güçlü bir yapılanmaya kavuşmuştu. Buna rağmen Anadolu Hareketi'nin düşmanları olan İngiltere ve İstanbul Hükümeti hareketi boğmak için faaliyet göstermekten de geri kalmıyorlardı.

Stratejik açıdan çok önem arzeden bir bölgenin sorumluluğunu üstlenen Merkez Ordusu, bozgunculuk girişimlerine karşı uyanık bulunmak zorundaydı. Bu zorunluluğun nedenlerini şöylece maddeleştirmek mümkündür.

1. Anadolu'ya girişte en önemli noktalardan birisi olan Samsun Sancağı, Merkez Ordusu sorumluluk alanındaydı. Bu yolla Elcezire ve Doğu Cephelerine de ulaşmak mümkündü.

2. Karadeniz bölgesindeki Rumlar Pontus Devleti kurmak amacıyla uzun süredir faaliyette bulunuyorlardı. Bu teşebbüsü kışkırtarak Anadolu'yu bölmek söz konusu olabileceği gibi, bu bölgede meşgul edilecek kuvvetlerin Batı Cephesi'ne gitmeleri önlenebilirdi.

3. Sivas ve civarında yaşayan Kürt unsur, bağımsız bir Kürdistan amacıyla kışkırtılıp Anadolu ikiye bölünebilir, Millî Harekete bu yolla büyük bir darbe vurulabilirdi. Zaten bu yöndeki çalışmalar yoğun biçimde devam etmekteydi.

4. Çerkeslik fikri etrafında bir takım oluşumlara gidilmesi söz konusu olabilirdi.

5. Daha önce bastırılan Çapanoğlu, Aynacıoğulları isyanlarının kalıntıları tekrar canlandırılabilirdi.

6. Rusya'dan Anadolu'ya gönderilen Bolşevik propagandacıların yanında, Türkiye'de örgütlenen Halk İştirâkıyyun Fırkası'nın ordu içerisindeki kadrolaşma faaliyeti de Merkez Ordusu'nca dikkate alınması gereken noktalardı.

Merkez Ordusu bozguncu faaliyetlerle ilgili teşebbüsleri, so sorumluluk sahasının çeşitli yerlerinde kurduğu Askerî Polis Teşkilâtı vasıtasıyla takip ediyordu. Fakat esas istihbarat E.H.U. aracılığı ile İstanbul'daki gizli gruplardan (Karakol, Felah, Teşkilat-ı Mahsusa, Mim Mim, Berzenci...) alınıyordu. Belgelerden anlaşıldığına göre gruplar duyduklarını, gördüklerini en seri biçimde E.H.U.'ye ulaştırmaktadırlar. Gönderilen istihbaratların bir kısmının aslı olduğu gibi bir kısmı da pekalâ asılsız çıkabilmektedir. Bu durum daha çok karşı istihbarat örgütlerinin yanıltıcı bilgiler yaymasından kaynaklanmaktadır.

T.B.M.M. Hükümeti'nin kurulmasından sonra, İngiliz casusluğu ve propagandasına karşı koyabilmek için tedbirler alınmıştır. İngilizler de çeşitli vasıtalarla başvurarak ve çeşitli yolları deneyerek Anadolu'ya geçmeye çalışmışlardır. Özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya gelen subaylar arasına bazı casusları sokmaya çabaladıkları görülmektedir. 28 Ocak 1921'de İstanbul'dan Samsun'a gelen subay kafilesinde bulunan Yarbay Muhtar Bey, aynı kafilede bulunan Hüsameddin Bey tarafından İngiliz casusu olarak suçlandı. Bu durumun E.H.U.'ye bildirilmesi üzerine sözkonusu makam, bu konudaki hassasiyetini gösterdi. İngiliz casusluğu ile itham edilen şahıs, E.H.U.'nin emriyle derhal İstanbul'a iade edildi¹.

İtilâf Devletleri, Anadolu'da karışıklık yaratmakta Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, Irak, Suriye ve Arnavutluk Havalisi'ne mensup subayları kullanmaktadır. Özellikle para vaadi ile kandırılan bu subaylara karşı ciddi tedbirlerin alınmasını E.H.U. Merkez Ordusu'ndan istedi².

İngilizler, sadece yabancı uyrukluları casus olarak kullanmakla kalmamakta, Anadolu'da faaliyette bulunan yabancı işletmelerde çalışanlardan da istifade etmektedirler. Samsun'daki Amerikan tütün işletmesinde çalışan Kafkasya'lı birisinin İngiliz casusu Fuat'la arkadaş olduğu, bu durumdan dolayı göz altında bulundurulduğunu Samsun Merkez Komutanı, Merkez Ordusuna yazmaktadır³.

Ayrıca Samsun Merkez Komutanlığı şehirdeki bütün yabancı acentaları devamlı kontrol altında tutmaktadır⁴. Durumlarında şüphe görülen Osmanlı Bankası memurlarından üç kişi sorgulanmak için Samsun'dan Amasya'ya sevk edilmiştir⁵.

E.H.U. İngiliz casuslarının Anadolu'da bozgunculuk yapmalarına izin vermemekte kararlıydı. Alınan en etkili tedbirler-

1 ATASE Arş., Kls.1121, Ds.2, Fhr.3.13.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.29.

3 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.18.

4 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.20.

5 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.17, Fhr.25.

den birisi de şu oldu: İstanbul'daki gizli gruplarca tesbit edilen İngiliz casuslarının fotoğraflı isimlerini içeren bir albüm Karadeniz'deki giriş noktaları olan iskelelerde Askerî Polis Teşkilatına dağıtıldı¹.

Anadolu'daki bozguncu faaliyetlere İngilizlerden başka Amerikalıların da katılmaktan geri kalmadıkları anlaşılmaktadır. Merzifon Amerikan Koleji'nde Pontusçu girişimlerin yapılmasına göz yummanın yanında, yardımcı oldukları bilinmektedir. Rumları kıskırtırken Ermenileri de ihmal etmiyorlardı. Nitekim Elazığ Polisi, vilayet merkezinde Amerikalıların "teşvik ve delâletiyle" bir Ermeni Komitesi'nin varlığını ortaya çıkardı². Ayrıca bir Amerikan Torpidosu sık sık Samsun limanı'na demirlemek suretiyle Rumlara moral vermekteydi³.

İngilizler Anadolu üzerindeki hesaplarında, Rumlar önemli görevler yüklenmiştir. İngiliz İstihbaratı'nın sadık elemanları olan Rumlar, her fırsattan yararlanarak bozgunculuklarını ortaya koydular. Bunlardan birisi olan ve Samsun'da Pontusçu faaliyetlerinden ötürü Yozgat'a sürgüne gönderilen Komisyoncu Mihaliki İngiliz İstihbaratı'na mektuplar göndererek, Hristiyanlara mezalim yapıldığını yazarken⁴, Samsun'da başka bir Rum tüccar Eliya Horzaman, İngiliz istihbaratı ile yakın ilişki içinde bulunuyordu. Ancak böyle teşebbüsleri önlemeye kararlı olan E.H.U., İngiliz ajanı Rum'un en küçük bir emare de olsa tutuklan-

1 ATASE Arş., Kls.1121, Ds.8, Fhr.16. Askerî Polis Teşkilâtına dağıtılan listelerdeki İngiliz casuslarından bazılarının isimleri aşağıdadır: Doktor Müsürüs Paşa, Topçu Namık Paşa, Süvari Tayyar Paşa, Erkân-ı Harp Mustafa Paşa, Erkân-ı Harp Zeki Paşa, Erkân-ı Harp Hüseyin Remzi Paşa, Erkân-ı Harp Recep Paşa, Erkân-ı Harp Kiraz Hamdi Paşa, Erkân-ı Harp Miralay Behzad Bey, Erkân-ı Harp Alaeddin Beğ, Topçu Miralay Taygur Bey, Süvari Miralay Hüsnü Bey, Süvari Miralay Recep Kadri Bey, Erkân-ı Harp Miralay Tahir Bey, İstihkâm Kaymakam Fettah Bey, Piyade Kaymakam Hasan İzzet Bey, Piyade Binbaşı Akif Bey, Süvari Binbaşı Mehmet Bey, İtfaiye Binbaşı Cemil Bey, Topçu Binbaşı Çopur Hakkı Bey, Topçu Onbaşı Fuad Bey, Topçu Yüzbaşı Zihni Efendi, Topçu Yüzbaşı Nafiz Efendi, Doktor Binbaşı Nuri Bey...

2 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.17, Fhr.11.

3 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.17, Fhr.17.

4 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.14.

masını istedi. Hemen evi aranan Rum tutuklanıp, Karahisar-ı Şarkî Hapisanesi'ne gönderildi¹.

Kurulduğundan beri İttihat ve Terakki düşmanlığıyla maruf, Hürriyet ve İtilâf Fırkası da Millî hareketi söndürme teşebbüslerinde bulunmaktan geri durmadı. Daha çok İngilizlerin kontrolündeki mensupları aracılığı ile fesat tohumları ekmeye çalıştılar. Bu yüzden Anadolu, Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarını yakın takibe alarak, faaliyetlerini engellemeye çalıştı. Nitekim Konya isyanı tertipçilerinden Hürriyet ve İtilâf Fırkası üyesi Hacı Ali'nin Amasya'ya geldiği haber alınınca hemen tutuklandı².

Yine İstanbul'dan Ünye'ye gelen Hürriyet ve İtilâf Fırkası ileri gelenlerinden Şaban Ağa'nın yakın akrabası Topçu Mülazımı İbrahim de derhal nezarete alınmıştır³.

Millî Mücadele sırasında, Anadolu Hareketi'ni akamete uğratmada İngilizler kadar tehdit oluşturan bir başka unsur da Bolşevikler olmuştur.

İstiklâl Harbi sırasında Rusya'nın maddî, manevî yardımını sağlamak için Bolşevik eğilimli gruplara göz yumuldu. Bunlardan Yeşil Ordu Cemiyeti ve Halk İştirâkiyyun Fırkası ortak hareket ederek, gayr-i meşru faaliyetler içine girdi. Sözkonusu grupların faaliyeti ilk olarak Merkez Ordusu Komutanlığı tarafından farkedildi. 19 Ocak 1921'de telgrafla durumdan E.H.U.'yi haberdar etti. Telgrafta, Ordu Bölgesi'nde Halk İştirâkiyyun fırkası ve Yeşil Ordu adına dağıtılan bildirileri gönderdiğini, bunların Şeyh Servet Efendi ve Tokat Mebusu Nazım Bey'in kardeşi ve şimdi Amasya'da bulunan Lütfi Efendi tarafından dağıtıldığı bildirildi. Ayrıca Nurettin Paşa bu tür propagandaları bu gün için zararlı ve yabancı unsurların telkini olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtti⁴.

1 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.23, Fhr.3.

2 ATASE Arş., Kls.1875, Ds.12, Fhr.21.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.28.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.62.

M. Kemal bu telgraf üzerine cemiyetin muzır bir şekil ve mahiyet aldığı kanısına vararak konu ile Fevzi Paşa'nın ilgilenmesini istedi¹. Fevzi Paşa gerekli tedbirleri almaktayken Nurettin Paşa'dan konu ile ilgili ikinci bir telgraf daha geldi. 4 Şubat 1921 tarihini taşıyan telgrafta Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın genişlemekte olduğunu, dini de alet ettiklerini ve ordu'ya nüfuz etmelerinin sözkonusu olduğunu belirterek tedbir alınmasını belirtip, Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın Amasya'da neşrine başladığı Hak Yolu adlı gazeteyi hükümete kapattırdığını bildirdi². Bir gün sonra yani 5 Şubat'ta, E.H.U. cevabı yazısında Ankara'daki Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın ilga edildiğini, Emek Gazetesi'nin de tatil edildiğini kaydetti. Ayrıca Ordu'nun "vahdet ve inzibatını" korumak amacıyla alınan tedbirler için de teşekkür etti³. Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın ilgası ile birlikte Fırka ve Emek Gazetesi çevresinden Salih Hacıoğlu Ziyetullah Nuşirvan ve daha başka birtakım kimseler tevkif edildiler⁴. E.H.U. 19 Şubat tarihli başka bir yazısında Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın Ordu'ya nüfuz etmesine engel olmak için

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.67.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.63.1. Nurettin Paşa tarafından E.H.U.'ye gönderilen yazının tam metni aşağıdadır.

"Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası beyanname, program ve nizamnamelerini, Ankara'da münteşir Amele Emek gazetesini bilâd ve kasabata isali tevzi ve teşkilâtı genişletmektedir. Şeriat-ı İslâmiye'yi de alet etmek ittihaz ediyorlar. Matbu, Yeşil Ordu Nizamnamesinin de intişar etmekte olduğu görülüyor. Enver Paşa Ordusu teşkilatı namı verilerek halkın iğfal edildiği işitiliyor. İştirâkiyyun Fırkası,Orduya nüfuz ve hülûl etmek meslek ve maksatları icabatından bulunduğu aşikârdır. Bu cemiyetler serbest bırakıldıkları takdirde vatan ve memleket için tehlikelidir. Yarım tedabir kâfi değildir. Amasya'da HAKYOLU namında ilk nüshası dün neşrolunan İştirakiyyun gazetesinin hükümet marifetiyle setdettirildiği maruzdur."

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.63.1.

4 Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, İst. 1967, s.125.

esaslı tedbirlerin alınmasına karar verildiğini, Ordu mıntıkasında bu ve benzeri teşkilâta meydan verilmemesini, bu hususta mülkî idare ile işbirliği yapılmasını istedi¹. Bunun üzerine Samsun'da intişar eden Açık Söz Gazetesi'ne; mahiyetleri soruldu. Verilen cevapta gazetelerinin vatanî, dinî velhasıl umumî menfaate hizmet ettiği bildirildi. Bu arada Tokat Mutasarrıfı Nadir, Amasya'da yayınlanmakta olan Emel adlı gazetenin Bolşevik ve Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın emellerine hizmet ettiğinin anlaşıldığını yazarak tedbir alınmasını istedi².

Türkiye'de bir Bolşevik cereyanı konusunda, Ankara Hükümeti'nin çok duyarlı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Doğu Cephesi ve Merkez Ordusu Komutanları bu hususta çok dikkatli davranmaktadırlar. Bu sırada yani 1921 yılı ortalarına doğru dikkati çeken bir nokta, Bolşeviklik'le Enver Paşa'nın özdeşleşmesidir. Rusların Çerkes Ethem ile düşündüklerini yapamamaları üzerine, bu defa Enver Paşa'yı kullanmaya başlamış oldukları görünmektedir. Çünkü Rusya'dan esaretten dönen bazı kimseler, Trabzon'a gelen elbise, mühimmat vesairenin Moskova'dan Enver Paşa tarafından gönderildiği şeklinde propaganda yapmaktaydılar³. Yine Enver Paşa ve Komünistlik lehinde propaganda yapan Ahmet Celal adlı birisi Erzurum'da, Ali Çavuş Ordu'da ve Ali oğlu Davud müstear ismi kullanan Ermeni David'in yanında Enver Paşa tarafından yazıldığı sanılan altı adet mektup bulunduğu halde yakalandı⁴.

Görülüyor ki İstiklâl Harbinin en kritik döneminde ulusal hareketi Bolşeviklik çizgisine çekmek ve Enver Paşa'yı alternatif bir lider olarak devreye sokma çabaları, T.B.M.M. Hükümeti'nin yerinde tedbirleri ile önlenmiştir. Bu başarıda, muhakkak ki en büyük pay sahiplerinden birisi de Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'dır.

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.14.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.14.1.

3 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.21.

4 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.22.

II. MERKEZ ORDUSU BÖLGESİ'NDEN ANADOLU'YA GEÇENLER

Merkez Ordusu sorumluluk alanının Anadolu'ya giriş noktalarını da içine alması yüzünden, şu ya da bu sebepten ötürü Anadolu'ya gelenler Ordunun bilgisi dahilinde gidecekleri yerlere gönderilmekteydi.

Ordu görev yaptığı süre içinde bir çok yerden gelenlere muhatap oldu. Ancak, bunlar içerisinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek isteyen subayların ayrı bir yeri vardır. Merkez Ordusu İstanbul'dan gelen subayların cephelere ulaştırılması gibi önemli bir görevi yerine getirmiştir. Çünkü T.B.M.M. Hükümeti'nin teşkilinden sonra başlayan Millî Ordu kurma çabalarında subay ihtiyacı % 50'nin üstündeydi. Bu ihtiyacı karşılamının önemli bir çaresi Birinci Dünya Harbi'nden sonra çeşitli cephelerden dönüp de çoğunlukla İstanbul'da toplanmış bulunan ordu personellerinden, Millî Ordu'nun ihtiyacı olan subay, teknik uzman ve elemelerdi. Daha çok İstanbul'daki gizli gruplarca "berayı ticaret Samsun'a ya da İnebolu'ya" kaydını taşıyan seyahat belgeleri ile Anadolu'ya gönderilenlerin İnebolu ve Samsun iskelelerinde bulunan Askerî Polis Teşkilatı'na mensup personel tarafından ellerindeki belgeleri kontrol edilmekteydi. Ayrıca Millî Mücadele'yi benimseyip benimsemedikleri de incelenmekte, zararlı görülenler hakkında kanunî önlemler alınmaktaydı. Böylece Millî Ordu'nun meydana getirilmesinde etkili olacak subay kadrosunun seçiminde titiz davranarak Anadolu'ya geçmekte olan kimselerin, gerçek niyetlerinin anlaşılması için büyük çaba sarfedilmiştir.

Ellerinde vesika olanlar da, olmayanlar da Anadolu'daki giriş noktalarında Askerî Polis Teşkilatı tarafından soruşturmaya uğratılıyor, belge ile gelse de zararlı görülenler hakkında tavizkâr davranılmayıp derhal iade ediliyor ya da kanunî işleme tabi tutuluyorlardı. 30 Şubat 1921'de Samsun'a çıkan Yarbay Muhtar Bey'in durumundan şüphe edilince; İstanbul'a gönderilmekte tereddüt edilmedi¹.

¹ ATASE Arş., Kls.1121, Ds.2, Fhr.3.13.

Yine Inebolu'ya çıkması gerektiği halde Samsun'a gelen subaylar buraya kabul edilmeyip, Inebolu'ya gönderilmekteydiler. Örneğin; Mülazım Ali Rıza ve Kâmil adlı subaylar Inebolu yerine Samsun'a çıkınca Nurettin Paşa hemen Inebolu'ya gönderilmelerini emretmiştir¹.

Anadolu'ya geçenlerden haklarında şüphe duyulanlar ya da ellerinde itimat belgesi olmayanların soruşturmasında, daha çok sözkonusu şahsı tanıyan birisine durumu soruluyor, verilen cevaba göre kalmasına izin veriliyor ya da iade ediliyordu.

23 Şubat 1921'de 15. Fırka İstihbarat Şubesi Bursa'lı Bekir Nimet adlı bir inzibat subayının Samsun'a geldiğini ve Nurettin Paşa'yı tanıdığını söylediğini, bu şahsa itimad edilip, edilemeyeceğini Merkez Ordusu'na sordu. Nurettin Paşa verdiği cevapta şahsı tanıdığını ve itimada şayan birisi olduğunu bildirerek, Ankara'ya gönderilmesini istedi².

Askerî Polis Teşkilâtı'nın soruşturmada pek titiz davranıldığı gözlenmektedir. Üzerlerinde Hürriyet ve İtilâf Fırkası Reisi'nin mektubu çıkan Mustafa Zühtü adlı mülazımla eşi hakkında hemen karar verilmeyip, durum subayı tanıyanlara soruldu. Bu subay hakkında 15. Fırka Komutanı Şefik Avni'nin esaretten onu tanıdığını, ahlâkı temiz birisi olduğunu, son durumunu bilemeyeceğini belirtmesi üzerine Askerî Polis Teşkilâtı Mustafa Zühtü'nün Ankara'ya Dahiliye Vekâleti'ne soruşturma için gönderilmesine karar verdi³. Yine İstanbul'dan Ankara'ya geçmiş olan Topçu Kaymakamı Yunus Haydar Bey'in hakkında E.H.U., onu tanıdığını bildirilen 15. Fırka Komutanı Şefik Avni'nin bilgisine başvurdu. Esarete iken beraber olduklarını bildiren Şefik Avni, "Yunus Haydar Bey'in işrete düşkün, Türk'e eşek diyen, menfaati için el etek öpen, Romanya Tatar'ı olduğunu, Ankara'ya İngiliz ajanı olarak geldiği kesindir." demektedir. Bunun üzerine sözkonusu subay Ankara'da tutuklandı⁴.

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.48.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.29.1.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.31.

4 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.17.2.

Merkez Ordusu Bölgesi'ne, İstanbul'dan gelen subayların yanında, başka yerlerden gelenler de çıkmaktaydı. Rusya'da Bolşevik yönetimine karşı savaşıyan ve Kızıl Ordu'ya yenilen Vrangeli Ordusu, Fransa bandralı bir vapur ve iki motorla 22 Mart 1921'de Samsun'a geldiler. Samsun'a gelen 218 Kuban Kazağı, 48 müslüman karışıklığa meydan verilmeden şehirdeki pavyonlara yerleştirildi. Ayrıca motorlarda bulunan top, makineli tüfek, tüfek ve kılıca da el konuldu¹. Vrangeli Ordusu mensupları ile ilgili olarak E.H.U.; gelenlerin esir sayılamayacağı bildirerek, İstanbul'a gönderilmelerini Batum'un Kızıl Ordu tarafından işgaliyle kaçan 48 Müslüman'ın iskân ve iaşelerinin temin edilmesini emretti. Ancak el konulan silah ve cephanenin iade edilmemesini istedi².

İstanbul'dan gelen yüzlerce subay, Merkez Ordusu tarafından titiz bir araştırmadan geçirilerek yetişmiş insana pek çok ihtiyaç duyulan cephelere sevk edilmiştir. Bu şekildeki geçişlerle özellikle Batı Cephesi'nde 1919 yılında sayıları 1000'i geçmeyen subay mevcudu, Sakarya Savaşı sırasında 7000'e yaklaşmış bulunuyordu.

III. SANSÜR İŞLERİ

Türk Ordusu'nda posta hizmetlerinin düzenlenmesi için 1918 tarihinde "Ordu-yı Hümayun Sabit Sahra Postaları Hakkında Muadeli Talimat" adlı bir yönerge çıkarılmıştı. Ancak T.B.M.M. Hükümeti döneminde Silahlı Kuvvetlerde bu yönergenin uygulandığı söylenemez. Çünkü Ordu'da yetişmiş eleman olmaması yüzünden, böyle bir posta hizmetinin kurulamadığı görülmektedir. Bununla birlikte Heyet-i Vekile tarafından 28 Ekim 1920'de çıkarılan 292 sayılı kararnameyle "Sansür Talimatnamesi" çıkarılmış ve bununla içerilerden kıyılarına, kıyılarından da içerilere gidecek mektuplarla; kara hudutları üzerindeki yerlere gidecek ve oralardan gelecek mektupların kıyılarda ve kara hudutları üzerindeki yerlere gidecek ve oralardan gelecek mektupların kıyılarda ve kara hudutları üzerindeki büyük merkezlerde sansüre uğraması esas

1 ATASE Arş., Kls.1879, Ds. 12, Fhr.2.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12., Fhr.2.1.

kabul edilmişti. Sözkonusu kararname hükmünü uygulamakla Dahiliye ve Müdafaa-ı Milliye Vekâletleri görevlendirilmişti¹.

Mektupların Merkez Ordusu Bölgesi'nde sansür edilmesi ile ilgili uygulama, 9 Aralık 1920'de Müdafaa-ı Milliye Vekili'nin emri ile başladı². Merkez Ordusu bu görevin askerlik şubelerince tayin edilecek subaylar tarafından yerine getirilmesini kararlaştırdı³.

Oluşturulan sansür merkezleri daha çok düşman propagandacı ve casuslarının giriş yapabilecekleri kıyı şehirleri ile kışkırtılmaya elverişli iç merkezlerdi. Ülkenin her beldesinde sansür uygulamasının yapılması düşünülmüyordu. Nitekim Dahiliye Vekâleti'nin Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir'de sansüre gerek olup olmadığını sorması üzerine Merkez Ordusu "Cemiyet-i Fesadiye"nin bu şehirlerde propaganda yaptığını bildirerek, sözkonusu beldelerde de sansürün uygulanmasını istedi⁴.

Ülkenin içerisinde bulunduğu savaş durumu, sansür uygulamasını gerektiriyordu. Ancak bu uygulamanın düzenli işlemeyişi bir takım şikayetlere yol açıyordu. Aileleri Sivas'ta bulunan Merkez Ordusu'na bağlı subaylarca mektuplarının Sivas Postanesi'nde sansür yüzünden bir kaç gün kalmasından yakınılması üzerine, Merkez Ordusu Komutanlığı, Sivas Posta Telgraf Müdürlüğü'nden mektupların sekiz saatten fazla kalmamasını istedi⁵. Anlaşılan Sivas Postanesi mektupların bir an önce sansüre uğratılıp, gerekli yerlere iletilmesi konusunda ciddi çabalar göstermemiş olmalı ki, Sivas Postanesi'nde biriken mektuplar E.H.U.'ye kadar duyuruldu. 25 Nisan 1921'de E.H.U. Merkez Ordusu'na yazısında mektupların niçin biriktirildiğini sordu. Nurettin Paşa tarafından yazılan cevapta 700 taahhütlü, 5000 adi mektubun biriktiği belirtilerek, Sivas Menzil Müfettişliği'ne bir iki gün zarfında

1 *Düstur*, c.1, s.110.

2 *ATASE Arş.*, Kls.727, Ds.1.A, Fhr.12.

3 *ATASE Arş.*, Kls.727, Ds.1.A, Fhr.15.

4 *ATASE Arş.*, Kls.1128, Ds.33, Fhr.3.18.

5 *ATASE Arş.*, Kls.1128, Ds.33, Fhr.3.46.

sansür ettirileceğini ve bunun için Sivas Mevki Komutanlığı'ndan subayların da görevlendirileceğini bildirdi¹. Nitekim, Sivas Menzil Müfettişi Miralay Orhan 28 Nisan'da sansür edilecek mektup kalmadığını ve sansür için de üç subayın tayin edildiğini Ordu'ya yazdı².

Sivas'a benzer şekilde sansür uygulamasının en yoğun biçimde yapıldığı Samsun şehrinde de, personel sıkıntısı çekilmektedir. 29 Ağustos 1921'de Merkez Ordusu'nun Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne yazısında Samsun'da sansür işleri Polis Komiserleri ve hükümetten bir kısım memurların yardımıyla yapıldığını, bunların bir çoğunun tayin olduğunu ve bunların yerine boş bulunan öğretmenlerin getirildiğini bildirmektedir. Ancak önemli bir haberleşme merkezi olan Samsun'da işlerin böyle olmasının iyi olmadığı ve bir an evvel ıslahının doğru olacağı da yazıda vurgulanmaktadır³.

Bozguncu girişimlerin önlenmesinde önemli bir tedbir olarak görülen mektuplara sansür uygulanmasında titizlik gösterilmektedir. Nitekim İstiklâl Mahkemesi, hükümet emrine aykırı olarak sansürsüz mektup kaçıran Kayserili Ali oğlu İbrahim'in bir ay müddetle tutuklanmasına ve yüz lira para cezasına çarptırılmasına karar verdi⁴. Bu tür olayların olmaması için Dahiliye Vekâleti emniyet müfettişlerini uyardı. E.H.U. bu hususta askeriye tarafından da icap eden tedbirin alınmasını emretti⁵.

Sakarya Savaşı'nın ardından ordunun bir taarruza hazırlanma aşamasında E.H.U., sansür işleriyle ilgili birtakım esaslar daha belirledi. Buna göre Anadolu'nun içerisinde ve kıyı bölgelerinde, sansür merkezleri yeniden tespit edilmekte, en önemlisi de İstanbul ile her türlü haberleşme yasaklanmaktadır⁶.

Yeni durumda Merkez Ordusu Bölgesi'nde sansür merkezi ola-

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.63.

2 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.63.2.

3 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.33, Fhr.3.5.

4 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.4.

5 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.36.

6 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.33, Fhr.3. Bu konuda E.H.U. tarafından

rak Samsun ve Sivas tesbit edildi.

Pek çok eksikliklerle yürütölmeye çalışılan sansör işleri, E.H.U.'nin emriyle 2 Aralık 1921'de Ordu'dan mülkiyeye devre-
dildi¹.

aşğıdaki tedbirler alınmıştır.

- "1. İstanbul ile her türlü muhabere yasaktır.
2. İstanbul'daki gazetelerin dñhulü memnudur.
3. Posta ve telefon muhaberatının hususî ve ticarî olan kısmı muayyen merkezlerde sansüre tabî olmak şartıyla serbesttir.
4. Kumandanlar kendi memurlarının kolilerini kontrol edeceklerdir.
5. Anadolu'da sansör merkezleri Ankara, Sivas, Diyarbakır, Konya, Kastamonu, Afyon Karahisar, Eskişehir, Bursa, Erzurum, Van, Salihli, Akhisar, Milas, Muğla.
Sahilde: Antalya, Marmaris, Foça, Bodrum, Kuşadası, İnebolu, Samsun, Trabzon, Bandırma, Biga.
6. Dahilde hükümete ait muhaberat sansüre tabî değildir."

1 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.17, Fhr.27.

"Bütün Rumlarda bir devlet mefkûresi vardır. Fikrimizce, memleketimizdeki Rumlar bir yılanıdır. Bu yılanların zehirleri kadınlardır."

Nurettin Paşa'nın ızahnamesi'nden

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN ASKERİ FAALİYETLERİ

1. PONTUS İSYANI VE ORDU'NUN BASTIRMA HAREKÂTI

Sorunun Ortaya Çıkışı

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu, yeni bir siyasal olguyla karşı karşıya kaldı. Bu; o güne değin Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında yaşayan çeşitli topluluklar ve ulusal azınlıkların bağımsızlık yolunda harekete geçmesiydi. Aynı sıralarda Osmanlı Devleti "93 Harbi" (1877-1878) ile Rusya karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, öte yandan Avrupa Devletlerinden aldığı yüksek meblağdaki borçların faizlerini bile ödeyemeyecek duruma düşmüş ve alacakların toplama hakkını Düyun-u Umumiye adlı uluslararası nitelikli bir örgüte bırakmıştı. Bütün bunlar, devletin içine düştüğü güçsüz durumu açıkça belgeleyen gelişmelerdi. Bu durum ayrılıkçı-bağımsızlıkçı eylemlerin daha bir hız kazanmasına yol açmıştı. Bunda Avrupa'da XIX. yüzyıl boyunca gelişen Ulusçu-liberal akımın, Osmanlı topraklarına ulaşması kadar, Avrupa Devletlerinin bu toprakları paylaşmak amacıyla yürüttükleri politikanın da rolü vardır.

XX. yüzyıl başlarında ayrılıkçı eylemler, Anadolu topraklarına da yayıldı. Bu dönemde bağımsız bir devlet kurmak amacıyla harekete geçen gruplardan biri de Doğu Karadeniz'deki ayrılıkçı Rumlardı. Amaçları Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhané, Karahisarı Şarkî, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat Sancaklarını tamamen; Erzurum Vilayeti, İspir ve Bayburt Kazaları - nı kısmen yine Erzincan Sancağı'nın Refahiye ve Kuruçay Kazaları -

nı tamamen; Sivas Vilayetiyle, merkez Koçgiri, Hafik, Yenihan Kazalarını kısmen ve Kastamonu Vilayeti'nin Tosya ve Taşköprü Kazalarının bütünü, merkez ile İnebolu kazasını kısmen içine alan bölgede Pontus Devleti'ni yeniden diriltmekti¹.

Bu bölgede yaşayan Ortadoks Hristiyanlar, daha 19. yüzyılın başında, başta kilise olmak üzere, yeni burjuvazinin işbirliği ile Anadolu'da yaşayan diğer ırkdaşları gibi, Yunan ulusu - na ait olma duygusunu benimsemeye başlayacaktır².

Kendilerini yaşayan bir ölü sayan Rumlar³, amaçlarını gerçekleştirmek için, Yunanistan ve A.B.D.'nin de yardımıyla ilk Pontus kuruluşunu 1904 tarihinde İnebolu'da gerçekleştirdiler. Rum asıllı A.B.D.'li bir papaz olan Klematyos, Pontus Cemiyeti'ni kurdu. Aynı tarihlerde, Merzifon-Amerikan Koleji'nde de Pontusçu iki cemiyet kuruldu. Bunlardan birisi, Rum İrfan Kulübü, diğeri ise Pontus Kulübü'dür. Ayrıca Pontus adlı bir dergi de yayınlanmaya başlandı⁴.

II. Meşrutiyet'le birlikte, Pontusçular davalarını kuvve - den fiile döndürebilmenin mümkün olduğunu gördüler. Nitekim, Bizans'ı tekrar diriltmek sevdasında olan Yunanistan ile bölgenin tütünleri ve misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenen A.B.D.'nin teşvik ve himayesindeki Rumlar, Meşrutiyet'in ilânından sonra bölgede daha bir örgütlendiler. Trabzon'da Pontus Muavenet Cemiyeti, Samsun Muhacirin Cemiyeti, Amasya'da Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti, Samsun Teceddüd ve İhya Cemiyeti ve Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Bafra, Sinop, Ürgüp, Tokat ve Çarşamba'da şubeleri bulunan Müdafaa-i Meşrûta Cemiyeti'ni kurdular⁵.

1 ATASE Arş., Kls. 1880 , Ds.20, Fhr.5.

2 Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi", (1912-1923) Toplum ve Bilim, Güz, 1988, s.34.

3 D. Economides, The Pontus And Rigt Claims Of its week population, (Topographical-Ethnographical And Historical Study With two Maps And Various Stetisties, Constantipole, August, 1920, s.49.

4 Pontus Meselesi, Teşkilat-Rum Şekâvet ve Fecayii-Hükümetin İstitlâat ve Tedabiri Avrupa Hükümetleriyle Muhabere, Ank. 1338(1922), s.45, 46. Ayrıca bkz. Abdulhalûk Çay, "II. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şubeleri", Türk Kültürü Dergisi Yıl XX, Sayı 227, Mart 1952, s.312 vd.

5 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 8, Ayrıca bkz. Ali Güler, İşgâl Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtı, K. ve T. Bak. Yay., 1988, s.48-57.

Sözkonusu cemiyetlerden bir kısmı, amacın gerçekleştirilmesi için silahlı eylem yapmak için kurulmuşlardı. Pontusçu çabalarda çok önemli bir boyut dikkati çekmektedir. Hareketi yönlendirenler, başta kilise olmak üzere devamlı güçlenen burjuvazi ve aydınlardır. Bu tesbitin doğruluğu Amasya İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan Pontusçuların mesleklerine bakıldığında açıkça görülmektedir. Mahkeme tarafından idamlarına karar verilenler, Samsun Reji Başmüdür Muavini Konstantin Katidis, Avukat Kiryakoğlu Loranidos, Avukat Yanko, Eczacı Dimitrakisoğlu Teulogos, Dijön Gazetesi sahibi Vasil, Doktor İliya, Sigortacı Koço, Bafra'lı tütün tüccarı Platon, Kavak'ta manifaturacı Vasil, Tütün tüccarı Yorgi, Kereste tüccarı Hristo, tütün komisyoncusu Liput, Osmanlı Bankası Direktörü Papadopoulos, Samsun'da Banker Yuwan, Metropolit vekili Yordan, Sinemacı Kiryaka, Köprü Tüccarından Serad, firarî Canik eski mebusu Teodoraki, Samsun Metropolitdi Limanos gibi pontusçuların sosyal, siyasal, ekonomik hayatına yön verenlerdi¹. Bölgedeki Rum burjuvazisi, sadece Rum unsurunun ekonomik hayatına değil, bütünüyle bölge halkının ekonomik hayatına hakimdi. Bölgede yapılan başlıca ekonomik faaliyetler olan, tütün ve fındık üretimi ile bunlara eklenebilecek kıyı taşımacılığını, yine Rusya ve İran'la yapılan ticareti elinde bulunduran Rum burjuvazisiydi. İç bölgelerdeki Rumların kıyıya inmesi, hem kıyılardaki Rum nüfusun artmasını sağladı, hem de ekonomik hayatta Rumların üstünlüklerini pekiştirdi. Öyle ki Samsun şehrinde, Belediye Meclisi'nin yedi sandalyesinden altısı Rumlara aittir. Yine Ticaret Odası'nın idare heyetinde 4 Rum, 3 Ermeni ve 1 Türk, Ziraat Meclisi'nde de 6 Rum ve 2 Türk üye vardır².

Rumlar ticari hayatın yanında, toprağı da ellerine geçirmek için uğraşmaktadırlar. Nitekim 1873 yılında yapılan sayımda % 20 nisbetinde toprağına sahip olan Rumlar, hile ve desiseler, meşru ve gayr-i meşru yollarla % 5 İslâm arazisine sahip olmuşlar ve bir kısmını da rehin almışlardır³.

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 8.

2 Yerasimos, a.g.m., s.35.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 4.

Bir yandan ekonomik gücü ellerine geçiren, öte yandan siyasi örgütlenmeyi gerçekleştiren Rumlar, mevcut otoriteye başkaldırma aşamasına gelmişlerdi. Nitekim Balkan Savaşı ile birlikte bu fırsat da ellerine geçti. Söz konusu savaş, pontus meselesinin kökenini teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilân ettiği seferberlik, kendilerine kurtarıcı olarak tanıtılan ordulara karşı savaşma zorunluluğu getirdiği için, Rumlar tarafından hiç de iyi karşılanmamıştır. Askere alınan Rumlar kitleler halinde silahlı ya da silahsız olarak köylerine kaçmışlardır. Köylerinde yaşama-ya cesaret edemeyen Rumlar ailelerini korumak ve tarla işlerine yardımcı olmak amacıyla, köylerinin civarında kaldılar. Böylece kendiliğinden ilk çeteler kuruldu¹.

Pontusçuların mevcut otoriteye ilk başkaldırıları da Balkan Savaşı ile ilgilidir. Osmanlı Devleti savaş esnasında bölgeye Arnavut muhacirleri getirmişti. Muhacirlerin iki Rum köyüne yerleştirmek istenmesi üzerine Rumlar isyan etmişler ve silahlı olarak Samsun'a saldırmışlardır. Bir papaz idaresinde bir müfreze silahlı olarak Samsun'a gelince, Canik Mutasarrıfı da inzi- bat kuvvetleriyle bölgeye gelmiştir. Mutasarrıf, Rumların böyle- sine başkaldırmalarının kanuna uygun olmadığını söylemeye çalışırken, papaz değnekle Mutasarrıf'ın elindeki kitaba vurmuştur. Bu davranış, Rumların artık otoriteyi tanımayacaklarının göstergesi olmuştur. Bu arada meydana gelen çatışmada ihtiyar bir Rum yaralanmış, ancak kaldırıldığı hastanede ölmüştür. Bu olayı fırsat olarak gören Rumlar 30.000 kişilik muazzam bir cenaze merasimi düzenleyerek, ölüyü Samsun'da dolaştırmışlardır². Bu gösteri, bir anlamda daha sonraları yapacakları ayaklanmanın prova- sı niteliğindedir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlatılan seferberlik çağ- rısına uymayan, ya da sonradan birliklerinden kaçan Rumlar dağ- larda buluşup, çeteler oluşturdular. Söz konusu çeteler, bölge- nin Türk halkı üzerine saldırarak onları sindirmeye çalıştılar. Özellikle Bafra mıntıkasında Nebiyan Dağı'nı üs seçen Rum çete- leri Türk köylerini yaktılar, halkı katliama uğrattılar. Öyle ki Nebiyan mıntıkasındaki altı Türk köyünden birisi olan yüz-

¹ Yerasimos, a.g.m., s.36.

² T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 8.

elli haneli Çağşur Köyü'nü basan Rumlar çocuk, ihtiyar demeden 367 Türk'ü öldürüp; tek ev kalmamak üzere bütün köyü yaktılar. Diğer köyleri de yakan Rumların katliamından kaçan 2000 kişinin, diğer Türk köylerine yerleştirilmesi zorunda kalındı. Bölgede Türkler tarlalarına dahi giremez olmuşlardı¹. Rum çeteleri sadece Nebiyan mıntıkasında faaliyet göstermiyorlar, bunun yanında başka başka çeteler Samsun ve Amasya bölgesinde de Türklere taarruz ve tecavüzlerde bulunuyorlardı².

Birinci Dünya Savaşı içerisinde bir yandan Türk halkını katliama uğratan Rumlar; öte yandan Osmanlı Devleti ile savaşta bulunan Ruslara casusluk yaptılar ve Türk cephesi gerisinde aktif düşmanlık hareketlerinde bulundular³. Rusları Samsun'u işgal etmeleri için davet eden Rumlara, Ruslar bir hayli silah verdiler⁴. Sözkonusu silahlar, Millî Mücadele esnasında çıkardıkları isyanda da kullanılacaktır.

Rum saldırılarına karşı can ve mal emniyeti kalmayan Türklerin iki farklı tepkisi olacaktır: Rumlara karşı çeteler oluşturmak ve sürgün. İttihat ve Terakki Partisi'ne bağlı eşrâf tarafından organize edilen Türk çetelerinin en ünlüsü Topal Osman'inkidir. Bölgede bulunan çok sayıdaki Türk asker kaçağı da kendilerini kabul ettirmek, meşrû göstermek amacıyla Rumlara karşı oluşturulan çetelere katıldılar. Savaş sayesinde, hükümetin kontrolünden kurtulduklarını sanıp, Türklere karşı eylemlere kal kışan Rumlar, bu çeteler yüzünden dilediklerini yapamadılar.

Sürgün ise Resmî yetkililerce kararlaştırılmış ve uygulanmıştır. İlki, halka 9 Kasım 1916'da duyurulan ve 16 Kasım'dan itibaren uygulamaya konulan Tirebolu Rumlarının sürgün edilmesidir. Bunlar, Şebın Karahisar ile Suşehri arasındaki Ermeniler'den boşalmış Birk Köyüne yerleştirilmişlerdir. 1917 yılında da Samsun'dan 4000 kişi Çorum'a ve Giresun Rumları da değişik yerlere nakledilmiştir. Ardından Bafra, Çarşamba ve Ünye'de yaşayan

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.12.

2 H.T.V.D; Sayı:43 (Mart 1963) Vesika: 1010.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz 1, Ds.4.

4 Yerasimos, a.g.m., s.38.

30.000 kadar Rum da Ankara Vilayeti'ne doğru yola çıkarılmıştır. Yine Ordu ve Sinop'ta yaşayan bir kısım Rum da nakledildiler. Sürgün sırasında Türkler tarafından Rumlara yapılan bir saldırı gözlenmemektedir.

Sürgün yüzünden köylerinden kaçan Rumlar yeni çeteler oluşturdular. Bu çeteler Türk köylerine saldırmaya devam ettiler. Tehcire uğrayan Rumlar 1918'de yavaş yavaş kendi köylerine dönmeye başladılar.

Pontus'un batı kesiminde bu olaylar cereyan ederken, Trabzon'da durum daha farklıdır. Samsun Metropolidi Germanos'un tam tersi bir politika izleyen Trabzon Metropolidi Hrisantos Filipidis, Rum topluluğunun Türklerle işbirliği ile barışçıl bir biçimde ilerleyebileceğine ve böyle bir evrimin kaçınılmaz olarak, Rum üstünlüğüne yol açacağına inanıyordu. Bu yüzden Türk yetkilileriyle iyi geçinme politikası güttü. Seferberlikle askere alınan Rumların Trabzon'da sivil görevlerde kullanılmasını sağladı. 1916'da Ruslar Trabzon'a girince; buradan ayrılmadan önce Vali Cemal Azmi Bey şehrin idaresini Metropolite bıraktı. Ruslarla da iyi geçinen Hrisantos, Rusların Kafkasya Cephesi'nin çökmesi üzerine Türk ilerleyişini durdurmak için Rus silahlarıyla bölge Rumlarını örgütletti. Ancak Trabzon'u almaya gelen Türk kuvvetlerinin karşısında Rumların tutunamadığını görünce, Türklerle işbirliğine yanaştı¹.

Rusların Trabzon ve civarından çekilmeleri, Avrupa'daki Rumları telaşa düşürdü. Rumlar Marsilya'da oturan ve Trabzon'la ticarî ilişkileri olan Konstantin Konstantinidis adlı iş adamının önderliğinde, 4 Şubat 1918'de Marsilya'da bir kongre topladılar². Kongre tarafından Troçki'ye çekilen telgrafta, Rus sınırından Sinop'a kadar bir Cumhuriyet kurulmasını arzu ettiklerini ve bunun için de Rusların işe karışmalarını istediler³. Bu kongreden önce Atina'da Karadeniz kıyısında yaşayan bütün Rumlar

1 a.g.m., s.40-42.

2 Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, Çev. Hakkı Devrim, 2. bsk. İst. 1974, s.231.

3 Pontus Meselesi, I. Ks, s.48.

bağımsız bir devlet içerisinde birleştirme amacı güden bir başka konferans toplanmıştı. İşte ilk defa bağımsız bir devlet kurma fikri bu konferansta ortaya atılmıştır.

Rumlar, Marsilya'da 2 Kasım 1918'de bir kongre daha topladılar. Ayrıca Ermenilerle , İranlılarla da ilişkiye geçerek Pontus Devleti kurulması için hazırlıklara giriştiler. Bu arada Ekim 1918'de Pontus Merkez Birliği Krasnador'da kuruldu¹. Bundan başka Paris'te, İstanbul'da ve Marsilya'da da Pontusçular şubeler açtılar².

Osmanlı imparatorluğu'nun yenik düşüp, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalaması Anadolu'daki bir çok unsurda olduğu gibi Rumlarda da yeni ümitler doğurdu. Amerikalıların, Yunanlıların ve İngilizlerin maddî ve manevî himayelerine de mazhar olan Rumlar bu yeni devrede, yine kilise'nin önderliğinde örgütlendiler ve yeis içinde bulunan Türklere karşı sindirme harekâtına giriştiler. Böylece hem mütarekenin 7. Maddesinin işlemlerini sağlayıp müttefiklerin bölgeye müdahalelerini sağlayacaklar, hem de bölgedeki hakimiyeti kesin olarak ellerine geçireceklerdir.

Mütareke sonrasında bölgeye serbestçe girip, çıkan Yunan harp ve ticaret gemileri aracılığı ile Yunanistan'dan gönderilen silah ve malzemeyi kolayca alabilmekteydiler. Bölgenin Rum halkı silahlandırılmaktaydı. Nitekim, 1919 yılı içerisinde Giresun Pontus Komitesi'nin önemli adamlarından Mavridiye Birâderler adına İstanbul'dan gelen tüccar eşyası ile dolu sandıklar içinde cepane çıkmıştı. Sözkonusu şahısların yazıhanesinde yapılan aramada, iki sandık top mermisi bile bulunmuştu³. Yunanistan'dan özel şekilde gelen subaylarla da bölgede oluşturulan Rum çetelelerinin eğitimi yaptırılıyordu⁴.

Ocak 1919 yılından itibaren, müttefikler tarafından bölgeye gönderilen subaylar, Amerikan Koleji'nin misyonerleri ve Sam-sun'daki Amerikan Tabacco Co. Şirketinin memurları Hristiyan eş-

1 Yerasimos, a.g.m., s.40-42.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

4 Kitsikis, a.g.e., s.231.

râfla görüş birliği içinde bölgeye müttefiklerin müdahalesini sağlamaya çalışırlarsa da, hem Amerika hem de İngilizlere bu konuda temkinli davranmayı elden bırakmadılar. Müdahale isteyenlerin gerekçesi, Rumların katliama uğramalarının sözkonusu olduğudur¹. Ancak bu devrede Rumlar, 22 çiftlik ve hanı yaktılar. Güntev ve Bilarca köylerinde 45, Samsun'da 7 Türk'ü katlettiler. Yine Rum çeteleri Çarşamba, Bafra, Amasya Ünye mıntıkalarında pek çok Türk'ü öldürdüler². Türkler bu katliamlara karşılık vermediler.

Bölgeye sık sık gidip, gelen İngiliz Subayları da Rumların tahrikçisi ve teşvikçisi olmuşlardır³. Nitekim İngiliz temsilcisi Solter, başlarında Metropolit Germanos bulunan eşraf arasında bir komite örgütledi. Bu komitenin köylerde, yerel planda mali kaynak toplamak, çete elebaşlarıyla bağlantı kurmakla görevli alt komiteleri vardı. Germanos, çetebaşılarını Samsun Pskoposluğu'nda bir araya getirerek Samsun, Bafra, Çarşamba, Ünye, Fatsa, Tokat, Niksar, Merzifon, Havza, Erbaa, Ladik, Amasya ve Vezirköprü bölgelerinde örgütlenilmesi kararı alındı⁴. T. B.M.M. Hükümeti döneminde çıkan Pontus ayaklanmasında, en kuvvetli direniş sözkonusu bölgelerde meydana gelmiştir.

Bu sırada Yunanistan, merkezi İstanbul Beyoğlu'nda bulunan bir başkan ve yedi üyeden oluşan Pontus Merkez Cemiyeti⁵ ile işbirliği halinde, bölgeye heyetler göndererek kitlesel bir ayaklanmanın meydana gelmesi için koşulları oluşturmak istedi⁶.

Rum unsuru böylesine hummalı bir faaliyet içinde bulunurken, Türklér de bütün olumsuzluklara rağmen, karşı tedbirler almaktan geri durmadı. Bölge, 15. Kolordu Komutanlığı'nın yetki sahasında olduğu için Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Rum sorunuyla yakından ilgilendi.

1 Yerasimos, a.g.m., s.43.

2 Pontus Meselesi, Ks.3, s.47.

3 Vehbi Cem Aşkun, Kurtulan Merzifon, Balıkesir-1964, s.14.

4 Yerasimos, a.g.m., s.44.

5 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Dosya 8.

6 Yerasimos, a.g.m., s.44.

Rumların teşkilâtlanmasında önemli rolü olan ve Pontus sorununun oluşmasında birinci adam durumundaki Trabzon metropoliti Hirisantos'un her hareketi, 15. Kolordu tarafından takip olunuyordu¹. Yine 15. Kolordu, Trabzon mıntıkasının dağlık kesimlerinde 7000'i silahlı 20000'e yakın Rum'un etkisiz hale getirilmesi için yoğun çaba göstermekteydi². Bir taraftan, 3. Kafkas Fırkası karargâh ve bağlı birliklerini Tortum'dan Trabzon'a nakleden Kolordu, öte yandan bölgenin eşrafının öncülüğünde, sayıları bazı yerlerde 1000'e, bazı yerlerde 5000'e varan Millî Kuvvetler Teşkilâtı meydana getirdi³.

Bu yurt parçasının Rumların eline geçmesini istemeyen İstanbul Hükümetleri de, birtakım girişimlerde bulunmaktan geri kalmadılar. Nitekim, Rusya'dan Karadeniz sahillerine göçen Rum muhacirlerin getirecekleri silah ve cephaneye engel olunması için Dahiliye Nezareti ile Harbiye Nezareti arasında yazışmalar yapıldı ve Canik Mutasarrıflığı ile Trabzon Vilayeti'ne tedbir alması için emir verildi⁴. Ayrıca, bölgede Rumların hedeflerini daha iyi anlamak amacıyla, İstanbul Hükümeti tarafından Trabzon-Erzurum yöresine gönderilen Tahkik Heyeti de verdiği raporda Rumların Trabzon, Erzurum yolunu kesecekleri bir bölgede tertiplendiklerini, ileride meydana gelecek bir çıkarma harekâtına yardım etmek ve harekâtı kolaylaştırmak için, Santa Yaylası'nın Rumlarca üs seçildiğini bildirdi⁵. Bu durumu dikkate alan 15. Kolordu Santa mıntıkasındaki Rumlara karşı gerekli tedbirleri aldı. Bu yüzden, tutunamayacaklarını anlayan Rum çetelerinin büyük bir bölümü Kolordu birliklerine teslim oldular.

Pontus sorununun iç yönü kadar dış yönlerini de ele almak gerekmektedir. Çünkü içerideki hareket, çatışma alanındaki güçler dengesini hesaba katmak zorundaydı. Buna karşılık, müttefik-

1 H.T.V.D., Sayı:11 (Mart 1955), Vesika:285.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.8.

3 ATASE Arş., Kls.2793, Ds.9, Fhr.3.

4 H.T.V.D., Sayı:9 (Eylül 1954), Vesika:209.

5 H.T.V.D., Sayı:11 (Mart 1955), Vesika:260.

lerin ve Yunanistan'ın elde ettiği başarıların verdiği zafer sarhoşluğu ile Rumların gürültücü, patırtıcılığı¹ biraraya gelince Pontusçu Rum örgütleri ütöpik talepler ve açıklamalarla bölge Rumlarının kaderini, her geçen gün daha fazla tehlikeye atmaya başladılar.

Venizelos, Yakın-Doğu'daki Rum ticaret kolonilerinin oldukları gibi varolmalarını, doğrudan Yunanistan'a bağlanmalarından daha yararlı buluyordu. Venizelos, Paris Konferansı'na verdiği raporda Pontus'tan hiç söz etmemekte; sadece Trabzon İli'nden söz etmektedir². Ancak, Marsilya'da ikâmet eden Pontusçu Önderlerden C.G. Konstantinidis bu gerçeği görmezlikten gelip, sınırları Doğu'da Kafkasya ve Batum, Güney'de Ermenistan tarafından çizilen ve Batı'da Sinop'un batısına kadar uzanan muhteşem Pontus eyaleti, adalet ve ulusların kendi kaderlerini belirleme ilkelerine dayanarak, müttefikler ve Amerika Birleşik Devletleri'nden eski Trabzon İmparatorluğu'nun tekrar diriltilmesini isteyecek kadar ileri gitmektedir. Buradaki Rum nüfusunu yaklaşık olarak 2 milyon veren Konstantinidis'in bu raporuyla ilgili olarak Arnold Toynbee, burada sözü edilen istatistik ve sınırların gerçek dışı olduğunu ve Pontus'un Ermenistan'a bağlanacağını belirtmiştir³.

İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, Rumları ayaklanma konusunda teşvik etmelerine rağmen, Paris Barış Konferansı'nda sözkonusu bölgelerde bir Ermenistan Devleti kurulması için iki devlet de hemfikirdirler.

Venizelos da, konferansın 3 ve 4 Şubat tarihli oturumlarında, Trabzon'un Ermenilere verilmesi gerektiğini savunmuştur. Venizelos'un bu tavrı üzerine, Patrikhane Önderliğinde kurulan bir heyet ve Trabzon Metropolit Hirisantos da Paris'e geldiler. Venizelos'la bir kaç kez görüşen Hirisantos, onun görüşlerine karşı çıktı. Kendisinden bir rapor isteyince de Rum nüfusunu

1 Harron Armstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu*, Çev: Ömer Rıza Doğrul, İst. 1928, s. 178.

2 Kitsikis, a.g.e., s.1.

3 Gotthard Jaeshke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, T.T.K. 2.Bs. Ank. 1986, s.57; Yine bkz. Yerasimas, a.g.m., s.48.

850.000 kadar gösteren ve Ermeni Devleti'yle yakın ilişkide bulunmakla birlikte, bağımsız bir devletin kurulmasını dile getiren 2 Mayıs tarihli Pontus Meselesi başlıklı memorandumunu verdi. Venizelos, görünüşte Pontus Rumlarının taleplerini benimsemiş gibi davrandı¹.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum nüfusuyla ilgili olarak pek çok çelişkili rakamlar verilmiştir. Daha sonra da belirtildiği gibi, Konstantinidis verdiği raporda bölgedeki Rum nüfusunu 2 milyon kadar gösterirken, Pontusçu önderlerden bir başkası olan Hırisantos, sayıyı bir hayli aşağılara çekmektedir. O'na göre bölgedeki Rum nüfus 850.000 kadardır. Ne var ki iki Pontusçu'nun verdiği rakamlarda da gerçek payı yoktur. Zaten bölgede hiç bir zaman Rum nüfusu bu rakama ulaşamamıştır. Nitekim, 1892 tarihli Mr. Vital Cuinet'in "Asya Türkiyesi" adlı eserinde, Pontus bölgesi sayılan Sivas'ta 839.514 Türk'e karşılık 76.068 Rum vardır. Kastamonu Vilayeti'nde 992.679 Türk'ün yanında 21.507 kadar Rum, yine Trabzon Vilayeti'nde 806.700 Türk'e karşılık 193.000 Rum olduğu görülmektedir². Bu bölgedeki Rum nüfusuyla ilgili en gerçekçi rakamlar, Pontus Bölgesi diye adlandırılan vilayetlerin, sancakların, livaların mülkî amirleri tarafından, 1921 yılı içerisinde Merkez Ordusu Komutanlığı'na gönderilen nüfus istatistikleridir. Söz konusu istatistiklerde Pontus Devleti kurulması düşünülen bölgede 2.391.316 Türk'e karşılık, 273.733 kadar Rum vardır³. Böylesine oransız bir nüfusla, Rumların bağımsız bir devlet kurmak istemeleri, gerçekdışı bir istekten öteye geçmeyecektir.

Müttefik Devletler de bu gerçeği biliyor olmalı ki Hırisantos'un bir Pontus Devleti kurulması için yardım çağrısı, onlarca olumsuz karşılandı. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, bir Pontus Devleti'nin kurulmasına karşı çıkarken, Yunanistan'da aynı kanıyı taşımaktadır. Yalnız Yunanistan söz konusu böl-

1 Yerasimos, a.g.m., s.50.

2 Vital Cuniët, *La Turquie D'asie*, c.1, Paris 1892, s.40 vd.

3 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.9, Fhr.4.78.

gedeki Rum unsurunu, Batı Anadolu Bölgesinde yapacağı harekât için kullanmayı düşünmektedir. Paris Barış Konferansı, sonuçta Pontus meselesinin görüşülmesinin gereksiz olduğu kararına vardı. Hirisantos bu durum üzerine Ermeniler ve Türklerle görüşmelerde bulundu.

Dışarıda gelişmeler bu şekilde cereyan ederken, içeride de önemli bir gelişme oldu: Bu da, bölgede düzeni sağlamak üzere Harbiye Nezaretince Mirliya Mustafa Kemal'in gönderilmesidir. Her şeyi altüst eden bu kararın ardında mütarekenin 7. maddesi uyarınca, müttefiklerin bölgeye askerî güç çıkarmalarını önlemek gibi bir niyet vardı. Bu karar aynı zamanda Mustafa Kemal'e Millî Mücadeleyi başlatmak için uygun bir fırsat olacaktır.

Samsun'a gelir gelmez İngiliz temsilci yüzbaşı Hurst 'la görüşen Mustafa Kemal, toplulukların başkanlarını karargâhına davet etti. Rumların önderi Garmanos bu davete icabet etmedi. Mustafa Kemal, bölgenin durumu ile ilgili olarak İstanbul'a gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporlarda; Germanos'un idaresindeki Rum çetelerinin siyasî bir mahiyetleri olduğunu belirtmektedir. Raporda otuzüçü Samsun'da, kırk kadar Rum çetesi sayılmakta, buna karşılık altısı Samsun'da bulunan onüç kadar Türk çetesi olduğu bildirilmektedir¹. Mustafa Kemal 5 Haziran 1919'da Havza'dan gönderdiği raporlarla, Rum faaliyetleriyle ilgili yeni bilgiler verdi. Ona göre, azınlıkta olmalarına rağmen Sivas Vilayeti'nin Amasya ve Tokat sancaklarında da, aynı Canık Livası'nda olduğu gibi Rumlar çetecilik ve siyasî amaçlı çalışmalar yapmaktadırlar. Raporda Samsun ile Amasya arasında Yirmi-bir Rum çetesi, Tokat'ta da Ladik Kazası doğusunda Erbaa Kazasında ve kısmen de Niksar'da sayıları kalabalık, teşkilât ve teçhizatları mükemmel, beş kadar Rum çetesinin varlığı belirtilmektedir. Bunlara karşılık, Türklerden Amasya'da dört çete varsa da, Tokat'ta belli bir şey yoktur. Hristiyanlara karşı on üç gün zarfında hiç bir şey yapılmamasına rağmen, Türklere karşı Rumlar beş olay meydana getirmişlerdir². Rumlar özellikle Samsun'-

1 H.T.V.D., Sayı:4 (Haziran 1953), Vesika:69.

2 H.T.V.D., Sayı:4 (Haziran 1953), Vesika:64.

da büyük bir terör havası estirmektedirler. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geldiğini duyan bir kısım köylüler, gelip durumlarını anlatmışlarsa da korkularından Rum eşkiyanın elebaşlarının isimlerini verememişlerdir¹.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Samsun ve güneyindeki asayişin sağlanması için mevcut Jandarma ve birlikler yetmeyeceği için birkaç bin erin silah altına alınması uygun olacaktır². Ayrıca Samsun'daki Ortodoks Piskoposu'nun da bölgeden uzaklaştırılmasının yerinde olacağını düşünmektedir. Yunan Hükümeti'nden emir alan Mavri Mira adlı örgütün, Samsun ve Trabzon mntıkasında ihtilâller çıkarmak için silah ve cephane dağıtımını yaptığını belirten Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti'nden bunlara karşı tedbir alınmasını da istemektedir³.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum faaliyetleri karşısında, İstanbul Hükümetlerinin de duyarsız kalmadıkları gözlenmektedir. Nitekim, 15 Temmuz 1919'da Vakıf Gazetesi ile bir mülakât yapan Nafia Nazırı Ferid Bey, Anadolu'dan ne maksatla çıktıkları bilinen Rumların tekrar geri dönmelerine engel olacaklarını, bu konuda Trabzon ve Samsun'daki yetkililerin, daha önce Ali Kemal Bey zamanında böyle kesin emirler aldıklarını da belirterek; bu konuda İtilâf Devletleri temsilcilerinin de aydınlatıldığını ifade etmektedir⁴. Ancak hükümetin olayları kontrol altına alacak kuvvetleri yeterli değildir. Sivas Vilayeti'nde 936 piyade ve 350 süvariden oluşan jandarma alayı, özellikle Rum eşkiyaya bir şey yapamamaktadır. Bu yüzden bölgedeki halkın can, mal, ırz güvenliği kalmamıştır⁵.

15. Fırka ve 5. Fırka'nın bölgeye getirilmesiyle bir ölçüde güvenlik ortamı sağlandıysa da, tam anlamıyla Rum unsurunun asayiş bozucu eylemlerini önlemek mümkün olamamıştır.

1 Mithat Sertoğlu, "Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor", B.T.T.D., Cilt 3, Sayı 14, s.5 vd.

2 H.T.V.D., Sayı:4 (Haziran 1953), Vesika:71.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

4 Vakıf Gazetesi, "Rum ve Ermeni Muhacereti", 15 Temmuz 1919.

5 Reşid Paşa'nın Hatıraları, Yay. Cevdet Yularkıran, İst. 1939, s.18.

Ulusal bir hareket başlatan Mustafa Kemal, 13 Eylül'de Sivas Kongresi'nin tamamlanmasından sonra, İstanbul'la Anadolu arasındaki ilişkileri kesti. Aynı günlerde İngiltere, Samsun bölgesinden askerlerini çekmeye başladı. Bölgede bulunan Rum ve Türk unsurlarının günden güne birbirlerine olan kinleri artmaktaydı. Pontusçuların bu kinini Batı Anadolu'yu işgale çalışan Yunanistan, kendi lehinde kullanacaktır. Nitekim, sayıları 2000'e varan Pontus birlikleri, 1920 Şubat'ında İzmir Cephesi'ne gönderildiler. Bu sırada Atina Komitesi ile de anlaşılan ve Samsun'a giderek dağınık durumda bulunan Rum güçlerini biraraya getirmek için, As-teğmen Karaikos Samsun'a geldi. Bölgedeki, millî Harekete muhalif Çerkesler'le de işbirliğini gerçekleştirdi¹.

Rumların ayrılıkçı faaliyetlerini yakından takip eden Mustafa Kemal, 16 Mart 1920'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi adına, Anadolu'daki mülkî ve askerî makamlara yazısında hiçbir yabancı hükümetin yardımını görmeyen Hristiyanların dirlik içinde hayatlarını sürdürecekleri, "İrkımızın yaratılışındaki uygarlık yeteneğine en büyük delil olacaktır." dedikten sonra, vatanın menfaatlerine aykırı hareket edenlere de din ve milliyetlerine bakılmayarak kanunun şiddetle uygulanacağını belirtmektedir².

Ancak, Yunanlıların 22 Haziran'da başlattıkları askerî harekâtın başarılı olmasından ümide kapılan Atina'daki Pontus Komitesi, Venizelos'a en düşük tahmine göre 20.000 iyi teçhiz edilmiş asker göndererek, Samsun-Sivas yolunu kesmeyi böylece Türk kuvvetlerinin geri çekilmelerini önleyerek, bölgedeki Çerkes ve Alevîlerden güç birliği sağlanmasını önerdiler. Venizelos, Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı zafer kazanan Türklere karşı Pontus için bir maceraya atılmayı uygun görmedi³.

Yunan Ordusu'nun Batı Anadolu'da ilerlemeler kaydettiği 1920 yılı içerisinde, Karadeniz Bölgesi'nde Rumlar Türklerin

1 Yerasimos, a.g.m., s.60.

2 ATASE Arş., Kls.259, Ds.24, Fhr.51.

3 Yerasimos, a.g.m., s.63.

kuvvetsiz kalmaları ve moral bozukluğu içerisinde bulunmasından faydalanarak, yüzlerce cinayet işlediler. Nitekim, Rum çeteleri Samsun Bölgesi'nde 1920 sonlarına kadar 699, Çarşamba ve Terme bölgesinde 15, Amasya'da 25, Merzifon'da 45, Vezirköprü'de 24, Ladik'te 70, Gümüşhacıköy'de 34, Havza'da 13, Tokat'ta 30 kadar Türk'ü katlettiler¹.

Artan Rum saldırıları karşısında, T.B.M.M. Hükümeti tedirginliğe düşmüştü. Hükümetin görüşünü aksettiren Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde "Yeni Anadolu'da Unsurlar" başlıklı makale, özellikle Rumlara hükümetin son ihtarını niteliğindeydi. 14 Kasım 1920'de yayınlanan yazıda emperyalistlere oyuncak olanların Anadolu'nun düşmanı olarak kabul edileceği, Anadolu'da yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi'nin bizim siyasetimize uygun hareket etmek zorunda olduğu belirtiliyordu. Unsurların Türk Milleti'yle beraber bu topraklarda çalışarak, bu toprağın mahsülünden yararlanmaya karar verirlerse ister Karaman, ister Mısır, ister Yankı olsun dost olarak kabul ediliyorlardı. Ancak "kim Türk'e karşı emperyalizmin oynacağı olursa düşmanımızdır" deniliyordu².

Ne var ki, kilisenin ve emperyalist devletlerin propagandaları sonucu, Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlarda "devlet olma" mefkuresi kökleşmişti³. Bu durumda Türkler ile Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlar arasında sıcak bir genel çatışma kaçınılmazdı.

Bastırma Harekâtı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşundan sonra da Karadeniz Bölgesi'nde, özellikle Samsun, Tokat, Amasya muntıkalarında siyasî olaylar çıkaran Pontusçu Rumlara karşı hükümet tedbir alabilecek durumda değildi. Çünkü, hem Yunan taarruzları, hem de iç isyanlar karşısında eli kolu bağılı bir haldeydi. Bu durumdan daha da cesaretlenen Pontusçular, Türkler üzerindeki baskılarını da artırmışlardı. Böylesine tehlikeli bir düşman kitle-sini Ordu'nun gerisinde bırakmak, onların faaliyetlerine kayıtlı-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

2 Hakimiyet-i Milliye, "Yeni Anadolu'da Unsurlar", 19 Ekim 1920.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

sız kalmak düşünülemezdi. Ankara Hükümeti yeni bir Yunan Taarruzu'nun söz konusu olduğu Kasım 1920'de, Pontusçulara karşı ilk tedbirini aldı. 72 Samsun'lu Yunan vatandaşı Rum, bir Avusturya gemisiyle sınır dışı edildi¹. Ayrıca Samsun Rumlarının, Rumca gazeteleri okumalarına engel olunması için Mutasarrıf'a gerekli emirler verildi². Yine, yerli halktan teşkilât yapılarak, başlarına güvenilir şahısların getirilmesine çalışıldı³. Bir yandan da Rumların elindeki silahların toplanması, Hristiyanların askere alınması için 3. Kolordu Komutanlığı çalışmalarda bulundu⁴. Ne var ki mevcut kuvvetlerle, pontusçu hareketlere engel olunamayacağı anlaşıldığından, 9 Aralık 1920'de bölgede güvenliğin sağlanması için Merkez Ordusu kuruldu.

Kurulduğu sırada 15000'e yakın askeri bulunan Ordu'nun özellikle 15. Fırka ile 5. Fırkası, Pontusçuları ortadan kaldırmakla görevlendirilmişti. Nitekim, Nurettin Paşa'nın Ordu'nun komutasını ele almasıyla birlikte yaptığı konuşurumuyla ilgili değişiklikte, söz konusu birlikler 3. Kolordu zamanındaki durumlarından farklı olarak, Rumların yoğun olduğu bölgelere yerleştirildi.

Merkez Ordusu, Pontusçulara karşı ilk tedbir olarak, ellerindeki silahların toplanması girişiminde bulundu. Bu yolla Rumlar iki tür tavır göstereceklerdi. Elleriindeki silahları teslim edecekler, böylelikle Pontus Devleti kurma amacı da son bulacaktı. Ya da silah toplayan kuvvetlere karşı koyacaklardı. Bu davranış da Türk Kuvvetlerinin Rumlarla ilgili olarak alacakları her tedbiri meşrû olarak göstermeye yarayacaktı. Türk Hükümeti, Rumların silahsızlandırılması için girişimlerde bulunurken, iki ihtimali de dikkate almış görünmektedir.

Rumlardan silah toplanması, Merkez Ordusu kurulmadan önce gündeme gelmişti. Bu yolda 3. Kolordu Komutanlığı, E.H.U.'nin

1 Yerasimos, a.g.m., s.64.

2 H.T.V.D., Sayı:19 (Mart 1957) Vesika: 483.

3 ATASE Arş., Kls.780, Ds.29, Fhr.7.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.21.

görüşünü sormuştu. Böylesine önemli bir konuda T.B.M.M.'den izin çıkmasını isteyen E.H.U., sözkonusu kolorduya iznin verilmesine kadar beklemesini emretmişti¹. Ancak; T.B.M.M.'nden silah toplama ile ilgili izin çıkmadan önce, yine Pontusçulara yönelik bir karar alındı. Buna göre, Pontusçuluk davasına hizmet edebilecek Rumları etkisiz hale getirebilmek için Türkler gibi gayr-i müslimler de silah altına alınacaktı. 26 Aralık 1920 tarihli bu karara göre; şimdilik üç sınıf gayr-i müslim davet edilecekti. Daha sonra lüzûm gördükçe diğer sınıflar da askere alınacaktı². Bu tarihe kadar davetin yapılamamasının sebebi, Pontus davası güden Rumların silahlı bir direnişe hazır durumda bulunmaları, 3. Kolordu'nun zayıflığı ve Yozgat, Zile bölgesindeki isyan olaylarıydı. Şimdilerde bu sebeplerin ortadan kalktığını düşünen E.H.U. Merkez Ordusu'na konu ile ilgili olarak verdiği emirde askere alma sırasında bir isyanla karşılaşılabilirlerken hatırlatarak, böyle bir isyanın en kısa zamanda ve azamî şiddetle söndürülmesini emretti. Bu işle uğraşacak birliklerin giyecek ve yiyeceklerinin mümkün olduğu ölçüde, iyi bir şekilde karşılanması için çalışmalar yapıldığını belirten E.H.U., her konudaki eksikler için Müdafaa-i Milliye ile yazışma yapılmasını da istedi³.

T.B.M.M. Hükümeti, Pontusçularla ilgili yeni tedbirler alırken, Samsun Rumları hayatlarının temini, suçlarının affı şartıyla silahlarını teslim edeceklerini Mutasarrıflığ'a duyurdular⁴. Ancak, hükümet, otoritesini yok saydıracak böyle bir teklife yanaşmadığı gibi, Samsun'un bazı köylerinde silah toplamaya da girişilmesini Merkez Ordusu'ndan istedi. Ordu'ya bağlı müfrezeler Rumlardan silah toplamağa başlayınca, başta Panoyat Çetesi olmak üzere, yöredeki bir çok çete müfrezelere karşılık vermeye başladı. Ardından, yoğun biçimde Rum nüfusun yaşadığı Samsun ve Erbaa'da Rumlar, silah toplama işine devam edilmesi halinde, Bafra'da Rum çetelerinin merkezi olan Nebiyan Mıntıkası'na

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.3.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.31.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.33.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.38.

çekileceklerini bildirdiler¹. Bu durumdan tedirginlik duyan Samsun Mutasarrıflığı, daha iyi yollarla Rumlarla anlaşılmasını tavsiye ederken, E.H.U.'de 12 Ocak 1921 tarihli emriyle silah toplanmasının şimdilik ertelenmesini istedi². Bu kararlar, Ankara Hükümeti gerilemişti. Çünkü tam bu sıralarda Batı Cephesi'nde meydana gelen hem Yunan taarruzuna hem de Çerkes Ethem'in başkaldırısına karşı koymak zorundaydı. Ancak, Rumlara karşı başka tedbirler alınmaya devam edildi. Zaten Merkez Ordusu'nun kuruluşunun en önemli sebebi, Pontusçu hareketlere son vermektir. Nitekim 15 Ocak 1921'de Nurettin Paşa, birliklere ve Ordu mıntıkasındaki vilayet ve sancaklara tebliğ ettiği tamiminde şehirlerde, kasabalarda ve köylerde, düşmanlara casusluk vesair ile hizmet eden gayr-i müslimlerin, isim listelerinin hazırlanmasını istedi. Ayrıca bazı gayr-i müslimlerin "suret-i haktan" görünerek, müslümanları iğfal ettiklerinin duyulduğu belirtilen yazıda bunların tevkif edilmelerini, şüphelilerin de araştırılması ve takip edilmesi emredildi³.

Bu tamimin yayınlanmasının hemen ardından, 26 Ocak'ta Tokat Mutasarrıfı, mıntıkasındaki Pontusçuları ve faaliyetlerini Merkez Ordusu'na yazdı. Kalabalık bir Rum nüfusunu barındıran ve Pontusçu çetelerin, yoğun biçimde faaliyette bulundukları bu bölge ile ilgili olarak Mutasarrıf yazısında, en önemli Pontusçuların isimlerini ve faaliyetlerini bildirmektedir⁴.

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.40.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.43.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.44.

4 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.8. Yazının tam metni aşağıdadır:

"1. Niksar'da derhal tevkifi iktiza eden Rum yoktur. Ermeni ise esasen kalmamıştır. Birinci dereceli şüpheli şahıslar: Hocalefteroğlu Haralambos Öteden beri bu kazanın en çok siyasiyat ile iştiğal eyleyen bir mahluktur. Kasabanın hemen yakınında ve 150 hanelik bir mahalle olan Derebağ Rum mahallesinin teşkilât-ı hafiyyesi mevcutsa ki vücudunda şüpheler yoktur. Bu zat, oranın istihbarat şubesi reisidir.

2. Belediye Kalfası bulunan Laziko Usta, en faal ve en çok mutaassıp Rum milliyetperveri olduğu için teşkilatta mühim bir mevki vardır.

Tokat Mutasarrıfı'nın bölgeyi içeriden tehdit eden unsurları açıkladığı bu yazının kaleme alındığı sıralarda, bölge için dış bir tehdit de sözkonusu olmuştu. Venizelos'un iktidardan düşmesinden sonra kurulan yeni Yunan Hükümeti'nin, Anadolu'daki askerlerini geri çekeceğinden endişelenen İngilizler, Venizelos aracılığıyla, Venizelosçu subaylar ile İstanbul'da "ulusal savunma" adı altında örgütlenmiş olan Osmanlı Rumlarının oluşturdukları bir örgütten yararlanmak istemekteydiler¹. Nitekim, İngiliz'lerin de teşvikiyle, Samsun ve civarındaki Rumları ayaklandırmak için Yunanlı Kurmay Binbaşı Parcos'un İstanbul'dan "Venizelist" 1000 kadar Rum çeteci ile Samsun'a çıkarılması planlandı². İngiliz ve Yunanlıların ortaklaşa teşebbüsleri, çeşitli kaynaklardan gelen istihbaratlarla öğrenildi. Bunun üzerine 15. Fırka Komutanlığı birliklerine verdiği emirle Samsun

-
3. Asarcıklı Anastas: Balkan muharebesinde Yunanlılara esir olmuş ve Harb-i Umumi'ye kadar eşaretten avdet etmeyerek orada kalmıştır. Her hali ve sanı ile bu adam, Rumcuların en müzehher olanlarından. Erbaa, Fatsa, Ünye ile daima muhabere ve irtibatı vardır. Mekatibe ve muhabere şüphesiz bu zatın yedindedir.
 4. Şamlıoğlu Filitadis: Merzifon'daki kolejde okumuş, İngilizce bilir bir gençtir. Teşkilât merkezinin mühim bir unsuru olması gerektir.
 5. Derebağda Rum mektebi muallimi olan hoca, biraz ahmak milliyetperverlerden olduğu için Yunancılık telakkiyatını adeta açık olarak ve iftiharla yapmaktadır.
 6. Sulugöl Muhtarı Laverdi: Taşrada çok dolaşmış bir Rum olup Erbaa'dan kalıp Niksar ve Reşadiye içinde cevelan eyleyen Rum çetelerine, ilk ve daimi bir istasyon olan Sulugöl'ün bu muhtarına hükümet hiçbir zaman bir sır ifşa ettirememiştir.
 7. Cavanidis Pavaniki: Kasabanın Derebağ mahallesinde sakin en münevver bir gençtir. Esasen Samsunludur. Pek genç olduğu için evvelce İstanbul'dan kendisine muntazaman gelen Fransızca Bosfor Gazetesi'nin münderecatını kemal-i hararetle hatta müslümanlara tercüme eylemekten nefsinin men edemezdi.

¹ Yerasimos, Stefanos, a.g.m., s.64.

² ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.2.

ve Çarşamba'ya yapılabilecek askerî çıkarmalara, yine askerî ve iktisadî yönden önemi olan Samsun-Sivas yolunun kesilmesine karşı, gerekli tedbirlerin alınmasını bildirdi¹.

Burada bir noktaya değinmek gerekmektedir. Samsun'a bir çıkarma harekâtı bu tarihten bir sene kadar önce de sözkonusu olmuştur. Bu durum üzerine 15. Fırka Komutanlığı, tedbir almanın bir takım dedikodulara meydan vereceğini düşünerek, yani Rumların yaygara koparmasından çekindiği için bazı Türk köylerini silahlandırmakla yetinmişti². Halbuki, şimdi Rumlara karşı sert tedbirler almaktan kaçınılmamıştı. Bu da şartların nasıl değiştiğini göstermektedir.

Mütarekeden sonra, müttefiklerin de teşvikiyle azgınlaşan Rum Çeteleri, merkezî otoritenin de zaafından yararlanarak özellikle Samsun mıntıkasında Türklere karşı sindirme eylemine girişmişlerdi. Bu durumda varlığını koruma kaygısı duyan Türkler, bölgedeki askerî güçlerin de yardımıyla, Rum Çetelerine karşı mücadele örgütleri oluşturdular. İşte bu ihtiyacın ürünü olan Oymak Teşkilâtı sayesinde Türkler, Rum çeteleri karşısında güvenliklerini korumaya çalıştılar. Merkez Ordusu kurulduğu sırada da

1 H.T.V.D,Sayı 53, (Eylül 1965) Belge 1213. Alınan tedbirin özeti aşağıdadır.

1. Askerî çıkarma yapanlar Çarşamba'da Hisarcık ve Kebî mıntıkasındaki Rum köylerine dayanabilirler. Bafra mıntıkasında da Nebiyan ve Kocadağ'a istinad edebilirler. Bu yüzden oralardaki bölükler yerlerinde kalacaklardır.
2. Çarşamba mıntıkasında 38. Alay gereken tedbirleri alacaktır.
3. Süvari takımı şosenin devriyelerle emniyeti ve sahilin tarassudunu sağlayacaktır.
4. Çarşamba'nın arkadan bir taarruza uğramaması için Serpenç ve Destek mıntıklarına bir veya iki müfreze gönderilecektir.
5. Kumcağız'a yapılabilecek bir çıkarmaya karşı Bafra Mıntıka Komutanlığı tedbir alacaktır.
6. Düşman sahile asker çıkarmak isterse kayıkların gemiden ayrıldığı andan itibaren verilecek emirler, muhabere meydanında verilmiş emirleri haizdir.

2. ATASE Arş., Kls.1125, Ds.22, Fhr.1.1.

teşkilâtın işlerliği devam etmekteydi. Sözkonusu bölgede Rumlara karşı, Ordu gereken tedbirleri alamayınca, E.H.U. Türklerin Pontuscuların vereceği zararlardan korunması için böylesi teşkilâtların yaygınlaştırılmasını istedi¹. E.H.U. Merkez Ordusu'na rağmen, 1921 yılının Ocak ayı'nda Rum çetelerine karşı mücadele için ümidini Oymak Teşkilâtı'na bağlamış görünüyordu. Ancak Nurrettin Paşa'nın dirayeti ve akılcı tedbirleri sayesinde, bu görevi Ordu üzerine almayı bilecektir.

Nitekim, 1921 yılının Ocak ayının sonlarında Merkez Ordusu, Pontusçuluk hareketine karşı etkili tedbirler almaya başladı. Öncelikle alınan tedbir, Pontusçuluk hareketinin lider kadrosunun etkisiz hale getirilmesi oldu. 31 Ocak 1921'de Merkez Ordusu Komutanlığı ve Amasya İstiklâl Mahkemesi'nin ortaklaşa aldıkları bir kararla, daha önce isimleri tesbit edilen Pontusçuluk hareketinin önderlerinden, 75 Rum'un tutuklanması için 15. Fırka'ya ve Samsun Mutasarrıflığı'na emir verildi². Tutuklamalar 3 Şubat'ta gerçekleştirildi. Aynı günlerde T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal imzasıyla gelen bir yazıda da, baharın girmesinden önce Samsun Bölgesi'ndeki Pontus meselesinin çözümüne kavuşturulması gerektiği belirtilerek, ileri gelenlerin ve faal üyelerinin tutuklanmasına devam edilmesi istendi³. Böylelikle Pontusçuların kurmak istedikleri devlete, merkez olarak seçtikleri Pontusçu hareketlerin en yoğun olduğu Samsun'dan işe başlamakla, manevî ve maddî kaynakların kurutulması öngörülmüyordu. Ne var ki Amasya İstiklâl Mahkemesi silahların toplanması, karışıklığa sebep olabileceklerin askere alınmak suretiyle Samsun'dan uzaklaştırılması hususunda istenilen şiddeti ve sürati gösteremediğini ileri sürerek Merkez Ordusu Komutanı'nı T.B.M.M.'ne şikayet etti. Bunun üzerine E.H.U.'de özellikle silah toplanmasının azamî şiddetle ilkbahardan evvel yapılması gerektiğini bildirerek Ordu'yu da ikâz etti⁴.

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.2, Fhr.3.3.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.44.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.68.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.71.

Merkez Ordusu Komutanı'nın 9 Şubat tarihli E.H.U.'ye yazısı, bir bakıma hakkındaki iddialara cevap niteliği taşıyordu. Ordu Komutanı; Samsun'da Rumları isyana teşvik edebilecek 50 Rum'un olay çıkmadan tutuklandığını, 23'ünün Amasya'ya getirilerek, İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edildiğini, Samsun Metropolit Vekili de aralarında olduğu halde, ikinci grup tutuklunun da yola çıkarıldığını bildirdi. Yazıda ayrıca üç sınıf askerin celbine başlanacağı, silah toplanması işine de hemen girişileceği belirtilmektedir¹. Ordu, Pontusçu önderleri toplama işine devam etti. Pontusculuğun en önemli merkezlerinden Samsun Rum Metropolitliği de arandı. Metropolitliğin kasasından sarfedilen 61.000 liranın büyük bir kısmı Pontus teşkilâtına ve Rum köylerine, 17.014 liranın da Trabzon Rum Metropolitliği'ne gönderildiği anlaşılmıştır. Ayrıca 68.000 lira da Samsun Selanik Bankası'nda ve Metropolitane kasasında bulunmuştur. Bu aramada ele geçirilen vesikalarda bir hayli isim olduğu için, Merkez Ordusu firarlara engel olmak için gerekli tedbirleri de almıştır². Aramadan sonra, tutuklanan Metropolit ve iki Rum, Amasya İstiklâl Mahkemesi'ne gönderilmiştir³.

Metropolitane'den elde edilen belgelerin tercüme edilmesi ile birlikte, Pontusçuluk hareketinin boyutları daha iyi anlaşılmıştır. Yapılan incelemede Fatsa, Ünye, Kırşehir, Kavak, İnebolu, Havza, Çarşamba, Bafra, Sinop, Kayseri, Ürgüp ve Tokat'ta birer şubesi bulunduğu anlaşılan Müdafaa-ı Meşruta Komitesi ortaya çıkarılmıştır⁴. Bu cemiyetin nizamnamesinde öngörülenler Pontusçuların ne derece örgütlendiklerini gösterecek niteliktedir. Buna göre; yirmi yaşından yukarı olan kişilere ayırtetmeksiz silah dağıtılacaktır. Herkes İncil üzerine yemin edecek, mahalleler idarî bölümlere ayrılacaktır. Bir başkanla, iki üye tarafından idare olunan cemiyet; maksadını Ortodoksları müstebid taarruzundan korumak olarak göstermekteydi. Cemiyetin verdi-

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.74.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.84.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.20.

4 H.T.V.D., Sayı:72, Belge no:1570.

ği emirleri yapmayanların cezalandırılacağı da hatırlatılmaktaydı. Yine bu sırada ortaya çıkarılan Samsun Mukaddes Rum Anadolu Cemiyeti de Yunanis tan'ın çağrısına kulak asmayan ve itaat etmeyenlerin en şiddetli şekilde cezalandırılacağını yönetmeliğinde ifade etmekteydi¹.

Pontuşçuluk tehdidinin sözkonusu olduğu Tokat'ta da, Samsun'dakine benzer tedbirler alınmıştır. Lazurus adlı bir Rum'un evinde yapılan aramada Pontus ibareli vesikalar, Merzifon Anadolu Kolejleri adıyla Kantarcıoğlu tarafından yazılmış beş broşür, Pontus Okulları ile Merzifon Amerikan Koleji'nin birleştirilmesine dair Amerikalılarla ortaklaşa yapılan bir yönetmelik ele geçirilmiştir². Yine Tokat'ın Zile ilçesi Piskaposu Efthimios da tutuklanmıştır³.

1921 yılının Şubat ayı içerisinde Merzifon Amerikan Koleji'nde yapılan arama Pontuşçuluk hareketinin içyüzünün ve uluslararası boyutunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Pontuşçuluk hareketinin merkezi olan Samsun'da, Merkez Ordusu'nun yaptığı tutuklamalar bölgedeki Pontuşçuları bir hayli tedirgin etmiştir. Bu yüzden bir çok yerlerde evlerini terketmişler, dağlara çıkmışlardır. Tedirginliğin çokça duyulduğu bir yerde Merzifon Amerikan Koleji'dir. Çünkü bu kolej, yöredeki Pontuşçuluk hareketinin düşünsel merkezi konumundaydı. Kolejdeki Rumların kaygısı, onları okulda Türkçe öğretmenliği yapan Zeki Bey'i öldürmeye sevketmiştir. Çünkü, Pontuşçular ayrılıkçı faaliyetlerinin Zeki Bey tarafından yetkililere ihbar edilmesinden endişelenmişlerdir. Cinayet, Ordu'nun dikkatini Amerikan Koleji'ne çekti ve bu mektepte arama yapmak için 12 Şubat'ta E.H. U., Merkez Ordusu'na izin verdi. Arama sırasında nazikâne hareket edilmesini de hatırlattı. 5. Fırka tarafından gerçekleştirilen aramada, Pontus Kulübü yönetmelikleri, Yunan bayrakları ve pek çok belge ele geçirildi. Kulübün Rum üyeleri ve başkanı

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.8.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.87.2.

3 Yerasimos, a.g.m., s.65.

tutuklandı. Amerikalıların yalnız ifadeleri alındı. Daha sonra iki kişi dışında, Amerikalıların hepsi sınır dışı edildi¹.

Kolej'de ele geçen belgelerden anlaşıldığına göre; yabancı devletler özellikle Amerika Birleşik Devletleri, bölgedeki gayr-i müslimleri Türkler aleyhine çevirmektedir. Bu faaliyet için yılda iki milyon dolar harcayan A.B.D.'nin, kontrolünde 17.000 kadar gayr-i müslim bulunmaktadır².

Amerikan Koleji'nde elde edilen evrak tercüme edilince, önemli yeni bilgiler edinildi. Böylelikle ortaya çıkarılan komitelerden birisi de Pontus Muavenet Heyeti'dir. Belgelere göre, merkezi Trabzon'da olan ve başkanı Trabzon Metropolitidi görünen cemiyetin önde gelen üyeleri de Katiyadis, Engilius ve Kâtip Tikos adlı Rumlardı. Söz konusu kimselerin tutuklanmaları ve evlerinin aranması için, Trabzon'daki yetkililere Merkez Ordusu Komutanlığı duyuruda bulunarak, cemiyet üyelerinin yakalanmasını sağladı³.

Amerikan Koleji'nde elde edilen belgeler arasında bulunan ve kolej müdürü tarafından Türkiye dışındaki Amerikalı yetkililere yazılmış raporlar ve mektuplar Merkez Ordusu tarafından halka duyuruldu. Böylece Amerikalıların Türkiye'deki misyonerlik faaliyetleri ve Türkiye'nin bölünmesi ile ilgili stratejileri ortaya çıkarıldı. Konu ile ilgili olarak Nurettin Paşa yayınladığı tamimde, hangi mezhep ve tarikata mensup olursa olsun, bu tür ayrılıkların müslümanların bölünmelerine yol açmamasını ve tevhid etrafında halkın birleşmesini istedi. Aksi halde bu ayrılıklardan, Anadolu üzerinde çıkarı olan; başta A.B.D. olmak üzere düşmanlarımız yararlanacaklardı⁴.

Merkez Ordusu Komutanlığı, Kolej'i kapatmış Pontusçuları da tutuklu olarak Amasya'ya göndermiştir. 12 Eylül 1921'de İstiklâl Mahkemesi, söz konusu Pontusçulardan Kolejdeki kulübün başkanını Kuyumcuoğlu Therlides, üyelerden Haralambos, Yorgi, Anastas,

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.100.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.126.

4 Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arş., A.III.7, Ds.24, Fhr.3.1, Ayrıca ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.9.1.

Simon ve Pavlos'u Yunan amaçları doğrultusunda eğitim yaptırdıkları; Otoriteye karşı gelmek için üye kaydettikleri ve Türkçe öğretmeni Zeki Bey'in katlinde rolleri olduğu için idamlarına karar verdi¹. Böylece Pontuşçuluk hareketine en önemli darbe indirilmiş oldu.

Merkez Ordusu, bir yandan Pontuşçu önderleri tutuklarken, öte yandan Rumları askere alma ve onlardan silah toplama işini yapmaktaydı. Bölgede bulunan İstiklâl Mahkemesi, Rumları askere alma ve Rumlardan silah toplama konusunda Merkez Ordusu'nun gerekli sürati gösteremediğini iddia etmişti. Bunun üzerine E.H.U., bu hususlarda Merkez Ordusu'nun azamî şiddeti göstererek, ilkbahardan önce sorunu çözmesini istemiştir.

Merkez Ordusu, E.H.U.'nin direktifi üzerine, mıntıkadaki 1886, 1887, 1888 doğumlu gayr-i müslimlerin 8 Şubat 1921 tarihinden itibaren silah altına alınacaklarını duyurdu. Buna göre; Samsun'lu Rumlar şimdilik Merzifon'da, Amasyalıları Amasya ve Tokat'ta, Sivaslıları ise Sivas'ta toplanacaktı². Silah altına çağrılan Rumların bir kısmı davete uymadılarsa da, mevcutlarla Merkez Ordusu, Amele Taburları oluşturdu. Böylece Rumlardan eli silah tutanların bir kısmı etkisiz hale getirilmiştir.

Askere alma işlemlerinin devam ettiği günlerde, Rumlardan silah toplama konusunda Merkez Ordusu birlikleri de yoğun bir faaliyet göstermekteydiler. E.H.U. şimdilik Samsun, Amasya, Tokat ve Yozgat bölgesinde silahların toplanmasını emretmişti³. Halktan silahların toplanması ile ilgili olarak Merkez Ordusu önce Hristiyanlar'dan başlanacağını, sonra Türkler'den silah toplanacağını, ancak Hristiyanlar aynı anda zararlı Türklerden de silah toplanacağını bildirdi⁴. Fakat bu teklif E.H.U.'den kabul görmedi. E.H.U. Rumları diğerlerinden çok daha tehlikeli gördüğü için, 13 Şubat tarihli yazısında Merkez Ordusu'nun öncelikle bütün kuvveti en fazla Rum'un bulunduğu bölgeye aktarmasını ve

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.6.

2 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.17.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.72.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.78.

buraların öncelikle silahtan arındırılmasının daha doğru olacağını bildirdi¹.

Ardından Merkez Ordusu'na bağlı birlikler, silah toplama işine giriştiler. Sadece Tokat'ta 21 Şubat tarihinde 104 tüfek, 2596 fişek, 1 bomba, 27 Revolver, 267 Revolver Fişegi; yine aynı tarihte Amasya'da 40 tüfek, 231 fişek ele geçirildi. Amasya bölgesinde silah toplanması sırasında müfrezelere karşılık veren 3 Rum'dan biri diri, biri de ölü olarak ele geçirildi².

Merkez Ordusu Bölgesi'nde, Rum çetecilerinin yoğun biçimde faaliyet gösterdiği alanlardan biri olan Nebiyan Mıntıkası'nda, silah toplama işi 15. ve 5. Fırkaların birlikleri ile yapıldı. Ancak daha önce Nebiyan Dağı üzerindeki Rum köyleri halkından eli silah tutanlar, Pontusçu liderlerin tutuklanmasından ve birliklerin yer değiştirmesinden kuşkulananarak evlerini terk ederek dağlara çıkmışlardı. Merkez Ordusu birliklerinin silah toplama faaliyeti üzerine, bu defa köylerde kalanlar da dağlarda bulunanlara katıldılar. Ordu, evlerini terk edip kaçanlara bir duyuru yaparak hayatlarının temin edileceğini, hükümetin emrine itaat etmeleri gerektiğini bildirdi. Aksi halde zor kullanarak ortadan kaldırılabileceklerini duyurdu³. 5. ve 15. Fırka birliklerinin yapacağı harekâtı yakından takip etmek için 24 Şubat'ta Nurettin Paşa Amasya'dan Samsun'a geldi⁴. Merkez Ordusu, silah toplama faaliyetini sürdürürken, Batı Cephesi'nde de yeni gelişmeler olmaktaydı. Yunan Ordusu'nun bir taarruzu sözkonusu olmuştur. Harekât alanlarından en önemlisi olan Nebiyan'da silah toplama işiyle meşgul olan 5. Fırka'ya bağlı birliklerin, harekâtın sonunda hemen Ankara'ya gönderilmesi istendi. İslâmlardan silah toplanması diğer birlikler tarafından yapılacaktı⁵.

Silah toplama işinin yoğun biçimde sürdüğü Çarşamba Mıntı-

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.81.

2 ATASE Arş., Kls.880, Ds.20, Fhr.2.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.24.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.101.

5 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.102.

kası'nda da, Nebiyan'da olduğu gibi silah toplanmasına tepki gösterildi. Hacılardağı ile Yeşilırmak arasında, sarp bir bölgede ve Rum nüfusun yoğun bulunduğu Çengir Oymağı Mıntıkası'nda toplanan Ermeni ve Rumlar, silah toplanmasına karşı koymaya karar verdiler¹. Bu sırada, daha önce silahlarını teslimden kaçınan Kabaçayır Köyü Ermenileri tutumlarını değiştirerek silahlarını teslim ettiler². Şubat ayı içerisinde silah toplama işi, gittikçe artan bir hızla devam etti. Nitekim, şubat ayının 23'ünde Merkez Ordusu Bölgesin'de 51 tüfek, 24'ünde 144 tüfek, erte-si gün 282 tüfek toplandı³.

Merkez Ordusu tarafından Şubat ayı içerisinde başlatılan silah toplama işi, bölgedeki Rumların tepkilerine yol açmıştı. Mart ayında Rumların hükümet kuvvetlerine karşı tavırları daha da belirginleşti. Artık, Rumların oturduğu bölgelerde, silah toplayan kuvvetlere karşı kesin olarak tavır alınmıştı. Bir kısım Rum halkı hükümete itaat etmek istedilerse de, Pontusçu çeteler bunları tehdit ile engellemişlerdir. Anlaşıyor ki Rumlar, Türk kuvvetleriyle savaşa karar vermişlerdi.

Nitekim, Erbaa kazası'na bağlı Rum köyleri halkından silahlı olanları, başlarında eşkiya olduğu halde, Pontusçuluğun merkezlerinden olan Serpenç Köyü'nde toplandılar. Silahlarını teslim etmek istemeyen Rumlar, müfrezeyle ateş ettiler. Meydana gelen çatışmada müfreze komutanı mülazım ile jandarma çavuşu yaralandı. Yine Sofulu Köyü'ne silah toplamak için giden müfreze-ye, 1 Mart'ta köyde bulunan eşkiya Piç Vasil ve avanesi ile köyün eli silah tutanları ateş açtılar. Çatışmada kaçan Piç Vasil'in arkadaşlarından 3 kişi yakalanmıştır⁴. Erbaa Köylerindeki bu direnişler, Merkez Ordusu'nu isyancılara karşı yeni tedbirler almaya sevketti. Özellikle Serpenç Köyü civarına yeni müfrezeler sevk edildi⁵. 10 Mart'ta aynı köyün, Dutkilikos Mahallesi'ne ha-

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.24.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.26.3.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.22.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.26.2.

5 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16. Fhr.23.1.

kim sırtlarda yerleşen eşkiya ile takip müfrezesi arasında çatışma meydana geldi. Çete başlarından Yorgi, Kuşçuoğlu Takir ile Andonoğlu İspiro çatışmada yaralandı. Başka yaralananlar olduysa da isimleri anlaşılamadı. Bu çatışmada müfreze zayıat vermedi. Kalan eşkiya arazinin engebeli oluşundan yararlanarak, çeşitli yönlerle dağıldılar. Bölgede bulunan başka bir müfrezeye ateş eden dört eşkiyadan Madenci Köyünden Vasilolu Stefan öldürüldü¹.

Rumların yoğun bulunduğu Serpenç Köyü'ne karşı alınan tedbirler, bir süre sonra etkisini gösterdi. Köylülerden 5-10 kişi hariç hepsi teslim oldu².

Müfrezelerin silah toplaması sırasında, Destek Nahiyesi mıntıkasında bir ormanda, zahire ile dolu dört mağara da bulunmuştur³. Bundan da anlaşıyor ki Rumlar genel bir isyanın hazırlıklarını yapmışlardır.

Tokat bölgesinde olduğu gibi Samsun'da da, silah toplama sırasında Pontusçularla müfrezeler arasında çatışmalar meydana geldi. Samsun Mıntıkası'nda, özellikle Bafra Kazası'nın Nebiyan Dağı'na toplanan Rumlar, silah toplama faaliyetlerine engel oluyorlardı.

Merkez Ordusu Birlikleri, bölgede silah toplama faaliyetinde bulunurken, Bafra Kaza merkezindeki Rumlar aralarında gizli olarak toplanıp, strateji tesbiti yapıyorlardı⁴. Silah toplama başlayınca, dağlara çekilen Nebiyan Rumlarının büyük bir kısmı evlerine döndü. Ancak; eskidenberi eşkiyalık yapanlar dağlarda kaldı⁵. Nebiyan Rumları bu davranışlarıyla şimdilik hükümetin emrine itaat etmiş görünüyorlardı.

Samsun'un diğer bölgelerinde silah toplayan müfrezelerle Rumlar arasında sık sık çatışmalar oldu. Nitekim, 14 Mart'ta Samsun yakınlarındaki Yarımca Köyü'nde silah arama müfrezesine

1 ATASA Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.30.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.30.

3 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.3.44.

4 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.3.44.

5 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.37.

ateş edildi. Çatışmada eşkiya bir ölü, iki yaralı vardı¹. 17 Mart'ta, Çarşamba'daki müfrezelerle Rumlar arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Çeşitli müfrezelerle takip edilen Rumlar, Çakmak Dağı'na sığındılarsa da burada barınamayarak, Sarayönü istikametinde kaçarlarlarken, Çarşamba Kaza merkezinden sevk edilen başka bir müfreze Rumların yolunu keserek, onları iki ateş arasında bıraktı. Meydana gelen çatışmada eşkiya bir hayvan bırakıp kaçtı. Yaralıları¹nı da beraberlerinde götürdüler. Müfrezeden ise bir ölü ve bir yaralı verildi². Yine aynı günlerde Samsun yakınlarında meşhur eşkiyadan Kara Aşıl ile birlikte, çetesinden iki kişi müfrezeler tarafından öldürüldü³.

Merkez Ordusu'nun müfrezelere yaptırdığı silah toplama faaliyetine, Rumlar silahla karşı koydu. Bu yüzden Rumların ellerindeki silahları toplamak mümkün olamadı. Ayrıca, Mart ayı içerisinde, silah arama işiyle görevli 5. Fırka birliklerinin Batı Cephesi'ne yardıma gönderilmesi, Rumların serbest kalmalarına yol açtı. Bu sırada bölgedeki Pontusçulara güvenen Yunanlılar, Karadeniz'e bir çıkarma yapmaktan bile söz etmeye başladılar. Buna göre, Yunan Ordusu Pontus'a çıkacak, Rum nüfusunun bulunduğu bölgelerde üslenip, Ermenilerin de yardımıyla Sivas ve Erzurum işgal edilecekti⁴. Ne var ki, Batı Cephesi'nde 23 Mart'ta başlayan Yunan Taarruzu yenilgi ile sonuçlandı. Merkez Ordusu da bir çıkarma ihtimaline karşı Samsun'da gerekli tedbirleri aldığından, Yunanlılar böyle bir şeye kalkışmadılar⁵. Ancak bölgede Pontusçuların etkinliği var olduğu sürece, Yunanlıların bu yoldaki ümitleri de sönmeyecektir.

Batı Cephesi'nde Türk kuvvetleriyle Yunan Ordusu'nun, İnönü'de ikinci defa karşı karşıya geldikleri günlerde, Merkez Ordusu Bölgesi'nin çeşitli yerlerinde de Pontusçuların takibi devam etmekteydi. Ordu birliklerinin silah arama faaliyetlerinde

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.34.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.37.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.39.

4 Yerasimos, a.g.m., s.65.

5 ATASE Arş., Kls.871, Ds.17, Fhr.1.1.

karşılık gördüğü en önemli bölgeler; Tokat'ta Destek, Serpenç Köyleri, Çarşamba'da Çengir ve Bafra'da Nebiyan bölgesiydi. Her ne kadar Merkez Ordusu Komutanlığı 1 Nisan tarihinde E.H.U.'ye gönderdiği yazıda Samsun ve Destek mıntıkasında takipler sonucunda 46'sı silahlı 72'si silahsız olarak toplam 118 Rum'un hükümete teslim olduklarını bildirdiyse de¹, 3'ünde gönderdiği başka bir harp raporunda, hükümete itaatsizlikte ısrar eden Destek, Serpenç ve Çengir bölgesi üzerine yapılaçak harekât için gerekli tertibatın alındığından söz etmektedir². Nisan başına kadar yapılan harekâtın amacına ulaşmadığı böylece ortaya çıkmıştır.

Pontusçulara karşı yapılan harekâtın başarısına etki eden faktörlerden birisi de, daha içerilere sevk edilen Rumlardan pek çoğunun kaçıp dağdaki eşkiyaya katılmasıdır. Ayrıca Hristiyanlardan oluşturulan Amele Taburları'nın erleri de, birliklerinden kaçıp çetelere katılmaktadır³. Bu durum, doğal olarak harekâtı olumsuz yönde etkiliyordu. Nitekim, bir süre sonra Amele Taburları'ndan kaçmaları önlemek için sözkonusu birlikler Merkez Ordusu Bölgesi'nden Doğu Cephesi'ne aktarılmıştır.

6 Nisan'da, Merkez Ordusu birlikleri Pontusçu çetelere önemli bir darbe vurmaya başladılar. Samsun Bölgesi'nde pek çok suç işleyen ve Deli Remras lakabıyla anılan Haralambos ve Çengir Oymağı çete reisi Vasil ile adamlarından bir kişi, Kümbet Boğazı'nda pusuya düşürülerek öldürüldü. Yine bölge eşkiyalarının ileri gelenlerinden Koca Vasil, Çalık Çavuş, Siyanoğlu Serah, Ladik yakınlarında bir mağarada ele geçirildi. Bu çatışmalar sırasında takip müfrezesi de 3 ölü, 2 yaralı verdi⁴.

Merkez Ordusu'na bağlı 5 ve 15. Fırka birliklerinin Batı Cephesi'ne aktarılması ile oluşan boşluğu doldurmak gerekiyordu. Ayrıca, Merkez Ordusu Bölgesinde, ilkbahar gelmeden bitirilmesi istenilen silah toplama işi, Rumların tepkisi yüzünden zamanında

1 ATASE Arş., Kls. 730, Ds.16, Fhr.45.

2 ATASE Arş., Kls. 730, Ds.16, Fhr.26.

3 ATASE Arş., Kls. 731, Ds.22, Fhr.67.3.

4 ATASE Arş., Kls. 730, Ds.16, Fhr.52.

bitirilememiştir. İşte bu sebeplerden ötürü; E.H.U.'nin direktifleri doğrultusunda Merkez Ordusu, Nisan ayı içerisinde yeni tedbirler aldı. Çünkü E.H.U. 16 Nisan tarihinde Merkez Ordusu'na yazısında 15. Fırka birliklerinin Batı Cephesi'ne hareketinden sonra, Samsun ve Bafra bölgesinde isyan ve şekavet odağı bırakmamak gerektiği için kar sebebiyle ertelenen silah toplama faaliyetinin, ne zaman başlanacağını Ordu'ca bildirilmesini istedi¹. 16'sında da, bu bölgede yapılacak silah toplama faaliyetini gerçekleştirecek birlikleri Merkez Ordusu'na bildirdi. Buna göre:

1. Giresun Alayı'nın Batı Cephesi'ne sevki yapılmamış olan 2 taburu ile, emrindeki 4 toplu bir Kudretli Cebel Bataryası'nın Samsun'a hareketi emredilmişti. Söz konusu birlik, Merkez Ordusu emrine girecekti. Taburlarında silah eksiklerinin giderilmesi için hemen Ordu, Müdafaa-i Milliye eksikleri bildirecekti.

2. Amasya'da bulunan Hücum Taburu Havza ve Vezirköprü'den gelerek Nebiyan Bölgesi'ndeki silah toplama faaliyetine katılacaktı².

Nurettin Paşa 18'inde verdiği emirde E.H.U. tarafından Nebiyan Bölgesi'nde silah toplama faaliyeti için görevlendirilen Giresun Alayı'nın 15. Fırka emrine gireceğini, alayın 100 silahının bulunduğunu, eksik silahların Kavak, Amasya ve halktan toplanan silahlardan tamamlanmasını 15. Fırka'dan istedi³. Söz konusu alay, 19 Nisan'da Giresun'dan Samsun'a geldi.

Nebiyan'da başlatılacak ikinci aşama harekât için, Giresun Alayı ve Hücum Taburu'nun yanısıra, Merkez Ordusu 15. Fırka'ya bağlı olan 38. Alay'ın bir Cebel Bataryası'yla beraber, Nebiyan Dağı ve Havza mıntıkasındaki Ruamları bir daha eşkiyalığa kalkışmamak üzere "terbiye" için görevlendirdi⁴. İkinci Nebiyan hareketinin, birincisine oranla daha kuvvetli birliklerle yapılmasına karar verildiği anlaşılmıyordu. Hem bu defa yapılacak harekât,

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.78.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.77.

3 ATASE Arş., Kls.891, Ds.17, Fhr.8.28.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.82.

pek şiddetli olacaktı. 15. Fırka Komutanı İsmail imzasıyla 38. Alay Komutanlığı'na gönderilen 18 Nisan tarihli yazıda bu durum açıkça görülmektedir. Fırka Komutanının yazısına göre 38. Alay'ın görevi; şekavet bölgesini yola getirmek, halkı silahsızlandırmak Nebiyan Rumlarıyla etraf bölgenin Rumlarını bir daha eşkiyalık yapamayacak şekilde terbiye ve eşkiya sığınağı olan köyleri tahrip etmektir¹.

Birinci Dünya Harbi'nin başından beri, ciddi bir takibata uğramadıkları için, bölgenin Türk halkına olmadık zulmü yapan ve hükümetin verdiği emirleri dikkate almamakta ısrar eden, Nebiyan Dağı ve civarındaki Rumlara karşı yapılacak harekât için etraflı tedbirler alındı. Çünkü, bu bölgedeki Rum eşkiyalarının varlığı hem Pontusçu emelleri canlı tutuyor, hem de diğer yörelerdeki Rumlara kötü örnek oluyordu. Bu yüzden, Nebiyan Dağı'nda sıkıştırılacak olan Rumların Kızılırmak'ın batısına geçmemeleri için ırmak üzerindeki kayıklar koruma altına alındı. Çarşamba ve Ünye'den getirilen 38. Alay'ın yanı sıra, Çakallı'dan 3 Şinayder Bataryası Samsun'a ve Amasya'daki Hücum Taburu da Havza'ya sevk edildi. Ayrıca eşkiyanın batı yönüne doğru kaçmalarını önlemek için, Bafra jandarması ve halk kuvvetlerinden oluşan Oymak Teşkilâtı tarafından bu yön tutuldu. Yine 15. Fırka'nın emrindeki Arslan Motoru'nun içine makineli tüfek yerleştirilerek, sahilde emniyete alındı². Hazırlıkların tamamlanması üzerine, 23 Nisan'da 15. Fırka Komutanı tarafından harekâta katılacak birliklere gönderilen emirde 25 Nisan sabahından itibaren Nebiyan Harekâtı'na başlanılacağı bildirildi. Fırka komutanı yazısında subay ve erlerin başlatılan harekâtın ülkenin durumuna ne kadar yararlı olacağını düşünmelerini, faaliyetlerinde çok şiddetli davranmalarını, harekâttan beklenen amacın sağlanması için büyük çaba sarfetmelerini istedi³.

¹ ATASE Arş., Kls.891, Ds.17, Fhr.8.2.

² ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.38.

³ ATASE Arş., Kls.891, Ds.19, Fhr.13.1. Nebiyan bölgesindeki harekâtın başlama tarihi Stefan Yerasimos'a göre 5 Nisan 1921'dir. Yine Yerasimos bu tarihteki harekâtın ilk olduğunu yazmaktadır. Bkz. Yerasimos,

Nebiyân Harekâtına katılan kuvvetlerin mevcudu bir hayli kabarıktır. Sözkonusu birliklerden sadece Hücüm Taburu'nun mevcudu 32 subay, 798 er ve 3 bölük makineli tüfektir¹.

Nebiyân Harekâtı, 25 Nisan'da sağnak halinde yağan yağmur altında başladı. Bu yüzden bir süre 15. Fırka, harekâta katılan 38. Alay ve Hücüm Taburu'ndan haber alamadı. Bu harekâta katılan müfrezeler daha başta, bölgenin ünlü çetesi Kapukayalı Agabiyos ve avanesi ile çatışmaya girdiler. Ancak çete kaçmayı başardı. Bölgedeki Rum köylerinden Taflan, Baylan, Eğribel, Kayagözü, Kendirlik, Gömüçpınar, Karasungurlu halkının büyük kısmı, dağlardaki Rum çetelerine katılarak boğaz ve tepeleri tuttular. Bunun üzerine, bu civardaki çetelerin ve asker firarilerinin evleri tahrip edildi². Bu suretle eşkiyanın barınabileceği yerler ortadan kaldırılmaktaydı. Evlerin tahribi sırasında meydana gelen çatışmalarda 10 Rum öldürüldü. Sözkonusu Rumların hüviyetlerini tesbit etmek mümkün olmadı. Çünkü, mıntıkada yerli ahaliden kimse kalmamıştı³.

Harekâtın başlamasından itibaren, haber alınamayan 38. Alay 2. Tabur ve Hücüm Taburu'ndan, 3 Mayıs'ta 15. Fırka'ya harp raporları gelmeye başladı. Buna göre, 2. Tabur tarafından dağlara çekilmek zorunda bırakılan Rumlar taburun diğer birliklerle bağlantı kuramaması yüzünden, köylülerden de takviye alarak, 200'ü aşkın bir kuvvetle çeşitli yönlerden saldırıya geçerek,

a.g.m., s.65. Yukarıda da belirtildiği gibi harekâtın başlama tarihi 5 Nisan değil 25 Nisan'dır. Nebiyân Rumlarına karşı düzenlenen bu harekât ilk değil, ikincidir. Ayrıca Yerasimos, Rum kaynaklarında Topal Osman'ın bölgedeki Rumlara baskı uyguladığı dönemin Nisan ayı olarak belirtildiğini ancak buna olanak olmadığından söz etmektedir. Çünkü, aynı tarihlerde Topal Osman Koçgiri ayaklanmasını bastırmaktadır. Gerçekten de Nisan ayında Topal Osman Koçgiri'dedir. Ancak Nisan'da Nebiyân bölgesinde Rumlara karşı harekât yapan birliklerden birisi de Giresun Alayı'dır. Daha sonra 42. Alay adını alacak olan birliğin başında Hüseyin Avni Bey (Alparslan Bey) vardır. Doğrusu, Topal Osman Nebiyân Harekâtına hiç katılmamıştır.

1 ATASE Arş., Kls.891, Ds.19, Fhr.13.3.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.9.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.83.

taburu Doğu'ya doğru çekilmek zorunda bıraktılar. Bu saldırıda taburdan biri ağır, altı er yaralandı. Arazinin ormanlık ve sarp oluşu yüzünden Rumların kayıpları tesbit olunamadı.

Öte yandan diğer birlikler, Rum çetelerine karşı harekâtı başarı ile sürdürüyorlardı. Nitekim, Fehmi Bey müfrezesi Rumlarla Koca Dağ'da yaptığı çatışmada, eşkiyaya 5 ölü ve bir çok yaralı verdirdi. Emin Bey müfrezesi de eşkiyaya 5 ölü verdirdi. Yine Hücüm Taburu, Kayaçukuru'nda ormanlarda yapılan çatışmada, eşkiyadan üçünü öldürdü. Domuz Ağılı Köyü'nden eşkiyaya katılan 5 kişinin evleri tahrip edildi. 50 evden ibaret bir başka Rum Köyü, yine Hücüm Taburu tarafından tahrip olunup, hayvanlarına el el kondu¹. Daha harekâtın ilk haftasında, birliklerin gösterdiği şiddet dikkati çekmektedir. Buna karşılık Rumlar da bütün güçlerini ortaya koyarak, karşılık vermektedir. Köyleri tahliye, çocukları ortak mahallere sevkeden Rumlar, her köye giren müfrezeleri ateşle karşıladılar².

Mıntıkalarına asker sokmamayı ahdeden ve başlarında Piç Vasil, Sarı Andik gibi ünlü eşkiyanın bulunduğu 150 kadar Rum'la çatışmaya giren 38. Alay, bunları sıkıştırmışsa da Hücüm Taburu'nun eşkiyanın kaçacağı bölgeleri terketmesi üzerine, kaçma imkanı buldular. Hücüm Taburu'nun gösterdiği bu zaaf üzerine Nurettin Paşa, sayıları 200 ü aşmayan eşkiya karşısında acz gösterenlerin, şiddetli biçimde cezalandırılmalarını 15. Fırka'dan istedi³.

Mayıs ayı başlarında E.H.U., Batı Cephesi'ndeki kuvvetleri takviye etmek için 15. Fırka'nın Batı'ya aktarılan iki alayı gibi, 38. Alayı'nın da sevk edilmesini istedi. Bunun üzerine 9 Mayıs'ta Giresun Alayı, 38. Alay'ın yerine Nebiyan Bölgesi'ne gönderildi. Nihayet 13 Mayıs'ta, topçusunu Nebiyan Bölgesi'nde harekâta bulunan Hücüm Taburuna bırakarak, Samsun'a döndü ve ardından; Alay Ankara'ya doğru harekete geçti. Bu harekât sırasında 38. Alay'dan bir subay ve 6 er yaralanmıştır. 20.000 piyade

¹ ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.32.

² ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.51.

³ ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.48.

fişegi, 50 top mermisi sarfedilmiştir. 38. Alay'ın, bölgedeki görevi biterken, Nebiyan'da halkla birlikte 300'ü aşkın, Kocadağ'da 200'e yakın¹ eşkiyanın varlığını sürdürmesi, alayın istenilen amaca ulaşamadığını göstermektedir.

Nebiyan Bölgesi'ndeki Rumlara karşı askerî harekât devam ederken, buradaki Rumlarla ilgili daha köklü tedbirler alınması için çalışmalar yapılıyordu. Bu konuda, 6 Mayıs'ta Nurettin Paşa, 15. Fırka'ya Ümraniye'den gönderdiği yazıda asayişî devamlı şekilde bozan Nebiyan-Kocadağ ve civarındaki Rumların bir daha eşkiyalık yapmalarını önlemek için köylerini oralardan kaldırmak fikrinde olduğunu bildirerek, bunların nüfusu, nerede ve nasıl yerleştirileceği hakkında fırkanın görüş bildirmesini istedi². 15. Fırka Komutanı, 16 Mayıs'taki cevabî yazısında Nebiyan'daki Hristiyanların nakli ve yerlerine İslâmların yerleştirilmesi kararından memnun olduklarını belirttikten sonra, bölgenin stratejik konumu ve devam eden askerî harekât sırasındaki durumu ile ilgili bilgi verdi. Fırka komutanı bir çıkarma hareketinin Samsun'dan daha çok, Nebiyan'ın karşısında bulunan Engiz'e yapılacağını belirtmekteydi. Çünkü sahil, çıkarma harekâtına uygun olduğu gibi, Samsun ve Bafra'ya da uzaktı. Buralardan kuvvet gelinceye kadar, düşman bir alay askerle Nebiyan'a girdikten sonra oradaki Rumlara, ardından Kocadağ ve Havza'dakilere katılarak, üç alaylık bir kuvvet meydana getirebilirdi. Bu bölgedeki Rumlar silahlı olduklarından, düşmanın cephaneden başka bir şey vermesi gerekmecekti. Böyle bir kuvvet, bundan sonra hemen Samsun üzerine yürüyebilirdi. 25 Nisan'da başlayan askerî harekât sırasında, bu bölgenin Rumların "Burası Yunanistan olacaktır. Türkler burada ne işiniz var?" şeklinde tezahüratta bulunduğunu kaydeden Fırka Komutanı, Nebiyan üzerinde itaat eden iki köyün dışında, (Kuzalan, Domuzağılı) diğer köylerle Kocadağ Bölgesi'ndeki köylerin tahrip olunduğunu bildirdi. Fırka Komutanı, bölgede Rumların boşalan yerlere Türklerin yerleştirilmesi, Nebiyan'a bir nahiye teşkilâtı yapılması, geçici olarak bir

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.7.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.47.

bölük asker yerleştirilmesi ve birkaç İslâm köyünün birleştirilmesi halinde, bozguncu girişimlere fırsat verilmeyeceğini belirtti. Ayrıca bu iş için fazla para harcanmayacağı, buraya yerleştirilecek olanların cesaret sahibi kimselerden seçilmesinin uygun olacağı da vurgulandı¹.

Konu ile ilgili olarak görüş bildiren Canık (Samsun) Mutasarrıfı da, Rum köylerinin tamamen ortadan kalkması, buralara Türklerin yerleştirilmesi ve Rum nüfusunun yoğunluğunun azaltılmasını hayati bir mesele olarak nitelendirdi. Bu işin askeri harekât bitmeden uygulanmasını isteyen mutasarrıf, kaldırılması uygun olan bölgeleri ve nüfusu şöyle belirtti: Birincisi Nebiyan, ikincisi Kocadağ ve üçüncüsü Kavak bölgeleriydi. Nebiyan bölgelerindeki Rum köylerinin toplam nüfusu tahmini olarak 5700, Kocadağ Bölgesi'nin 7300 ve Kavak Bölgesi'nin nüfusu da 5900 kaddı. Mutasarrıf, Rum halkın Pontus dışında, Anadolu'nun bir yerinde orada çoğunluk oluşturmayacak şekilde iskân edilmesi önerisinde bulundu².

Bölge Rumlarının ilerideki durumlarıyla ilgili çalışmalar yapılırken, bir yandan da askeri harekât devam ediyordu. 12 Mayıs'ta 38. Alay'la Pontusçular arasında meydana gelen çatışmada, Rumlara 25 ölü verdirildi. Hücum Taburu, Rum çeteleri ile yaptığı ufak bir çatışmada yılgınlık göstererek çekilmek zorunda kaldı. Tahrip edilen köylerin halkı Kocadağ'a sığındılar. Dağ taramasına rağmen, hiçbir şeye rastlanamadı. Taramayı yapan birliklere göre bu durumun sebebi; arazinin gayet sarp ve dağlık oluşuydu. Rumlar, bu arazide daha önce yaptıkları sığınaklara kaçmışlardı³. Gerçekten de Rumlar, hem bu yörede hem de başka yörelerde kendileri için Birinci Dünya Savaşı'ndan beri yaptıkları çalışmalarla, sığınaklar hazırlamışlardı.

18 Mayıs'ta Giresun Alayı, Amasya Jandarma Kuvvetleri ve Hücum Taburu Kocadağ'da Rumlarla çatışmaya girdiler ve Rumları

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.8.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.47.1.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.9.

dağıttılar. 22'sinde Hücüm Taburu, Sama Deresi civarında Rum-
lara 8 ölü verdirdi. Rumlar kaçarken, ölülerin kafalarını teş-
his edilemeyecek kadar ezmişler ve silahlarını da götürmüşlerdi¹.
Nebiyân Bölgesi'nde toplu bir şekilde eşkiya kalmadığı kanısına
varan birlikler, Kavak-Samsun yolunun batısındaki tarama işine
son vererek, 27 Mayıs'ta Samsun'a geldiler. Yolda 12 Rum da-
ha ölü olarak ele geçirmişlerdi. Bu harekâtı yönlendiren 15.
Fırka Komutanı'na göre; bölgede sorun çıkaracak çete kalmamış-
tı. Kalanları da ufak müfrezeler takip etmekteydi².

15. Fırka, Nebiyân Harekâtı'nın sonunda bölgede toplu hal-
de Pontusçu çete bırakılmadığını iddia ediyorsa da, Samsun'un
hemen yakınında 19 Haziran'da, Rumların üç Türk köyünü basıp bir
Türk'ü öldürmesi harekâtın başarılı olamadığını göstermektedir.
E.H.U.'de aynı kanıyı taşımaktadır³. Yine 27 Haziran'da, 15. Fır-
ka Komutanı'nın Nebiyân Bölgesinde 500'e yakın Pontusçunun var
olduğunu belirtmesi de kanaatimizi doğrulamaktadır⁴.

Nebiyân Rumlarına karşı yapılan operasyonun amacına ula-
şamamasının başlıca nedenleri şunlardır:

1. Operasyona katılan birliklerin sayıca yetersiz olması;
çünkü hem harekât öncesi hem de harekât sırasında Merkez Ordusu'-
na bağlı birliklerin bir kısmını Batı Cephesi'ne göndermek gerek-
mişti. Harekâta katılan 38. Alay takipteyken Batı Cephesi'ne sev-
kedilmiştir.

2. Operasyon bölgesinin sarp ve ormanlık olması: Bu durum
birliklerin hareket kabiliyetini azaltıyor, Rumlara da saklan-
ma kolaylığı sağlıyordu.

3. Harekât sırasında sık sık yağan yağmur da birliklerin
faaliyetlerini aksatmış, Rumların kaçmalarını kolaylaştırmış;
takiplerini zorlaştırmıştır.

4. Operasyona katılan birlikler arasındaki koordine eksik-

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.29.1.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.48.1.

3 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.17.

4 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24, Fhr.74.

liği: Bu yüzden 38. Alay'la Hücüm Taburu bir çok defa Rumları sıkıştırdıkları halde, birbirleriyle irtibat kuramadıkları için çeteleri kaçırmışlardı.

5. Birliklerin Rum çeteleri karşısında gösterdiği yılgınlık: Hücüm Taburu'nun Rum çetelerinin karşısında çekilmesi Nurettin Paşa'yı sorumluların şiddetli biçimde cezalandırılmalarını istemeye sevketmiştir.

6. Bölge Rumlarının ayrılığa düşmeden gösterdikleri toplu direniş: Harekât sırasında ikisi dışında, bütün Rum köyleri, Pontusçu çetelerin yanında yer almışlar, onlarla birlikte hareket etmişlerdir. Bu davranışın temel sebebi; Yıllardır sürdürülen Pontusçu çalışmalardı. Her Rum'da bir devlet olma mefkûresi vardı ve gereklerini de yapmaktaydı. Sözü edilen itaatkâr iki köy de hükûmete göstermelik olarak boyun eğmişti. Çünkü, dağlardaki çetelerin yiyecek ikmalinin bir kısmı bu iki köyden sağlanıyordu.

Nebiyan Harekâtı'nın devam ettiği dönemde, Merkez Ordusu'na bağlı kuvvetlerle, Çarşamba Bölgesi'ndeki Rumlar arasında da çatışmalar meydana geldi. Bu bölge Rumlarına karşı harekât daha önceki aylarda başlatılmış, Rumlar toplu biçimde hükümet kuvvetlerine karşılık vermişlerdi. Hükümet kuvvetlerinin gösterdiği zaaf yüzünden, Rum çeteleri faaliyetlerini önlemek mümkün olmuyordu. Nitekim Samsun Jandarma Komutanı Kemal Bey idaresinde, 140 erden oluşan müfreze 15-20 kişilik Sarı Yani çetesi karşısında hiç bir varlık gösterememiş, çatışma bölgesini terkeden komutan Samsun'a gelmişti. Bu yüzden Divan-ı Harbe verilmişti¹. Çarşamba Bölgesi'nde Rumlar karşısında gösterilen başarısızlık üzerine, buraya şiddeti ile tanınan Giresun Alayı'na bağlı erlerden bir takım göndermek zorunda kalındı². Giresunluların Çarşamba'ya gelmesiyle birlikte bir takım sorunlar ortaya çıktı. Giresun Alayı Komutanı Hüseyin Avni Bey, Çarşamba'nın ileri gelen Rumlarını Pontusçulukla suçlayarak, onlara baskı uygulamaya

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.25.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.6.

başladı. Bu arada Yunan ve Pontusçulukla ilgili çalışmalarıyla tanınan Rum Tüccar Filippas, Ünye'ye giderken meçhul şahıslarca öldürüldü. Giresun'da, Ordu'da böyle pek çok Rum öldüren Giresunlular, bu olaydan sorumlu tutuldular. Bu baskı ve öldürme olayları, bu tür davranışları onaylamayan kaymakam ile mıntıka komutanının birbirlerini Ordu'ya şikayet etmelerine yol açtı. Mıntıka Komutanı Cevdet'e göre, kaymakam Rum emellerine hizmet ediyordu. Sahil güvenliğine ehemmiyet vermiyor, Pontusçuluk yapan İstavri adlı Rum'u ve Pontusçuluk yapan başka Rumlar hakkında hiçbir işlem yapmıyordu. Yunan mezalimine ait haberleri halka duyurmuyordu. Böylesi bir kaymakama Rumlarla ilgili hiç bir sırrı vermemekte mazur olduğunu da vurguluyordu.

Nurettin Paşa sözkonusu yazı ile ilgili olarak, Samsun Mutasarrıfından kanaatini bildirmesini istedi. Mutasarrıfı mıntıka komutanının ithamlarını kaymakam ile aralarındaki ihtilafa bağladı. Aslında sorun diğer bölgelerde olduğu gibi, Rumlara karşı izlenecek politikadan kaynaklanıyordu. Kimileri yumuşaklık yanlısı bir politika isterken, kimileri de sertlik yanlısıydı. Karadeniz Bölgesindeki mülki memurlar daha çok birinci yolu tutarlarken, askerî makamlar ikinci yolun daha doğru olduğu kanısındaydılar.

Rum takibi için Çarşamba'ya gelen Giresunlulardan bir takım, halktan bir kısmının baskısıyla Samsun'a geri döndü. Bunun üzerine, Çarşamba Askerlik Şubesi Başkanı, kasabaya sükûnetin geldiğini bildirdi¹. Bu arada Türkler aleyhinde faaliyet gösteren bir çok Türk'ü öldüren, dağa kaldıran, köyleri yakan Rum çetelerine hiç bir şey yapılamadı.

Aynı dönemde, silahlarını teslim etmemekte direnen ve Türklerle karşı saldırılarını yoğunlaştıran Pontusçuların maddî ve manevî bakımdan hamisi olan Samsun'daki Rumların, bölge dışına sürgün edilmeleri için çalışmalar yapılmaya başlandı. Özellikle Pontusçuluğun Samsun'daki merkezi Kadıköy Mahallesin'deki Kayseri kökenli Rumların , geldikleri yere gönderilmeleri kararlaştırıldı.

1 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.23, Fhr.7.3.

tırıldı. Bunlar arasında şehrin en zengin Rum aileleri de bulunmaktaydı. Bu kararlar birlikte Samsun'daki yetkililer arasında da sürtüşmeler, görüş ayrılıkları ortaya çıktı. İçlerinde mutasarrıf, müftü, belediye reisi, şehrin eşrafı, zenginleri olduğu halde bir kısım halk, Rum sürgününe karşı çıkıyorlardı. Başlarında Tetkik Heyeti Amiri Şevket olan bir diğer grup yetkili de, vatan için koşup gelen subay ve ailelerinin otel ve han köşelerinde sefalet ve perişanlık içinde bulundukları, Rumların ise rahatlık içinde yaşadıkları halde, Türklük aleyhinde bulundukları gerekçesiyle sürgün edilmelerini istiyorlardı. Rumların sürgününe karşı çıkanlar daha etkiliydiler. Tetkik Heyeti Amiri Şevket, 1 Mayıs tarihli yazısında ileride kendisine zarar gelebileceği korkusuyla Rumları Tahliye Komisyonu Başkanı'nın istifa ettiğini Merkez Ordusu'na bildirdi. Tahliye mıntıkasında, temdid suretiyle pek çok Rum'un bulunduğu belirtilen yazıda "Ordu'dan Samsun'a bir memur gönderilmesi halinde, Rumların ne derece himaye edildiğini öğrenebilirsiniz?" deniliyordu. Merkez Ordusu Komutanı sözkonusu yazının altına koyduğu "temdid edilmişlerin tahliye edilmemesi doğru olur." ifadesiyle sürgün konusunda daha ılımlı görüşü benimsediğini göstermektedir¹.

Ancak, Tetkik Heyeti Amiri Ordu'ya sık sık gönderdiği yazılarda, Samsunluların din kardeşleri boğazlanırken, Rumların ferah yaşamalarından üzüntü duyduklarını belirtiyordu. Yine Rumları himaye edenlerin olduğunu bildirerek, bu durumun subay ve memurların hoşnutsuzluğuna neden olduğunu vurguluyordu. Bu durum karşısında Ordu Komutanı Nurettin Paşa, Şevket Bey'e Rumları himaye edenlerin isimlerini bildirmesini, kapalı yazmanın doğru olmadığı uyarısında bulundu.

Tetkik Heyeti Amiri'nin Samsun'daki durumu içeren 10 Haziran tarihli yazısında Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendi, eski mebus Şervet ve Naci, tüccardan Yelkencizade Şükrü ve Mehmet, Lütfi, Aklıkaçtızaâde Rüştü Efendi, Hafız Mehmet'in kardeşi Ahmet Efendi, ayrıca Alemdarlar, Golilar, Yelkenciler de Rumları

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.11.

himaye eden Samsunlulardı... Bunlar, Rumların aleyhine hareket eden memurlara baskı yapıyorlardı. Nitekim, Merkez Memuru Sami Bey, Rum düşmanı olduğu için bunlar tarafından azlettirilmişti. Mutasarrıf, Jandarma Tabur Komutanı Rumlarla düşüp kalkmakla itham edilirken, Merkez Komutanı Kemal Bey'in de yalnız karın doyurmak için vazife görenlerden olduğu vurgulanmaktadır. Rum ipleri gelenlerinden Horzamanoğulları, Döllüoğulları, Urunoğulları'nın Karahisar'a sevki ile ilgili Ordu tarafından verilen emrin yerine getirilmediğini belirten Şevket Bey, Samsun'da Rumların ve Amerikalıların sözleriyle hareket etmeyecek bir hükümete ihtiyaç vardır demektedir¹. Sürgün edilmesi kararlaştırılan Rumlar, Amerikalıların da teşvikiyle yaptıkları dükkan kapatma eylemine devam ederlerken, Ankara Hükümeti'ni Rum sorununu kökünden çözmek gerektiğine inandıran gelişmeler oldu.

Yunanlıların Batı Cephesi'nde taarruz hazırlıkları ile birlikte, hem Doğu Cephesi'nden hem de Rusya'dan getirilen silah ve malzemenin ikmal noktalarından en önemlisi olan Karadeniz sahillерinin,, Yunan Donanması tarafından ablukası sözkonusu oldu. E.H.U., 6 Haziran tarihli yazısında bu hususun dikkate alınarak daima teyakkuzda bulunulmasını istedi². Ayrıca, bu sırada Merkez Ordusu Komutanlığı, güvenilir kaynaklardan Yunanlıların Samsun civarındaki Türk kuvvetlerinin mevcudu ile ilgili araştırmalar yaptığına dair haber almıştı. Karadeniz sahilince Haziran başlarında bir Yunan torpidosunun görülmesi de kaygıyı artırmıştı³. 7 Haziran'da Yunan kruvazörü Kilkis, Ankara Hükümeti'nin başlıca giriş limanı olan İnebulu'yu bombaladı⁴. Daha önce 2 Haziran'da Samsun Rumlarını ümitlendiren bir Yunan torpidosu Erikli'ye gelmiş, Samsun'a ateş etmiş ancak karşılık verilince gerilemişti⁵. Şimdi dokuz Yunan gemisinin Karadeniz'e

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.11.9.

2 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24, Fhr.10.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

4 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24, Fhr.15; Ayrıca bkz. Yerasimos, Pontus Meselesi, s.66.

5 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.25, Fhr.2.

hareket ettikleri haber alınmıştı. Samsun'a bir çıkarma sözkonusu olduğu için ivedi olarak tedbir almak gerekiyordu¹. Aynı günlerde Giresun ve civarı sahilinde, 4 torpidolu bir Yunan Donanması tehdit unsuruydu².

Merkez Ordusu bir Yunan çıkarması sözkonusu olunca, hemen gereken tedbirleri aldı. İlk olarak gerekli tahkimatı yapmak için 46. Alay İstihkâm Bölüğü ile Erbaa'da bulunan Ordu'ya bağlı İstihkâm Bölüğü Samsun'a gönderildi. Samsun'da top mevzileri, muhabere şebekesi, çok sayıda muvasalat hendekleri, boy siperleri, diz siperleri hazırlandı³.

Samsun ve Erikli Sahili'nde birer gözetleme istasyonu kuruldu⁴. Yine güneyde bulunan kuvvetler çıkarma ihtimaline karşı kuzey aktarıldı. Merkez Ordusu Komutanlığı'nın 12 Haziran'da yaptığı düzenlemeye göre, birliklerin yeni durumu şöyle olacaktı: Sivas'ta bulunan 48. Alay Yenihan, Tokat, Turhal yoluyla Amasya'ya; 27. Liva, 53. Alay, 5. Hücum Taburu, Liva topçu takımları Zara, Tozanlı, Tokat, Turhal yoluyla Amasya'ya; Kemah'ta bulunan 44. Alay, Süvari Takımı ve Topçu Takımı Refahiye, Suşehri, Reşadiye üzerinden Erbaa'ya ve bu alayın 3. Taburu Ünye, Çarşamba üzerinden Samsun'a; Aziziye'deki Süvari Bölüğü ile Zara'daki Süvari 6. Alay Sivas'a; Tokat'taki Asayiş Bölüğü altı takımı Amasya'ya; 46. Alay Ladik üzerinden Kovağ'a gidecektir⁵. Aynı şekilde düşman donanmasının Samsun yakınlarında görülmesi üzerine, 15. Fırka Komutanlığı da Samsun'da tedbirler aldı. Şehirdeki Bahriye Müfrezesi'nden 3 Bahriye Piyade Bölüğü toplam 200 tüfek, 50 er, 1 subay komutasında, jandarma ve polis kuvvetleri ile birlikte sahil ve iskeleleri kontrol edecek ve koruyacaktı. Batarya yerinde kalacak ve topçu emirle ateş açacaktı. Otomobillerden tamir olanlar pavyonlar yanında toplu durumda bulunacak, sahildeki harap haldeki otomobiller maskelenecekti. Hü-

1 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24, Fhr.24.

2 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.25, Fhr.85.1.

3 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.11.

4 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24, Fhr.69.

5 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24, Fhr.25.

kümet yangına karşı itfaiye tedbiri alacaktı¹.

Yunan Donanması'na bağlı gemilerin, Karadeniz sahillerinde dolaşmaları, bir çıkarma ihtimalini gündeme getirmişti. Halk ve Ordu heyecan içindeydi. Bu yüzden Merkez Ordusu zarar verici heyecandan korunulması için 15. Fırka Komutanlığı'nı sık sık uyardı². Aynı şekilde E.H.U.'de Yunan Donanması'nın hareketi ile ilgili olarak ilgili makamların bilgi vermesini, başka makamların mübalağalı haberlerine engel olunmasını istemek zorunda kaldı³.

Karadeniz sahillerine bir Yunan çıkarmasının heyecanının duyulduğu günlerde, bu bölge Rumları ile ilgili çok önemli bir karar da gündeme geldi. Bu karar Rumların tehciriydi. Çünkü, Yunan Donanması'na karşı koyacak Türk birliklerinin ardında, Rum unsurunun bırakılması doğru olmazdı. Ayrıca silah toplama sırasında müfrezelere karşı koyarak hükümete isyan ettiklerini gösteren Pontusçu çeteler, her zaman Yunanistan için koz olarak kullanılabilecek potansiyeldi. Yunan Taarruzu'nun sözkonusu olduğu bu günlerde, bölgede Pontusçular pek tehlikeli olabilecekti. Yine Doğu Cephesi'nden ve Rusya'dan gönderilen silâh ve malzemenin geçirildiği yollar üzerinde, düşman bir unsurun bulunması Batı Cephesi'ni de olumsuz yönde etkileyecekti. Bir çıkarmanın sözkonusu olduğu günlerde, Rumlardan kaynaklanan bir takım girişimler, bunların sürgün edilmesinin ne kadar gerekli olduğunu gösterdi. Haziran başlarında Amasya ve Samsun'da dağıtılan boykota⁴ beyannameleri, Türk ileri gelenlerine suikast yapılacağı haberleri Merkez Ordusu'nun dikkatini bir defa daha Rumlar üzerine çevirdi⁴. Yine, iç bölgelere sevk edilme kararına karşı çıkan Rumlar, dükkanlarını açmayarak bu kararı protesto etmişler, Yunan Torpidosu'nu gördüklerinde sahilde toplanmışlar, ancak askerle dağıtmaları mümkün olmuştu⁵.

1 ATASE Arş., Kls. 1125, Ds.24, Fhr.26.

2 ATASE Arş., Kls. 1125, Ds.24. Fhr.22.

3 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24. Fhr.55.

4 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.17, Fhr.4.

5 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.23, Fhr.12.

Bu nedenlerden dolayı Merkez Ordusu Komutanlığı, 9 Haziran'da Rumların sürülmelerini talep etti. Ankara'da ayın 12'sinde toplanan İcra Vekilleri Heyeti bir Yunan çıkarmasının gün meselesi olduğu sonucuna vararak, bütün Karadeniz sahillerindeki kazaları "harp mintikası" ilân etti¹.

Bu kararın ardından, 16 Haziran'da İcra Vekilleri Heyeti Samsun'a bir Yunan çıkarması ihtimalinin arttığı gerekçesiyle 16-50 yaş arasında eli silah tutan Rumların bölge dışına sevklerini kararlaştırdı².

Kararın alınmasıyla birlikte Samsun, Bafra ve Alaçam şehirlerindeki 15 ile 50 yaş arasındaki erkeklerin tutuklanmasına başlandı. Ertesi gün, ilk göçmen kafilesi iç bölgelere gitmek için Samsun'dan yola çıkarıldı. Kafile ilk durak yeri olan Kavak'ta Türk kaynaklarına göre Rum çetelerinin, Rum kaynaklarına göre Türk muhafızlarının ateşine maruz kaldı ve pek çok insan öldü. Haziran ayı içerisinde yapılan sevklerde de benzer olaylar meydana geldi³. Böyle olayları meydana getirenler, daha çok muhafızların tutumundan da istifade eden Türk çeteleriydi... Bunların başında da Topal Osman Çetesi ile Tokat yöresindeki Şaki Ali Çetesi vardır⁴. Bu olayların meydana gelmesi üzerine, Dahiliye Vekaleti, yetkilileri uyardı. 25 Haziran tarihli Dahiliye Vekaleti'nden gelen yazıda Karadeniz şeridindeki Rumların sürgününün Ordu'nun güvenliği için alınmış bir tedbir olduğu, tehcir olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca 15-50 yaş arasındakilerin dışında ve bilhassa kadın ve çocukların sürgününün katiyyen doğru olmayacağı vurgulanan yazıda, Rumların mal ve gayr-i menkullerine tecavüz, çapul ve gayr-i meşru hareketler de uygun görülmemektedir. Erkeklerin sevki üzerine, yalnız kalacak olan çocuk ve kadınların ırz ve namuslarının korunmasına fevkâlade itina gösterilmesini isteyen Dahiliye Vekaleti, bu hususlarda suistimali görülecek bütün memurların cezalandırılması, saldırılara meydan veril-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

3 Yerasimos, a.g.m., s.66-67.

4 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.2.11.

memesi ve verilen emirlere aykırı hareket edenlerin derhal azlini ve haklarında kanunî işlem yapılmasını istedi¹. Bu yazıdan sonra Rum kabilelerine karşı eskisi gibi bir saldırı sözkonusu olmamıştır².

Sürgün kararı ile birlikte Rumlardan bir çoğu yakalanıp, daha içerilere sevk edilirken, bir kısmı da dağlara çıkarak öteden beri faaliyette bulunan Pontusçu etelerle birleştiler. Bu durum çetelerin askerî gücünü daha da artırdı. Öyle ki, Türk köylere saldırılarını sıklaştıran Rum çetelerinin bu baskılarından mal ve canlarını emniyetle görmeyen Erbaa'nın Şengül köylüleri ile Samsun yöresindeki Türkler Ordu'dan, kendilerini kurtarmalarının yanında silah ve cephane de istediler³.

Karadeniz Bölgesi'ndeki çeşitli şehirlerden Rumların sevkini gerçekleştirilirken, Temmuz ortasında sevk ile ilgili olarak, daha sonra Nurettin Paşa'nın Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan alınmasına sebep olacak olan olay yaşandı. Çıkarılan kararname ile sahil Rumları iç bölgelere sevk edilmişti. Sıra ticaretle meşgul olan Samsun Rumları'na gelince, kendileriyle ticarî ilişkileri olan Türk eşrafından 56 kişi, başlarında daha önce Kayserili Rumların sürgününe karşı çıkan Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendi olduğu halde, T.B.M.M.'ne ve Dahiliye Vekâleti'ne telgraflar çekerek, sürgünün ertelenmesini istediler. İlk çektikleri telgrafa cevap alamayınca 17 Temmuz'da Samsun Belediyesi'nde toplanan göstericiler, ikinci bir telgrafla halkın heyecan içinde bulunduğunu, Hristiyanlarla birlikte göç edeceklerini, olayların çıktığını T.B.M.M.'ne ve Dahiliye Vekâleti'ne tekrar yazarak, cevap beklediklerini bildirdiler. Bu telgraflar üzerine, T.B.M.M.; Reis Paşa'nın cephede olduğunu bildirdi. E.H.U.'de Merkez Ordusu'ndan sürgünü durdurmasını istedi. Nurettin Paşa'ya göre, bu işi yapanlar, mütarekeden sonra İtilâf Devletleri'ne ve yerli Rumlara yaranmağa çalışan bazı yerli tüccarla, bunların aldatmalarına kapılan sınırlı sayıdaki insanlar olmuştur. Samsunluların bu işten haberi olmadığı gibi Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti de bu işe katılmamıştı. Hafız Mehmet, Nemlizade Galip ve Celal, Amerikalıların

¹ Yerasimos, a.g.m., s.67.

² ATASE Arş., K1s.1120, Ds.5, Fhr.3.

da telkiniyle mağazalara gidip teşviklerde bulunmuşlardır. Belediye Çavuşu vasıtasıyla da toplanan bir kısım insan, harp mıntıkası olan Samsun'da izinsiz olarak gösteri yapmışlar ve Rumlar gittikten sonra Samsun'da taş taş üzerinde kalmayacağı söylenmiştir. Bu gösterileri teşvik edenlerden Yılandızade Şükrü Efendi'yi, İstanbul'daki fesat cemiyetini Samsun'da açan kişi, Nemlizade Galip, Avukat Kemal ve Servet Bey'i Rum işbirlikçisi, Rum dostu olarak niteleyen Nurettin Paşa; Galip ve Kemal Beylerin ayrıca Kayseri'li Rumların Samsun'dan sürgün edilmeleri kararı üzerine, kadınların gösterisini teşvik edenler olduğunu belirtmektedir¹.

Eskişehir'in Yunanlılarca işgal edilmesinden sonra İstanbul'daki Pontus Komitesi, o sırada İzmir'de bulunan Yunan Başbakanı Gunaris'i ziyaret ederek Pontus'a asker çıkarılması yolunda son bir talepte bulunduysa da bu talep Ankara yönünde ilerlemeyi yeğleyen Yunan Genelkurmayı tarafından reddedildi². Bir defa daha Yunanlılar Pontus Rumlarını yalnız bırakmışlardı.

Merkez Ordusu Komutanlığı, Temmuz ve Ağustos aylarında Batı Cephesi'nin büyük ihtiyaç duyduğu birlikleri göndermeye çalıştığı için sürgüne gönderme yavaşladı. Sakarya Savaşı'nda Yunanlıların yenilgi ile geri çekilmeleri üzerine Rumlara karşı esas harekât başlatıldı. Bu sırada hem dağlardaki Rum çetelerine karşı harekât gerçekleştiriliyor hem de sürgün işlemi artan bir hızla devam ediyordu. Bölgeye Ağustos ayı içerisinde gelen İstiklâl Mahkemesi de verdiği idam kararları ile Rumlara gözdağı veriyordu.

Bu devrede gönderilen sürgünler arasında kadın, çocuk ve ihtiyarlar da vardı. Sürgün Kararnamesi'nde bunların gönderilmesi ile ilgili bir hüküm olmamasına rağmen, Nurettin Paşa tarafından bu karara varılmıştı. Bu hususta, yetkili makamlar hiç

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4. Bu konuda Yerasimos, Temmuz ortasında yapılan gösterinin sebebini kadınların tehcir edilmesine bağlamaktadır. Ancak bu gösteriler daha farklı bir nitelik taşımaktadır.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.4.

bir tepki göstermemişlerdir. Nurettin Paşa'ya göre; "Memleketimizdeki Rumlar bir yılandır ve bu yılanların zehirleri kadınlardır." Kadınlar, Pontusçuluk emeli güden erkeklerine fikren, beden ve malca yardım etmişlerdir. Ayrıca İstiklâl Mahkemesi'ne verilenler arasında eşkiyaya yataklık, cinayete teşvik ve muhabirlik yapmakla suçlanan kadınlar da vardır. Bu yüzden kadınlara da erkeklerle aynı şeyi yaptıklarını belirten Nurettin Paşa, gönderilen kadınları çocuklarından ayırmamak için hepsini birden tehcir ettirmiştir. Nurettin Paşa, ihtiyaçların tehciriyle ilgili olarak ta şöyle demektedir: "Gümenez'de ihtiyardır diye sevk edilmeyen 65 yaşındaki bir Rum, Alaçam kıyılarında dolaşan Yunan torpidosuna bayrak sallamış, onlar da bir sandalla kıyıya çıkmışlardır. Yetişen kuvvetler Yunanlıları sahilten püskürtmüşlerdir. İhtiyar, Kel Nikola da bayrak salladığı yerde astırılmıştır¹." Nurettin Paşa'ya göre bunlar Rumların kadın, erkek, çocuk-yaşlı tehcirleri için haklı gerekçelerdir. Anlaşıyor ki, Rum unsuru arasında devlet olma fikri kuvvetli bir biçimde yer edinmiştir. Bu yüzden çetecilere dayanak olabilecek hiç bir unsur bırakmamak yolu tutulmuştur.

Çeşitli bölgelerden Sivas, Tokat, Yozgat, Çorum ve Karahisar-ı Şarkî'ye gerçekleştirilen sürgünlerde, Kasım 1921'e kadar Merkez Ordusu kayıtlarına göre göçe uğrattırılan kadın, erkek sayısı şu şekildedir: Samsun'dan 27.955, Amasya'dan 14.000, Sivas'tan 1448, Ordu'dan 4910, Tokat'tan 1000, Çorum'dan 571, Sinop'tan 550, Giresun'dan 8500². Mülkiye memurları kontrolünde ve büyük bir titizlikle gerçekleştirilen bu tehcirde toplam 63.844 Rum başka yerlere sevk edilmiştir.

Karadeniz şeridindeki şehir ve köylerdeki Rumların iç bölgelere gönderilmesi ile birlikte, Türkler ile Rumlar arasındaki ayrılık daha bir belirginleşti. Artık sivil Rum kalmamıştı. Ya sürgüne razı olmuşlar, ya da dağdaki silahlı Rum çetelerine katılarak hükümete tavrı almışlardı. Böylece Tokat, Amasya, Samsun, Ordu mntıkalarında eskiden beri var olan Pontusçu çetelerin sa-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.4.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.9, Fhr.4.4.

yısı daha da artmıştı. Hem yardım gördükleri Rum köylerinin ortadan kalkması, hem de Temmuz ortalarında başarı ile gelişen Batı Cephesi'ndeki Yunan taarruzu, bu çeteleri Türklere karşı saldırmaya sevk etmiştir. Temmuz sonlarında sürgünden kaçanlarla sayıları devamlı artış gösteren; Samsun'da 800, Amasya'da 200, Ordu'da 100, Tokat'ta 400 silahlı Rum çetecisi vardı¹. Samsun'da yiyecek almak için Türk köylerini tehdit eden bu çeteler, Tokat'ta harmanları yakma girişiminde bulunuyor, hatta Erbaa Kaza merkezine saldırma cesaretini bile gösteriyorlardı². Merkez Ordusu birliklerinin,, Batı Cephesi'ne gönderilmesinden de istifade eden Pontusçular, Türkler aleyhindeki faaliyetlerine hız kazandırdılar. Buna karşılık Merkez Ordusu da gereken tedbirleri aldı. Haziran ayında, Güney'den Kuzey'e getirilenle mevcut birlikler Pontusçuların takibine giriştiler. Bu takibe 10. Fırka'ya bağlı birlikler 65. ve 66. Alay'lar, Ordu Süvari Bölüğü, 27. Süvari Livası, 53. Süvari Alayı ve 6. Süvari Alayı katıldı³. Sonbahar'ın başından itibaren, Pontusçularla Türk kuvvetleri arasında kıyasıya bir vuruşma başladı. Bu çatışmalara, Nurettin Paşa tarafından oluşturulan Emniyet Teşkilâtı mensupları da katıldı.

Pontusçu çeteler, 1 Eylül'de Çarşamba'nın Acıklı Köyü'ne saldırdıysa da, köylülerin direnişi üzerine Rumlar kaçmak zorunda kaldılar. Aynı gün Bafra'nın güneyinde sahile saz toplama ya giden köylülere saldıran Rumlar, bir Türk'ü öldürüp, üç öküzü de götürdüler. Ayrıca Ladik'te, Rum eşkiya ile Türk kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmada 3 ere karşılık 150 Rum öldürüldü. Bafra'nın Kuşluğan Köyü'nde Rumlarla yapılan çatışmada çete reisi öldürüldü⁴. Yine bu günde Yunan Donanması'na ait iki gemi Terme Sahili'ni bonbaladı. Ünye-Terme telgraf hattının kırıldığı ve iki kotranın batırıldığı bu saldırı üzerine, Terme'ye, bir çıkarma harekâtına izin vermemek için mevcut kuvvetler sahile sevk edildi⁵. Pontusçu Rumlara moral verme amacı güden bu tür

1 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.3.17.

2 ATASE Arş., Kls.2271, Ds.16, Fhr.3.

3 ATASE Arş., Kls.1123, Ds.15A, Fhr.3.

4 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.22, Fhr.10.

5 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.22, Fhr.5.

bir girişim Alaçam sahillerine de yapıldı. Gümenez Nahiyesi'ndeki Rumların sevki yapılırken, 65 yaşındaki bir Rum'un sahilde bir direğe beyaz bayrak çekmesiyle birlikte bunu gören vapurlar düdüğü çaldılar ve bir torpido ile sahile asker çıkardılar. Bu çıkarma, yörede büyük bir heyecan yarattı. Jandarma, Emniyet Teşkilâtı mensupları ve halk hemen sahile sevk edilip, Samsun'da da bir kuvvet hazırlandı. Samsun'daki kuvvetin gönderilmesi durdurulmuşsa da, diğer kuvvetler Alaçam'a sevk edildi. Bu hazırlıklar üzerine Yunan Donanması Alaçam açıklarından uzaklaşarak, batıya doğru hareket etti. Bu olay üzerine 3 Eylül'de Nurettin Paşa, Rum'un bu işi yaptığı doğruysa işaret verdiği noktada hemen asılmasını 15. Fırka Komutanlığı'na emretti. Aynı gün cevap veren 15. Fırka Komutanı, Rum'un iki askerce görüldüğü ve öylece yakalandığını belirterek, idamın emredilen tarihte yapıldığını bildirdi¹.

Anlaşılıyordu ki Yunanlılar Karadeniz Rumlarına yardım edemeyeceklerdi. Zaten Sakarya Savaşı'ndan sonra Pontusçuların bu mücadeleyi kaybedecekleri anlaşılmıştır. Çünkü, Sakarya galibiyetiyle moral bulan Türk kuvvetleri, Pontusçulara oranla lojistik bakımdan çok daha güçlüydüler. Bu çetelerin düzenli, sayıca kabarık, halkla bütünleşmiş, topçu desteğindeki kuvvetlere karşı koyması çok zordur. Bundan sonrası artık belli olmuştu. Türk kuvvetleri kovalayacak, Rumlar güçlerinin yettiğince karşı koyacaktır. Ancak, zafer maddi ve manevi yönden güçlü olanda kalacaktır. Her ne kadar arazinin yapısı, askerlerin bölgeyi tanımaması Pontusçuların lehinde gibi görünüyorsa da, bu durum tenkilin biraz daha uzamasından başka bir anlama gelmeyecektir.

Pontusçu çetelerle Türk kuvvetleri arasında çarpışmalar Eylül ayında daha çok Destek, Ladik, Çarşamba ve Erbaa bölgelerinde meydana geldi. 4 Eylül'de, Destek Boğazı'nda meydana gelen çatışmada, makineli tüfek ve top atışlarıyla Rumlara bir hayli kayıp verdirildi. 30 Eylül'de, aynı bölgede tahkım edilmiş mevzilerinde Rumlarla yapılan çatışmada onlara 6 ölü verdirildiyse de Şaki Suyu Deresi sırtlarına yerleşen Rumlar, bir onbaşını öldürüp, bir subay ve üç eri de yaraladılar². Tokat'ta da saldı-

1 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.22, Fhr.4.6.

2 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.32, Fhr.10.5.

rılarda bulunan Rumlar Semerci Türk Köyü'nden, 4 kişiyi ormanlık içinde kurşun ve balta ile öldürdüler¹. 5 Eylül'de Zile'de başka bir Rum saldırısında hayvan otlatan iki Türk², 25 Eylül'de de Bafra'nın Köseli Köyü'nde tarlasında çalışan bir Türkle, köye odun getirmekte olan hatip ve köy imamı Rumlarca öldürölüp hayvanları gaspedildi³.

1 Mayıs'tan 29 Eylül'e kadar, Merkez Ordusu Bölgesi'nde Rumların yaptıkları olaylar şu şekildeydi: 230 öldürme, 25 yaralama, 3 dağa kaldırma, 4 köy ve 1 değirmenin yakılması⁴.

Ekim ayı başında, Rum saldırıları daha bir yoğunlaştı. Dağlarda yiyeceksiz kalan çeteler, koyun sürülerini götürmeye çalıştılar. Köyleri basarak evleri ateşe verip, insanları öldürdüler. Nitekim Samsun'un Güden Köyünü 8 Ekim'de basan Rumlar muhtarı öldürüp, 12 evi yaktılar. Aynı gün Büyüklü Köyü'ne saldıran başka bir Rum çetesi de camiye ve 8 evi yaktı. Köyden 50 hayvanı da alıp götürdüler⁵.

9 Ekim'de Rum çeteleri E.H.U.'nin de dikkatini çekecek bir saldırıyı gerçekleştirdiler. Samsun'a gelmekte olan Hisarcık Köyü'nden 150 kişilik bir kafiye yolda pusuya düşüren Rumlar 11 erkek, 6 kadını öldürdüler. 5 erkek, 10 kadını da yaraladılar. Aynı gün Rumlarca Dereköy'de bir evle, Kızıl ve Taflan Köyleri tamamen yakıldı⁶.

Tokat'ta, Ladik'te, Çarşamba'da, Bafra'da artan Rum saldırıları karşısında, E.H.U. duyarlı davranarak Merkez Ordusu'na Rumların katliamlarından Türkleri kurtarmasını istedi⁷. Bu emirden sonra, Rum çetelerini daha sıkı takibe girişen Merkez Ordusu'na bağlı birlikler ve halk kuvvetleri, Rumlara ağır zayıatlar verdirdiler. Nitekim, 12 Ekim'de 53. Süvari Alayı ile birlik-

1 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.2, Fhr.4.

2 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.3.

3 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.3, Fhr.10.

4 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.34.1.

5 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.3, Fhr.1.

6 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.3, Fhr.6.

7 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.54.

te, 6. Süvari Alayı Ladik doğusunda Rumlara 23 ölü verdirdiler. Ertesi gün, müfrezeler Bafra'da 10 Rum'u öldürdüler. Çarşamba'da Rumları takip eden Süvari Livası onları kuzeye attı. Bu çatışmada Rumlar 45 ölü verdiler. Liva, Rumların bölgede yaptıkları sığınakları tahrip etti. Sakladıkları zahire de ortaya çıkarılarak, bir kısmını imha, bir kısmını da naklettiler¹. Rumlara en önemli zayıat, Samsun'da Kurum Mağaraları'nda verdirildi. Birliklere teslim olmamakta direnen Rumlarla yapılan çatışmada, 200 ü erkek, 69'u kadın toplam 269 Rum öldürüldü².

Rumlarla çeşitli yerlerde çarpışmalar devam ederken, Rum çetelerinin saldırısına karşı koymak için bölgedeki köylerde de tedbirler alındı. Nurettin Paşa'nın emri doğrultusunda, eşkiyanın geleceği istikametlerde, köylerin yakınında münferid siperler kazıldı. Köye girişler dikenli tel, ahşap, vesair ile kapatıldı. Köylerde gerekli yerlere kuleler ve mazgallar yapılarak etrafı hendekle çevrildi. Köylerin diğer Türk köyleri ile haberleşmeleri sağlandı. Alınan bu tedbirler sayesinde Rum çetecilerin köylere yönelik saldırıları, birçok yerde başarısızlığa uğratıldı³. Köylere giremeyen Rumlar bu defa yolculara, değirmene, tarlaya gidenlere saldırmaya başladılar. Nitekim Tokat'ta odun kesmeye giden gençler, Yaylacık Dağı'nda Rumlar tarafından kaçırıldılar. Elbiseleri ve hayvanları Rumlarca alındıktan sonra serbest bırakıldılar. Yine 24 Ekim'de Ladik-Amasya yolu üzerinde Rumlar 8 saman arabasını götürmek istemişlerse de yetişen müfreze arabaları kurtarmıştır⁴.

Ekim sonlarında ormanların yapraklarının tamamen dökülmüş olması, Pontusçuların Türk kuvvetleri tarafından takibini daha da kolaylaştırdı. Rumların üslendikleri Nebiyan, Dazlı, Ladik, Çarşamba, Kurum Mağaraları mıntikasında, Merkez Ordusu'na bağlı birlikler Pontusçulara pek çok kayıplar verdirdiler. Nitekim

1 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.32, Fhr.10.

2 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.2, Fhr.16.

3 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.3, Fhr.17.

4 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.32, Fhr.9.

Samsun'un güneyinde Kurum Köyündeki mağaralarda bulunan eşkiya ile Samsun Müfrezesi arasında çıkan çatışmada 280 kişi öldürüldü. Eşkiyanın reisi de ölümler arasındaydı. Böylece, bu bölgedeki Pontusçular tamamen ortadan kaldırılmıştı¹. Aynı şekilde 53. ve 66. Alayların yaptığı harekâtla, Tokat'ın Yaylacık ve Dazlı mıntıklarında da Pontusçular silahlı ve silahsız olarak teslim alınmıştır. Teslim olmak istemeyen Rumlarla meydana gelen çatışmalarla 117 kişi öldürüldü. Pontusçu çete başlarından Sarıyani, Pandel ve kardeşi Anastas ta ölümler arasındaydı. Nurettin Paşa'ya göre, bu bölgede Rum meselesi mezara gömülmüş ve şekavet ocakları tamamen söndürülmüştü².

Merkez Ordusu'na bağlı birliklerin Pontusçular karşısında gösterdikleri başarı, Rum saflarında ilk çözümleri de başlattı. Rum çetelerinden ve onlara katılanlardan bir çoğu, teslim olduklarını bildirdiler. Teslim kayıtsız, şartsız kabul ediliyor, silahları ellerinden alınıyordu. 15-65 yaş arasındakilerin asker, bakaya ve sürgün firarisi olup-olmadığına dair belgeleriyle, İstiklâl Mahkemesi'ne sevkleri yapılıyordu. Bunların dışındakiler de iç bölgelere tehcir ediliyordu. Her yerdeki Rumların teslim olmak istemelerine karşı çıkan Pontusçular, bunları tehdit ediyor, ya da kadın, çocuk demeden öldürüyorlardı³.

Pontus Harekâtı'nın başarıyla devam ettiği bu sırada, T. B.M.M.'nde yapılan görüşmelerde, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın kanunsuz uygulamalar yaptığı, başarısızlık gösterdiği şeklinde iddialarda bulunuldu. Uzun tartışmalardan sonra 3 Kasım 1921'de, Nurettin Paşa Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan alındı⁴. Bir süre sonra 8 Şubat 1922'de Merkez Ordusu da lağvedildi. Bundan sonra Pontus harekâtını yürütme görevi Dahiliye Vekâleti kontrolünde, 10. Fırka'ya bırakıldı. Bu fırkanın komutanlığına da Cemil Cahit Bey tayin edildi⁵. İnsan ve silah bakımından

1 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.6, Fhr.8.

2 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.23, Fhr.5.

3 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.6, Fhr.3.

4 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.21, Fhr.4.

5 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.16, Fhr.34.

daha da kuvvetlendirilen Pontusçutakibindeki birlikler, yıllar süren bu sorunu 1923'ün Şubat ayında tamamen bitirdiler. Bu çatışmalarda Rum çetecilerden ölenlerin sayısı 11.118, Rumlarca öldürülen Türklerin sayısı da 1817'dir¹.

Başta da ifade ettiğimiz gibi Pontusçuluk 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan tipik bir milliyetçi-ayrılıkçı harekettir. Balkan Savaşı sırasında belirginleşen hareketin çizgileri, Birinci Dünya Savaşı'nda daha bir görünmeye başlamıştır. Pontusçular bu savaşta, her ne kadar emellerine ulaşamadılarsa da mütareke ve onu izleyen Yunanlıların Anadolu harekâtı, Rumların umuda kapılmalarına yol açtı. Pontusçu eşrâf ve aydınların önderliğindeki hareket, Batılı güçlerin de yardımına güvenerek, Türklerin zor durumlarından yararlanmaya çalıştı. Ancak bazı noktaları unutmuşlardı. Yüzlerce yıldır hakimiyetleri altında yaşadıkları insanlar, bu toprakları vatanlaştırmışlardı. Hem kendileri bu insanların içinde çok az bir kütle, yani % 10 kadar bir yoğunluk oluşturmaktaydılar. Teşvikçilerinin de güvenilir oldukları söylenemezdi. Böylesine Ulusal bir ortamda, bir devlet kurmaya ahdetmiş Türkler karşısında, bir Pontus Devleti hayalden öteye geçemezdi. Nitekim, gelişen olaylar bu yargıyı doğrulamıştır.

1 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.23, Fhr.70.

"Ümraniye İsyanı siyasî bir mahiyette başlamıştır."

Koçgiri Tahkik Heyeti'nin Raporu'ndan

II. KOÇGİRİ İSYANI VE ORDU'NUN BASTIRMA HAREKÂTI

Sorunun Ortaya Çıkışı

Millî Mücadele Dönemi'nin ırkçı-ayrılıkçı amaçlar güden a-yaklanmalarının en önemlilerinden birisi de, Koçgiri İsyanı'dır. 1921 yılı Mart ayı'nda başlayan ve Merkez Ordusu tarafından aynı yıl Haziran ayı ortalarında söndürülen bu isyanı, ayrılıkçı Kürt sorunu etrafında incelemek doğru olacaktır.

Toplum hayatı bakımından Anadolu Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü'ne benzeyen ve bu yüzden Türk Kültür Dairesi içinde düşünülebilecek olan Kürtlere, Ortadoğu'da bazı çıkarları olan devletler tarafından yeni bir etnik hüviyet kazandırma süreci, 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu çalışmalar Osmanlı İmparatorluğu'daki Kürtler üzerinde de tesirini göstermiştir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilânından sonra "Kürtçülük" daha bir sistemli hale gelmiştir. Kürtler tarafından kurulan "Kürt Teali ve Terakkî Cemiyeti" ve ardından kurulan "Hevi" adlı örgütler, siyasî ve kültürel bilincin artmasında rol oynamışlardır. Bu da eninde, sonunda ayrılma temayülllerinin artmasına neden olmuştur¹.

İstanbul'da kurulan bu ayrılıkçı dernekler, Anadolu'da da şubeler açtılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Anadolu'nun doğusunda isyan ateşleri yakmaya çalıştılar. Öyle ki bu çabalar Dersimlileri Ruslarla işbirliği yapmaya kadar götürmüştür².

Mütareke ile ve büyük ölçüde dış teşviklerin sayesinde, Osmanlı Devleti'ndeki ayrılıkçı cereyanlar oldukça hareketlilik kazanmıştır. Seyid Abdülkadir'in oğlu Seyid Abdullah tarafından kurulan İstiklâl-i Kürdistan Cemiyeti, Kahire'de Süreyya Bedirhan'ın kurduğu Kürt İstiklâl Cemiyeti ve yine İstanbul'da kurulan Kürdistan Cemiyeti ayrılıkçı birer örgüt olarak sahnededir-

1 Şükrü Hanoğlu, *Bir Siyasî Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İst. 1982, s.318.

2 Ali Kemali, *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İktimai, Etnoğrafi, İhzaî Tetkikât Tecrübesi*, İst. 1932, s.122.

ler¹. Ancak mütareke ile birlikte Kürtlerce kurulan en güçlü örgüt, Bedirhanzade Emin Ali Bey, Abdullah Cevdet, Halil Hayali, Molla Sait, Ahmet Ramiz ve arkadaşları tarafından kurulan Kürdistan Teâli Cemiyeti'dir². İstanbul'daki yabancı misyonlarla diyalog kuran bu cemiyetin, hedefleri ile ilgili olarak gençlerle, seçkinler arasında fikrî ayrılıklar belirir. Gençler Osmanlı'dan tam bir ayrılığı savunurken, seçkinler bir Türk vilâyeti mahiyetinde bir Kürt muhtariyetini istiyorlardı. Nitekim bu ayrılık, cemiyetin önderlerinden Abdülkadir'in Osmanlı Ajanı olarak suçlanmasına kadar varacaktır³.

Söz konusu cemiyet, gençlerin Kürtlerle meskûn bölgelerde teşkilâtları geliştirmeleri amacıyla birtakım girişimlerde bulundu. Daha 1918'in sonlarında İstanbul'da görevli bir binbaşığı "Dersim, Sivas, Koçgiri Bölgesi'ne ve Baytar Nuri'yi de "Zara, Divriği, Kangal Bölgesi'ne gönderme kararı aldı. Binbaşının tayin istemi, Harbiye Nezareti tarafından kabul edilmezse de, Baytar Nuri görevli olarak İstanbul'dan ayrılır⁴. Bu tayinle birlikte 1921 yılı Mart'ında meydana gelecek olan Koçgiri İsyanı'nın da tohumları atılmış oldu. Bölgeye gelen Baytar Nuri, Alişan ve Alişir'le birlikte Zara, Divriği, Hafik, Kangal ve Dersim içlerinde yoğun bir çalışmaya girdi.

Aynı yıllar Osmanlı'nın can çekişme yıllarıdır. Bir çok aydın bu durumdan kurtuluş çareleri aramaktadır. Bu arayışın odak noktası Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde oluşmaktadır. İstanbul'dan Samsun'a oradan Erzurum'a geçen Mustafa Kemal, burada toplanan kongrede "Anasır-ı İslâmiye"nin ortaklığından sık sık söz eder. Mustafa Kemal'in dini ön plana alan çıkışları, bölgedeki Kürtlerin de ona katılmasına yaramıştır. Bu durum ayrılıkçı emeller güden Kürtçülere önemli bir darbe indirmiştir. Ancak, Mustafa Kemal'in söylemlerinin dikkate alınmadığı

1 M. Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri*, T.K.A.E. yay., Ank. 1988, s.18.

2 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, c.II, Mütareke Dönemi, İst. 1986, s.205-215.*

3 M. Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep, 1952, s.121.*

4 a.g.e., s.127.

yörelere de vardır. Bunların başında da Koçgiri ve Dersim gelmektedir. Bu tutumda ırkî faktörler kadar, mezhebî nedenler de tayin edici görünmektedir.

1919 Ağustosunda bölgede ayrılıkçı faaliyetler, İstanbul'daki makamların da dikkatini çekecek boyutlara varmıştır¹. Erzurum'dan Sivas'a geçen Mustafa Kemal, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın aracılığı ile bölgedeki ayrılıkçı önderlerle görüşmek istemiştir. Görüşmeye gelen Alişan Bey'e Erzurum Kongresi'nde Kürtlerin haklarını savunmak için, Kürt Aşiretlerinin ileri gelenlerinden yetki aldığını belirten Mustafa Kemal Paşa, bu nedenle Dersim ve Koçgiri'nin de kendisini desteklemesi gerektiğini iddia ederek, Alişan Bey'den bu durumu sağlamasını rica eder. Ancak, Alişan Bey işbirliğine yanaşmaz ve Wilson Prensipleri çevresinde bir Kürdistan'ı savunacaklarını Mustafa Kemal'e söyler².

İstanbul da ayrılıkçı Kürtler meselesine karşı duyarlı davranmaktadır. Hükümet yetkilileri, Kürtlerin Osmanlı camiasından olduğu ve onların millî menfaatlerinin büyük Türk kitlesi arasında kalmakla sağlanabileceği görüşündedirler³.

Ne Mustafa Kemal'i, ne de İstanbul'u dikkate alan Kürtler Kemah, Eğin, Kuruçay, Refahiye ve Erzincin'a saldırılarda bulunuyorlar yolcuları soyuyorlardı. Bu yüzden Kemah Kaymakamı Elazığ Vilayeti'ne bölücülerin yaptıkları zulmün tahammül olunamaz hale geldiğini ve sekavetin önlenmesi için ivedi olarak gerekli tedbirlerin alınmasını istedi⁴.

Mustafa Kemal, ön çalışmalarını bir Heyet-i Temsiliye toplamakla geliştirirken, Koçgiri'de de ayrılıkçı bir hareket için gerekli örgütlenmeler devam etmektedir. Ümraniye'de Kürt Teali Cemiyeti'nin bir şubesini açan Haydar Bey'le birlikte, münevver sayılan Alişir de, gerek Koçgiri'de gerekse Dersim'de propaganda faaliyetleri yapmaktadır⁵.

1 H.T.V.D., Sayı:9 (Eylül 1954), Vesika: 197.

2 Dersimî, a.g.e., s.123.

3 İftah Gazetesi, "Türk ve Kürt Meselesi", 19 Temmuz 1919.

4 H.T.V.D., Sayı:10 (Aralık 1954) Vesika: 237.

5 T.B.M.M. Arş., Rumuz i, Ds.8.

Bölgedeki ayrılıkçı çalışmalar, Paris Konferansı'nda Bogos Nubar ile Bo Şerif Paşa'nın anlaşması üzerine daha bir hareketlilik kazandı. Bu anlaşmanın ardından Alişan, Haydar, Gülağazade Takî Beyler bir toplantı yaparak, yeni oluşumu değerlendirdiler. Ümraniye'nin Kapukaya Köyü'nden Muhyiddinoğlu Fevzi'ye 300 lira vererek, Seyid Abdülkadir'den talimat almak için İstanbul'a gönderdiler. Gelen talimattan Dersim'i, Kuruçay'ın Armudan Köyü'nden Mıgırdıç haberdar etti¹. Bu hadise, Koçgiri İsyanı'nın Kürt Tealî Cemiyeti tarafından organize edildiğini gösterdiği gibi, Mıgırdıç adlı Ermeni'nin olayın içinde bulunması da, Koçgiri İsyanı'na farklı bir boyut kazandırmaktadır.

1920 yılı Nisan ayında Alişir'in evinde Mıgırdıç, Alişan, Taki, Haydar toplanarak bir durum değerlendirmesi daha yaptılar².

Bu sırada Ankara'da, Mustafa Kemal tarafından toplanan meclise Koçgiri ve Dersim ileri gelenlerinin de girmesi istenmektedir. Alişan Bey'in mebus olarak Ankara'ya gelmesi istenirse de, Alişan bu isteği reddeder. Meço Ağa, Diyap Ağa, Mustafa Bey, Ahmet Ramiz, Hasan Hayri ilk Dersim Mebusları olarak Ankara'ya gittiler. Böylece Mustafa Kemal, ayrılıkçı bir hareketin oluşabileceği Dersim'i bir ölçüde etkisiz hale getirmeyi başarır. Bunun farkına varan Dersim ve Koçgiri "Aşair Rüesası", Ankara'nın Kürdistan'ı muhtar idare olarak tanınması şartıyla, meclisi destekleyeceklerini bildirdiler. Dersim mebuslarınca İtilâf Devletleri'ne gönderilen Ankara hükümeti ile işbirliği içinde olduklarına dair bildiriye de reddeden "Aşair Rüesası", bunların tavırlarının Kürdistan'ı bağlamadığını açıkladılar³. Gerçekten de, Dersim ve Koçgiri Bölgesi'nde hükümete karşı eylemlerde, bundan böyle daha bir artış olduğu dikkati çekmektedir. Bu eylemler, büyük bir hareketin provaları biçimindeydi. Ayrılıkçı çeteler yaptıkları baskınlarla hükümete itaatkâr unsurları korkutuyor, hükümet güçlerine zararlar verdiriyorlardı. Böy-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

3 Dersimî, a.g.e., s.125.

lece büyük hareketin yolu açılmaya çalışılıyordu. Nitekim Zara'nın Panza Köyü'nden Mısto idaresindeki çeteler 1920 Temmuz'unda, Zara'nın Çulfa Ali Karakolu'nu basacak kadar cesaret gösterdiler. Baskınlar zincirleme olarak arttı. Sivas-Erzincan arasında Kangal-Zara ve çevresinin denetimi ayrılıkçı çetelerin eline geçti.

Ağustos içerisinde eski jandarma çavuşu ve Alishir'in yardımcılarında Şadan Aşireti Reisi Paşo, üçyüz kadar adamıyla şekavete başladı. Bu çete on iki jandarma korumasında Refahiye'den Kuruçay'a gönderilmekte olan cephaneye kafilisinin önüne çıkarak, 26 sandık cephaneyi gasbetti ve askerleri esir aldı. Bundan sonra Refahiye'yi de işgal ederek, kendisini Kürt Kuvvetleri Komutanı ilân etti. Durumdan ürken hükümet yetkilileri, mahallî durumu düzeltmek amacıyla; Koçgiri Aşiret Reisleri'nden Haydar'ı Ümraniye Nahiye Müdürlüğü'ne, Alishan'ı Refahiye kaymakam vekilliği'ne tayin ettiler.

Buna rağmen, Kürt Teali Cemiyeti üyeleri ve sempatizanları, bölgede ayrılıkçı propagandalarına devam ediyorlardı. Ovacık Kazası'nın Çerpazın Nahiyesi eski müdürü Mustafa Ağa, Kemah Köylerinde yaptığı propagandalarda asker toplama yolunda padişahın emri olmadığını belirterek, Dersimliler gibi Kemahlılarında asker vermemelerini istedi. Yine ayrılıkçılar, "Ankara Hükümeti'nin Alevîleri keseceği" yolunda propagandalar yapıyorlardı. Bu yüzden Dersim, Ovacık, Erzincan ve özellikle Zara, Kangal, Refahiye, Divriği, Ümraniye bölgelerindeki Alevî halk, her an hükümete karşı harekete geçecek duruma getirilmişlerdi¹.

10 Ağustos'ta imza edilen Sevr Barış Antlaşması, bölgedeki ayrılıkçı akımların daha bir hız kazanmasına yol açtı. Buna göre, Fırat'ın doğusunda özerk bir Kürt Devleti kurulması öngörülüyordu. Bundan hareketle Koçuşığı Aşiret Reisi, Dersim Aşiretlerinden bazıları ve Ovacık Aşiretleri Alishir'in önderliğinde Kemah Kaymakam Vekili Hâlet Bey'e bir yazı göndererek, Kürdistan muhtariyetinin 10 Ağustos'ta kabul edildiğini, kendileri-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz I, Ds.4.

nin Ovacık'ta teşkilât kurduklarını, kendisini de Erzincan Mutasarrıflığı'na atadıklarını bildirdiler¹.

Bölgede isyan fikri genelleşmeye başlamıştır. Bu durumu dikkate alan Ankara Hükümeti, bölgeye nasihat heyetleri gönderdiyse de aşiretler, söz konusu heyetlere hiç yüz vermediler.

Ayrılıkçı çetelerin saldırıları devam etti. Bolican Nahiyesi'nin Karaibo Köyü'nden Deli Esat oğlu Rıfat, yirmi kadar avanesiyle halkı Türk olan Günlü Çiftliği'ne saldırdı. Bir çok insanı öldürdü ve pek çok mal yağmaladı. Saldırıları, bölgenin asayişini tehdit eder hale gelmişti. Öyle ki 10 Eylül 1920'de, Kemah'a yapılacak bir saldırıdan endişe duyan Erzincan Mutasarrıfı, Kemah Kaymakamı'na yazısında böyle bir saldırı ihtimaline karşı tedbir alınmasını istedi. Olaylardan endişe duyan 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, T.B.M.M.'ne bu yoldaki yazısında, Dersimlilerin 4000 kişiyle Ankara'ya saldıracaklarının söz konusu edildiğini bildirerek, uyanık bulunulmasını istedi. Aynı günlerde Dersimli çok miktarda bir kuvvetin Erzincan, Kemah ve Kuruçay'a saldıracakları yolunda haberler alındı. Söz konusu kuvvetlerin top ve mitralyözlerle donanmış oldukları iddia ediliyordu. Böylesi haberler, bölge halkını tedirgin ediyordu. Tehdidin söz konusu olduğu yerlerde bir saldırıya karşı tedbirler alınmaya başlandı. Kuruçay Belediye Reisi ve eşraftan dört kişi, Erzincan Mutasarrıflığı'na, Dersimlilerin tecavüzünden kurtulmak, can ve namuslarının korunması için ne gerekirse yapacaklarını bildirdiler. Mutasarrıf da Kemah, Kuruçay, Refahiye, Pülümür Kaymakamlıklarının saldırılara karşı uyardı. Ayrıca bu saldırıları hem organize eden hem de gerçekleştiren Alişir'e, Kemah Kaymakamı aracılığı ile gönderdiği yazıda, Osmanlıları teşkil eden iki unsur kaldığını, kan dökülmesini istemediğini, hükümetten talepleri varsa; nasıl müracaat edileceğini bildiklerini, bu işlerden vazgeçmeleri halinde afvını sağlamaya çalışacağını bildirdi. Böylesi bir girişimin etkisiz olduğunu görünce bu defa Refahiye Kaymakamı ve meydana gelen olayların birinci dereceden sorumlusu o-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

lan Alişan Bey'e başvurarak, köylere saldıran Alişir'in takibi- ni emretti. Aynı zamanda 15. Kolordu'dan yeteri kadar cephane istedi. Erzincan Mutasarrıfı'nın isteği üzerine, Alişan Bey gü- ya bir gönüllü Koçgiri Müfrezesi ile Alişir'e karşı harekete geç- ti¹. Fakat gerçekte Alişir'i takip etmeyip, saldırıları bir sü- re ertelettirmiştir. Bu sırada hükümet de saldırganlar üzerine, gönderebilecek kuvveti olmadığı için sorunun böyle çözülmesin- den memnundu.

Bunlara rağmen Dersimlilerin Kemah, Diyriği, Kuruçay ve buralara yakın yerlere saldıracaklarına dair haberler eksilmedi. Ayrılıkçı çetelerin yıldırma eylemleri de devam etti. 17 Ekim'de, Dersim'in Topuzlu Aşiret Reislerinden Süleyman'la birlikte Paşo, Kemah'ın Paryo Köyü'ne gelerek, ihtiyar heyetini tehdit ederek teslim olmalarını istediler. Geçitte bulunan 3 jandarmanın sila- hını alan saldırganlar, askerleri serbest bıraktılar. Aynı gün Dersimliler, Kemah-Sivas arasındaki telgraf tellerini kestiler. Bölgedeki hareket genişlemekteydi. 20'sinde Dersimli Aşiretler - den Bezgâr Aşireti'ne mensup eşkiya, Giresun'dan Eğin'e gelmekte olan yolcu kafilesini, Kuruçay'ın Kemhu Mevkii'nde soydular. Yol- cuların zatî ve ticarî eşyaları gasbedildi. Bu saldırılar karşı- sında hükümet kuvvetleri bir şey yapamadılar. Çareler aramakla yetindiler².

Bu durumdan daha da cesaretlenen ayrılıkçı önderler, toplu bir isyan için yeni girişimlerde bulundular. Bunlardan en önem- lisi, Kangal İlçesi'nin Yellice Nahiyesi'ne bağlı Hüseyin Abdal Tekkesi'nde yapılan toplantıdır. Kürt Teali Cemiyeti tarafından Kangal ve civarındaki ayrılıkçı faaliyetleri organize etmekle görevlendirilen Baytar Nuri'nin düzenlediği bu toplantıya, Canbe- gan, Kurmeşan ve diğer aşiretlerle, o mıntıkadaki Kürtler katıl- mışlardır. Bu toplantıda alınan karara göre; Sevr Antlaşması'nın Kürdistan'la ilgili hükümleri savunulacaktır. Bu toplantının Hü- seyin Abdal Tekkesi'nde yapıldığı dikkate alınırsa, Baytar Nuri'- nin ileride yapılması düşünülen ayaklanma için bölgedeki Alevi-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

leri de olayın içine katmak amacıyla olduğu görülecektir.

Bölgede tansiyonu yükselten bir diğer olay da, Batı Dersim'de düzenli kuvvetlerin hazırlandığı ve Doğu Dersim'in de düzenli kuvvetler hazırlamak için çalışmalar yaptığı haberleridir. Öte yandan, Kürt Teali Cemiyeti'nin Elazığ'da kurulması da ayrılıkçılara moral kazandıran bir diğer gelişmedir¹.

Ayrılıkçı önderler bir yandan da hükümetin dikkatini çekmemek için birtakım kombinezonlara girdiler. Dersimli liderlerin en önde gelenlerinden Seyyid Rıza, Alişan'la birlikte bölgede çapulculuk yapan Alişir'i ortadan kaldıracaklarını Erzincan Mutasarrıflığı'na bildirdi. Bu arada 9 Ocak 1921'de Alişir'de Mutasarrıf'a saldırılardan vazgeçtiğini yazdı².

15 Kasım 1920'de, Hozat'ta gerçekleştirdikleri toplantıda Kürdistan'a muhtariyet isteyen, yine 25 Aralık'ta Elazığ Vilayeti aracılığı ile T.B.M.M.'ne gönderdikleri telgrafta da aynı istekleri tekrarlayan Dersim ve Koçgiri Aşiret Reisleri, 1920 yılı sonlarında hükümete itaat eder görünümündeydiler. Böylesine ani dönüşün sebebi, girmekte olan kış mevsimiydi. Malatya'daki Drejan ve Atma Aşiretlerinin de harekete katılacaklarını bildirdikleri bu günlerde, Koçgiri Hareketi geri dönülemez biçimde olgunlaşmıştı. Ne var ki bölge kışa girmişti. Dersim kar altında olduğundan bu mevsimde yardım gönderemezdi. Koçgirililer gibi Dersimlilerde, toplu bir ayaklanmanın ilkbahar'da başlamasını uygun görmekteydiler. Bu tasarıllara göre; Dersim istiklâlini ilân edecek; Hozat'a Kürdistan bayrağı çekilecek ve hareket Elazığ-Erzincan ve Malatya'dan Sivas'a doğru genişleyecektir. Ankara'nın bu durumda etkisiz kalacağı hesaplanmaktadır. Hareketin başarısından sonra da bütün ayrılıkçıların desteğinin sağlanacağı ümit edilmektedir³.

Bu devrede Demirci Mehmet Efe, Çerkes Ethem İsyanı ve Yunan taarruzu ile uğraşmak zorunda kalan T.B.M.M. Hükümeti, böylesine güç şartlar altında da olsa Sivas ve yöresinde meydana gelen olaylara karşı önemli tedbirler aldı.

¹ Dersimî, a.g.e., s.127.

² T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

³ Dersimî, a.g.e., s.130.

Ankara Hükümeti, Dersim ve çevresi üzerinde nüfuzu olan bazı aşiret reislerinin T.B.M.M.'ne girmesini sağladı. Bunlar arasında, Hozat Toplantısı'ndan sonra alınan kararların, hemen Ankara'ya bildirilmesini ve Mutasarrıf'tan bu yazıya 24 saat içinde cevap verilmesini sağlamasını; aksi halde gözlerini parmaklarıyla çıkarmakla tehdit eden Abbasan Aşireti Reisi Meço Ağa da vardı. Ayrıca nüfuzlu aşiret reislerinden Diyap Ağa da mebus olmuştu. Bu mebuslar Kürdistan haklarını hükümete kabul ettirmek için meclise girdiklerini iddia ediyorlardı. Ancak; ayrılıkçı hareketin önderlerine göre, sözkonusu ağalar Kürt Millî Hareketi'ne arkalarına çevirmişler ve Mustafa Kemal'in tuzağına düşmüşlerdi¹.

Bu bölgedeki olaylara karşı alınan en önemli tedbir, Merkez Ordusu'nun kurulması ve komutanlığına da Nurettin Paşa'nın getirilmesidir. Anadolu merkezindeki karışıklıkları önlemek amacıyla, 3. Kolordu lağvedilip yerine, 9 Aralık 1920'de çok geniş yetkilerle donatılmış sözkonusu ordu kurulmuştur. Bundan böyle ayrılıkçı hareketlerin karşısında, Birinci Dünya Savaşı'nın seçkin komutanlarından Nurettin Paşa'nın başında bulunduğu bir Ordu vardır. Kuruluşundan hemen sonra daha çok Pontusçulara karşı tedbirler alan Ordu, Sivas ve civarında meydana gelebilecek karışıklıklara karşı da bu bölgede yeni birlikler kurma girişimlerinde bulunmuştur².

Kışın girmesi yüzünden, ayrılıkçı ayaklanma için baharın gelmesi ve Dersim Dağlarının geçit vermesi bekleniyordu. Ne var ki daha önce yapılan olaylardan ötürü cezalandırılmadıklarını gören çeteler, hükümetin içerisinde bulunduğu zaafıtan yararlanmaya çalıştılar. 1921 yılı başlarında yaptıkları baskınlar ve küçük olaylar hükümetin dikkatini bu bölgeye çekti. Bu yüzden Koçgiri İsyanı, tasarlanan zamandan önce başladı. Şadan Aşireti Reisi ve Yenihan Ayaklanması'nda rolü olan Zalim Çavuş diye anılan Hüseyin Ağa, Koçgiri Aşireti'nden topladığı adamlarla ve Koçgiri Aşireti'nin önderlerinin teşvikiyle bölgede şakavet ediyordu. Nitekim Karacaviran Nahiyesi'ne bağlı Bahtiyar, Türk Ye-

1 a.g.e., s.131.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.2. Fhr.10.

nice gibi Türk ve hükümete bağlı köyleri basarak çocuklara, kadınlara işkence yaptı. Zalim Çavuş Çetesi'ni yola getirmek için Sivas'tan çıkarılan bir müfreze çete ile Karacaviran'a bağlı Kapukaya Köyü'nde çatışmaya girdi. Koçgiri Aşireti'ne bağlı köylerin de katıldığı bu çatışmada bir er öldü. Çete, 14 askeri de esir aldı. Eşkiya bir kısrakla, erlerin silahlarını aldı. Kendilerini serbest bıraktı¹.

Bu olay üzerine, Sivas'ta henüz kurulmakta olan 6. Süvari Alayı Zara'ya geldi. Alay Komutanı, Ümraniye Nahiyesi Müdürü Haydar Bey nezdinde teşebbüse geçerek, Karacaviran'ın Kapı Köyü'nde müsadere edilen silahların geri verilmesini, suçluların cezalandırılmasını istedi. Bu istek reddedilince, Zara Kaymakamlığı aracılığı ile Haydar Bey'in görevine son verildi. 6. Süvari Alayı 14 Şubat 1921'de Ümraniye'ye geldi. Amacı hem yöredeki eşkiyayı yola getirmek, hem de asker firarilerini yakalamaktı².

6. Süvari Alayı'nın Ümraniye'ye gelmesi ile Türk Ordusu'nun isyancıları yok edeceği yolunda söylentiler her tarafa yayıldı. Halbuki Alay'ın böyle bir amacı yoktu. Alay'ın görevi, daha önce de belirtildiği gibi; asker firarileri ile Zalim Çavuş'un şekavetine engel olmaktı. Nitekim 3 Mart'ta 6. Süvari Alayı, 5-10 asker kaçağını yakaladı. Aynı gün teslim olan bir başka isyancı askerle birlikte bunlar Zara'ya sevk edilirken, Ümraniye'nin 7 km. batısında Yazı Hacı Köyüne varıldığında, 7-8 silahlı müfrezenin yolunu kesti. Çatışma başladı. Silah sesini duyan Karacaviran Nahiyesi'nin çeteleri civar köyleri tuttular. Türkeşlik Köyü'ne sığınan müfrezenin, Ümraniye'ye dönmesine de engel oldular. Sayıları 300 ile 400'e ulaşan eşkiya, o gece Yazı Hacı Köyü'nde kalan 12 erin tüfek ve atlarını alıp, tutukluları kurtardılar. Bundan sonra "Hükümet Ermeniler gibi bizi de kırmak istiyor " diyerek bölgedeki Koçgiri Aşireti'ne mensup isyancılar Şerefiye'de toplanmaya başladılar. Alay'ın Zara'ya alınmasını istediler. Hükümetin tekliflerini yapmaya hazır olduklarını bildirdiler. Zara ile Ümraniye arasındaki telgraf hattı, isyancılar tarafından kesildiği için daha fazla bilgi almak mümkün olamıyordu. 4 Mart'ta konu ile ilgili olarak 6. Süvari Alayı, 5. Fır-

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.11.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.27.

ka'ya yazısında; Koçgiri Aşiretlerinin Ümraniye'yi sardıklarını, mevcutlarının 300 kadar olduğunu, mühim bir isyan başlangıcı olabileceğini bildirdi.

Koçgiri Aşireti'nin 300 kadar kişiyle Ümraniye'yi sarması üzerine Erzincan Mutasarrıfı da gerekli girişimlerde bulundu. Ali Rıza Bey tarafından Alishir Efendi'ye başlığıyla yazılan mektupta, maksatlarının 300 kadar kişi ile Ümraniye'yi basmaksa; Koçgiri'yi mahvettirecekleri bildirildi. Geçen sene Refahiye mezaliminde Koçgirilileri affettirdiğini hatırlatan Mutasarrıf, Alishir'e çocukluk yapmamalarını; zavallıları hükümete karşı koydurmamalarını, Ankara'ya karşı artık onları müdafaa edemeyeceğini belirterek, bu işten vazgeçmelerini tavsiye etti. Bununla da yetinmeyen mutasarrıf, Kasım Ağazade Munzur'dan da Alishir'in bu işten vazgeçirilmesini istedi¹.

5 Mart'ta, Ovacık'ta bulunan Alişan Bey tarafından Dersim Aşiretlerine dağıtılan bildirilerde, İstanbul Hükümeti'nin Kürtlere beylik vermeyi kabul ettiği Ankara Hükümeti'nin bunu tanımadığı ifade ile çalışarak istiklâlin elde edileceği belirtilerek isyan teşvikçiliği yapılmaktadır. Böylesi iddialarda bulunan Koçgiri Aşireti önderleri Ümraniye'yi sarmakla, bölgenin kontrolünü tamamen ellerine geçireceklerini sanmışlardır. Çünkü, daha önce meydana getirdikleri olaylardan ötürü hükümet kuvvetlerinin takibatına uğramamışlardı. Yunanlıların Batı Cephesi'ndeki tarruz hazırlıkları onlara cesaret veriyordu. Ayrıca Merkez Ordusu'na bağlı birliklerin bir kısmının Batı Cephesi'ne sevkedilmeleri, kalanların da Pontusçularla uğraşması ayrılıkçılar için fırsat olarak değerlendirilmiştir. İsyancılarca hesaba katılmayan; Ankara Hükümeti'nin çok şiddetli tedbirler alabileceği ve Merkez Ordusu Komutanı'nın üstün idarecilik yeteneği idi.

Koçgirililer Ümraniye'ye saldırmakta ne kadar kararlıysalar, Merkez Ordusu da saldırganlara karşı koymaya o derece kararlıydı. Daha Koçgirililerin Ümraniye'ye saldırılarından bir gün önce, yani 5 Mart'ta Nurettin Paşa, Ümraniye'de toplanan 300 asinin şiddetle ortadan kaldırılmasını, olayın genişlemesi-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

ne izin verilmemesini ve 6. Süvari Alayı'nın topçu ve jandarma ile takviye edilmesini istedi¹. Ne var ki, 6. Süvari Alayı'nın yardımına gitmek mümkün olamadı. Bu sırada 6. Süvari Alayı nahiye'nin korunması için savunma düzeni aldı. Eşkiya da çoğalmaya başladı. Nahiye Müdürü ve Koçgiri Aşiret ileri gelenlerinden Haydar Bey de nahiye'ye geleceğine dair söz verdiği halde, gelmemiştir. Nihayet asiler 6 Mart sabahı, Ümraniye'ye karşı saldırıya geçtiler. Nahiye'nin Kuzey Doğusu'ndaki tepelerden bir takım noktalara silah açılarak, başlayan saldırıyı her taraftan yapılan hücum izledi. Makineli tüfek kullanmasını bilen subay ve erler, muhafız olarak daha önce Zara'ya gönderildiği için askerler iki makineli tüfeği kullanamadıklarından bunlardan istifade edememişlerdir. Bu arada, Alay Komutanı Binbaşı Halis'in iki mermi ile öldürülmesi üzerine, subaylar şaşırmıştır. Öte yandan, cephanenin tükenmesi, taarruzun artması askerin direnme gücünü kırmıştı. Çatışma sırasında Yedek Subay Nedim, mektebin bodrumuna saklanmış, erler yararlık gösterememiş, cephane bolca harcanmıştır. Türkeslik Köyü'nde, muhasara altında bulunan makineli tüfek subayı ile jandarma teğmeni kaçarak nahiye'ye gelmişler; eşkiyaya ölü ve yaralı verdirmeyi başarmışlardır. Asilerin nahiye merkezine girmesiyle birlikte katliam başladı. Halktan Kasap Şakir, Hocazade Rıza, Şükrü Efendi ve Belediye Reisi Hafız Süleyman öldürüldü. Bu çatışmada Alay Komutanı'nın yanı sıra, Jandarma Takım Komutanı Müştak ve bir er hükümet dairesinde feci şekilde katledildi. Zara Kaymakamı, subaylar ve erler çırılçıplak soyulup, evleri yağma edildi. Hükümet Dairesi'nin eşyası ve telgraf makinesi yağma ve tahrip olundu. Ümraniye ile Zara arasındaki telgraf hattına da büyük zarar verildi. Yağmayı yapanlar Ümraniyelilerle, Karacaviranlılardı. Olaydan bütün isyancı ağalar haberdar oldukları gibi bu harekâtı idare edenler Kazlıçatepe'li Refet, Dilsiz Köylü Ali, Alaçamlı Mahmut, Leso, Alişan-Bey oğlu İzzet ve Karmanlı Nuri'ydi. Asiler, aynı gün Türkeslik Köyü'nden 13 kişiyi öldürerek evlerini yağmaladılar².

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.2.

Bu çatışmada 6. Süvari Alayı'ndan 90 er esir oldu. Ayrıca 135 hayvan, 118 eğer takımı, 203 tüfek, iki ağır makineli tüfek asilerin eline geçti.

Olay sırasında Ümraniye Nahiye Müdürü ve Koçgiri Aşireti'nin önderlerinden Haydar Bey, görevi başına davet edildiği halde gelmeyip, hadiseye engel olmadı. Asilerin Ümraniye'yi işgal ve alayı esir etmesinden sonra ortaya çıktı. Alay subaylarını esir edip, korumak bahanesiyle ikâmetgâhına götürdü. Bunları gerektiğinde hükûmete karşı koz olarak kullanmak istiyordu. Doğrusu, Haydar bu olayın içindeydi. Çünkü Ümraniye'yi basanların çoğu Haydar'ın önderi olduğu aşirete mensuptu. Aşiret düzeninde ağa'nın misyonu düşünülürse; bu olayın Haydar tarafından teşvik edildiği de anlaşılır. Bundan başka, o sırada Dersim'de bulunan kardeşi Alişan'a bir mektup yazarak, her aşiretten 50 atlının Koçgiri'ye imdatlarına gönderilmesini istemiştir. Alişan, ferhat uşağı ve Koç uşağı Aşiretlerinden de topladığı 500 kadar adamla Kuruçay'a saldırdı. Ümraniye'ye kadar geldi. Geçtikleri yerlerdeki Türk köylerini yağma edip, pek çok insanı öldürdüler¹. Bundan başka Ümraniye Olayı'nın ertesi günü, Zara-Ümraniye arasındaki telgraf hattını tamire giden 10 kişilik müfreze-ye, Zara'nın 12 km. doğusunda Kürtler tarafından ateş açıldı. Müfreze geri dönmek zorunda kaldı².

Bu olaylar Koçgiri Aşireti'nin şiddetli biçimde yola getirilmesini gerektiriyordu. Ne var ki, Merkez Ordusu'na bağlı birlikler Yunan Taarruzu'nun sözkonusu olduğu Batı Cephesi'ne aktarılmıştı. Elde kalan kuvvetler de isyan bölgesinin dışındaydı. Bu yüzden olayın yatıştırılması daha uygun görülmekteydi. Ancak hemen askerî bir harekate geçilmesini isteyen yetkililer de vardı. Bunların başında Sivas Valisi, 6. Süvari Fırkası komutanı ve Zara Kaymakamı bulunuyordu.

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

Bastırma Harekâtı

E.H.U. ise Ümraniye Hadisesi'ni önemli bir olay olarak değerlendirdi. Sivas Bölgesi'nde bulunan 6. Süvari Fırkası'nın ve parça parça kuvvetlerin isyancılar karşısında başarısızlığa uğrayacağını bildiren E.H.U., kuvvetlerin bölgeye yığılmasının sağlanmasını ve askerî harekâtın toplu kuvvetle yapılmasını istedi. Merkez Ordusu da sözkonusu görüşe uygun olarak birliklere verdiği emirle, Sivas'a hareket edilmesini istedi. Buna göre; 14. Süvari Fırkası, 13. Süvari Livası ve 5. Fırka Komutanlıkları Sivas'ta toplanacaktır. Ayrıca Sivas ve Zara'da askere yeni alınan erlerden teşkil edilen birlik, 5. Fırka Komutanlığı'nın emrine verilecekti. Yine Giresun'da Osman Ağa tarafından kurulan piyade alayı da Refahiye'ye gelecektir. Sözkonusu birliklerin komutanlığına da 5. Fırka Komutanı Cemil Cahit Bey getirilmiştir. Ne var ki, hastalığını öne süren Cemil Cahit Bey bu görevden affedilmesini istedi¹. 12 Mart'ta isyan bölgesine Yozgat'taki 53. Süvari Alayı'nın gelmesi de kararlaştırıldı. Bunların dışında Erzinçan, Kemah'ta da halk tarafından oluşturulmuş kuvvetler bulunuyordu. Batı Cephesi'nde kuvvete çok ihtiyaç duyulduğu bir sırada, böylesine önemli kuvvetlerin Sivas'ta toplanması, Ankara Hükümeti'nin isyanı ne denli önemli gördüğünün işaretidir.

Sözkonusu kuvvetlerin Sivas'a doğru yürüdüğü sırada, Merkez Ordusu Komutanlığı da isyancıları yatıştırmaya çalışıyordu. Çünkü kuvvetler gelinceye kadar ortamın yatıştırılması uygun görülmüştü. Isyan olayının hemen ertesi günü Nurettin Paşa Sivas'ta Askerî Polis Amirliği'ne yazısında aşiretler üzerine heyet gönderilmesini, bunların aşiretlere, Ankara Hükümeti'nin müşfik bir baba olduğunu, aşiretleri vurmayacağını ayrıca eşkiyanın yabancı parasıyla hareket eden dinsizler olduklarını söylemelerini istedi².

Yine Merkez Ordusu Komutanlığı, Sivas valisi'nin isteme-

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.122.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

sine rağmen, Sivas Temyiz Mahkemesi Başkanı Bitlis'li Şefik Bey'in başkanlığında bir heyetin isyancılar üzerine gönderilmesini emretti. Bu heyet, 15 Mart'ta Haydar Bey'in Boğazvıran'daki konağına geldi. Şefik Bey müzakerelere başladı. Müzakerelerin bitimine kadar hücumların durdurulmasını istedi. Şefik bey ve Dersim'li Hakkı Bey'le müzakere edenler Azimet, Alişanoğlu Mahmut Bey, Ali, Ali Ağazâde Mahmut, Takî, Karaibozâde Rıza, Dersim'li Seydan Aşireti'nden Mehmet Ağa, Topallızâde İbrahim, Maksut Aşireti reisi Munzur, ağalardan Mustafa ve Yusuf'tur¹. Bu heyetle yapılan görüşmelerde, Haydar ve bazı aşiret ileri gelenleri uzlaşmaya yanaşmış göründüler. Haydar'ın bu tavrının sebebi Dersim'den gelecek kuvvetleri bekleyerek, yeniden bir isyana kalkışmaktır. Nitekim Sivas Valisi'ne, 11 Mart tarihli yazısında Ümraniye Olayı'ndan asla haberleri olmadığını, bu hareketin hükümete bölge ahalisini kırdırmak için yaptırıldığını belirtmektedir. Bu yazıyı değerlendiren 13. Süvari Livası Komutanı Fahri, Haydar Bey'in uzlaşmacı tavrının sebeplerini şöyle sıralamaktadır:

1. Aşiretler arasında görüş ayrılığı,
2. Türkler'i isyana katamamaları,
3. Dersim'den kuvvet gelmemesi ve gelecek kuvvete zaman kazandırmak.

Nurettin Paşa da bu mektubu isyancıların vakit kazanmak için yazdıklarına inanmaktadır. Bu yüzden harekâta devam edilmesini istedi.

Bu arada isyan karşısında Dersim Ağalarının da tavrı belli olmuştur. Onlar da hükümetin, bölge halkını tehcir edeceğine inanıyorlar ve Koçgirililerin isyanlarını doğru buluyorlardı².

İsyancılarla, nasihat heyeti arasındaki görüşmeler devam ederken, bölgede de olaylar tırmanma göstermektedir.

Alişan, Dersim'de propagandasına devam ederek, kuvvet toplamaya çalışmaktadır.

Alişir, 600 kadar atlı ile Kemah'a gelmiştir. Sözkonusu

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

isyancılar, kaza kaymakamı ve jandarma komutanını esir ettiler. Kuruçay'a gelen 300 kadar başka bir silahlı grup şehirde yedi saat yağmada bulunmuştur¹. Ayrıca Koçhisar'da Kurmeşan, Kangal'da Çarek, Gini, Canbel ve Şadan Aşiretleri de hükümete karşı işbirliği yapması ve Rumlardan kuvvet toplamaya başlaması isyana ayrı bir boyut kazandırmıştır. İsyancılar, hükümet kuvvetlerinin tabii müttefiki konumunda olan bölgedeki Türk köy ve çiftliklerine saldırıp, bu köylerdeki silahları topladılar. Evleri yağma ettiler. Hemen Ümraniye Olayının ardından meydana gelen bu gelişmeler, Ankara Hükümeti'ni yeni tedbirler almaya sevketmiştir. Nitekim 10 Mart'ta Elazığ Vilayeti'yle, Erzincan Sancağı ve Sivas Vilayeti'nin Divriği, Zara kazalarında, İcra Vekilleri Heyetince "İdare-i Örfiye" ilan edildi. Ayrıca suçluların cezalandırılması için de Sivas'ta bir "Divan-ı Harb-i Örfî" kurulmuştur. Söz konusu isyanın Zara kazası dışındaki yerlere de sığrması durumunda, "İdare-i Örfiye" oralarda da geçerli olacaktır².

Bu kararın ardından, Ankara Hükümeti Koçgiri İsyanı'nı bastırmakla Nurettin Paşa'yı görevlendirdi. Daha önce bu görev 5. Fırka Komutanı Cemil Cahit'e verilmiş ancak hasta olduğunu ileri sürünce görevden affedilmiştir. Nurettin Paşa bu göreve olağanüstü yetkilerle getirildi. Aynı zamanda Merkez Ordusu Bölgesi daha da genişletilerek Karahisar-ı Şarkî, Erzincan Livası, Derşim livası ve Elazığ Vilayeti Ordu'nun yetki alanı içine katıldı. Koçgiri İsyanı'nı bastırmakla görevli Nurettin Paşa, asayişle ilgili konularda, Merkez Ordusu mıntıkasında bulunan bütün yetkililere doğrudan doğruya emir verebilecektir. Yetkili makamlar da bu konuda doğrudan doğruya Nurettin Paşa'ya başvuracaklardı. Yalnız uygulamalardan Dahiliye Vekaleti alel usul haberdar edilecektir. Merkez Ordusu Komutanı, asayişle ilgili işlerde lüzum gördüğü takdirde, mıntıkadaki memurlara derhal işten el çektirebilecektir. Yalnız işlemin kesinleşmesi için mensup olduğu vekâlete bilgi verecektir. Bundan başka Ordu Komutanı, mıntıkada bulunan bütün askerî ve inzibatî birliklerle bölgeye girecek

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6; Ayrıca ATASE Arş., Kls.891, Ds.17. Fhr.4.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

olan kuvvetleri emri altına alabilecektir¹.

Birinci Dünya Savaşı'nda, Ordu Komutanlarına verilen yetkilerin benzerinin, Koçgiri İsyanı'nın başlaması ile birlikte Nurettin Paşa'ya da verilmesi, Ankara Hükümeti'nin olaya nasıl bir yaklaşımda bulunduğunu göstermektedir. Nasihat Heyetleri'nin faaliyeti bu bağlamda düşünülürse; anlamsız görünmektedir.

İsyanı bastırmakla görevlendirilen Nurettin Paşa, Sivas'a gelmeden önce yetkili makamlardan isyancı aşiretlerle meskûn kasaba ve köylere teksirle, telgraf bulunan yerlere telgrafla neşredilmesini istediği bir beyanname yayınladı.

14 Mart tarihini taşıyan sözkonusu beyanname, Koçgiri Aşireti'nden bazı ayak takımı, reislerinin bilgisi dışında Ümraniye'de bulunan Zara Kaymakamı'nı tutukladıkları, bu davranışlarına sebep olarak da hükümetin bölge ahalisini vuracağından duydukları endişeyi gösterdikleri ifade olunuyordu. Koçgiri Aşiret Reislerinin pişman oldukları ve Zara Kaymakamı'nın serbest bırakıldığı da belirtilen beyanname, "fesat çıkarmak isteyen bazı hainlerin, bu olayı bir bölücülük meselesine çekebilecekleri muhtemeldir" deniliyordu. Türkler ve Kürtlerin birbirlerinden asla ayrılmayacakları belirtilen bu bildiride, herkesin işi gücü ile meşgul olması, fesat çıkaranların hükümete bildirilmesi isteniyordu².

Ankara Hükümeti ve Merkez Ordusu, isyanı bastırmak için ön tedbirler alırken, ayrılıkçılar da faaliyet içerisinde. Kışın bütün şiddeti ile devam etmesi yüzünden, Dersim ve Ovacık'tan yardım alamayan aşiretler, yer yer askerî birliklere ve sivil halka saldırılarda bulundular. 12 Mart'ta Koçgirili ayrılıkçılar, kendilerine saldırı üssü olarak Zara'nın 18 km. Güney Doğusundaki Kılağuz köyü'nü seçtiler. Köy halkını başka yere sevkle, bu köyde toplanan asiler, askerî harekâta girecek kuvvetlere karşı koymak için hazırlıklara başladılar³. 14 Mart'ta Koçgirilileri desteklemek için çok zor şartlarda Alişir, Munzur,

1 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.31.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz 1, Ds.8.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.31.

Bıra İbrahim idaresinde 500 kadar kuvvet Ovacık'tan Ümraniye'ye geçerken, bir başka kafilde yine Koçgiri'ye yardım etmek için Kemah üzerinden yürüyüşe geçmiş¹. Ovacık birliklerinin kar üstünde yürümeyi kolaylaştıran "hedik" denilen kalburlarla Munzur Dağları'nı aşarak Ümraniye'ye gelişleri, Koçgirililer için büyük bir moral kaynağı olmuştur.

Alişir ve Polis Munzur Ümraniye'ye geçerken, Kemah Kaymakamı Mustafa'yı, Jandarma Komutanı Remzi'yi, Kuruçay Kadısı İbrahim'i Mal Müdürü Hacı Müslim'i, Kuruçay Eşrafı'ndan Mustafa Mahmut ve Hüsnü'yü de tutuklayarak Haydar Bey'in konağına getirdiler. Buradan T.B.M.M.'ne bir telgraf çekerek, Zara kaza merkezi hariç, ekserisi isyancı güçlerle meskûn olan Koçgiri, Divriği, Refahiye, Kuruçay ve Kemah kazalarının mümtaz bir vilayet haline getirilerek özerk bir valinin de bu vilayetin başına geçirilmesini istediler².

Yapılan incelemeye göre Ümraniye, Köseadağı, Keşlik, Kılağuz, Karapınar, Atkırın, Osmaniye, Bozel Tepesi, Kaledibi, Tuzla Deresi, Çengel Dağı, Hüseyin Kızıldağı, Ovacık Kazaları halkı tamamen isyandaydı. Esaretten kurtulan Zara Kaymakamı Şakir'e göre, Türkmen Alevîler de ayrılıkçılara taraftardı.

Ayrılıkçıların çeşitli yerlerdeki saldırıları devam ediyordu. Beyt Uşağı Aşireti'ne mensup 40 kişi, Erzincan'ın Kamerik Köyü'nü bastılar. Yolda da bir şahsı katlederek, eşyalarını gasbettiler. Mart'ın 19'unda Karmanlı Nuri kırk kadar eşkiya ile Zara'ya iki buçuk saat mesafedeki Nasiriye Köyü'ne saldırarak, bir takım eşya ve hayvanları gasbetti. Bölgedeki Türk köylerine de saldırılar devam etti³. Saldırıları yönlendiren Giresun Jandarma Komutanlığı'ndan tard edilmiş, Yüzbaşı Sadık'tı⁴.

Koçgiri Aşireti bir yandan saldırılarını sürdürürken bir yandan da reisleri olan Azimet, Rıza Ali, Alişanoğlu Mahmut,

1 ATASE Arş., Kls. 605, Ds. 173, Fhr. 137.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds. 8.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds. 8.

4 ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 11, Fhr. 32.

Mustafa Paşazâde Haydar Merkez Ordusu Komutanlığı'na kardeşliğin sağlanması gerektiğine dair yazılar gönderiyorlardı.

İsyancı liderlerin uzlaşma teklifleri Nurettin Paşa tarafından E.H.U.'ye iletilince, Fevzi Paşa, asilerin af teklifinin dikkate alınmamasını, erlerin de bu tür gelişmelerden etkilenmemesi için tedbir alınmasını istedi. Yine Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan 21 Mart'ta gönderilen bir yazıda, isyancılara karşı uygulanacak şiddetin ve askerî harekâtın, devletin genel durumu ile uyuşabilmesi için nasıl bir yolun takip edilmesi gerektiği soruldu. E.H.U. verdiği cevapta olayın siyasî boyutlu olduğunu, bölgenin silahtan arındırılması gerektiğini ve elebaşılardan yakalanmasını istedi¹.

İsyancılar da bu sırada bölgede tehdit hareketlerine devam ediyorlardı. Mart'ın 15'inde, Kemah'ın Doğusu'nda Kamarık Köyü'nde toplanan isyancılar, Kemah'ı ve Erzincan'ı tehdit altında bulunduruyorlardı. Asiler Erzincan ile Kemah arasındaki telgraf hattını da kesmişlerdi². Bu gelişmeler Kemah ve Erzincan halkını harekete geçirdi. Kemahlılar eşkiyaya karşı direnişe hazırlandılar. Erzincan'dan Kemah'a 90 erlik bir takviye kuvveti gönderildi. Saldırıya uğrama ihtimali bulunan Erzincan'da ihtiyat subay ve askerleri de göreve çağrıldı. Bayburt'tan sevk edilen 11. Alay'ın 2. Taburu kudretli dağ bataryası ile birlikte Erzincan'a geldi.

Erzincan'ı tehdit eden bir unsur da, hükümete muhalif liderlerin en önemlisi Seyyid Rıza'nın Erzincan'ı yakmak üzere harekete geçmesiydi. Bunu gerçekleştirmek için Aşuranlı Aşireti'nden kendilerine yol vermelerini istemiştir. Abbas Uşağı Aşireti Reisi Seyyid Ali'ye danışan Aşuranlılar, Seyyid Rıza'nın isteğine red cevabı verdiler. Böylece Erzincanlılar önemli bir tehlikeden korunmuşlardır.

Ancak tehlike başka bölgeler için devam ediyordu. İsyancılar nasihat heyetlerini de dikkate almıyorlardı. Nitekim Divri-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.6.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.138.

Mart'ın 28'inde hükümet, Koçgiri İsyanı ile ilgili olarak çok önemli bir tedbir daha aldı: Dahiliye Vekâleti tarafından alınan bu kararda, Koçgiri İsyanı'nın yayılmaması için kalkışmanın olduğu bölgeden seyahat yasaklandı¹. Böylece Koçgiri izole edilmiştir. Koçgiri'li İsyanlıların saldırıları da bütün hızıyla devam etmektedir. Kangal yakınlarına gelen asiler, nasihat heyetine isyanın açık ve genel olduğunu söylediler. Bunların teşvikiyle bölgedeki halkın ekserisi de isyana katılmıştır. Kangal Kaymakamı'na göre artık nasihat devri geçmiş, işin kuvvetle çözümlenmesinden başka çare kalmamıştır. Civardaki Türk köyleri -nin kaza merkezine gelerek silah istediklerini de belirten Kaymakam, bir an evvel Kangal'a silah ve kuvvet yetiştirilmesi gerektiğini bildirmektedir. Nurettin Paşa, bu yazının altına bölücülerle ilgili olarak sözü edilen yalanların kesinlikle önlenmesini istedi². Kaymakam'ın yazısında Kangal'ın tehlikede olduğu belirtilmişti. Gerçekten de Mart'ın 30'unda, başlarında İzzet ve Zalim Çavuş olduğu halde, 300 kadar asi Divriği'nin Sincan Nahiyesi'ni bastı. Oradaki 25 kadar askeri esir ettiler. Bu olay üzerine Divriği'de sivil kuvvetlerle tertibat alındı. Çemişkezek'te bulunan alaydan bir bölükle, Arapkir ve Eğin Asayiş Bölükleri Divriği'ye gönderildi. Asiler bu tedbirler üzerine Divriği'ye girmeye cesaret edemediler³.

Sincan'ın asilerce saldırıya uğradığı gün, Polis Munzur idaresindeki bir başka grup isyancı da Kemah'ın Kuzeyi'ndeki Kömürköy'e taarruz ederek, köyü tahrip ettiler. Bölgedeki iki köye daha taarruzda bulunmuşlardır⁴. Asiler, bölgedeki Türk köylerine tehditlerini bu sıralarda artırmışlardır. 31 Mart'ta 400 kadar Koçgirili Yarağıl, Tuzla Gözü köylerine saldırdılar⁵.

İsyancıların saldırılarını sıklaştırdıkları günlerde, 550 mevcudu ve 4 dağ topuyla, başlarında Topal Osman olduğu halde,

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.4.

2 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.64.9.

3 Dersimî, a.g.e., s.149.

4 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.7.

5 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.7.

Giresun Alayı da bölgeye geldi. Alayın isyan alanına girişiyle birlikte, Sivas ile Kızılırmak hattı dışında, Kuzey-Doğu'dan da bir cephe açıldı.

Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasını sağlamada büyük yararlı-ğı görülecek olan Topal Osman ve çetesi bölgeye gelişlerinde Koçgiri'li Beko'nun saldırısına uğradıysa da makineli tüfek ateşleri karşısında dayanamayan isyancılar geri çekilmek zorunda kaldılar¹.

Düzenli Ordunun kurallarına pek uymamakla ünlü ve gerilla savaşında tecrübeli Topal Osman kuvvetlerinin, İsyan bölgesine gelmesi Koçgiri İsyanı'nın ne denli şiddetle bastırılacağına da işaretiydi.

Mart ayının sonunda görülen manzara şudur: Erzincan, Refahiye, Suşehri, Koçhisar, Kangal, Divriği mntıkaları isyancıların faaliyet sahasıdır. Hareket sahası Malatya'ya kadar genişleme istidadındadır. Arapgir'deki Atma ve Drejan aşiretlerine bir mektup yazarak, kendilerine katılmalarını isteyen Haydar Bey'in çağrısına; sözkonusu aşiretler, olumlu cevap vermemişlerdir². Bu arada Merkez Ordusu da Ümraniye Olayı'nın hemen ardından, bölgeye sevke başladığı birlikleri, önemli merkezlere yerleştirdi. Böylece Koçgiri İsyanı mevzii bir hale getirilmişti.

Sivas Mntıkası'ndaki aşiretlerle, Dersim ve Ovacık'tan gelen kuvvetler kar yağışı altında hükümet kuvvetleri ve bölgedeki Türk köylerine karşı taarruza devam ediyorlardı. Ayrılıkçı kuvvetlerin ele başları bir yandan da harekete taze güçler katmağa çalışıyorlardı. Ayaklanma önderlerinden Kır Rıfat, Şeriatı ikame etmek, istibdadı devirmek maksadıyla birlikte hareket etmeleri için Ümraniye Nahiyesi köylülerini kendilerine katılmaya çağırıyordu. Alishir de Anadolu'ya ağır vergiler koyan, bölge halkını imhaya karar veren Ankara Hükümeti'ni düşürmek için silaha sarıldığını söyleyerek isyan ateşini her yana yaymak istiyordu³.

1 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.8.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.4.

3 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.16, Fhr.44.

Çeşitli cephelerde savaş sürüyordu. Hafik civarındaki Pir Hüseyin Köyü'nde 1000, Kemah'ın Kuzeyi'ndeki Kömür Köy'de 500 kadar isyancı toplanmıştı. Sözkonusu bölgeleri tehdit ediyorlardı. Zara ile Hafik arasındaki Türk köylerine saldıran isyancılar üzerine 27. Liva gönderildi. Nurettin Paşa gerekirse Zara'daki bütün kuvvetlerin Yarağıl, Tuzlagözü, Peynik, Bakır, Yenice, Derbend Türk köylerine yardıma gitmesini istedi. Çünkü bu köylerin varlığı, isyanın başarısı ile yakından ilgiliydi. 27. Liva'nın da yardımıyla Koçgirilileri köylerinden atanları Nurettin Paşa bir yazı ile tebrik etti¹. Onların başarısı bir anlamda hükümetin de başarısıydı.

Bundan başka Nisan'ın 2'sinde Dersim'den gelen isyancılar Refahiye'ye bağlı Mank Köyü'ne gelerek burayı 150 kişi ile yağmaladılar. Aynı gün 100 kadar Koçgiri'li asi, Cano, Otuz İsmail, Topçu Ali Bey'in idaresinde Divriği'nin Savrun Köyü'ne taarruzda bulundular. Böylesi taarruzlara karşı Divriği Kaymakamlığı Sarı Çiçek Aşireti kuvvetlerinden bir emniyet grubu oluşturarak, Koçgirililerin saldırılarına karşı tedbir aldı². Yine Refahiye'de de ayrılıkçıların saldırılarına karşı önlemler alındı.

Koçgiri İsyanı alınan tedbirlerle mevzif bir hale konulmuştu. Sıra askerî harekâta gelmişti. Aslında isyanın bastırılmasına daha önce karar verilmiştir. Bu arada nasihat heyetleri aracılığı ile isyancılarla uzlaşma yolları aranmıştı. Ne var ki ayaklanmacılar davalarından vazgeçmeyerek, hükümet kuvvetlerine ve itaatkar halka karşı saldırılarını daha bir artırmışlardı. Nisan Ayı'nın ilk günlerinde bastırma birliklerinin konuşları şöyleydi: 14. Süvari Fırkası Zara'da; 13. Süvari Livası Koçhisar'da; 27. Süvari Livası Kangal'da; Giresun Alayı Refahiye'de; Kemah Müfrezesi Kemah'ta; Eğin Müfrezesi de Eğin'de bulunuyordu. Asiler üzerine yapılacak askerî harekât bu birlikler tarafından gerçekleştirilecektir.

1 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.72.8.

2 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.7.

Merkez Ordusu Komutanlığı, harekâta başlamadan önce, 3 Nisan'da birliklere bastırma işlemi ile ilgili olarak şu emri verdi:

1. Erzincan-Eğir arasında Fırat Nehri üzerinde bulunan köprüler tutularak, Dersim ile ulaşım kesilecektir.

2. Refahiye, Zara, Koçhisar, Divriği'deki gruplar Koçgiri Aşireti'nin bulunduğu bölgeye doğru, birbirine kavuşacak şekilde hareket edeceklerdir. Şimdiden gerekli keşifler ve hazırlıklar yapılacaktır.

3. Bastırma amacı: Taarruzlar, ayaklanmanın düzenleyicisi ve kışkırtıcıları olan elebaşılara ve onlarla birlikte olanlara yöneltilecek, ilişkili olmayan halkın hükümete taraftar olması sağlanacaktır.

4. Kışkırtıcılar yakalandıkça askerî mahkemeye verilecekler, haklarında kanunî hüküm yerine getirilecektir.

5. Silahlar toplanacaktır.

6. Koçgiri Aşireti'ni bir daha başkaldıramayacak hale sokmak yahut aşireti bulunduğu yerden uzaklaştırıp, dağıtmak gerekecektir. Bu düşüncelerden hangisinin uygun olduğunu harekât gösterecektir.

7. 27. Liva'nın Divriği'ye gelmesinden sonra askerî harekât başlayacak ve tarafımdan idare edilecektir¹.

Nurettin Paşa, 3 Nisan'da halka da bir beyanname yayınlayarak namus, ırz ve mallarının hükümetin güvencesinde olduğunu, mezhep ve ırk farklarının dikkate alınmayacağını, herkesin hukukuna riayet edileceğini duyurdu. Halkın, kışkırtıcıları hükümete teslim etmelerini istedi².

Ne var ki isyancılar, Merkez Ordusu'nun çağrılarını dikkate almadılar. Şekavetlerine devam ettiler. Acemoğlu Köprüsü'nü tutmaya gelen müfrezeyle çatışmaya girdiler. Refahiye köylerine

¹ ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.47.

² ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.64.8.

saldırıldılarsa da Giresun Alayı tarafından geri atıldılar. Divriği'de bir köyü, Kuruçay'da bir çiftliği tahrip ettiler. Kangal'da ayrılıkçı aşiretlerin isyan tavrı içine girdikleri gözleniyordu. Top ardıç Köyü'nde toplanan Kangallı isyancılar üzerine, İttihat ve Terakki Üyesi Ağasızâde Hacı Ağa'nın başkanlığında bir nasihat heyeti gönderildi. Ancak heyet, yolları tehlikeli gördüğünden geriye döndü¹.

Isyancılar, hükümetin bölge halkını yok edeceği yolundaki propogandalara daha bir hız vermişlerdi. Merkez Ordusu birlikleri'nin bastırma işlemi için toplanması, asileri tedirgin ediyordu. Bu yüzden daha büyük kitleleri, isyanın içerisine sokmaya çalışıyorlardı. Hükümette karşı tedbirlere başvuru yordu. Divriği'de ileri gelenlerden Sağıroğullarından Mustafa Bey'in ve yine Karapapak Reislerinden İsa Bey'in hükümet tarafına geçmeleri sağlanmıştır².

Özellikle, Koçgiri Aşireti'ne mensup isyancılar Divriği köylerine saldırılarda bulunmaya devam ettiler. Bu taarruzlardan amaçları civardaki bölge halkını isyana katmaktır. Bunun yanında, hükümet yanlısı köyleri etkisiz hale getirmektir. Nitekim, Nisan'ın 4'ünde, Divriği'nin Tavor Köyü'nü basan Koçgirililer, bura halkını Divriği Kaza Merkezi'ne göç etmek zorunda bırakmışlardır³.

Aynı günlerde yine Koçgirililer, Dersimliler ve bölgedeki bölücü mezhep unsurları Kuruçay Kazası'nı bastılar. Hem merkezde, hem de köylerde isyancılar malları yağmaladılar. Kuruçay'daki memurlar ve isyana katılmayan halkı saldırganlarca çırpıplak edildi. Kadınların ırzına da geçilen bu saldırılardan hükümete bağlı halk çok yılmıştır. Kuruçay ileri gelenleri Sivas Valiliği'nden 24 saat içerisinde yardım gelmesini istediler. Aksi halde aynı durumun kendi başlarına da geleceğini duyurdular. Telgraf tellerini de kesen ayrılıkçılar Erzincan-Kemah ve Refahiye arasındaki haberleşmeyi kesmişlerdir.

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.65.

2 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.46.

3 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.53.

Dersim Aşiretlerinin korkusu yüzünden, Fırat üzerindeki Kamarık, Gazi Ahşap ve Şeytan Köprüleri müfrezeler ve halk tarafından tahrip edildi¹. Bu suretle bölgeye Dersimlilerin geçmesine engel olunmak istenmektedir.

Ayrılıkçıların saldırılarda bulundukları en önemli bölge Refahiye'ydi. Çünkü Giresun Alayı'nın bu mıntıkaya gelmesi, isyancıları bir hayli tedirgin etmiştir. Refahiye'deki köylerebas-kınlar yapan Koçgiri ve Dersimliler, Giresun Alayı'na da saldırı için fırsat kolluyorlardı. Nitekim Alişir idaresindeki Dersimlilerle, Alişan'ın eniştesi Takf'nin idaresinde 600 kişilik bir kuvvet, Refahiye'nin Güneyin'de Şahverdi Köyü yakınlarında, 5 Nisan'da Giresun Alayı ile çatışmaya girdi. Ümraniye Olayı'nın başlamasından sonra, hükümet kuvvetleri ile isyancılar arasında daki ilk büyük çatışmada asilere 50 ölü ve 64 yaralı verildi. Giresun Alayı'nın bir yaralı verdiği çatışmada, alayla birlikte bulunan halktan bir kişi ölmüş, bir kişi de yaralanmıştı. Ayrılıkçılardan iki önder de ölenler arasındaydı. Sözkonusu kişilerin cesetleri halkın moralini yükseltmek için Refahiye'ye getirilerek teşhir olundu². Asiler çatışmalarda ilk defa böylesine yüksek sayıda bir kayba uğramışlardır. Giresun Alayı'nın bu başarısı, hükümet kuvvetlerinin moralini yükseltirken, isyancıların da morallerini bozmuştur. Bu çatışmada isyancılardan bir hayli hayvan da ele geçirilmiştir.

Nisan'ın 5'inde Peynik, Tuzlagözü ve Yarağıl köylerinde de hükümet ve halktan kuvvetlerle, 1000 kişi kadar olan Pir Hüseyin, Çatalkaya, Balçık Köyü Kürtleri arasında meydana gelen çatışmada, isyancılar önemli miktarda kayıp verdiler. 15 asinin öldürüldüğü bu çatışmada, müfrezeden bir asker ölmüş, birisi yaralanmıştır. Halktan da bir kişi ölmüştür³. İsyancılar bu sefer de büyük oranda kayıplar vermişlerdir. Görülüyordu ki, askeri birliklerin harekâta başlamasıyla, Dersim Aşiretlerinden de yar-

1 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.55.

2 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.72.8.

3 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.64.

dım alamayan Koçgiri Aşireti'nin çözülmesi başlamıştır.

Nisan'ın 5'inde isyancılara karşı yapılacak harekâta katılmak üzere Tokat'ta bulunan 5. Hücum Taburu da bölgeye çağrıldı. Zaten Koçgiri Bölgesi'ne sıkıştırılan isyancıların sayıca kalabalık kuvvetler karşısında direnebilmeleri olanaksızdı. Dersim'in önemli aşiretleri olan Abbas Uşağı, Ferhat Uşağı ve Karaballı aşiretleri bu sonucu farketmiş olmalıydılar ki, Merkez Ordusu'na bir telgraf çekerek Koçgirililere karşı harekâtın durdurulmasını, ancak isyana sebep olanlara karşı yapılmasını ıstirham ettiler. Ordu'dan bu telgrafa verilen cevapta, devletin maksadının halkın değil; kışkırtıcıların ve bozguncuların ortadan kaldırılması olduğu bildirildi¹.

Bozgunlar ve Merkez Ordusu'nun aldığı önlemler, isyancılar arasında çözümler meydana getirmiştir. Erzincan Mevki Komutanlığı tarafından isyancılar arasına sokulan muhbir, ayaklanmayı idare edenlerden Kasımoğlu Munzur'la Beyt Uşağı Aşireti Reisi'nin aralarının açıldığını ve birbirlerine silah çektiklerini, söz konusu komutanlığa bildirdi. Yine muhbirin verdiği bilgiye göre, Munzur'un idaresindeki kuvvetlerin de cephanesi pek azalmıştı².

Ovacık'ta bulunan Alişan'ın, Dersim'in Koç Uşağı Aşireti'yle diğer aşiretlerin Koçgiri'ye yardım etmesi yolundaki mektubuna red cevabı verilmesi de, ümit kırıcı olmuştur. Koçgiri İsyanı'na katılan Ovacıklıların aileleri de endişeliydiler. Sivas'tan gelen bir mektubu okuduktan sonra ağlayarak ateşe atan Ovacıklı Kadınlar, bu endişelerini göstermişlerdi³.

Genel durum baştan beri başarılı durumda bulunan isyancıların gerilemekte olduğunu gösteriyordu. Sayıları 3000 kadar olan, halkın bir kısmından da destek alan ayrıca top ve makinelili tüfek gibi silahlara sahip olan hükümet kuvvetleri karşısında, pek çok açmazları olan aşiret birliklerinin başarı şansı yoktu.

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.49.

2 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1, Fhr.77.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.51.

Nitekim 55. Alay'la, Yarağıl Köyü civarında çatışmaya giren 200 kadar Koçgirili isyancı bir hayli yaralı ve 30 kadar ölü verdiler. Askerden 3 yaralı, sadık halktan 5 ölü verilen çatışmada, isyancı liderlerden 5 kişi de ölümler arasındaydı¹. Birinci dereceden Koçgiri Reislerinden olan ve Ümraniye Olayını meydana getirenlerden Karmanlı Nuri de öldürülmüştür. Koçgiri Aşireti'ne en büyük darbeyi indiren Giresun Alayı'nın başarılı harekâtı da devam ediyordu. Koçgiri köylerinden Kırıktaş civarında meydana gelen çatışmada Giresun Alayı asilere büyük kayıp verdirdi. İsyancılar Koçgiri'ye doğru perişan bir şekilde kaçtılar. Giresun Alayı tarafından köy tahrip edildi. Yakınlarda bulunan Şahverdi Köyü de aynı akibete uğratıldı. Böylece, isyancılara karşı uygulanacak şiddet de gösterilmiş oluyordu. Merkez Ordusu Komutanlığı tarafından, Koçgirililere karşı başarılı harekâtından dolayı Osman Ağa'ya teşekkür edildi².

6 Nisan'da Merkez Ordusu Komutanlığı birliklere verdiği bir emirle, genel harekâta başlanmasını istedi. Yalnız Ordu son bir merhamet eseri olarak, asilerin 48 saat içinde itaat etmelerini, itaat etmeyenlerin tedip edileceklerine dâir bir beyanname yayınladı. Sözkonusu beyanname 14. Fırka, 13. ve 27. Liva, Giresun Alayı, Erzincan Mevki Komutanlığı, Kemah ve Eğin Müfrezesi tarafından imza karşılığı her yerleşim birimindeki halka dağıtıldı³.

Beyannameye ilk tepki Koçgiri Aşireti ileri gelenleri ile Dersim'den, isyan mantıkasına gelen Alişir'den geldi. Alişir, Mehmet Naki, İbrahim, Mustafa, Mahmut, Mansur ve Seyithan imzaları ile T.B.M.M.'ne çekilen telgrafta Koçgiri, Refahiye, Divriği, Kuruçay İlçelerinin mümtaz bir vilayet haline getirilmesi, buraya bir yerli vali ile bir hükümet yanlısı muavin tayini, bütün memurların yerinde kalması ve genel af ilân edilmesi istendi. Bu müracaat dikkate alındığı takdirde düşmanlara karşı Millî Hü-

1 ATASE Arş., Kls. 730, Ds.16, Fhr.53.1.

2 ATASE Arş., Kls. 730, Ds.16, Fhr.60.

3 ATASE Arş., Kls. 730, Ds.16, Fhr.53.5.

kümet ile birlikte hareket edeceklerini bildiren isyancılar, aksi halde ayaklanmanın Dersim'den başka Van, Diyarbakır ve Erzurum'a da yayılacağını; çok kan döküleceğini; bundan da din düşmanlarının yüzlerinin güleceğini belirttiler¹.

Ankara Hükümeti bu telgrafı dikkate almadı. Aksine, 9 Nisan'da isyancılara tanınan 48 saatlik süre bittiği için Ümraniye Olayı'nı "esaslı bir surette hal ve tesviye için" kesin tedbata başladı.

Bu işlemi gerçekleştirecek birlikler 13 ve 27. Livalardan oluşan 14. Süvari Fırkası, Zara'nın Güney'inde Tuzlagözü, Benlikaya hattında Nisan'ın 9'unda toplanmıştır. Giresun Alayı, Kemah, Eğin Müfrezeleri ve 27. Süvari Livası'na bağlı 53. Alay sözkonusu Liva komutanının emrinde Kuruçay-Refahiye arasında toplanmıştır. 5. Hücum Taburu da Suşehri'nde bulunmaktadır.

Aynı gün, 14. Süvari Fırkası Mıntıkası'nda isyana katılmış olan Benlikaya, Pir Hüseyin, Balçık köylüleri askerle çatışmaya girdiler. Asiler çatışmada 5 ölü ve 1 yaralı verdiler. Halkı Doğuya, Koçgiri'ye doğru çekilen bu köyler birliklerce "ibret-i müessire" olmak üzere yakılmıştır².

Bu mıntikadan Kuzey'e ve Doğuya doğru kaçan isyancıların önleri kesilerek, tenkilleri için tedbir alındı. Merkez Ordusu Koçgiri'li isyancılara karşı amansız bir taarruz başlatmıştı. Erzincan Müfrezesi de Kamerik Nahiyesi'nde isyancılara karşı Nisan'ın 10'unda askerî harekâta geçti.

Ordu'nun sert ve tavizsiz tutumu, bölgedeki aşiretler üzerinde etkisini göstermekte gecikmedi. Nitekim Kurmaslı aşireti hükümete sadık olduğunu bildirdi³.

Artık üstünlük tamamıyla Merkez Ordusu Birliklerinin eline geçmiştir. Asilerden bir kısmı kendilerini savunmak zorunda kalıyor, bir kısmı da Fırat Nehri'ni geçip, Dersim'e kaçmağa ça-

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.51.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.55.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.56.

lışıyordu. Fakat Merkez Ordusu, asilerin Dersim'e geçmesini engelleyecektir. Nitekim bir kısım Koçgirili ve Dersimli'nin bir hayli hayvanla Kuruçay'ın Güneyi'nden İliç ve Şeytan Köprüleri - ne doğru gittikleri haber alınmıştı. Bölgedeki 27. Liva'ya verilen emirle, asilerin kesinlikle Fırat'tan geçirilmemesi şiddetle tepelenmeleri ve hayvanlarına elkonulması istendi. Hükümet kuvvetlerine karşı koyan köyler affedilmemektedir. Çengerli Nahiyesi'nin Güney Doğusun'da Kemah Müfrezesi'ne ateş açan Pusans Köyü halkından üç kişi öldürüldü. Ceza olarak da Müfrezeye, köyü oturulamayacak hale getirdi. Askerî harekât alanlarından olan Suşehrin'de de, Ümraniye Olayı ile birlikte hükümete karşı isyan eden bölge Rumları üzerine, 5. Hücum Taburu gönderildi. Bölgede isyancı hiç bir odağın kalmamasına çalışılmaktaydı.

Harekâtın başarısı üzerine, bölgedeki aşiretler de hükümet tarafına geçmeye başlamışlardır. Abbas Uşağı, Canbekli, Keremli Aşiretleri bunların başında geliyorlardı.

Bozguncu ve kışkırtıcılar; devam eden askerî harekâta karşı bölgedeki halk arasında propaganda ile geniş bir taban oluşturmak istiyorlardı. Bu yüzden harekâtı bölge halkına karşı olarak gösteriyorlardı¹. Merkez Ordusu da beyannameler yayınlayarak, böylesi yanlış anlamaları önlemeye çalışmıştır.

Koçgiri Aşireti'nin köylerini 14. Süvari Fırkası ve Giresun Alayı tedibe çalışırken, 27. Liva ile Erzincan Müfrezesi de isyan mıntıkasından Dersim'e doğru kaçan asileri takiple meşguldü. Bunların keleklerle Fırat'ı geçmelerine engel olundu. Nehre ulaşanlara ateş açılarak 5 kişi boğuldu. Bu sefer Acemoğlu Köprüsü'nden Dersim'e geçmek isteyen asiler, Erzincan Müfrezesi'nin ateşine maruz kaldılar. 200 kişilik gruptan 60 kişi öldürüldü. Beraberlerinde götürdükleri pek çok sayıdaki hayvanı, halıyı, kilimi terkeden asiler; Dersim, Ovacık ve Aslan Uşağı Aşireti'ne mensup olup, başlarında Hasan, Hüseyin ve Keko Ağalar bu-

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16. Fhr.58.1.

lunuyordu. Alişan'ın İngilizlerden aldığı ve Ovacık Ağalarına vaad edilen 20'şer kilo altının bir kısmının dağıtılmasıyla yüzlerce Ovacıklıların Koçgiri İsyanı'na katılmaları sağlanmıştır¹. İşte sözkonusu Ovacıklıların büyük kısmının akıbeti böylesine felaketli olmuştur.

Bu olayın Ovacık'ta akisleri büyük oldu. Buradan Ümraniye İsyancılarına katılanların aileleri, topluca Alişan'a başvurarak, kocalarını nereye gönderdiğini sordular. Ayrıca ölenlerin kanlarını dava ettiklerini bildirdiler.

Koçgiri İsyanı'nı düzenleyenlerin en büyük güven kaynağı olan Ovacıklıların bu durumu, Koçgiri'nin daha bir yalnızlığa itildiğini gösteriyordu. Gerçekten de, bir yandan 28., 13. Livalar, öte yandan Giresun Alayı, 5. Hücum Taburu Koçgirililerin bulundukları bölgeleri tarayarak, asi avına çıkmışlardı. 28. Liva Beydağı'nda bulunan asileri, 13. Liva, Dipsizgöl, Kılınç, Kapıkaya Köyü'nde bulunan asileri takip ediyordu. Bu takipte ikisi şeyh ve birisi ağa olmak üzere üç önemli kişi yakalanmıştır. Sözkonusu birliklerin önünden kaçan isyancılar, Alişan'ın konağı bulunan Boğazviran'da toplanıyorlardı.

Refahiye Mıntıkasındaki isyancıları takip eden Giresun Alayı da, Koçgiri Köyü'ne kaçmış olan asilere taarruz ederek bunları köyden attı. Sözkonusu köy de alay tarafından oturulamayacak hale getirildi. 5. Hücum Taburu tarafından Zara-Suşehri telgraf hattı onarıldı. Bu bölgedeki halk da hükümete sadık olduklarını bildirdiler. Erzincan Müfrezesi de, Erzincan ile Kemah arasında bulunan Dereköy ve Şuranlar Köyünü yaktı. Dereköy'nde meydana gelen çatışmada asiler 8 ölü verdiler. Sözkonusu isyancı köylüler yaralıları da yanlarına alarak, Ovacık'a doğru kaçtılar. Erzincan ile Kemah arasında isyancı bırakılmadı.

Birliklerin isyancılara karşı başarılı harekâtları devam ederken, Nurettin Paşa tarafından Nisan'ın 16'sında E.H.U. ve gönderilen yazıda, Koçgiri Mıntıkası'nın dışında, bölgede asi-

¹ ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.60.2.

lerin bulunduğu yerlerde alınan tedbirlerin semeresinin görülmeye başladığı ve tam anlamıyla sükûnetin sağlandığı bildirildi¹.

Nisan'ın 18'inde Koçgiri Direnişi'nin önemli dayanaklarından birisi daha ortadan kalktı. Bu Koçgiri'yi içten bölen en önemli harekettir. Sözkonusu hareket Ginyan Aşireti Reisi Murat Paşa'dan gelmiştir. Eski bir İttihatçı olup, Ankara Hükümeti hesabına Koçgiri'de bulunan Ağa Hacı ile Yılanlı Dağları'nda gizli bir görüşme yapan Murat Paşa, bundan sonra saf değiştirip Koçgiri'ye cephe almıştır. Yılanlı Dağları'nda yapılan görüşmeden sonra Beypınar Nahiyesi'ne gelen Murat Paşa, Celallı Bölgesi'nde bulunan Seyit Aziz, Zalim Çavuş ve kardeşi Mehmet'i cephane ve erzak dağıtımı için konağına çağırttı. Çağrıya uyan asi önderleri, kalabalık bir silahlı grubun saldırısı ile tutuklandılar. Murat Paşa tutukluları 200'e yakın silahlı muhafız eşliğinde Kangal'a getirerek, hükümete teslim etti. Buradan Sivas'a getirilen Zalim Çavuş ve kardeşi Mehmet, Divan-ı Harbi Örfi'de yapılan yargılama sonunda 20 Nisan'da idam edildi.

Seyyit Aziz hakkındaki idam kararı, Dersimliler üzerindeki nüfuzu dikkate alınarak durdurulmuştur².

Bu olayın cereyan ettiği günlerde, Koçgiri'nin çözülmesini sağlayan bir başka gelişme daha oldu. 16 Nisan akşamı Alişan ve Haydar Bey'in konaklarının bulunduğu Boğazviran köyü, 14. Fırkaya bağlı birliklerce işgal edildi. İsyancıların karargâhının işgal edilmesiyle birlikte, Haydar Bey 2000 kişilik bir kuvvetle Doğu'ya, Dersim'e doğru kaçmak için harekete geçti. Ancak kaçanlardan bir kafilе yakalandı. Bunların içinde Alişan'ın hanımını Şadımend ve oğulları da vardı. Şadımend Hanım'ın terkisindeki heybede 300 Mecidiye bulundu. İsyancıların kaçıışıyla birlikte yollarda ve köylerde asilere ait toplanamayacak kadar çok hayvan vardı. Bunlardan binek ve yük hayvanları 14. Süvari Fırkası'na mal edilirken, koyun ve sığırlar da asilerce hayvanları yağ-

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.62.1.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.4.

ma edilen köylülere dağıtıldı¹.

14. Fırka'ya bağlı birlikler, Dersim'e doğru kaçan isyancıları takibe devam etti. Bu sırada daha önce asilerce esir edilen Türk eşrâfından Şahsuvarzâdelerden Mahmut ve Salih Beylerle, Kuruçay Nahiyesi Müdürü Mustafa ve Kuruçay mahkeme üyesi Mustafa Efendi salıverilerek, Fırka nezdine geldiler. İsyancılar bunlara karşılık Alişan'ın Hanımı ve iki çocuğunu istedilerse de dilekleri dikkate alınmadı.

Refahiye'nin Güney-Batısı'nda takibe devam eden Giresun Alayı da, Peridere Köyü'nde yaptığı çatışmada asilere 60 kadar ölü ve bir hayli de yaralı verdirdi. Asiler 300 kadar hayvanı ve pek çok erzakı yollara bırakıp, Batı'ya doğru kaçtılar. Yolları üzerinde bulunan Kovan ve Çekinet köyleri halkını dağa kaldırıp, pek çoğunu öldürdüler. Giresun alayı da asileri takipteydi. Bu sırada 13. Süvari Livası da Batı'dan Doğu'ya doğru takipte bulunuyordu. Sözkonusu fırka 2300 rakımlı Aktepeler'de Giresun Alayı ile asilerin çatıştığını gördü. İsyancıları Kuzey ve Güney'den bir alayla kuşatan Liva'nın bu hareketiyle, üç yönden ateşe maruz kalan asiler, 150 ölü verdiler. Asiler beyaz bayrak çekerek teslim oldular. Bu çatışmada isyanın elebaşlarından Adil de öldürüldü².

Bir kısmı Koçgiri Mantıkası'nda sıkışıp kalan bir kısmı da Dersim'e doğru kaçan asilerin sonu yaklaşmış görünüyordu. Merkez Ordusu, isyancıların bütün dayanaklarını yıkmak için tedbirler almaya devam ediyordu. Nitekim, kaçan isyancı elebaşları koruyacak olanların evlerinin yakılacağı, kendilerinin de Divan-ı Harbe gönderileceklerine dair bir beyanname yayınlandı³.

Bir yandan isyancılara karşı askerî harekât devam ederken, bir yandan da köylerinden kaçanlar tekrar eski yerlerine iskân edildi. İsyan dolayısıyla, mıntıkadaki halk arasında meydana gelen ayrılıkların izale edilmesi için de çalışmalar yapıldı. Bu

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.60.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.64.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.65.

yüzden Merkez Ordusu, Dahiliye Vekâleti'ne yazdığı 21 Nisan tarihli yazısında, Vekâletin bu yolda kendilerine yardım etmesini rica etti¹.

24 Nisan'dan sonra, harekâtın ikinci safhası başladı. İs-yancılar en son çarpışmayı 21 Nisan'da gerçekleştirmişlerdi. Bundan sonra küçük gruplar halinde dağılan asiler, önderleri Haydar, Takî ve Alishir idaresinde Dersim'e geçmek için yoğun çaba harcadılar. Bu safhada E.H.U. Merkez Ordusu'na verdiği emirde; isyanın tertipçilerinin yakalanmasını, isyana katılanların silahtan arındırılmalarını ve Dersimlilerin isyancılara katılmasına engel olunmasını istedi. Ayrıca asilere en küçük bir başarı ümidi vermemek gerektiği belirtilen yazıda, bunun için "şiddet icrası lazımdır." deniliyordu².

Karargâhı imha edilen Haydar Bey ve diğer aşiret ileri gelenleri Takî, Azamet, Alishir 2000 kadar bir kuvvetle birlikte Dersim'e doğru çekiliyordu. Kâfilenin yolu Kuzey-Doğu'ya doğruydu. Bu kitleden ayrılıp bir miktar kuvvetle Şiran'a gelen Alishir, kaymakama "Müdafaa-i Hak Fırka Kumandanı" imzasıyla gönderdiği yazıda, İslâmlar arasında çatışmaya meydan vermemek için Erzincan Mutasarrıfı ile Şiran'dan telgraf görüşmesi yapacaklarını ve buna engel olunmamasını istedi. Şiran Kaymakamlığı, gerekli izni verdi. Haydar, Takî, Alishir imzasıyla Erzincan Mutasarrıfı'na çekilen telgrafta Ümraniye Harekâtında bulunan fırka komutanına güvenmediklerini, Mutasarrıfa olan itimatlarından bahisle daha sonra kararlaştırılacak olan bir yerde görüşülmek üzere 10 aşiret ağasının gönderilmesini istediler.

Bu yolla isyancılar hükümet ile uzlaşma arayışına girdilerse de, bu başvurunun Dersim'e doğru kaçmalarını kolaylaştırmak için yapılan bir hile olması ihtimalini dikkate alan Merkez Ordusu, cevap bile vermeyerek "şiddetle tenkillerini" emretti. Doğu ve Güneydeki geçitlere yeni kuvvetler gönderdi.

1 Cumhurbaşkanlığı Arş., A.III-7A, Ds.24, Fhr.5.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.10, Fhr.52.

Haydar ve diğer ileri gelenlerin Koçgiri Mintikası'ndan kaçmalarından sonra, 14. Fırka tarafından Alişan'ın fabrikası ve konağı, Haydar, Takî, Azamet'in de evleri yakıldı. Alişan ile Haydar'a ait 796 koyun ve 76 sığır'a, ayrıca hububatlarına da el konularak Zara'ya sevkedildi. Bundan başka bölgedeki Haydar Çiftliği, Yenice, Darıhan ve Kızılca Darılar köyleri de oturulamayacak hale getirildi. Bu arada isyancı önderlerden Takî'nin kardeşi Mahmut Bey, ailesinin tutuklanması üzerine teslim oldu. Yine Ümraniye olayına sebep olanlardan Alaca Hacı Köyü'nden Mahmut Ağa da teslim oldu ve aşiret nezdindeki silahları teslim etmeyi taahhüt etti¹.

Ümraniye'den başlayan büyük firara gelince: Erzincan'ın Kuzeyi'nden geçerek Kureyşan ve Balaban Aşiretlerine ulaşmayı tasarlayan Haydar Bey ve kuvvetlerinin bu hareketlerine karşı Merkez Ordusu da yoğun bir faaliyet içerisindeydi. Asilerin geçebileceği Kotor, Mamahatun Geçitleri müfrezelerce kontrol altına alındı. Tercan, Pülümür ve Aşkale'den oluşturulan mahallî kuvvetler vasıtasıyla isyancıların kaçış istikametlerine akıncılar gönderildi. Merkez Ordusu isyancılardan alınacak para ve eşyanın takibe katılanlara verileceğini ilân ettirdi². Böylesi bir tutum, bölgedeki halkın firarîlerin takibine katılmasını sağlayacaktı. Ancak para ve eşya elde etmek hırsıyla yanlış uygulamaları da beraberinde getirecektir.

Dersim'e doğru çekilen Haydar Bey ve yanındakiler, Fırat'tan Doğu'ya geçebilecekleri köprülerin hükümet kuvvetleri tarafından tutulduklarını görünce, Dersim'e ulaşmalarının sağlanması için Kureyşan ve Balaban Aşiretlerine başvurdular. Ancak Koçgiri'nin çözülmesiyle birlikte bir çok aşiret gibi söz konusu aşiretler de hükümete itaat etmeye özen gösterdikleri için Koçgirililerin isteğine red cevabı verdiler. Bunun üzerine geri dönen Koçgirililer Karataş'ta 100 kadar jandarma ve halk kuvveti ile karşılaştılar. Çatışmada asiler 6 ölü verdiler. Hükümet kuvvetlerinden 23 er ölmüştü. Çimin Nahiyesi Müdürü Hakkı Efendi de ölümler arasındaydı³.

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.66.2.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.66.9.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.68.

Haydar Bey Koçgiri'ye doğru geri çekilirken, bu bölgede de isyancılarla hükümet kuvvetleri arasındaki çatışmalar devam ediyordu. 27 Nisan'da Kovata Köyü yakınlarında Çıra Gediği mıntıkasında meydana gelen çatışmada, asiler, 28. Süvari Livası'na büyük kayıp verdirdiler. Süvari Livası geçidi geçerken, gerekli tedbirleri almadığı için, geçidin iki tarafından ateşe maruz kaldı. Giresun Alayı'na bağlı bir müfrezenin de yardımına rağmen, Liva'dan 5 subay, 77 er öldü. Bir hayli de yaralı vardı. Ancak iki gün sonra Nisan'ın 29'unda sözkonusu asi grubuyla Giresun Alayı arasında meydana gelen bir başka çatışmada 20 kadar ölü, 15 yaralı veren isyancılar, gecenin karanlığından istifade ile Kuzey'e doğru çekildiler¹. İsyancıların mevzii başarısı, Giresun Alayı sayesinde hiçe indirilmişti. Toparlanabilme imkanları kalmamıştı. Bu Alay tarafından direnişi kırılan isyancılar, Çengelli ve Beydağı'na firar ettilerse de takip devam ettiğinden, bu durumdan kendilerini kurtarmak için daha ufak parçalara ayrılarak, çevredeki mağara ve sığınaklara gizlendiler. Asilerin yakalanması için birlikler de parçalar haline getirilerek takibe devam edildi. Bu takibat neticesinde isyanın elebaşlıları ya yakalandılar, ya da öldürüldüler. Nitekim 7 Mayıs'ta, Ümraniye olayının ele başlarından Azimet Bey, Suşehri Asayiş Müfrezesi'nce yakalandı².

Takibat devam ederken, bir yandan da hükümete teslim olan köylülerin iskânına çalışılıyordu. Merkez Ordusu bu köylülerin kontrolünün daha kolay olması için bir çok köyü biraraya getiriyor ve iskân işi buna göre yapılıyordu³.

Bu sırada Dersim Aşiretleri de yoğun faaliyet içindeydi: Hem Koçgiri isyanı dolayısıyla Merkez Ordusu birlikleri tarafından öldürülen Dersimlilerin intikamını almak, hem de Koçgirililerin Dersim'e gelmelerini sağlamak için Fırat üzerindeki geçitleri tutma girişiminde bulundular. Bununla da kalmayıp hükümete

1 ATASE Arş., Kls.710, Ds.16, Fhr.11.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz 1, Ds.8.

3 Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arş., A.III, 7A, Ds.24, Fhr.23.

karşı bir başkaldırma hareketine girişmek için, Dersim'in ileri gelen şahsiyetleri aralarında görüşmeler yaptılar. Ancak aşiretler arasında mutabakata varılamayınca, bu girişimler kuvveden fiile dönüşemedi¹.

Görülüyor ki Merkez Ordusu'nun Koçgiri İsyanıcılarını ağır darbeler indirmesi, Dersim ve Ovacık Aşiretlerini bir hayli tedirgin etmişti. Yıllarca hükümetlerin kontrolüne girmemekte direnen bu aşiretler, doğaldır ki T.B.M.M.'nin nüfuzunu da kabul lenemeyeceklerdi. Dersim'in tedirginliği bu yüzdendi.

Batı Cephesi'nde duyulan ihtiyaç üzerine, Mayıs'ın 15'inde Koçgiri İsyanı'nı bastırmakla görevli 14. Süvari Fırkası bu cepheye sevk edilmişti. Fırkanın muntıkadan ayrılışından yararlanan Ovacık ve Dersim Aşiretleri, Erzincan ve yöresini tehdit etmeye başladılar². Yunanlıların, Batı Cephesi'nde taarruz hazırlıkları yaptıkları bu devrede, hükümetin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak, gözdağı vermek amacındaydılar.

Dersimlilerin Erzincan için tehdit unsuru oldukları sırada, Koçgiri Hareketi'nin önderlerinden Haydar Bey, 23 Mayıs'ta Babo Köylü Mahmut Bey aracılığı ile 100 kişilik avanesiyle Merkez Ordusu'na teslim oldu. Haydar Bey'in, cepheyi terketmesi ile Koçgiri bir büyük darbe daha yedi. Bundan sonra isyancıların idaresini Haydar Bey'in amcası Mahmut Bey üzerine aldı.

Mayıs ayı ortalarında, Mahmut Bey'in idaresindeki Koçgiri-lilerle Alişir, Nuri, Cığız Mehmet Ali, Tarbazlı Memo, Kımıl Aziz, Paşa ve Abbas idaresindeki çeteler Dersim'e geçmeyi başardılar³.

Dersim'e giren Koçgiri birlikleri 21-22 Mayıs gecesi Ovacıklılar da desteğiyle Kemah'a saldırdılar. Kemah'ta bulunan 11. Alay 2. Taburunun kabiliyetsizliği yüzünden, kazaya giren asiler, 25 evi soyup, bir çok evi yaktılar⁴.

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.62.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.57.1.

3 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.59.

4 Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arş., A.III,7A, Ds.24, Fhr.23.

Bu olayın ardından Mayıs'ın 24'ünde, Nurettin Paşa bölge halkına bir beyanname yayınladı. Din düşmanlarının İslâm aleminin varlığına suikast için onları milliyetçilikle mahvetmeye çalıştığı belirtilen beyannamede; Ümraniye olayına sebep olanlar din düşmanlarına hizmet etmekle suçlanıyordu. Halen Ovacık'ta vesair yerlerde asayişsizlik yaratanların küfür içinde oldukları ifade olunarak, bütün "ulema, sâdât, meşayih-i kirâmın" halkı doğru yola iletmesi temenni ediliyordu¹.

Ancak Ovacık ve Dersimliler, bölge için yine tehdit unsuru olmaya devam ediyorlardı. Nitekim Kemah eşrafı, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya başvurarak, Ovacıklıların tehdidi altında yaşamaya artık tahammül edemeyeceklerini bildirdiler. Ayrıca, Elcezire Cephesi'nin edindiği istihbarata göre, Dersimliler Elazığ'a karşı bir saldırı hazırlığı içindeydiler². Bu durum Merkez Ordusu'nu yeni tedbirler almaya sevketti. Erzincan'a Doğu Cephesi'nden gelen bir alay, Elazığ'a da 18. Alay'ın 2. Taburu ile birlikte Eğin, Arapkir, Peri, Çemişkezek Asayiş Bölükleri'nin birleşmesinden oluşan Eğin Müfrezesi muhafız olarak yerleştirildi³.

Nurettin Paşa'ya göre, alınan bu tedbirlerle sorun çözülemezdi. Ona göre sorunun çözümü, Dersim ve Ovacık'a karşı alınacak önlemlerle mümkün olabilirdi. Bu yolda 29 Mayıs'ta E.H.U.'ye gönderdiği yazıda, Dersim ve Ovacık'ta bilhassa ikincisinde sonuç alıcı ve şiddetli bir askerî harekâtın yapılmasını önermekteydi. Böylesi bir harekât olmadığı takdirde, sorunun çözümü için bölgede idarî ve siyasî tedbirler alınmalıydı. Nurettin Paşa yazısında, şimdilik Dersim Aşiretlerine karşı askerî bir harekâtın yapılmasını uygun görmüyordu. Ona göre, Ovacık'a karşı yapılacak şiddetli bir harekât şimdilik yeterli olabilecekti⁴.

1 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.2.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.43.

3 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.44.

4 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.58. Nurettin Paşa'nın yazısının tamamı şöyledir:

"Kemah ve Erzincan'da asayiş ve sükunun tesisi Dersim ve Ovacık'a karşı

Nurettin Paşa'nın Dersim sorununun çözülmesi için yaptığı teklif, Ankara Hükümeti tarafından olumlu karşılanmadı. Dahiliye Vekâleti'nin ve E.H.U.'nin düşüncesine göre; devletin dış düşmanlarla uğraştığı şu devrede Dersim'e karşı bir harekâta lüzum olmadığı gibi, bu yörede yapılacak bir harekâta pek çok kuvvete ihtiyaç duyulacaktı. Küçük bir başarısızlık Dersimlilerin güçlenmesine yarayacaktı. Bu şüzden şimdilik bu konunun gündeme getirilmemesi uygun olacaktı. Ovacık'a karşı yapılacak bir harekât da Dersim'de aksi etki yaratacağı için, Nurettin Paşa'nın bu fikri de uygun görülmedi. Devlet kuvvete dayalı siyaset izlemekten kaçınırken, sorunu idarî tedbirlerle çözümlemek düşüncesindeydi. Dahiliye Vekâleti, bu bölgede yani Dersim, Sivas ve Erzincan'da nahiye teşkilâtını artırma tasavvurundaydı. Böylece en küçük bir nahiyenin bile 80-100 köyü içine aldığı yörede, i-

tedabir ittihazında görülmektedir. Bunun için: 1. Dersim ve Ovacık'ta bilhassa Ovacık'ta neticeli ve kat'i tedibatı şedide ister. 2. Bilâ tedip idarî ve siyasî tedbirler alınmasıdır. İş şiddetli tedbirle halledilecekse hiç bir makamdan müdahaleye meydan bırakmamak için gereken talimatın hükümet-i merkeziyece ihzâr-ı harekâtı idare edecek kumandana tebliği lüzumludur. İkinci şık olacaksa cihet-i askeriye tertip edecek vazife görüntüden ibaret kalacağından muktezi programın tanzimiyle bu vazifenin kimlere verileceği hükümetçe emredilmelidir. Buna göre; senelerden beri devam eden Ovacıktaki hükümeteşsizliğin halihazırıyla bırakılması düşmanların tahrikatla meşgûl olduğu şu sırada caiz olamaz. Garp Cephesinde bir düşman taarruzu muntazırken dahilî memlekette harekât-ı askeriye icrası muvafık görülmez. Dersimlilere karşı pek mülayim görünmek iyi netice vermez. Islahatın her ne olursa olsun bütün Dersim'e teşmili şu sırada asla caiz olmayıp Ovacık'a hasr ve mezkûr kazada hükümetin tesiri ile iktifa ve büyük ıslahatı vakt-i müsâidine terk etmelidir. Islahata başlamadan evvel bunun Ovacık'a münhasır olduğu hakkında Dersimlilere teminat verilerek onların kıyama iştiraklerine meydan verilmemesi, hatta bunlardan bazı aşairin müzaheretini de ümid ediliyor. Orduca Dersim'e karşı tavır böyledir. Hükümet-i Merkeziye ittihaz buyurulacak kararı yapacak olan kumandanın karargâhını teşkil edecek maiyeti ile tayin ve izamı, mülki, idarî, siyasî maruzatın tatbikine memur buyurulacak selahiyetli memurlarında talimat-ı lâzime ile beraber tayin ve izamını arz ve rica ederim."

cabında 8-10 köyü içine alan nahiyeler kurulmak suretiyle, hükümetin halkı daha yakından kontrol etme olanağı sağlanacaktı. Ayrıca bölgede, jandarmanın sayısı artırılacak; Erzincan'la Dersim arasındaki geçitlerde müstahkem karakollar inşa edilerek, bir merkezde 1000 kişilik bir jandarma kuvvetinin bulunması sağlanacaktı¹.

Anlaşıyor ki Ankara Hükümeti yıllardan beri merkezi otoriteyi uğraştıran Dersim'de, yeni bir sorun yaratmak istemiyordu. "Dersim'e sefer olur, zafer olmaz." sözü şimdilik geçerliğini koruyordu.

Merkez Ordusu'nun, Koçgiri İsyanı'nın söndürmede gösterdiği şiddetin sonuçları, haziran ayı içinde belirgin biçimde gözlenmeye başlandı. Ordu tarafından büyük bir darbe vurulan isyancıların önderleri, bu ay içerisinde hükümete teslim olma yarışına girdiler. Nitekim Koçgiri İsyanı'nı idare edenlerden Filik Ali bir kaç arkadaşıyla 2 Haziran'da, isyanın stratejisini çizen Yüzbaşı Çerkes Sadık 10 Haziran'da, elebaşılardan Kapıkayalı Aziz ve İbrahim 12 Haziran'da; Mısto, Alişan, İzzet Bey, Mahmut Bey gibi isyancı önderler de sonraki günlerde hükümete teslim oldular².

Hükümet kuvvetlerinin karşısında Koçgiri Aşireti'nin düştüğü durum, Dersim ve Ovacık Aşiretlerini harekete geçirdi. Yıllardan beri hükümete karşı koyan bu aşiretler, isyancıların teslim olmasının kendi zaafıları biçiminde yorumlanabileceği endişesi içindeydiler. Bu yüzden hükümete güçlerini göstermeliydiler. Nitekim, sözkonusu aşiretler çeşitli yörelerde hükümet kuvvetlerine, hükümete bağlı aşiretlere ve köylere karşı saldırılara başladılar. Koç Uşağı Aşireti, Çemişkezek köylerine saldırarak bir çok hayvan ve eşya gasp etti. Pülümür'deki Bâl Uşağı Aşireti de, Tercan'ın Kötür Köyü'ne saldırarak 100'den fazla hayvanı gasp, jandarma ve halktan iki kişiyi öldürdü. Pülümür Kaza Merkezi de yağma tehdidi altındaydı. Dersimlilerden özellikle

1 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.3.

2 Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arş., A.III, 7A, Ds.25, Fhr.36.9.

Beyt Uşağı, Koç Uşağı ve Maksut Uşağı Aşiretleri, Kemah ve çevresine yaptıkları saldırılarla, bir hayli zararlı oluyorlardı. Saldırıları Yunanlıların Samsun sahillerine bir çıkarma harekâtı yapmalarının sözkonusu olduğu zamana rastladığı için, daha bir tehlikeli oluyordu. Çünkü, Merkez Ordusu Komutanlığı bu bölgedeki birlikleri Kuzeye yani Karadeniz sahillerine aktarmak istiyordu. Ancak saldırıların artması Merkez Ordusu'nun bu plânını engelledi.

Bölge halkı da isyancı aşiretlerin saldırıları karşısında telaşa düştü. Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'e ve E.H.U.'ye gönderdiği yazı ile memleketlerinin selameti için gerekli tedbirlerin acilen alınması dileğinde bulundular.

Bölge halkının imdat istemeleri üzerine, Şark Cephesi'ne bağlı bir tabur Erzincan ve civarını korumakla görevlendirildi. Ayrıca halktan oluşan kuvvetlerle müfrezeler kuruldu. Dersimli saldırganlara karşı Erzincan'ın Türk köyleri, müfrezelerin de yardımıyla karşı koymaya çalıştılar. Nitekim 4 Haziran'da Eve-
rek, Ekrek, Gergene, Ayırkan köylerine saldıran Kürtler, köylüler ve müfrezenin ateşiyle karşılaşınca, 7 ölü vererek kaçmak zorunda kaldılar.

Merkez Ordusu saldırıları kırmak için daima eşkiyaya hizmet ve yataklık eden Armudan ve civarındaki köylerde oturan birkaç Ermeni ailesini, Şarkî Karahisar'a nakletti¹.

Bütün bu tedbirlere rağmen, asilerin saldırıları devam etti. Bu sefer hükümet kuvvete dayalı siyaset yolunu bırakarak, isyancı aşiretler ile uzlaşma yoluna gitti. Erzincan mutasarrıfı Ali Rıza Bey isyancı aşiretleri görüşmeye davet etti. Sözkonusu davete, Dersim ve Ovacık'ın önde gelen aşiretleri icabet ettiler. 14 Haziran'da aşiretlerle hükümet yetkilileri arasında, Erzincan'ın Kismikör Köyü'nde toplantı yapıldı. Toplantı sonunda alınan kararda, idarî ve icrafî bir çok kusurun, aşiretlerin hükümete karşı koymasına sebep olduğu belirtildi. Ancak arada-

1. Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arş., A.III, 7A, Ds.24, Fhr.36-12.

ki davayı kaldırmak istediklerini belirten aşiretler, Erzincan ve köylerinden gaspedilen malların, kısa bir süre zarfında sahiplerine iade olunacaklarını, aşiretleri adına her aşiret reisi namusları üzerine taahhüd ve imza ettiler. Seyyid Rıza önderliğindeki aşiret reislerinin de buna karşılık bazı dilekleri vardı. Buna göre; Alişan ile eniştesi Takf'nin aileleriyle birlikte Erzincan'da kalmalarına izin verilmeli, Koçgiri İsyanı'na katılanlar da affedilmeliydi¹.

Merkez Ordusu Komutanlığı bu istekleri kabul etmedi. Affa şimdilik lüzum bulunmadığını, isyancı önderlerin ikâmet edecekleri yerlerin hükümete teslim olmalarından sonra dikkate alınacağını bildirdi². Nurettin Paşa'nın bu tavrına E.H.U. katılmadı. Alişan'ın Erzincan'da ikâmet ettirilmesi emrini verdi. Ayrıca aşiretlere karşı daha yumuşak bir siyaset izlenmesini istedi³. Çünkü, Batı Cephesi'nde bir Yunan taarruzu bekleniyordu. Ayrıca Yunanlıların Karadeniz sahillerine bir çıkarma harekâtı yapmaları da sözkonusuydu. Ülke içinde şimdilik bir gaile çıkmasını istemeyen Ankara Hükümeti, aşiretlere karşı uzlaşmacı yolu seçmek zorunda kalmıştı.

Aşiretler de bu durumdan memnun olmuşlardı. Nitekim 19 Haziran'da Seyyid Rıza, Alişan, Ali Bey, Kolanlı Aşireti Reisi Hüseyin, Lolanlı Aşiret Reisi Hüseyin ve Şeyh Halil, Abbas Uşağı Aşiret Reisi Seyyid Ali, Uşeran'lı Munzur, Erillili Yörük Hüseyin, Demananlı İbrahim, Kılıç Uşağı Bako, Haydaranlı Ali, Balabanlı Paşa, Petkarlı Uşağı Peri İbrahim, Arslan Uşağı Mahmut, Seyitdanlı Nuri, Maksut Uşağı Aşireti Reisi Kasımoğlu Munzur ve bir çok aşiret ileri gelenleri hükümete itaatlerini bildirdiler. Ovacık Aşiretleri de aynı şekilde hareket ettiler. Senelerden beri hükümeteşiz olan Ovacık'ta hükümet kurulmasını da istediler⁴.

Tutulan bu yolla aşiretler bir askerî harekâttan emin, hükümette Yunanlılara karşı kuvvetlerini toplama imkanını elde

1 Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arş., A.III, 7.A, Ds.24, Fhr.36.4.

2 Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arş., A.III, 7.A, Ds.24, Fhr.36.8.

3 ATASE Arş., Kls.1121, Ds.8, Fhr.25.1.

4 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.3.

etti. Hükümetin bu tavrı daha sonra da devam etti. Koçgiri İsyanı'nın öncülerinden Seyit Aziz Sivas Divan-ı Harbi'nce idama mahkum olmuşken, Seyyid oluşundan dolayı cezası kaldırılarak Celallı Nahiyesi'nde gözaltında bulundurulmasına karar verildi. Ayrıca Heyeti Vekile 13 Ağustos'ta aldığı bir kararla, Koçgiri isyanı ile ilgili davanın 2 aya kadar sona erdirilmesini, Alishir dışındaki isyancıların takiplerinin tecil edilmesine karar verdi¹.

Ankara Hükümeti şimdilik Dersim ve civarında sükunetin korunmasını uygun görüyordu.

Ancak, Merkez Ordusu Komutanlığı uzlaşmacı siyasetleri tasvib etmiyordu. Bu yüzdendir ki, uzlaşmacı kabul edildiği için Erzincan Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Ordu Komutanı tarafından görevinden azledildi². Aynı tavır Koçgiri Aşireti'ne de gösterildi. Şöyle ki: Ümraniye bölgesinde tekrar bir şekavet olmaması için, şekavete müsait köyler terkettirilmişti. Bazı köylülerin eski köylerine dönmek istemeleri üzerine Nurettin Paşa, bu bölgede bulunan 27. Liva Komutanlığından böyle bir şeye asla izin vermemelerini istedi. Ayrıca ellerinden alınan hayvanları geri almak isteyen köylülere karşı da tedbirler alındı. İsyanın bastırılması sırasında yakılan köylere katiyyen ev yapılmaması, sözkonusu köylülerin kendilerine gösterilen yerlerde oturmaları da Merkez Ordusu tarafından titizlikle takip ediliyordu³.

Yine hükümete teslim olan Haydar, Mahmut, Takf, İzzet gibi Koçgiri Aşireti'nin önde gelen üyeleri affedileceklerine dair vaatlere rağmen, Merkez Ordusu tarafından tutuklandılar. Bu tür yaklaşımlar bölgedeki aşiretleri yeni bir durum değerlendirmesi yapmaya sevketti.

5 Eylül'de Ovacık'a bağlı Lerenk Köyü'nde, bir çok aşiret reisi Seyyid Rıza ve Alishir'in önderliğinde bir araya geldiler. Toplantıda Alishir, Avrupa Devletlerinin dört vilayetten ibaret bir Kürdistan'ı kabul ve tasdik ettiklerini, ancak Ankara Hükümeti'nin bunu kabul etmediğini, ayrıca Alevîlerin tamamının mahvı

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.3.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.8, Fhr.37.

3 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.3.

için Türk subaylarının cebinde talimat olduğunu belirtti. Ancak Alişir'in bu sözlerine birkaç aşiret reisi hariç, çoğunluk ehemmiyet vermedi. Bunun üzerine Seyyid Rıza Alişir'e; "Ben işin böyle olacağını size söylemiştim " dedi¹.

Lerenk Toplantısı'nda aşiretlerin desteğini alamamasına rağmen Alişir, kendisiyle birlikte hareket etmeye karar vermiş bulunan Koç Uşağı, Abbas Uşağı, Arıllı Aşiretleri ile birlikte bölgede yeniden tedhiş hareketlerine başladı. Azimet ve Hüseyin idaresindeki birliklerle üç koldan saldırıya geçen Alişir, Erzincan ve Kemah köylerine baskınlarda bulundu. Bu saldırılar sırasında yolcular soyuldu; Türk Müfrezeleri pusuya düşürüldü. Beypınar Nahiyesi Müdürü Ali Efendi saldırganlar tarafından öldürüldü. Tekalif-î Milliye emirleri gereğince Erzincan köylerinde çamaşır, çarık, çorap toplayan görevliler isyancı aşiretler tarafından kovuldular².

Asilerin artan saldırıları karşısında Merkez Ordusu, bir takım tedbirlere başvurdu. Buna göre; 55. Alay 1. Taburla bir mantelli top Erzincan'dan Kemah'a, Kemah'taki Hücum Müfrezesi Kuruçay'a; Erzincan'dan bir müfreze Pülümür'e; Elazığ'dan bir bölük Eğin'e; civardaki askerlik şubeleri müzaheret takımları Divriği, Zara, Refahiye'ye gönderildi. Bölgede heyecan yaratanlar hemen tutuklanarak, İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edildi³. Ayrıca sürüncemede kalan Koçgiri İsyancılarının davasını sonuçlandırmak üzere, Mustafa Kemal'in emriyle Amasya'daki İstiklâl Mahkemesi Sivas'a gönderildi⁴.

Merkez Ordusu'nun aldığı yerinde tedbirler sayesinde aşiretlerin bölgedeki saldırıları azaldı. Bölgeye sükûnet geldi. Hem Ümraniye Olayı'nın bastırılması, hem de bölgenin sükûnete kavuşması dolayısıyla, başlarda Merkez Ordusu selahiyet bölgesine alınan Erzincan ve Şarkî Karahisar Livaları Şark Cephesi'ne; Mamûratü'l-Elaziz de El Cezire Cephesi'ne İcra Vekilleri

1 ATASE Arş., Kls.732, Ds.27, Fhr.5.

2 ATASE Arş., Kls.732, Ds.27, Fhr.38.

3 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.3.17.

4 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.44.1.

Heyeti'nin 13 Ekim 1921 tarihli kararıyla iade olundu¹.

Böylece, Yunanlıların İnönü mevzilerinde ikinci bir taarruz hazırlıklarında bulunduğu kritik günlerde başlayan, ırkî ve mezhebî esaslara dayandırılan Koçgiri İsyanı'nı bastırma harekâtı sona ermişti. .

Askerî gücü aşiret birlikleri ile sınırlı olan ve mezhebî ayrılık yüzünden toparlayıcılığını kaybeden Koçgiri Aşireti'nin isyanı, hem belirttiğimiz zaafı hem de Merkez Ordusu'nun aldığı akılcı tedbirler ve şiddete dayalı politikası sayesinde söndürülmüştür.

1 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.28, Fhr.45.1.

"Bila tefrik cins ve mezhep, Ordu mıntı-
kasındaki ahali meyanında, İstiklâl-i Millî
ve İstihlâs-ı vatan maksadına matûf, mücahe-
de-i hazıramıza muhalif ve aleyhtar olarak
düşmanlarımızla yahut düşmanlarımız tarafın-
dan, müfsid ve münafıklarla münasebette olan-
lar ve tahrikatta bulunanlar, ahali-i masume-
ye efkâr-ı muzırta telkin edenler, halkı teş-
viş ve ihlâlâle çalışanlar bu gibilere muave-
net ve taraftarlık ettikleri hissedilenler
memleketimizde mevcuttur."

Nurettin Paşa'nın
Merkez Ordusu'na tamiminden

III. ASAYİŞİ SAĞLAMAK İÇİN YAPILAN FAALİYETLER

Yüzyıllar boyu, Türkiye'de halkın bütün sorunu "yaşama güvenliği" olmuştur. Uzun süre savaşlar, meydana gelen başkaldırı hareketleri Anadolu'nun güvensizliğinin başlıca sebepleriydi.

Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarının getirdiği yıkım Anadolu'yu daha da güvensizlik ortamına itti. Savaş esnasında sayıları üçyüz bine ulaşan asker kaçakları ülkenin her tarafında hırsızlık, yol kesicilik yapıyor otorite boşluğundan istifadeyle köyleri kasabaları haraca kesiyor, yakıp yıkıyorlardı. Bu durum halkın hükümete karşı güvenini sarsıyordu. Anadolu'da can, mal, ırz güvenliği tehlikeye düşmüştü. Ülkenin karşısında bulunduğu tehlike "her taraftan çürüyen binay-ı muazzam-ı saltanatın, bir gün dahilden birdenbire ve her yerden çökmesi" ihtimalini yaratmıştı¹.

Birinci Dünya Harbi içerisinde Anadolu'da Türk çetelerinin yarattığı güvensizlik ortamının yanısıra, Rum ve Ermeni çetelerinde ülkede asayişsizliğe sebep oluyorlardı. Bu sırada, Türk çeteleri arasında siyasî nitelikte olanları yoktu. Türk eşkiyası daha çok paraya ve mala kastederken, amaçları siyasî bir nitelik taşıyan Rum ve Ermeni çeteleri mala, cana birden kastediyor, bastıkları köyleri yakıp, yıkmadan gitmiyorlardı.

Asayişsizliğin en belirgin olarak görüldüğü, bir eşkiya karargâhı görünümünde olan Sivas Vilayeti'nde şu çeteler, karınca gibi kaynıyordu.

Amasya Kazası: Çerkes İbrahim'in beş, Atanaş'ın, yirmi, Kostî'nin yirmi, Abacı Lefter'in yirmi kişilik çeteleri.

Lâdik Kazası: Yüzde yirmisi Müslüman, ondan yukarısı Rum olmak üzere üçyüz tutarında çeteler.

Tokat Sancağı: Merkez kazada siyasî çete yoktur.

1 Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eserleri, Ank. 1963, s.122-128.

Erbaa Kazası: Hacıbey Köylü Lefter'in, Kozluca Alan Köylü İsttil'in Kırkharman'lı Anastas'ın, Karamuklu Köylü Parilos'un kırk kişilik çeteleri,

Merzifon Kazası: Gürcü Ahmet'in altı kişilik çetesi,

Gümüşhacıköy Kazası: Hampa ve Küçük Hampa ile Kadıköylü Angilos'un kırk kişilik Rum çetesi,

Havza Kazası: Havza'lı Adriyan'ın onbeş kişilik çetesi,

Vezirköprü Kazası: Arslanoğlu İlya ve Mina'nın onsekiz, Çakır'ın Anastas'ın Paulos'un kırk kişilik çetesi.

Hafik Kazası: Otuz kişilik bir Ermeni çetesi,

Darende Kazası: Ufak ölçüde hırsızlık yapanlar,

Tenos Kazası: Köy basan ve Boğazlıyan Dağları'nda barınan, elli kişilik bir Ermeni çetesi.

Divriği Kazası: Siyasî çete yoksa da, Kasımoğlu İsmail, Süleymanoğlu İzzet, Hamuçlu Ali, Zurnacı Hüseyin'in yol kesiciliği yapan çeteleri vardı¹.

Çoğu siyasî amaçlarla kurulmuş ve ipleri dışarıdan çekilen bu çeteler kan dökücüydü. Hepsinin ellerinde de Rus, Osmanlı, Avusturya, Alman, İngiliz tüfekleri vardı. Bölgenin güvenliğini korumakla görevli jandarmalar, bu siyasî mahiyetli çetelerin üzerine vardığında bütün azınlık köyleri bu çetelerden yana geçiyor, onlarla birlikte jandarmalara karşı koyuyor, onları kolayca püskürtüyorlardı. Atatürk'ün Samsun'a çıktığı günlerde Anadolu'da gezmek oldukça güçleşmiş, hiç bir yerde nizam, intizam kalmamıştı. Her dağda, her tepede karargâh kuran çeteler köylüyü, kentliyi korku içinde yaşatmaktaydı².

Böylesi bir ortamda "bölgede iç güvenliğin sağlanması ve devam ettirilmesi ve mevcut güvensizliğin sonradan ortaya çıkabilecek sebeplerinin tesbiti..."³ göreviyle 9. Ordu Müfettişi

1 Reşid Paşa'nın Hatıraları, s.17.

2 Sebahattin Selek, Millî Mücadele, c.I, İst. 1970, s.194.

3 H.T.V.D., Sayı: 1 (Eylül 1952) Vesika:1.

olarak gönderilen Mustafa Kemal Paşa, asayiş meselesiyle yakından ilgilenmiş, memleketin her ferdinin asayiş meselesiyle alakadar olmasını vatanperverlik olarak telakki etmiştir¹. Ancak Anadolu'daki iç güvenliği sağlamak mümkün olamamıştır. Aksine asayişsizlik daha bir artmış, siyasî mahiyet kazanmıştır. Çünkü millî egemenliği kurtarma çabalarının arttığını gören İtilâf Devletleri, Anadolu'da iç bölünmeyi sağlayarak, millî azmi kırmak istemişlerdir. Padişahı da kullanarak ulusalcı hareketi engellemek için bu hareketin öncülerini asi, bağf gibi sıfatlarla nitelleyen fetvalar yayınlattırmışlardır. Özellikle Sivas Kongresi'nden sonra ulusalcı güçlerin düşmanları her yönden desteklenmiştir².

23 Nisan 1920'de B.M.M. açıldığında, ulusalcılar Anadolu'yu sömürgeleştirmek amacıyla üslenmiş 200.000 sömürgeci askerle birlikte, İstanbul Hükümetleri ve onların emrindeki din adamlarıyla, nüfuzlu asker ve bilinçsiz halk yığınlarının oluşturduğu bir düşmanla savaşmak gibi zor bir ödevle karşı karşıya bulunuyorlardı³.

Ulusal Hareketi halka indirebilmek, halkın hükümete yakınlık duymasını sağlamak için can, mal, ırz güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Bu şekilde firar olaylarının önü alınabilir, halkın cephelere koşması sağlanabilirdi. Asayiş "hayat" olarak kabul eden T.B.M.M. Hükümeti, bu yolda tedbirler almaya başladı. Bir yandan Kuvay-ı Milliye güçleri iç güvenliğin sağlanmasında kullanılırken, öte yandan Hiyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılarak, asayiş meselesinin çözüme ulaştırılması konusundaki duyarlık ortaya konuldu. Bununla da kalınmadı. Meydana gelen şekavet olayları hakkında, kararların daha çabuk alınabilmesi için İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. Böylece ülkede dirlik, düzenlik sağlanacak, bakaya ve firar olaylarının önü alınacak, haydutluk, isyan olayları engellenecek, düzenli ordu kurulabilecekti.

1 M.Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, c.IV, Ank. 1964, s.48.

2 İhsan Güneş, "1920'de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması ve Bunların İç Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü", *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, II, Ank. 1983, s.207.

3 a.g.m., s.208.

T.B.M.M.'ne karşı meydana gelen ayaklanmalarda, alınan tedbirlerin ne kadar etkili olduğu görüldü. Ancak isyancıların bir kısmı yakalanamadığı için, ülkenin çeşitli yerlerinde "şekavet" olayları devam ediyordu. Yine ayrılıkçı unsurların meydana getirdikleri olayları da engellemek mümkün olamamıştır.

15.11.1920 tarihinde B.M.M.'nde yapılan toplantıda Dahiliye Vekili Adnan Bey; memlekette asıl şekavet merkezleri olarak Yozgat, Çorum, Tokat ve Zile havalisini göstermektedir¹. Bu belgedeki şekavet olaylarının önemli bir özelliği de Gürcü, Çerkes ve Rum gibi unsurların bu tür olaylarda rolünün olmasıdır. Ayrıca Sivas yöresinde özellikle Kürt unsurun çıkardığı şekavet hadiseleri de gittikçe önem kazanıyordu. Anadolu'nun merkezinde meydana gelen bu olayları önlemede mevcut kuvvetler yetersiz kalıyordu. 9 Aralık 1920'de kurulan Merkez Ordusu'nun bir görevi de bölgedeki asayişin sağlamaktı. Merkez Ordusu'nun 3. Kolordu'dan devraldığı 1920 yılı sonu merkezî Anadolu;

- Geleneksel adf isyan ve çete hareketleriyle,
- Organize ve dıştan yönlendirilen Anadolu'daki kimi etnik unsurların bağımsızlıkçı eylemleriyle ve
- Padişahçı isyanlarla iç güvenliği bozulan bir bölge durumuna gelmişti².

Merkez Ordusu Bölgesi'nde meydana gelen şekavet olaylarını şu şekilde tasnif etmek mümkündür.

1. Adi Nitelikli Eşkiyalık Hareketleri
2. Siyasî Nitelikli Eşkiyalık Hareketleri

A. Adf Nitelikli Eşkiyalık Hareketleri

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi, Merkez Ordusu'nun sorumluluk sahasında da eşkiyalık pek yaygındı. Geniş ve sınırsız gibi görünen topraklar üzerinde köyler, kasabalar haraca kesili-

¹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.232.

² İhsan Güneş, a.g.m., s.207.

yor. Yolcular soyuluyor, öldürülüyordu. Daha çok asker firarisi ve hapisane kaçaklarından oluşan şakfilere karşı mücadele etmek zorunda olan Merkez Ordusu'nun görevi çok ağırdı. Bölgede Sivas, Tokat, Yozgat, Çorum ve Samsun mıntıkaları eşkiyanın sıkça faaliyet gösterdikleri yörelerdi. Buralarda katil, soygunculuk, dağa adam kaldırmak, ya kasten ya da kayıtsızlık yüzünden hapishanelerden firarlar olağan vakalardı. Nitekim, yeni açılan meclise seçilen ve Ankara'ya gelmekte olan Trabzon mebusları İzzet Bey ve Ziya Efendi, Çarşamba'da 5 Mayıs 1920'de Hüseyin Çavuş ve arkadaşları tarafından katledildiler¹. Altı silahlı eşkiya, Tokat'ta bir bölüğün hayvanlarını çalma cesaretini gösterdiler². Ülkenin içerisinde bulunduğu karışıklık ortamından istifade edenler, pek çoktur. 6 Nisan 1920'de Şarkışla'nın Sultan Köyü'nden geçen, hayvanlarının kuyruğu kesik başlarında bir zabıt bulunan elli kişilik kuvvetin mahiyeti anlaşılamamıştır³. Yine elinde mühürlü vesikalar bulunduğu halde, suriye Hârekâtı adına asker toplayan Abdurrahman adlı birisi de⁴ bu ortamdan yararlanmaya çalışmaktadır.

Eşkiyalığın artmasında yetkililerin tedbir alma konusunda kayıtsız kalmaları da rol oynamıştır. Eskişehir'den Sivas'a sevk edilen 114 Rum ve Ermeni kafilesi, 1 Haziran 1921'de Akdağmadeni'nin Alıcak Köyü yakınlarında yirmi kadar eşkiyaca saldırıya uğ-

1 ATASE Arş., Kls.288, Ds.1, Fhr.24. Söz konusu olay şu şekilde meydana gelmiştir. T.B.M.M.'ne Trabzon mebusu olarak seçilen İzzet Bey ve Ziya Bey arkadaşlarıyla birlikte kayıkla 3 Mayıs 1920'de yola çıkmışlardı. Samsun limanında İngiliz savaş gemilerinin bulunduğu haber alınınca Ünye'ye çıkıldı. Buradan araba ile yoluna devam eden kafile Çarşamba ile Samsun arasında kimlikleri ve amaçları bilinmeyen silahlı kişilerin baskınına uğradı. İzzet Bey ve Ziya Bey öldürüldü. Kafile ise bilinmeyen sebeple serbest bırakıldı. T.B.M.M.'nin 7 Ağustos 1920 günlü toplantısında görgü şahidi Kadirbeyzade Fehmi Efendinin yaptığı konuşmada olayı soygunculuk amaçlı olarak değerlendirildiğini belirten Mahmut Goloğlu bu kanaatin kesinlik taşımadığını belirtmektedir. Bak. Goloğlu, Mahmut; Üçüncü Meşrutiyet, Ank. 1970, s.259.

2 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.9.1.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.7.5.

4 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.51.2.

ramıştır. Yolcuların 6 bin lirası ve eşyaları gasbedilmiştir. Bu olay üzerine Merkez Ordusu Komutanlığı, böyle hadiselerin meydana gelmemesi için kafilelere yeterli muhafız kuvvetin katılmasına dikkat edilmesini istemiştir¹.

Şarkışla gibi Çorum Mintikası da pek emin görünmemektedir. Bu yörede yolcuların önüne çıkılmakta, tüccar eşyaları gaspedilmektedir. Nitekim 6 Eylül 1921'de Çorum Menzil Mintika Müfettişliği emrine tayin olunan Topçu Yüzbaşı Cevad Efendi, ailesiyle Çorum'a gelirken Sungurlu'da silahlı kimselerin saldırısına uğradı. Cevat Efendi ve ailesinin üzerlerindeki mücevherat, eşya ve ve paraları gasbedildi. Üzerlerindeki elbiselerini de alan soyguncular, onları çıplak vaziyette bıraktılar². Yine Alaca'da Keskin tüccarlarının önüne çıkan beş silahlı kişi, tüccar mallarını gasbettilerse de, kısa süre sonra soyguncular yakalandı³. Çorum mintikası'ndaki eşkiyalık, Samsun-Ankara arasında cereyan eden malzeme nakliyatına da olumsuz yönde etki etmektedir. Cepane götüren kollar, özellikle asker firarisi eşkiya tarafından sık sık saldırıya uğramaktadır. 5 Eylül 1921'de Çorum'a gelmekte olan otuz arabalı cepane koluna, asker firarileri saldırdı. Çıkan çatışmada deveçiler yaralandı ve üç sandık cepane saldırganlar tarafından yağma edildi⁴.

21 Ekim 1921'de bir cepane kolu daha eşkiyanın saldırısına uğradı ve altı sandık Rus piyade fişeği gasbedildi. Bu hatta meydana gelen soygun ve saldırıların yoğunlaşması üzerine, Müdafaa-i Milliye Vekâleti hattın asayişinin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınmasını emretti⁵. Yine bölgede faaliyet gösteren asker firarileri Sungurlu'nun Murat Kavağı Köyüne saldırarak, aşar mültezimi Mehmet Sait Efendi'nin eşya ve paraları ile birlikte iki katırını gasbettiler. Ayrıca köyden de üç kısrak aldılar⁶. Sayıları kırkı bulan bir başka asker firarisi eşkiyada Sungurlu'nun Esmâ Köyü'nü basmak istedilerse de köylünün karşı koyması

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.56.2.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.53.

3 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.16.

4 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.6.

5 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.10.

6 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.12.

üzerine kaçmak zorunda kaldılar¹.

Elde kuvvet olmadığı için eşkiyalığı önleyemediklerini iddia eden Çorum Mıntıka Komutanı² Yozgat'ta takipte bulunan Çorum Askere Alma Şubesi'ne bağlı Müzaheret erlerinin bölgeye gönderilmesini Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan istedi³. Çorum Mutasarrıflığı ise para vaad edilerek çete başıların ortadan kaldırılmasını köylere kadar duyurdu⁴. Eşkiyaya yardım edenler İstiklâl Mahkemelerine sevkedilmek⁵ suretiyle tedbirler alınmaya çalışıldı.

Merkez Ordusu Mıntıkası'nda hem adi hem de siyasi eşkiyalığın yoğun olduğu bölgelerden Çarşamba'da 5 Mayıs 1920'de, Trabzon mebusları katledilmişti. Eşkiya Çarşamba Kaymakamı Abdullah Bey'i öldürmek cesaretini de gösterdi. Hükümeti acze düşüren bu durum üzerine, yoğun operasyonlara girişen güvenlik kuvvetleri Kaymakam katili Rasim'i öldürdüler. Arkadaşları İzzet ve Hüseyin Amasya Divan-ı Harbine sevkedildiler⁶.

Siyasî şekavetin yoğun olduğu Yozgat ve Tokat mıntıkalarında, adi eşkiyalık ta görülmüyor değildi. Diğer yörelerde olduğu gibi daha çok asker firarileri asayişsizliğe neden oluyorlardı. Bunlardan kırk kadar eşkiya bir kısmı süvari olduğu halde, Tokat'a bağlı Pazar Nahiyesi'nin Garpviran Köyü'nü basarak, köyden oniki hayvanı, altınları ve bazı eşyaları gaspettiler⁷. Yine Boğazlıyan'ın Kazlı Köyü'ne gelen silahlı sekiz asker firarisi köylülere işkence yapmışlardır⁸.

Merkez Ordusu Bölgesi'ndeki eşkiyalığın, ticarî hayatı da tehdit edecek düzeyde olduğu görülmektedir. Samsun-Sivas arasında mal götürüp, getiren tüccarlar için Çamlıbel her zaman olduğu gibi yine güvenilir değildir. Nitekim 20 Ekim 1921'de Samsun'dan Sivas'a eşya nakleden arabacılarla, hayvanlarıyla gazağı götü-

1 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.11.

2 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.9.

3 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.31.

4 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.29.

5 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.12.

6 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.13.

7 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.22.

8 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.14.

ren tüccarlar Çamlıbel'in kuzeyinde soyuldular¹. Bir başka yerde, Erzincan - Gümüşhane arasında Büyükdere adlı meykide Gümüşaneli'li katırcılar ticaretlerini yaptıktan sonra dönüşte, eşkiyanın saldırısına uğrayıp katırları gaspedildiyse de yetişen jandarma kuvvetleri yirmibir katırdan onbeşini geriye almayı başarmıştır².

Şehirlerarası yolların güvensizliğinin yanında kasabalarda da eşkiyanın asayışı tehdit etmekte olduğu gözlenmektedir. Öyle ki meydana gelen olayların akisleri de büyük olmaktadır. Siyasî eşkiya kadar, adi nitelikte suç işleyen eşkiyanın yoğun bulunduğu Niksar'da 24 Aralık 1920'de, çamaşır yıkamakta olan kadınlar saldırıya uğradılar. Silahlı kişilerden kadınları korumak isteyen Mehmet Çavuş'un öldürülmesi üzerine, ölünün yakınları silahlı olarak kazaya indiler. Bu durum üzerine halk hükümete koştı, dükkanlarını da kapattılar³.

Bölgede asayışı bozucu hareketler sadece asker firarilerinden ya da geleneksel çetelerden kaynaklanmamaktadır. Asayışı sağlamakla görevli resmî sıfatlı kimseler de güvenliğı bozucu davranışlarda bulunmaktadır. Hükümete olan güveni sarsıcı bu tür hareketler, hem askerî personelden hem de hükümetin emrine girmiş olan milis kuvvetler tarafından meydana getirilmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçuluk faaliyetlerinin önünün alınmasında ve Koçgiri İsyanı'nda belirleyici rolü bulunan Giresun'lu Osman Ağa'nın kuvvetleri, aynı zamanda bölgenin asayişini de bozucu unsurlar olmaktadır. Öyle ki Giresun Alayı'nın 3. Taburunun Ordu Sancağı'na geleceğinin haber alınması bile eşrafı telaşa düşürmeye yetmiştir. 17 Mayıs 1921'de konu ile ilgili olarak Ordu Mutasarrıfı Merkez Ordusu'na yazısında, taburun Ordu'ya geleceğinin haber alınmasının halkta kötü tesir yarattığını, müdafaa-i Hukuk Reisi ve eşrafın, Osman Ağa'nın emrindeki bir taburun Ordu'da yerleşmesine tahammül edemeyeceklerini bildirdiklerini yazmaktadır. Merkez Ordusu Komutanı cevabı yazısında endişeye ma-

1 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.21.1.

2 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.55.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.1.

hal olmadığını, bir uygunsuzluk halinde gerekli işlemin yapılacağını bildirerek Orduluların kaygısını giderdi¹. Ordu eşrafının Osman Ağa'dan korkuları boşuna değildi. Osman Ağa Türkler üzerinde de terör uygulayarak, Rum eşrafını sistemli bir biçimde tasfiye ediyordu². Rumlarla çıkar ilişkisi olan Türk eşrafının Osman Ağa'nın varlığından tedirginlik duyması doğaldı. Osman Ağa birliklerinin Rum takibindeyken Tokat'ta ve Mecitözü'nde bir çok köye tecavüzleri yetkililer tarafından şikayet konusu oldu³. Yine bölgede Pontuşçu çeteleri takiple görevli Rize'li Hafız Efendi idaresindeki 150 kişilik müfreze, Ordu'da halktan ceza olarak 3 bin lira alınca, Ordulular Hafız Efendi'yi 15. Fırkaya şikayet ettiler. Hafız Efendi Samsun'da tutuklandıysa da kısa süre sünra serbest bırakılıp, birliğiyle Batı Cephesi'ne sevk edildi⁴.

Merkez Ordusu Mantıkası'ndaki eşkiyalığın bir sebebi de güvenliği sağlamakla görevli kimselerin davranışlarıdır. Ordu'nun asayişsizliği önlemede önündeki en önemli handikap, bu olsa gerktir. Tokat'ta eşkiya takibinde bulunan jandarmaların köylerden adam kaldırıp, eşkiya Ali Çavuş'a yardım ettiklerini, "erbab-ı şekavete" rahmet okutturacak kadar zulümlerde bulunduklarını, Tokat'ın Erinik köylüleri 27 Ekim 1921'de Merkez Ordusu'na şikayet ettiler⁵. Gümüşhacıköy'de takipte bulunan, Çorum'dan gelen müfreze halkın bağ ve bahçelerine girerek zarar verince halkın şikayetine sebep oldular⁶. Yine görevle Havza'dan Merzifon, Amasya ve Samsun yönüne giden askerlerin, hanlarda hancılarla lüzumsuz yere münakaşa ettikleri, özellikle sahile mensup askerlerin bu işte ileri gittikleri, müdahale eden polisi dinlememekte oldukları Amasya Mutasarrıfı tarafından Merkez Ordusuna yazılmaktadır⁷. Mutasarrıflığın 2 Mayıs 1921 tarihli başka bir yazısın-

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.14.1.

2 Verasimos, a.g.e., s.63.

3 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.34.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.50.

5 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.61.

6 ATASE Arş., Kls.1123, Ds.15, Fhr.12.4.

7 ATASE Arş., Kls.1123, Ds.15, Fhr.12.5.

da ise, 15. Fırka erlerinden bir kısmının Havza'lı Bayram Efendi'nin fabrikasında ne buldularsa yağma ettikleri bildirilip, acilen tedbir alınması istendi¹.

Halkın can ve mal güvenliğini sarsan, millî birliğin kurulmasına olumsuz etki yapan ve B.M.M.'nin otoritesini kıran, Anadolu merkezindeki siyasî olmayan eşkiyalık hareketleri, ulusal hareketi olumsuz yönde etkilemiştir.

B. Siyasî Nitelikli Eşkiyalık Hareketleri

1919'da Anadolu'da başlatılmış bulunan Millî Mücadele hareketini daha başlangıcında söndürmek için, iç ve dış kaynaklarca teşvik ve tahrik edilen bir çok ayaklanma meydana geldi. Zira Anadolu'nun içeriden çökertilmesi ile düşmanların ülkeyi daha kolay egemenliklerine alabilmeleri mümkün olabilecekti.

İtilâf Devletleri'nin özellikle İngilizlerin Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin bir an önce parçalanmasını ve paylaşılmasını kolaylaştırmak için, Hilafeti destekleyici girişimleri ve propagandaları sayesinde bir çok yerde ayaklanmalar görüldü. Ayrıca azınlıklara bağımsızlık vaadedilerek Millî Hareketin engellenmesine çalışıldı.

Bu tür faaliyetler için en uygun ortam Merkez Ordusu Bölgesi'ydi. Zaten Merkez Ordusu kurulmadan önce bu bölgede padişahçı, Hilafetçi Çapanoğlu, Aynacıoğulları ayaklanmaları meydana gelmişti. Bu ayaklanmanın kalıntıları bölgede tehdit unsuru olmakta devam ediyorlardı. En önemlisi bölgedeki etnik ayrılıklardan istifade etmek suretiyle yeni ayaklanmalara zemin hazırlanmaya da bu sırada daha bir hız verilmişti. İşte böylesi bir ortamda kurulan Merkez Ordusu, Anadolu Hareketi'nin en önemli düşmanlarına karşı mücadeleye girişti. Merkez Ordusu böylesi tehlikeli girişimlere karşı koyarak, düşmanların ümitlerini boşa çıkardı.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde meydana gelen siyasî nitelikli eşkiyalık hareketleri altı başlık altında toplanabilir:

1 ATASE Arş., Kls.1123, Ds.15, Fhr.2.3.

1. Çapanoğulları'nın Faaliyetleri
2. Aynacıoğulları'nın Faaliyetleri
3. Ermeniler ve Gürcülerin Faaliyetleri
4. Rumların Faaliyetleri
5. Ayrılıkçı Çerkeslerin Faaliyetleri
6. Ayrılıkçı Kürtlerin Faaliyetleri

1. Çapanoğulları'nın Faaliyetleri

Millî Mücadele döneminde Ankara Hükümeti'ne korkulu hatta umutsuz anlar yaşatan ayaklanmalardan birisi de Yozgat'ta başgösteren Çapanoğlu ayaklanmasıdır.

Yozgat'ın nüfuzlu ailelerinden ve aynı zamanda Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Yozgat'taki sorumluları olan bu kimseler, T.B. M.M.'nin kuruluşuna, Hilafete ve Padişaha bağlılık adına karşı çıktılar. Aslında muhalefet göstermelerinin esas sebebi, bazı ayaklanmalarda da görüldüğü gibi oluşmakta olan yeni merkezî otorite karşısında kendi yerel ve yöresel çıkarlarını tehlikede görmeleriydi¹.

15 Mayıs 1920'de Çapanoğulları tarafından kışkırtıcı hareketlerde bulunularak başlatılan ayaklanma, ayrı ayrı tarihlerde başka başka bölgelerde devam etti. Milli Kuvvetler bazı yerlerde bozguna uğratıldı. Bir ara Yozgat'ta asilerin eline düştü.

Batı'dan Yunan Kuvvetlerinin adım adım ilerlediği, Kocaeli Bölgesi'nde Kuvay-ı İnzibatiye'nin etkili olmaya başladığı 1920 Haziranı'nda meydana gelen bu bunalım, Ankara Hükümeti'ni pek güç duruma düşürdü. Ne ki Eskişehir'den yardıma getirilen Ethem Kuvvetleri sayesinde, Yozgat asilerden geri alınarak isyancılara büyük bir darbe indirildi. Ancak isyanın elebaşları olan Çapanoğulları'ndan Edip, Halit, Celal, Salih, Ziya kaçmayı başardılar. İsyanda rolü bulunan küçük grupların ortadan kaldırılması işi, bir süre daha devam etti².

¹ Doğu Ergil, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ank.1981, s.258.

² ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.7.1.

Merkez Ordusu'nun kurulduğu sıralarda takip müfrezeleri, sözkonusu isyanın kalıntılarını da ortadan kaldırmağa uğraşıyorlardı. Nitekim Alaca'da 8 Ocak 1921'de takip müfrezeleri Çapanoğlu Halit'i yakaladılar ve Halit Amasya'ya gönderilip idam edildi¹.

Aziziye'ye kaçan Çapanoğulları buradayken, Kürtlerle görüşmelerde bulundular². Ayrıca aynı bölgede propagandayla halkı zehirlemekten ve Çerkeslerle görüşmelerde bulunmaktan geri kalmadılar. Bu durumu haber alan Merkez Ordusu, Çapanoğulları'nın evlerinin teker teker aranmasını ve başka bir yere sevkedilmelerini istedi³. 1921 başında Halit'in de öldürülmesiyle güçsüzleşen Çapanoğulları'ndan Celal ve Edip Beyler İstanbul'a gönderildiler⁴.

2. Aynacıoğulları'nın Faaliyetleri

Tokat, Kırşehir ve civarının nüfuz sahibi ailelerinden olan Aynacıoğulları da Çapanoğulları gibi, Ankara'da oluşan yeni güç merkezi karşısında, çıkarlarını tehlikede gördükleri için T.B.M.M.'ne karşı ayaklandılar. Yozgat Ayaklanmasında Hacı Ömer, Çerkes Hacı Bekir, İdris gibi sabıkalılarla birlikte olup, 500-600 kişilik bir kuvvetle Çapanoğulları ile birlikte hareket et-

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.7.1. Çerkes Ethem kuvvetlerince bozguna uğrayan Çapanoğlu Halit, Edip, Salih ve Celal Beyler yanlarındaki Çerkes Şahin Bey'le beraber Aziziye'ye(Pınarbaşı) sığındılar. Çerkes Beylerince iyi karşılandılar. Ankara Hükümeti teslim edilmelerini istediye de Çerkes Beyleri teklife yanaşmadılar. Hükümet Yunan taarruzu ile meşgul olduğu için işi fazla kurcalamadı. Çapanoğullarının böylesine saygı görmesinin sebebi kardeşlerin dedelerine karşı duyulan minnet hissidir. Zira Çapanoğullarının dedeleri Aziziye bölgesinden Avşarları kovup, Çerkesleri oraya yerleştirmişti. Bkz. Ocak, A.Yaşar, Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı, T.K.A.E. Yay. Yıl VII,VIII,IX,X(1970-1973)den ayrı basım, Ank. 1973, s.111.

2 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.12, Fhr.15.

3 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.23, Fhr.24.

4 A.Yaşar Ocak, Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı, T.K.A.E.Yay.,Yıl, VII, VIII, IX, X(1970-1973) den ayrı basım, Ank. 1973, s.111.

tiler. Millî Kuvvetlerin gelişlerinden biraz önce Yozgat'tan kaçmayı başaran Aynacıoğulları, bundan sonra ciddi çatışmalar-
dan kaçınıp, bölgedeki diğer eşkiyalarla birlikte eylemlerde bu-
lunma yolunu seçtiler. Sözkonusu isyancılar uzun bir süre Yozgat
Çorum, Amasya, Kırşehir, Delice, Maden, Alaca, Karamağara, Mecit
özü, Haymana, Çiçekdağı, Sungurlu, Sorgun, Yenihan, Akdağmadeni,
Çamlıbel, Tokat ve Artova mıntıkalarında terör havası estirdiler¹.

Merkez Ordusu'nun kuruluşu ile birlikte Aynacıoğulları ve
yandaşlarının takibine daha bir önem ve hız verildi. Takipte,
mevcut müfrezelerden istifade edildi. Bunlardan Fahri Bey Müf-
rezesi, köylere dağılmış bulunan Aynacıoğullarının idaresindeki
eşkiyadan Ataroğlu Ömer ve kardeşi Osman'la Kayılar Köyü'nden
Adil, Resûl, Ahmet ve Başpınar Köyü'nden Ali ve asilerin muhabe-
resine aracılık yapan Tokat'lı bir "alûfte"yi diri olarak yaka-
lama başarısını gösterdi. Ayrıca eşkiya tarafından öldürülen Bin-
başı Şemsî Bey'in zâtî hayvanı, Erhard Topunun kaması ile iki
sandık cepanesi de ele geçirildi. Bu müfreze ile birlikte Ethem
Bey ve İbrahim Bey müfrezeleri de takibata devam etmekteydiler².

Bu sıralarda, Aynacıoğulları ile birlikte eylemlerde bulu-
nan Yunan işbirlikçisi Katil İlyas çetesi³ de Çorum Bölgesi'nde
faaliyette bulunuyordu. Kendilerini Halife Ordusu olarak gören
çete ile, takip müfrezesi arasında meydana gelen çatışmada, çe-
teden iki kişi öldürüldü. Ancak müfrezeden ayrılan altı jandar-
ma eşkiyaca yakalanarak, soyulduktan sonra salıverildi. Eşkiya-
dan birisi "Halife Ordusu Kolordu Kumandanı Selahiddin" imzalı
bir mektubu müfreze komutanına gönderdi⁴. Postacı Nazım'da kur-
duğu çeteye "Halife Ordusu" adını takarak, halkın Hilafet kuru-
muna olan bağlılığından istifade etmeye çalışmıştı.

Aynacıoğulları'nın işbirlikçisi Katil İlyas, Çorum Mıntı-
kasın'da faaliyette bulunurken diğer işbirlikçilerden Kavlak Ali
ve Çakır Hüseyin, Keskin'in Tokuzlu Köyü'ne gelerek Halil Çavuş'-

1 *Türk İstiklâl Harbi, cilt VI (İç Ayaklanmalar) Ank. 1974, s.160-169.*

2 *ATASE Arş., Kls.729, Ds.15, Fhr.1.*

3 *Türk İstiklâl Harbi, a.g.e., s.170.*

4 *ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.35.*

la karısını katlettiler¹. Başka bir grup Aynacıoğlu çetesi ise Yenihan'ın İslim Köyü'nde çobanı bağlayarak bir koyun sürüsünü gasbettiler².

Katil İlyas 13 Mart 1920'de, Çorum mıntıkası'nda faaliyet-
te bulunan takip müfrezelerinin baskısı yüzünden, 28 Mart'ta Bo-
ğazlıyan'a geçti. Erselu Köyü'nde bulundukları ihbar edilince,
üzerlerine müfreze sevk edildi. Çıkan çatışmada bir eşkiya ölü,
birisi diri olarak yakalandı. Katil İlyas'a ait iki silahla,
iki at ele geçirilmişse de İlyas köylülerin yardımıyla kaçmayı
başardı. Ayrıca çatışmada bir de jandarma eri öldü³

Merkez Ordusu Bölgesi'nde soygunculuk ve öldürme eylemle-
rinde bulunan çeteler, zaman zaman aman dilemekten de geri kal-
mamışlardır. Daha çok Batı Cephesi'ndeki gelişmelere ve gördük-
leri tazyike göre tavır alan Aynacıoğulları ve yandaşları, 8 Ni-
san 1921'de cephelere sevk edilmek üzere, Devecidağı ve Zile Kay-
makamları aracılığı ile aman dilediler. İstekleri hükümet tara-
fından kabul edildiyse de⁴ sığınmaları beklenirken türlü türlü
özürlerle hükümeti atlatma yolunu tuttular. Yozgat Mutasarrıfı
2 Mayıs tarihli yazısında Aynacıoğulları'nın hiç birisinin piş-
man olmadığını, katiyyen teslim olmak niyetleri bulunmadığını,
teslim için başvurmalarının sebebinin vakit kazanmak olduğunu
belirtti. Aynacıoğulları'nın niyetlerini anlayan Merkez Ordusu,
bunların şiddetle takip edilmesini ve vücutlarının ortadan kal-
dırılması kararını verdi⁵.

Sakarya Savaşı'na kadar dağlarda eşkiyalığa devam eden Ay-
nacıoğulları'nın faaliyet gösterdikleri alan bu tarihten sonra,
daha çok Kızılırmak'ın Kuzey Bölgesi oldu.

Bu arada Aynacıoğulları, bölgenin ünlü eşkiyası Şakî Ce-
mal'in kendilerine katılmalarıyla daha da kuvvetlendiler. Bu
durum üzerine Merkez Ordusu takibatı şiddetlendirdi. Nitekim,

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.37.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.38.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.40.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.51.

5 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.20.

Yozgat'ın 45 km. Kuzey Doğusu'nda sıkıştırılan Aynacıoğulları'ndan iki eşkiya iki at, sekiz tüfek ve bir denk halı ve kilim ele geçirildi. Çatışma sırasında yaralanan Aynacıoğlu Hasan kısa süre sonra ölmüştür¹.

Merkez Ordusu Komutanlığı eşkiya takibini daha da şiddetlendirdi. Takip için yeni birlikler görevlendirildi. Bu kuvvetler şunlardır:

Mürettep Süvari Fırkası,
12. Fırkanın bir taburu,
Yozgat Kuvve-i Takibiye Komutanlığı,
27. Süvari Livası,
55. Süvari Alayı,
Ankara'daki 61. Jandarma Süvari Alayı,

Kayseri, Yozgat, Tokat, Çorum, Kırşehir, Sivas, Amasya, Ladik Mıntika Komutanlıkları,

Sinop Mevki Komutanlığı,
Çorum Menzil Müfettişliği,
Sivas Menzil Müfettişliği,
Amasya Müzaheret Bölüğü,
Boyabat Muzaheret Takımı,
Tokat Emniyet Teşkilâtı,
10. Fırka².

Daha çok, Koçgiri İsyan Bölgesi'nden Kuzeye çekilen kuvvetlerle hem Pontusçu çeteler, hem de Aynacıoğulları ve yandaşlarının ortadan kaldırılması planlanmıştır.

Nitekim 55. Süvari Alayı ile Çakır Hüseyin, Kavlak Ali çeteleri arasında meydana gelen çatışmada, eşkiya yedi hayvanı bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Üstelik Kavlak Ali de çatışmada yaralandı. Şiddetli biçimde üzerlerine gidilen Aynacıoğulları, devamlı yer değiştirmek zorunda kalıyorlardı. 23 Ekim 1921'de Yenihan köylerinde görülen çetenin 25 Ekim'de Kadıhan köylerinde dolaştığı ihbar edildi³.

¹ ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.72.

² ATASE Arş., Kls.1127, Ds.26, Fhr.10.

³ ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.12.

Katil İlyas'ın arkadaşı Katil Mehmet'te sıkı takip sonucunda Sungurlu'da öldürüldü.

Merkez Ordusu'nun aldığı tedbirler, ürünlerini vermeye başladı. Takipten kurtulamayacaklarını anlayan Aynacıoğulları tekrar aman dileme teşebbüsünde bulundular. Kayıtsız şartsız teslim olmaları halinde, isteklerinin kabul edileceği bildirildi. Takiplerine de devam edildi¹. 55. Süvari Alayı, Kavlak Ali ve Çakır Hüseyin çetelerinden bir çok kişiyi ele geçirdi. Takipten kaçan Katil İlyas, Aynacılar, Çakır Hüseyin'in 9 Ekim 1921 de 170 kadar atlı ile Çiçek Dağı'nda oldukları ihbar edildi. Merkez Ordusu Mecidiye Kaymakamlığına ve Mürettep Süvari Fırka'ya verdiği emirde, eşkiyanın kaçmasına izin verilmemesini istedi².

Artık kurtuluş kapılarının kapandığını gören Aynacıoğulları ve yandaşları teslim olmaya kesin olarak karar vermişlerdi. Batı Cephesi'nde Yunanlıların durdurulup geri atılması Merkez Ordusu'nun aldığı tedbirler Aynacıoğulları'nın etkinliklerine büyük darbe indirmişti. Aynacıoğulları'ndan Hasan doğrudan doğruya Mustafa Kemal'e yaptığı başvuru ile teslim olacaklarını bildirdi. Batı Cephesi için son derece gerekli olan kuvvetlerin bunlarla daha fazla meşgul olmasını önlemek, iç barışı sağlamak düşüncesinde olan Mustafa Kemal, Aynacıoğulları'nın isteklerini kabul etti.

9 Kasım 1921'de "Haymana Kaymakamı vasıtasıyla Aynacıoğullarına" başlıklı yazısında, düşmanımız olan Yunanlıların memleketimizde işledikleri mezalim ve hiyaneti görerek tevbe, istiğfar ettiklerine memnun olduğunu, dehaletlerini Batı Cephesi'nde bütün kuvvetleriyle çarpışmak şartıyla kabul ettiğini ve Batı Cephesi emrine verildiklerini, ne yapmaları gerektiği hakkında cephe komutanı İsmet'in kendilerine Haymana Kaymakamlığı vasıtasıyla bilgi vereceğini belirtmektedir³.

Aynacıoğulları'nın yanısıra Katil İlyas ile Çakır Hüseyin'-

1 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.12.

2 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.21.1.

3 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.21, Fhr.2.

de 14 Kasım 1921'de Çorum Mutasarrıflığı'na gönderdikleri dilekçe de affedilmelerini, bir çok muhtar ve babasının serbest bırakılmalarını, askerlik yükümlülüğü olanların köylerinde bir ay dinlendikten sonra askere alınmalarını istediler¹. Ancak 1921 yılının sonlarına doğru Aynacıoğulları ile yandaşlarının sonları gelmişti. Önlerinde öldürülmek ya da teslim olmaktan başka çare yoktu. Nitekim Aralık 1921 içinde Katil İlyas Çetesi'nin adamlarından Kavas Sungurlu'da². Yağlıbasan'lı Tokat'ta ölü olarak ele geçirilirken³ Aynacıoğulları'nın kudretli yandaşlarından Şakî Halil, Çakır Hüseyin, Kavlak Ali, Kurt Hasan da 12 arkadaşları ile hükümete teslim oldular⁴.

1922 yılına girildiğinde Aynacıoğulları konusu büyük ölçüde kapanmıştı. Bu suretle Anadolu'nun merkezindeki asayiş Pontusçuların eylemleri hariç, büyük ölçüde sağlandı. Bunun yanında Aynacıoğulları'nı takipte olan kuvvetleri de, diğer cephelere aktarmak imkanı doğdu.

3. Ermeni ve Gürcü Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'daki Ermenilerin göç ettirilmelerinden ötürü, Millî Mücadele sırasında sorun yaratacak sayıda Ermeni nüfusu bulunmuyordu. 1893-1897 yıllarında Osmanlı Devleti Vilayetlerinin nüfusunu içeren "Sarı Kitab"ın verdiği rakamlara göre Samsun Sancağı'nda yaşayan Ermeni nüfusu 27.319, Sivas Vilayeti'ndeki Ermeni nüfusu da 147.099 olarak görülmektedir⁵. 1921 yılında Samsun Mutasarrıfı tarafından Merkez Ordusu'na gönderilen nüfus cetvelinde sancaktaki Ermeni nüfusu ancak 1.894'tür. Yine Sivas Vilayeti'ndeki Ermeni nüfusu da 13.215 olarak gösterilmektedir⁶. Bunun yanında Batı Cephesi'nden gönderilen bir kısım Ermenilerle, tehcir'den dönen az sayıdaki Ermeni de Merkez Ordusu bölgesine gelmişti⁷.

1 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.14, Fhr.1.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.7, Fhr.58.

3 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.7, Fhr.8.

4 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.7, Fhr.56.

5 ATASE Arş., Kls.56, Ds.274, Fhr.1.

6 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.20, Fhr.3.6.

7 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.9, Fhr.4.12.

Buna rağmen Ermeniler birtakım hareketlerde bulunmaktan da geri kalmadılar. Şarkışla'da bir kısım Ermeni, Konya'daki Ermeniler Ermenice haberleşmekte ve bir "fesat" hazırlamaktayken yakalandılar¹. Ayrıca Sivas'taki Ermeniler Koçgiri Kürtleriyle Dersim Kürtleri arasında irtibatı sağlama görevi yüklenmişlerdi². Erzincan'a bağlı Armudan ve civarındaki köylerde oturan bir kaç Ermeni ailesi, isyancılara yataklık ve hizmet ettikleri için Şarkî Karahisar'a nakledildi³.

Çarşamba mıntıkasında faaliyet gösteren Ermeni çetelerinden beşi 4 Ocak 1921'de teslim olmak zorunda kalırken⁴ 1 Ekim 1921'de Giresun'un Piraziz Nahiyesi'nde sekiz silahlı Ermeni bir Türkü dağa kaldırarak fidye istediler⁵. Ordu Sancağı'ndaki bir kaç Ermeni çetesi de takip müfrezeleri tarafından ortadan kaldırıldı⁶. Merkez Ordusu, Ermeni hareketlerine karşı dikkatliydi. Bir yandan çeteler ortadan kaldırılırken, öte yandan bozgunculuk yaratabilecek her teşebbüs takip ediliyordu. Nitekim Kayseri'nin Talas Nahiyesi'nde teşkil edilen Ermeni İhtilâl Cemiyeti'nin reisi ve eski Boğazlıyan mebusu Karabet, bir müfreze tarafından 30 Ocak 1921'de yakalandı⁷.

Her fırsatta Türklerin aleyhinde bulunan Ermenilere karşı Türkler, merhamet göstermekten geri kalmıyorlardı. 7 Eylül 1921'de Sivas Valisi Merkez Ordusu'na yazısında Sivas Hastahanesi'nde ameliyat olan Ermeni Hayk'ın İstanbul'da tedavisine lüzum olduğunu belirterek, 14 yaşındaki çocuk için izin istedi. Merkez Ordusu Komutanlığı cevabî yazısında çocuğun en kısa zamanda İstanbul'a gönderilmesini emretti⁸.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde Ermeniler gibi önemli sorun çıkarmayan başka bir unsur da Gürcülerdir. Büyük kısmı ile Millî Mücadele lehinde olan Gürcülerden Terme Bölgesinde olanlar,

1 ATASE Arş., Kls.1121; Ds.8, Fhr.23.

2 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

3 Cumhurbaşkanlığı Arş., A.III-7, Ds.24, Fhr.36-12.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.4.

5 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.21.1.

6 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.22.

7 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.4.

8 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.24.5.

Türklerin de misilleme olarak silaha sarılmalarını gerektirecek kadar, hunharca davranışlarda bulundular. Can, mal ve ırza saldırdılar¹. Yine Ordu Sancağı'nda yaşayan Gürcüler Millî Mücadele'nin aleyhindeki unsurlarla birlikte hareket ettiler. Nitekim Millî Mücadele aleyhtarı Giresun'lu Kara İbrahimzâde Şükrü, Ferit Paşa'dan aldığı emirler doğrultusunda ve Yunan parasıyla Ordu, Giresun mıntıkasında Millî Hareketin taraftarı olan Osman Ağa'yı ortadan kaldırmaya girişti. Şükrü adlı bu bozguncu sözkonusu eylemi gerçekleştirmeye çalışırken, Rum ve Gürcü unsuru ile birlikte hareket ediyordu².

Hem Merkez Ordusu'nun aldığı tedbirler, hem de ayaklanmaya kalkışacak potansiyelleri olmadığı için Ermeni ve Gürcü unsuru, Merkez Ordusu Mıntıkası'nda pek varlık gösterememişlerdir.

4. Rumların Faaliyetleri

Millî Mücadele sırasında meydana gelen ayaklanmalardan ırkçı-ayrılıkçı nitelikte olup en uzun süreni Pontus ayaklanmasıdır³. Bunun yanında hem dış güçlerden aldığı destek, hem de halka dayanması açısından diğer ayaklanmalardan çok daha farklılık arz eder. Zaten bu denli uzun süreli olması da bu yüzdendir. Sözkonusu ayaklanmadan daha sonraki bölümlerde detaylı olarak söz edilecektir. Burada asayişle ilgili bir kaç örnek olaya yer verilecektir.

1904 yılında, Merzifon Amerikan Koleji'nde bu okulun öğretim kadrosunun da öncülüğüyle bir Pontus Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyet pek çok Rum gencini, bir Pontus Devleti kurma ülküsü ile yetiştirdi.

1908'de kurulan Müdafaa-yı meşrute, ardından kurulan Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti ve Rum Ortadoks Kilisesi'nin çabaları ile Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçuluk için uygun bir ortam hazırlandı.

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.55.

2 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.10.9.

3 Ergil, a.g.e., s.244.

Rumlar eylem için Birinci Dünya Savaşı'nı iyi bir bahane olarak gördüler. Rusların sayesinde yerel yönetimleri ellerine geçirdiler. Bolşevik Devrimi'yle desteksiz kalan Rumların imdadına Mondros Mütarekenamesi yetişti. Mütarekeden sonra Rumlar faaliyetlerini daha da ileriye götürdüler. Pek çok çeteler kurarak, Türk unsuru tehdide başladılar. Bu duruma göz yummak istemeyen Türkler de Rumlara karşı çeteler kurdular. Mustafa Kemal Paşa da Samsun'a bu anarşiye son vermek için gönderilmişti.

Pontuşçuluk meselesi öylesine önem kazandı ki T.B.M.M. Hükümeti, Anadolu'nun merkezine en yakın bölgelerde asayiş sağlanmadan, işgalcilere karşı koymanın imkansızlığını bildiği için öncelikle bu meselenin çözümü için özel bir ordu kurma ihtiyacını duydu. Merkez Ordusu adını alan bu yeni kuruluş, lağvına kadar daha çok Pontuşçu teşebbüslerle uğraşmak zorunda kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında basit eşkiyalık, soygunculuk, çetecilik görünümündeki Rum faaliyetleri, Mütarekeden sonra toplumsal bir başkaldırı konumuna girdi. Merkez Ordusu'nun aldığı ilk tedbir; Rumları affedilmek kaydı ile silahlardan arındırmak oldu. Ancak Rum çeteleri silah toplama faaliyetine şiddetle karşı çıkınca, Batı Cephesi'nde nazik bir durumda bulunan Ankara Hükümeti silah toplama işini terketmek zorunda kaldı¹. Bu suretle Rumların amaçları da belli olmuştu. Anadolu'yu bölmek istiyorlardı. Fakat Pontuşçulara karşı bir yok etme harekâtına girişmek mümkün olamıyordu. Zira Batı Cephesi'ndeki I. ve II. İnönü Savaşlarına, bir çok birliğin aktarılması gerekmişti. Bu arada 1921 Şubat'ında Merzifon Amerikan Koleji basılarak Pontuşçuların bir çok gizli belgelerle geçirildi. Ardından yapılan tutuklamalarla Pontuşçuluğun fikri bakımdan önder kadroları saf dışı edildi².

Koçgiri İsyanı'nın meydana gelmesi Pontuşçulara biraz daha zaman kazandırdı. Eşkiyalık faaliyetlerini devam ettirmek fırsatını buldular.

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.43.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.67.

3 H.T.V.D., Belge No: 1572.

Köyleri basmak, hayvanları gasbetmek suretiyle Pontusçular Türk halkını tedirgin ediyorlardı¹. Pontusçu çetelerin saldırıları yüzünden yolların emniyeti kalmamıştı. Türkler Rum saldırıları yüzünden ormana, tarlalarına gidemez olmuşlardı².

Özellikle Samsun, Tokat, Amasya mıntıkalarında faaliyet gösteren Rumlar, pek tehlikeli bir hâl aldılar.

Pontusçulara karşı etkili tedbirler, Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasından ve Sakarya Savaşı'ndan sonra alındı. Ordu birlikleri tarafından yapılan geniş çaplı bir tenkil harekâtı ile, bölgedeki Pontusçular üzerine gidildi. 1923 yılı başlarında Pontus hülyasının elebaşları, avaneleri, bölgeye sızan yardımcıları ortadan kaldırıldı.

5. Ayrılıkçı Çerkeslerin Faaliyetleri

Çerkeslerin, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda daha çok karşı tarafta yer aldıkları bilinmektedir. Çerkeslerin bu tutumu, İngilizlerin çeşitli yolları kullanarak başardıkları aldatıcı siyasetten, saraya olan yakınlıklarından ve Hilâfet kurumuna olan bağlılıklarından kaynaklanmaktadır. Yine kendilerini ayrı bir millet olarak görmelerinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak ve bağımsız bir siyasî birlik kurmak istemeleri de, muhalefetlerinin başka bir sebebidir³.

Büyük kısmı ile Marmara Bölgesi'nde yaşayan Çerkeslerin çıkardıkları ayaklanmalar, Ankara Hükümeti'ne korkulu günler yaşatmıştır. Ülkenin diğer yerlerinde yaşayan Çerkesler de Marmara Bölgesindekilerden geri kalmamışlar, her fırsatta Millî Mücadele'nin aleyhinde bulunmuşlardır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bütün Çerkesleri Millî Mücadeleye muhalif olarak düşünmek doğru değildir. Bir kısmı ayaklanmalarda rol alırken, bir kısmı da Ankara Hükümeti ile elele vermiştir.

Çerkeslerin yıkıcı etkileri Merkez Ordusu Bölgesi'nde de görüldü. Ordu mıntikasının çeşitli yerlerinde bulunan Çerkesler,

1. H. T. V. D., Belge No: 1572.

2. ATASE Arş., Kls. 605, Ds. 173, Fhr. 72.

3. Ergil, a. g. e., s. 249.

daha yoğun olarak Çarşamba, Bafra, Tokat ve özellikle Sivas Uzunyayla ile Aziziye(Pınarbaşı) kazasında yaşıyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin mütarekeden sonra içinde bulunduğu zaafıktan yararlanmak isteyen çeşitli unsurlar gibi Çerkeslerde, merkezî Anadolu'da karışıklık çıkardılar. Daha 6 Haziran 1919'da 15. Fırka 3. Kolorduya yazısında Alaçam ve Bafra yöresinde geniş bölücü Çerkes çeteleri hareketi görüldüğünü bildirerek, uyarmaktadır¹.

Çerkes çeteleri köyleri basmak, soygunculuk yapmak, hayvan ve eşya gasbetmek, çocuk ve kadınları dağa kaldırmak, kurtuluş için fide istemek gibi şekavet yapıyorlardı.

Reşadiye'de Çerkes Musa ve Çerkes Tahir adlı iki eşkiya reisi birleşerek, otuz kadar adamlarıyla bölgede pek çok şekavet işlemekteydiler². Başka bir bölgede, Turhal'da da ayrılıkçı dört Çerkes eşkiyası 7 Ekim 1921'de, Pazar Nahiyesi civarında bir kişiyi yaraladı³.

Çerkes çeteleri, bazı yerlerde de başka eşkiya gruplarıyla birleşmek suretiyle asayiş bozmaktaydılar. Yapılan bu işbirliği hem ayrılıkçıların hem de İstanbul Hükümetleri tarafından yönlendirilen unsurların gücüne güç katıyordu. Nitekim Aynacıoğulları'nın isyanında Çerkesler de onlarla birlikte oldular. Kendilerini takip eden müfrezelerden korunmak için Erbaa'nın Çerkeslerle meskûn köyleri onlar için iyi bir sığınak görevi görmüştür. Çerkes Cemal Çetesi ile birleşmelerinden sonra, sadece Erbaa'da değil yakın mıntikalardaki Çerkes köyleri de Aynacıoğulları'na yardım etmeye başlamışlardır⁴.

Bölücü asilere yardım etmenin yanında, yaptıkları propagandalarla da zararlı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Aynacılar - la birlikte Zile köylerine gelen Çerkesler, Anzavur'un Ordusu'nda Yunan bulunmadığını, halifeye bağlı bulunduklarını, Ankara'-

1 ATASE Arş., Kls.288, Ds.1, Fhr.43.

2 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.15.

3 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.24.5.

4 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.32, Fhr.3.

nın işgal olduğunu, yakında buraların da işgal olunacağını, hükümete inanılmamasını söyleyerek Millî Hareketi içten bölmeye çalışıyorlardı¹.

Bölgedeki ayrılıkçı Rum ve Ermeni çeteleriyle de işbirliği yapmaktan geri kalmadılar. Nebiyan Bölgesi'ndeki Rumlara silah temin edenin Çerkes Kazım olduğu anlaşılmıştır². Çarşamba'da pek çok şekavet yapan Çerkes Hasan Çavuş'un çetesi, Ermeni ve Rumlardan meydana gelmiştir³.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde geniş bir Çerkes hareketi görülmedi. Değişik bölgelerde meydana gelen eşkiyalık hareketlerinden ibaret kalan Çerkes faaliyetlerinin bu noktada kalmasının sebebi şudur: Bu bölgenin Çerkesleri Marmara civarındaki Çerkeslere nazaran daha dağınık biçimde yerleşiktiler. Ayrıca Marmara Bölgesi'ndeki Çerkeslere yapıldığı gibi bu bölgedeki Çerkeslerin dışarıdan takviyesi mümkün değildi. İstanbul'a uzaktı. Tahrikçilerin Çerkeslere ulaşması zordu. Yine de hem eşkiyalık hareketleriyle, hem de ayrılıkçı unsurların yanında yer alarak merkezî Anadolu'nun karışıklığa boğulmasında rol oynamışlardır.

6. Ayrılıkçı Kürtlerin Faaliyetleri

Millî Mücadele sırasında ortaya çıkan Kürtçülük hareketlerinde dikkati çeken nokta, aşiretler halinde yaşayan bu insanların üzerlerinde liderlerinin büyük rol oynamasıdır. Çıkan isyanların ya kişi adıyla, ya da aşiretin adıyla anılması da söz konusu tesiri açıklar niteliktedir. Ali Batı ayaklanması, Cemil Çeto ayaklanması, Ali Galip olayı, Koçgiri Aşireti ayaklanması gibi...

Önlerine sosyal, ekonomik, psikolojik sebepler yüzünden çok bağlı olan aşiretler, onların istekleri doğrultusunda Millî Harekete karşı başkaldırdılar. Özellikle İngilizlerin kontrolündeki Kürt Teali Cemiyeti Üyesi olan aşiret liderleri, biraz da

1 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.17, Fhr.15.

2 ATASE Arş., Kls.1121, Ds.8, Fhr.32.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.6.

onların teşvikiyle bağımsız bir Kürdistan hülyası peşinde Anadolu Hareketi'ni boğmaya giriştiler.

Mondros Mütarekesinden sonra bağımsızlık ümidine kapılan bazı Kürt liderlerinin teşvikiyle, Anadolu'nun Doğusu'nda çeşitli isyan ateşleri yakıldıysa da askerî birliklerin aldıkları tedbirler sonucu, kısa sürede bastırıldılar. Ancak dış güçlerin teşvik ettiği bu tür hareketler durmadı. T.B.M.M. Hükümeti kurulduktan sonra da yeni otoriteye karşı harekete geçmekten geri kalmadılar. Önceleri daha çok eşkiyalık yoluyla ulusal hareketi baltalamaya çalışan bu güçler, Mart 1921'de Koçgiri ve Dersim'de toplu bir başkaldırı girişiminde bulundular. Ne var ki Merkez Ordusu'nun daha önceki bölümlerde detaylı olarak sözü edilmiş olan sert önlemleri sayesinde, ayaklanma genişleme imkanı bulamadan söndürüldü.

Sözkonusu ayaklanma sırasında Ermeni, Rum ve Çerkes gibi unsurlarla da irtibat kuran bölücü Kürtler bu yolla ayaklanmalarını daha geniş bir bölgeye yaymak istemişlerse de, başarılı olamamışlardır. Bu ayaklanmalara bütün Kürt unsurunun katıldığını söylemekte, doğru değildir.

Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasından sonra Kürt unsuru basit şekavet hadiselerine devam etti. Özellikle hükümet kuvvetlerinin etkinliğinin olmadığı Dersim Mintikası'ndan gelen eşkiya grupları, yine soygunculuk, yol kesme, köy basma gibi eylemlerine devam ettiler¹.

Bölgedeki asayişin bozulmasında aşiretler arasındaki çatışmalar da önemli rol oynadı. Düzeni bozmasına rağmen, ayrılıkçı Kürt unsurunun bir araya gelememesine sebep olan bu kavgalarda, çoğu kez hükümet etkisiz kaldı.

Ayrılıkçı Kürtler, Millî Mücadele'nin bitimine kadar, Koçgiri İsyanı'nda indirilen kuvvetli darbenin etkisiyle, bir daha kalkışma hareketine girişecek gücü kendilerinde bulamadılar.

1 ATASE Arş., Kls.732, Ds.27, Fhr.8.

C. Asayışı Sağlamak İçin Alınan Tedbirler

Anadolu Hareketi'nin başarısı Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı kazanılacak bir zafere bağlıydı. Zaferin kazanılması için de cephe ardının içinde bulunduğu durum önemliydi. Burada meydana gelebilecek bir olayın Batı Cephesi'ne yansması sözkonusuydu. Bunun farkında olan Anadolu hareketinin düşmanları, bu bölgede karışıklık çıkarmak için hiç bir fırsatı kaçırmıyorlardı.

Bu yüzden Anadolu'nun önemli bir kısmı, yetki alanına giren Merkez Ordusu'nun işi bir hayli zordu. Zira bu mntıkada asker kaçakları, casusluk, ayrılıkçılık akımları, bozgunculuk, eşkiyalık faaliyetleri iç güvenliği tehdit ediyordu. Zaten T.B.M.M. Hükümeti'nin duyduğu bu kaygıdan dolayı, merkezi Anadolu'da 15 bini aşkın bir kuvvete sahip olan Merkez Ordusu kurulmuştur.

Ordu'nun kuruluşundan sonra ilk işlerinden birisi birliklere ve Ordu Mıntıkası'ndaki vilayet ve livalara bozguncu girişimler karşısında takınılacak tavır hakkında, tamim yayınlamak oldu. 18 Ocak 1921 tarihini taşıyan tamimde, Millî Mücadele aleyhinde girişimlerde bulunanlara fırsat verilmemesi isteniyordu. Bu tür faaliyetleri ortaya çıkarmak için de mülki ve askerî makamların işbirliği yapmaları temenni ediliyordu. Tamimde, asayiş bozabilecek şüpheli şahısların isimlerinin mülki ve askerî makamların ortaklaşa çalışmaları ile tesbit edilip Ordu'ya bildirilmesi emrediliyordu¹.

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.44. Tamimin tam metni şöyledir.

"Bila tefrik cins ve mezhep Ordu mıntıkasındaki ahali meyanında, istiklâl-i millî ve istihlas-ı vatan maksadına matuf mücahede-i hazıramıza muhalif ve aleyhtar olarak, düşmanlarımızla yahut düşmanlarımız tarafından müfsid ve münafıklarla münasebette olanlar ve tahrikatta bulunanlar, ahali-i masumeye efkâr-ı muzırta telkin edenler, halkı teşviş ve ihlâle çalışanlar bu gibilere muavenet ve taraftarlık ettikleri hissedilenler memleketimizde mevcuttur. Bunları meydana çıkarmak memurin-i hükümet ile heyet-i askeriye'nin vazifesidir. Bu hususta memurin ile askeriye'nin birlikte çalışmaları temenni edilir. Cürümleri sabit olanlar hemen mahkemelere sevk olunmalıdır. Sabit olunamayanlar üç sınıfa tasnif edilerek isimleri derc olunacaktır. Bu cetveller memurinle, mevkî komutanlarınca hazırlanacaktır. Herkes bunu en kısa zamanda karargâha gönderecektir."

Şüpheli şahısların isim listelerinin tesbit edilmesinden başka, Merkez Ordusu Komutanlığı yetkili makamlardan bölgedeki müslim, gayr-i müslim köy sayısını ve nüfus miktarlarının da bildirilmesini istedi¹.

Nurettin Paşa 26 Ocak tarihli yazısında Ordu'ya bağlı birliklerin, çok dağınık durumda olduğunu ifade ile Rumlardan asker olmak, silah toplamak, düşmanın bir ihraç hareketini ve bölgenin asayişini de göz önüne alarak, birliklerin konuş durumunun yeniden tesbit olunacağını duyurdu². Şubat ayı içerisinde yapılan değişikliklerle, birlikler daha çok Rumlar kontrol altına alınabileceği şekilde yerleştirildi. Çünkü Merkez Ordusu Bölgesi'nde asayiş tehdit eden birincil tehlike, Rum unsuru olarak görülmekteydi.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde asayiş sağlamak için yapılan çalışmalarda, E.H.U.'den alınan bilgiler de etkili olmaktaydı. Nitekim 19 Ocak 1921'de asi Ethem'in Sivas'ta çok taraftarı olduğunun haber alındığını bildiren Fevzi Paşa, bilhassa Uzun Yayla'daki Çerkesler arasına sokulacak kabiliyetli ajanlarla, o bölgedeki teşkilâtın meydana çıkarılmasını istedi. Ayrıca Çerkes unsurun yaşadığı Erbaa ve Çarşamba yöresindeki ayrılıkçı Çerkeslerin de durumlarının gözden ırak tutulmamasını bildirdi. Çerkeslerin İstanbul'la haberleşmelerini önlemek için oradan gelecek gemilerin tetkikinde daha bir dikkatli davranılmasını da hatırlattı³. Milli Mücadele sırasında meydana gelen ayaklanmaların kaynağı, daha çok İstanbul'du. Ajanlar, tahrikçiler casuslar, suikastçiler Anadolu'ya İstanbul'dan gönderiliyordu. Bu tür bozguncuların Anadolu'ya geçtikleri yolların başında Samsun İskelesi gelmekteydi ve bu iskelenin kontrolü Merkez Ordusu'nun elindeydi. Anadolu'daki bozguncu teşebbüsleri önlemeye kararlı olan E. H.U., Batı Cephesi'nde kurduğu gizli haber alma teşkilâtı Askerî Polis Teşkilâtı'nın, Merkez Ordusu Bölgesi'nde de kurulmasını istedi. 9 Şubat 1921'de Samsun'da, Amasya'da, Bafra'da kurulan teş-

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.7.A, Fhr.3.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.53.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.13.

kilât daha sonra Sivas, Çarşamba, Ünye, Ordu şehirlerinde de kuruldu. İstanbul'dan Anadolu'ya çıkanlarla ilgili çalışmaları ile etkili olan teşkilât, bozguncuların Anadolu'ya girmelerine engel oldu. Aziziye'deki Çerkesler ve Samsun'daki Rumlar arasında soktukları casuslar aracılığı ile, ayrılıkçı akımlardan zamanında haberdar olunması teşkilât sayesinde gerçekleşti.

Merkez Ordusu'nun asayişin sağlanmasıyla ilgili olarak aldığı önemli bir tedbir de Asayiş Bölükleri'nin kurulmasıdır. Daha çok Sivas ve yöresindeki kazalarda kurulan Asayiş Bölükleri, Koçgiri İsyanı'ndan sonra kuruldu. Asayiş bölükleri vasıtası ile yöredeki ayrılıkçı Kürt unsuru denetim altına alınacak, bir daha Koçgiri İsyanı gibi bir olayın meydana gelmesine izin verilmeyecekti. Batı Cephesi'nde Yunan saldırılarının Ankara'yı bile tehdit eder hale geldiği Mayıs 1921'de, sözkonusu bölükler Batı Cephesi'ne sevk edildi.

Koçgiri İsyanı'nın etkisiz hale getirilmesi ile birlikte, Merkez Ordusu Komutanlığı dikkatini Pontusçu hareketlere verdi. Çünkü bölgenin asayişini tehdit eden en önemli faktör Rumlardı. Bir yandan Pontusçuluğun fikrî merkezi durumunda olan Merzifon Amerikan Koleji basılırken, öte yandan Pontusçu hareketin önderleri, başta Metropolit olduğu halde Ordu tarafından tutuklandılar. Merkez Ordusu Pontusçu çetelere darbe indirmeğe karar vermişti. Tutuklamaların ardından 25 Nisan'da, Pontusçu çetelerin faaliyette oldukları Nebiyan Mıntıkası'nda harekete geçildiyse, de, Batı Cephesi'ndeki Türk birliklerinin Yunan saldırıları karşısında zor duruma düşmesi üzerine, tenkil ile görevli birliklerden bir kısmı Batı Cephesi'ne gönderildi. Takipten kurtulan Pontusçu çeteler, bölgedeki Türk köylerine karşı saldırılarına daha bir hız verdiler. Batı Cephesi'nde şiddetli Yunan saldırısına karşı koymak zorunda kalan Türkler, merkezî Anadolu'da da Rumların ihanetine uğramışlar, sanki iki ateş arasında kalmışlardı. Öte yandan Yunan Savaş Gemilerinin Samsun'u abluka ve bombardıman etmeleri de sözkonusuydu. Bu durum üzerine Nurettin Paşa 9 Haziran 1921 tarihli yazısıyla, E.H.U.'ye Rumların bölgeden sürülmelerinin gerektiğini bildirdi.

E.H.U.'de 9 Haziran'da, 5046 numaralı tezkireyle teklifi İcra Vekilleri Heyeti'ne bildirdi. İcra Vekilleri Heyeti 12 Haziran'da aldığı bir kararla Yunanistan'ın İnebolu'yu bombardımanı üzerine bütün Karadeniz Sahili'ndeki kazaları "Harp Mıntıkası" ilan etti. 16 Haziran'da yapılan İcra Vekilleri Heyeti toplantısında da Rumların tehciri kararlaştırıldı¹. Alınan bu tedbirle 15-50 yaş arasında eli silah tutan Rumlar iç bölgelere gönderildiler. Böylece Rum çetelerinin dayanakları yok edilmişti. Zaten daha önce kurulan Amele Taburları ile eli silah tutan Rumların bir kısmı bu taburlara kaydedilerek, etkisiz hale getirilmişti. Sıra, bir çok yerlerde faaliyette bulunan Pontusçu çetelerin ortadan kaldırılmasına gelmişti. Ancak Batı Cephesi'nde Türk ve Yunan Kuvvetleri arasında büyük bir mücadele cereyan ettiği için, Pontusçuların ortadan kaldırılmasına Sakarya Savaşı'ndan sonra girişilebildi. Bu arada Merkez Ordusu Komutanlığı, özellikle Rum çetelerinin faaliyette bulunduğu bölgelerde ileride çeteleri ortadan kaldırmak için, Emniyet Teşkilâtı kurdurdu. Bir yerde, Kuvay-ı Milliye'ye benzeyen bu teşkilatın elemanları da halktan oluşacaktı. Ancak birliklerin iâşesi, ikmalî Kuvay-ı Milliye'den farklı olarak Merkez Ordusu tarafından karşılanacaktı. Bölgedeki Millî Mücadele aleyhtarı faaliyetlere ve ayrılıkçı unsurlara karşı mücadele etme bilincini halka yaymak amacından kaynaklanan Emniyet Teşkilâtı, Nurettin Paşa'nın yetkili makamların izni olmadan yaptığı bir girişimdir. Tamamiyle Ordu'nun denetimindeki bu teşkilattan, Pontus çetelerinin takibinde yararlanılmıştır.

Rumlara karşı tedbirler alınırken, bölgenin asayişini tehdit eden eşkiyalara karşı da mücadele veriliyordu. Bu mücadele de çok yönlü tedbirler alınıyordu. Nitekim Mecidiye Mıntıkasında şekavet eden Kavlak Ali, Cafer ve Hüseyin çetelerinin mensuplarının yakınları Samsun İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilirken², Kemah'ın Bâbo Köyü'nden şekavet yapan Hüseyin'in yakınları tutuklanıyor, evi de yakılıyordu³. Bunların yanında eşkiyanın tes-

1 T.B.M.M. Arş., Rumuz İ, Ds.8.

2 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.15.

3 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.17, Fhr.24.6.

lim olması için de çağrılar yapılmaktaydı. Tokat ve yöresinin meşhur eşkiyası Ali Çavuş, Tokat Mutasarrıfı'nın hiç istememesine rağmen, Nurettin Paşa tarafından "dehalet" ettirildi. Ayrıca 25 Ekim 1921'de Ordu tarafından yapılan bir duyuruyla "dehalet etmek" isteyenlerin dehaletlerinin kabul edileceği bildirildi¹. Bütün kuvvetleri Pontusçu çeteler üzerine yöneltmek isteyen Merkez Ordusu, böylesine yumuşak bir tedbire başvurmuştu. Bir yandan da bölgede faaliyette bulunan Samsun İstiklâl Mahkemesi, Merkez Ordusu'nun asayışı sağlama faaliyetine yardımcı oluyordu. Faaliyet gösterdiği dört aya yakın bir sürede 12.733 firarî ve bakayayı Batı Cephesi'ne gönderdi. 485 kişiyi idam ettirdi².

Özelde Merkez Ordusu Mıntıkası'nda, genelde ülkenin bütününde sorun olan asayişsizliğin kökünün kazınmasını isteyen Nurettin Paşa, mevcut tedbirlerle bunun gerçekleştirileceğini sanmıyordu. T.B.M.M.'nin ülkenin heryanını kaplayan şekavete karşı, farklı tedbirler alması gerektiğini düşünüyordu. Nitekim 28 Ekim 1921'de T.B.M.M.'ne, T.B.M.M. Riyasetine, E.H.U.'ye ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderdiği yazıda bu konudaki görüşlerini bildirdi. Nurettin Paşa'ya göre, devletin içerde ve dışarıda kuvvet ve satveti, asayiş ve iç emniyetinin mükemmelliğine bağlıdır. Mevcut şekavetin varlığını iki faktörde gören Nurettin Paşa bunları;

- a. Mevcut Kanunların maksadı sağlamaya yetmemesi,
- b. İdare usulünün faydasızlığı; olarak sıralamaktadır.

Bu yüzden idare ve asayiş memurlarının görevlerini yeni bir kanun veya talimatname ile ihtiyaçlara uygun olacak şekilde tayin, tasri ve yenilemek, idareyi ıslah etmek gerekmektedir.

Ülkede eskiden beri görülen ve Birinci Dünya Savaşı'na istinad eden ve mazlum halka zarar veren, halkın gözünde hükümeti zayıf düşüren şekavetin ortadan kaldırılmasını, yalnız eşkiyanın

¹ ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.3.15.

² Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri, Cilt I-II, (1920-1927)* İzmir 1988, s.119.

takip edilmesiyle mümkün olamayacağının belirtildiği yazıda, asayiş sağlamaya için şu tedbirler önerilmektedir.

a. Yeterli miktarda, uygulanır şiddette ve Rumeli'deki çeteler kanunundan daha geniş ve etraflı olacak uygun bir adla eşkiyalığı önleme kanunu ile,

b. Mülki ve idari memurları tembellikten işlerliğe, teori-den pratiğe sevkedecek bir kanun yahut talimatname düzenlenmelidir¹.

Merkez Ordusu Komutanı'nın asayiş sağlamaya için yazdığı önerilerine E.H.U. 31 Ekim'de cevap verdi. Fevzi Paşa imzalı yazıda men'i şekavet kanunu çıkarmaya lüzum olmadığı, eski kanunlarla idareye ve büyük yetkiye sahip İstiklâl Mahkemeleri'nin tedbir alacak güçte olduğu belirtildi². Bu yazıya cevaben, Samsun İstiklâl Mahkemesi'nin iyi çalıştığını, Yozgat, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'yle Ordu'nun temasının yeni olduğunu, teklinin İstiklâl Mahkemeleri'nin olmadığı yerlerde şekaveti önlemek için yapıldığını, oralarda bir şekaveti önleme kanununun çıkarılmasının uygun olacağı fikrinde olduğunu yazdı³.

Gerçekten de, İstiklâl Mahkemesi ile işbirliği içindeki Merkez Ordusu Komutanlığı, 1921 yılının sonlarında mıntıkasındaki şekavet kaynaklarını büyük ölçüde kurutmuştu. Bundan sonra büyük kuvvet Pontusçu çeteler üzerine sevkedilecek, bu sorun da 1923 başlarında ortadan kaldırılacaktır.

Merkezi Anadolu'da istikrarın sağlanmasıyla Batı Cephesi hem maddi hem de manevi bakımlardan kuvvetlendirilmiş olmaktadır. Böylece Yunan saldırılarına karşı daha bir şiddetle direnilmiş, Sakarya Savaşı kazanılmıştır. Milli Mücadele'nin sonucunu tayin edecek cephede artık zaman, Türk Kuvvetlerinin lehine işlemekteydi.

1 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.37.1.

2 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.33.

3 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.33.

1. Silah Toplama Faaliyeti

Uzun süren güvensizlik ortamı yüzünden, Anadolu halkı silahlanmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında gayr-i müslim unsurların, özellikle Ermeni saldırıları karşısında tedbir olarak, hükümetler Türk halkını silahlandırma yoluna gitmişlerdi¹. Yine savaş içerisinde birliklerinden firar eden erlerin bir kısmı da silahlarıyla kaçtıklarından Anadolu silah deposu görünümündeydi.

Mütareke sırasında İtilâf Devletleri'nin Anadolu'daki azınlıkları bilhassa Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlara silahlandırması ise olaya yeni bir boyut kazandırdı.

Anadolu'nun bu durumu, Millî Mücadele için hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmaktaydı. Kimileri bu silahları kapıp cepheye koşarken, kimileri de bunları Millî Mücadele aleyhinde veya ayrı bir devlet kurmak için kullanıyordu.

Yetki alanı içerisinde pek çok bozguncu faaliyetlerin olduğu Merkez Ordusu, bölgenin güvenliğini sağlamak için, halkın elindeki silahları toplamak zorundaydı. Özellikle Karadeniz Bölgesinde Pontus Devleti kurma emelini taşıyan Rumların silahlarından arındırılması hayati önem taşımaktaydı².

Merkez Ordusu'ndan önce bölgenin sorumluluğunu üstlenen 3. Kolordu Komutanlığı daha 7 Aralık 1920'de, bölgedeki Rumların elindeki silahları toplamak için T.B.M.M.'nden izin istemiş³ ancak böyle bir tedbire karşı Rumların mukavemet edeceğini bilen E.H.U., önce Rumların silah altına davet edilmesini, silah toplama işinin daha sonraya bırakılmasını uygun gördü⁴. Çünkü silah toplama faaliyeti, Pontus davası güden Rumların tepkisini çekecekti. Bu tepkinin daha az olması için erkeklerin askere alınması yolu düşünüldü. Ancak Rumlar askere davet çağrılarını

1 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, cilt 1, s.82.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.175, Fhr.3.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.21.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.23.1.

nı pek fazla önemsemeyecekler, bu yüzden de Merkez Ordusu tenkil ve silah toplama işini aynı anda yürütmek zorunda kalacaktır. Nitekim 13 Ocak 1921'de Samsun Rumları silah toplanması halinde Nebiyan'a çekilip, direniş göstereceklerini bildirdiler. Batı Cephesi'nde bir yandan Yunan taarruzunun göğüslenmeye çalışıldığı, öte yandan Çerkes Ethem'in isyanıyla uğraşıldığı bir sırada yeni bir gailenin ortaya çıkmasını istemeyen E.H.U. Samsun Mıntıkası'ndaki Rumlardan silah toplanmasını daha uygun bir zamana erteledi¹. Bu arada 15. Fırka Komutanlığı meydana gelebilecek herhangi bir Rum saldırısına karşı, bir takım tedbirler aldı. Samsun, Kavak, Çarşamba ve Bafra Kazalarında Hristiyan köyleri civarında bulunan, Türk köylerinin hepsi silahlandırıldı².

Rumlardan silah toplanması bir süre ertelenmişti. Ama Merkez Ordusu Komutanlığı bölgesinin bir çok yerinde silah toplanmasına devam ediliyordu. Yozgat, Amasya ve Tokat Mıntıkalarında devam eden harekât sırasında "Cemiyet-i Fesadiye"nin yani Anadolu merkezinde sorun yaratan unsurların faaliyetleri sürdürdüğü için silahlarını teslim etmemede mazur bulunduklarını iddia eden İslâmların sözcü olarak gönderdikleri adamlar tevkif edilip, harekâta devam edildi³.

Merkez Ordusu Komutanlığı'nın bölge halkını silahtan arındırmada kararlı davranmakta olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Yozgat'ta adam boyunda kar ve havanın fırtınalı olduğunu, kimsenin dışarıya çıkamadığı, böyle bir zamanda askerin silah toplamak için köylere gönderilmesinin mümkün olamayacağını, askerin telef olabileceğini bildiren Yozgat Mutasarrıf Vekili'nin harekâtın bir süre durdurulması isteğini⁴ Nurettin Paşa kabul etmedi⁵. Çünkü E.H.U.'nin bu konudaki görüşü, Merkez Ordusu Mıntıkası'nda köylü nezdinde hiç silah bırakmamaktı⁶. Yalnız İslâmların

1 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.43.

2 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.22, Fhr.1.4.

3 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.22, Fhr.1.2.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.17.

5 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.16.2.

6 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.18.

tabancalarına izin verilebileceği de ayrıca belirtilmişti¹.

Samsun, Amasya, Tokat mıntıkasındaki halktan silahların toplanması ile ilgili olarak E.H.U. 8 Şubat 1921'de, daha önce ertelenen harekâtın başlatılmasını Merkez Ordusu Komutanlığından istedi. Yazıda ayrıca, toplanacak silahların cinsi, miktarının bildirilmesi ve silahların zayi olmaması için de tedbir alınması gerektiği belirtildi². Konu ile ilgili olarak 12 Şubat tarihli başka bir yazıda, Ordu Mıntıkasında önce bütün kuvvetin en fazla Rum ve Ermeni bulunan yerlere sevk edilerek, silah toplama faaliyetinin yapılması hatırlatıldı³.

Samsun, Amasya, Tokat gibi Rum unsurunun yoğun biçimde yaşadığı yörelerde, silah toplanması için emir verildiği günlerde, Pontusçu faaliyetlerin merkezi kabul edilen Samsun Rum Metropolitliği basılmış, Metropolit tutuklanmış, evrakına el konulmuştu⁴. Yine Samsun Rumlarını isyana teşvik edebilecek elli kadar Rum da Merkez Ordusu tarafından tutuklanıp İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmişti⁵. Silah toplama adı altında, sıra Pontusçu çetelerin tenkil edilmesine gelmiş bulunuyordu. Nitekim 16 Şubat 1921'de harekât başladı⁶. Böylesine önemli bir harekâtı yakından takip etmek için Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa 24 Şubat 1921'de, Amasya'dan Samsun'a hareket etti⁷.

5., 15. Fırka birlikleri ve müfrezeler tarafından yapılan silah arama harekâtına karşı, bir çok yerde direnmeler oldu. Özellikle Erbaa Kazası Rum Köylerinde arama faaliyetinde bulunan müfrezeler, Pontusçu çeteler tarafından ateşle karşılandılar⁸. Yozgat'ın bazı köylerinde silah aranması sırasında, silahlarını teslim etmek istemeyenler oldu. Takip müfrezeleri ile aralarında çatışmalar da meydana geldi. Direniş gösteren köylerdeki evlerin yakılmasını öneren Yozgat Mevki Komutanı'na Merkez Ordusu, direnişçilerin yakalanmasının daha uygun olacağı cevabını verdi⁹.

1 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.21.

2 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.72.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.81.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.84.

5 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.74.

6 ATASE Arş., Kls.727, Ds.5, Fhr.12.

7 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.101.

8 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.25.

9 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.1., Fhr.61.

Silah aramasında bulunan bazı müfrezelerle halk arasında bazı sorunlar 15. Fırka mıntıkasında da çıktı. Bazı takip müfrezelerinin bir kısım köylerde, silah toplama sırasında halkı mecbur etmek maksadıyla kızgın demirlerle insanları dağladıkları söylentilerinin çıkması üzerine, Merkez Ordusu Komutanlığı sorumlular hakkında gerekenlerin yapılmasını ve bu tür uygulamalardan uzak durulmasını belirterek, yetkilileri uyardı¹.

Bütün olumsuz şartlara rağmen silah toplama harekâtının başladığı tarihten 13 Mart 1921'e kadar, Amasya, Samsun, Tokat ve Yozgat sancakları halkından toplam 1651 tüfek 36196 fişenk toplandı².

Merkez Ordusu Bölgesinde silah toplama harekâtının en önemli kısmı, Bafra kazası mıntıkasında bulunan Nebiyan Dağı Bölgesi'nde icra edilmiş olanıdır. Çünkü Rumlarla meskûn olan bu bölge halkı, Birinci Dünya Savaşı'nın başından beri ciddi bir takibata maruz kalmadıkları için bölgenin Türk halkına olmadık zulümlerde bulunmuşlar ve hükümet emirlerine uymamışlardır. Şimdilerde de Nebiyan Dağı ve civarı Pontusçu çetelerin karargâhı görünümündeydi³. Böylesine önemli bir bölgenin silahtan arındırılması için, E.H.U. Giresun Alayı'nın iki taburunu görevlendirdi⁴. Merkez Ordusu Komutanlığı bu taburların yanı sıra, 38. Alayı, 15. Fırka Hücum Taburu'nu Nebiyan harekâtı için bölgeye sevketti⁵. Pek çok askerî kuvvetin yanında, milis kuvveti olan Giresun Alayı'nın Nebiyan Harekâtında kullanılması, tenkil işleminde yetkililerin kararlılığını göstermektedir.

Nitekim 25 Nisan 1921'de Merkez Ordusu birlikleri Nebiyan Harekâtını başlattılar. Silah toplama maksadı ile yapılan bu harekât, Rumların karşı koyması üzerine bir savaşa dönüşecek, sonucu da 1923 yılı içerisinde Pontusçu çetelerin ortadan kaldırılması şeklinde olacaktır.

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.39.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.33.

3 ATASE Arş., Kls.891, Ds.19, Fhr.13.2.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.16, Fhr.52.

5 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.82.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde silah arama harekâtı sırasında toplanan silahların bir kısmı Sivas'taki silah ambarına gönderilirken, bir kısmı da yeni kurulan birliklerin ihtiyacında kullanılmak üzere, en yakın ambarlara sevk edilmiştir¹.

Silah toplanması sayesinde, bir yandan bölgede şevket kaynakları kururken, öte yandan Millî Mücadelede pek çok ihtiyaç duyulan silahlarla birlikte ihtiyacı karşılanmıştır.

2. Firariler Sorunu

Millî Mücadele ile ilgili belgeler incelendiğinde, bu devrenin en önemli problemlerinden birisinin de asker firarileri ve bunların yarattıkları olaylar olduğu görülmektedir.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde meydana gelen adf nitelikli olayların bir çoğunun, firariler tarafından meydana getirildiği daha önce görülmüştü.

Firar olayları, I. Dünya Savaşı'nın mirasıydı. Daha 1917 senesinde Türk Ordusu'nda asker kaçaklarının sayısı 300 bini aşmış bulunuyordu. Bunlar kendi memleketlerine kaçıp, oralarda hırsızlık, yağmacılık ve her türlü asayiş bozucu işlere girişiyorlardı². Mondros Mütarekenamesi'nden sonra Ordu'daki kaçak sayısı daha bir arttığından, Millî Mücadele'nin başında tam kadrolu birlik bulmak mümkün değildi. Yunan işgaline rağmen Ege Bölgesi'ndeki birliklerde firarlar artmış, er kalmayacak gibi olmuştur. Bu sefer erlerin kaışı silah zoruyla önlenmeye çalışılacaktır. Ortada dayanılacak, maneviyatı sağlam toplu bir kuvvet kalmamış gibiydi³.

Uzun süren savaş yılları Ordu'daki disiplini ve emir komuta zincirini zedelemiş, asker savaştan bıkmıştı. Askerlik yükümlülüğü olmadığından, halkı savaşa çağırmak mümkün olmuyordu. Bunun yanında, sonu gelmez bir savaşla milletin boş yere kırıldığı

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.97.

2 Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, İst.1968, s.222.

3 Celal Bayar, Ben de Yazdım; Cilt VI, İst. 1968, s.1909.

şeklindeki propagandalar da firar olaylarını artırıyordu¹. T.B. M.M.'nin aldığı tedbirlerle firar olayları azaldıysa da, önlenemedi.

Diğer birliklerde olduğu gibi, Merkez Ordusu'nda da pek çok firar olayı meydana geliyordu. Ordu hem bunlarla, hem de diğer yörelerdeki birliklerden kaçan firarîlerle uğraşmak zorundaydı.

Merkez Ordusu'ndaki firar olayları, bağlı birliklerin Batı Cephesi'ne ya da diğer bölgelere sevk edilirken meydana geldiği anlaşılmaktadır. Zira savaşmak istemeyen erler firar etmeyi kurtuluş yolu olarak görmektedirler. Nitekim Batı Cephesi'ne gitmek için 10 Mart 1921'de, Zile'den hareket eden 10. Alay'dan, Yozgat'a varıncaya kadar 45 er firar etti². Yürüyüşe devam eden alaydan, 10 Mart'ta bu defa Zile'li İbrahim Çavuş başlarında olduğu halde 12'si silahlı 20 er Keskin civarında firar etti. Kaçaklar yolda posta arabasının hayvanlarını da alıp, götürmüşlerdi³. 18 Mart 1921'de Merzifon'dan Batı Cephesi'ne harekete geçen 5. Fırka'ya bağlı 9. Alay II. Tabur'dan hareket gecesi 42 er, Çorum'a varan Topçu taburun'dan 22 er, İstihkâm Bölüğü'nden 25, Sıhhiye Bölüğü'nden 9 er toplam 98 er'in firar ettiği Fırka Komutanı tarafından Merkez Ordusu'na bildirildi⁴. 5. Fırka'dan sonra Batı Cephesi'ne sevk edilen 15. Fırka'nın 38. Alayından Merzifon'a varıncaya kadar, pek çok firar oldu. Söz konusu firarîlerin maksatlarının yeni kurulacak fırkaya kaydolarak, dolaşısıyla Batı Cephesi'ne gitmekten kurtulmak olduğu 15. Fırka Komutanı tarafından belirtilmektedir⁵. Bu ilginç firardan da anlaşılabileceği gibi, savaşma bilinci henüz orduya kazandırılmamıştır. 15. Fırka'dan Batı Cephesi'ne varan 14 süvariden hepsinin binek hayvanları ve teçhizatları ile firar ettikleri Fırka Komutanlığı tarafından Merkez Ordusu'na bildirilmektedir⁶.

1 Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İst.1970, s.270.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.36.7.

3 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.5.

4 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.20.

5 ATASE Arş., Kls.1125, Ds.24, Fhr.58.

6 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.7.6.

Yine Koçgiri harekâtına katılmak için Yozgat'tan Sivas'a gönderilen 53. Alay'dan 50 erin firar etmesi de kaçak olgusunun boyutlarını sergilemektedir.¹

Firarın bir başka türü de, Merkez Ordusu Bölgesi'nden olup ta başka bölgelerdeki birliklere mensup erlerin, doğum yerlerine kaçması şeklinde olmaktadır. Harput'taki birliklerinden kaçan 30 kadar silahlı er'in Divriği de dolaştığı haber alınınca, jandarma ve Kuvay-ı Milliye tarafından yapılan ortak takipte yakalandılar². Yine, çeşitli birliklerden kaçan Niksar, Erbaa ve Tokat'lı 44 ü silahlı 50 asker firarisi, Almus Kazasının Konak Köyü'ne uğramışlardır³. Birliklerinde hemşehrilik gayretleriyle bir araya gelen erlerin, firarda da beraber hareket ettikleri yukarıdaki belgeden anlaşılmaktadır. Güney Cephesi'nden firar eden Kayseri'li erlerle ilgili olarak vali Merkez Ordusu'na yazısında, bunların köylerde, ordunun bozulduğu, subayların dağıldığını söyleyerek bozgunculuk yaptıklarını bildirmektedir.

Güney Cephesi'nin yanında, Batı Cephesi'nden de firarlar görülmekteydi. Nitekim sözkonusu cepheden kaçan 80-90 mevcutlu silahlı, bombalı, tüfekli kaçak Yozgat Mıntıkasına korkulu günler yaşatmıştır⁴.

Özellikle Elcezire Cephesi'ndeki birliklerden firar eden erlerin sayısı çok yüksekti. Merkez Ordusu Mıntıkası'ndan bu cepheye sevk edilen 5000 kadar erin, dörtte birinin firar ettikleri ve geriye dönmedikleri, bu durumun kalanlara da cesaret vermekte olduğunu belirten Elcezire Cephesi Komutanı, firar eden erlerin ekserisinin Zara, Divriği mıntıkasındaki Türkmen Alevî erler ile, Aziziye Mıntıkası'ndaki Ayrıılıkçı Kürt ve Çerkeslerden olmasının da dikkate değer olduğunu belirtmektedir⁵. Elcezire Cephesi'nde meydana gelen ve çok büyük rakamlara ulaşan firar

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.7.6.

2 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.30.3.

3 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.9.1.

4 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.47.2.

5 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.3.

olaylarından çıkan sonuç şudur: Firarlar Koçgiri İsyanı'nı bastırma harekâtı sırasında meydana gelmiştir. Firarlılar de daha çok, hareket alanı içindeki Divriği, Zara Bölgesi'ne mensuptur. Bir kısım firarlılar isyancılara yardım etmişlerdir. İsyancılarla yapılan bu dayanışma, bölgedeki halkın, Millî Mücadele karşı-sındaki tavrını da göstermektedir. Çerkes ve Kürt unsurun firarı ile ilgili olarakta, aynı yargıya varmak mümkündür.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde bulunan bağlı birliklerde de firar olayları eksik olmamaktadır. Koçaklardan bir çoğunun hemşehri olması dikkat çekmektedir. 19 Mart 1921'de Ordu Süvari Bölüğü'nden firar eden 3 asker'den 2'si Zile'nin aynı köyündendir¹. Yine 10. Alay'dan firar edenler Zile'li, 53. Süvari Alay'ından kaçanlarda Bilecik ve Eskişehir doğumlulardır².

Bazı birliklerden meydana gelen firarlarda, subayların askerlere karşı olan tavrının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Fırat nehri üzerinde bulunan Acemoğlu Köprüsünü kontrol altında tutan bölükten, sık sık firar olayları meydana gelmesi üzerine Nurettin Paşa, Erzincan Mevki Komutanı'na yazısında, firarlıların subayların dikkatsizliğinden ve askere iyi bakmadıklarından ötürü meydana geldiğini belirterek, dikkatsizlerin hemen cezalandırılacağını bildirmektedir³.

Merkez Ordusu kıtaatı arasında, firar olaylarının pek sık görüldüğü birlikler, Amasya ve Sivas Depo Alayları'dır. Millî Direniş bilincinin halka tam anlamıyla indirgenemediğini de gösteren bu olaylar, en sıkı tedbirler alındığı halde bile meydana gelmektedir. Alay komutanı bekâr olduğu için devamlı teftiş edilen erlerin, helaya bile disiplin içinde gittikleri, gece gündüz devriye gezilen, devamlı erlere nasihatlerde bulunulan Sivas Depo Alayından firarlılar bir türlü önlenememektedir. Çünkü firarlılar görevde ya da nöbet ve devriye sırasında meydana gelmektedir⁴.

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.6.

2 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.47.4.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.11.

4 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.19.

Merkez Ordusu Bölgesi'ndeki Hristiyanlardan oluşturulan Amele Taburları'nda da firar olayları meydana gelmektedir. Daha çok inşaat faaliyetlerinde kullanılan taburlardan firar edenler, bölgedeki gayri müslim çetelere özellikle Pontusçu çetelere katılmaktaydılar. Bu yüzden altı Amele Taburu Merkez Ordusu Bölgesinden uzaklaştırılmak zorunda kaldı¹. 404 mevcutlu Çorum Amele Taburu'ndan 33 erin firar etmesi kaçak olgusunun derecesini ortaya koymaktadır².

Kısacası, Birinci Dünya Savaşı'nın yorgunluğu ve tükenmişliği içindeki Anadolu halkı, savaştan yana değildir. Onu yeniden savaştırmak kolay olmayacaktır.

3. Firara Karşı Alınan Tedbirler

Millî Mücadele sırasında birliklerde meydana gelen firar olaylarının sıklığı, savaşın kaderini etkileyebilecek sayılara ulaşmıştı. Sivas dolaylarında bazı taburların muharip er mevcudu. 80-100 askerden 3-4 ere inmişti. Kaçaklar yanlarında silah, cepane ve atlarını da götürüyorlardı. Kaçaklar başıboş dolaşıp, soygunculuk yapıyor, halkı soyuyor, öldürüyorlardı. Menzil yollarının emniyeti ve geri bölgelerin asayişi kalmamıştı. Ordu'nun ihtiyacı olan cepane, silah, malzeme, yiyecek, giyecek vs.'nin cepheye güvenlik içinde nakli için gereğinden fazla muhafız kullanılmak zorunda kalınıyordu³.

T.B.M.M. Milli Hareketin başarılı olabilmesi için millî birliği, huzur ve asayişi sağlamak, en önemlisi de firar olaylarının önüne geçmek zorundaydı. Nitekim T.B.M.M. bu ortam içinde 29 Nisan 1920'de ilk ihtilâl kanununu çıkardı. "Hiyanet-i Vatanîye Kanunu" savaşın gereklerine çare olmadığı gibi, kanunu uygulayacak mahkemelerin yokluğu da büyük eksiklikti. Bu ihtiyacı anlayan meclis "Firarîler Hakkında Kanun" adıyla 21 nolu kanunu çıkardı⁴. Söz konusu kanunla İstiklâl Mahkemeleri de kurulacaktı

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.18, Fhr.137.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.10, Fhr.1.

3 Aybars, a.g.e., s.22.

4 Düstur, c.I, s.61, Ayrıca bkz. Aybars, a.g.e., s.33.

Başlangıçta sadece kaçak suçlarına bakmak üzere kurulan bu mahkemeler, bir süre sonra vatana ihanet, casusluk, yolsuzluk, ayaklanma, eşkiyalık, bozgunculuk gibi suçlara da bakacak şekilde genişletildi¹.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemelerinden birisi de Sivas İstiklâl Mahkemesiydi. Söz konusu mahkeme daha Merkez Ordusu kurulmadan önce, 20 Ekim 1920'de bölgede faaliyete geçmişti. Bölgedeki adi ve siyasi nitelikli eşkiyalık, yolsuzluk davalarının yanında, mahkeme asker kaçağı davalarına da baktı².

Ankara Hükümeti'nin ülke genelinde aldığı bu tedbirlerin yanı sıra, Merkez Ordusu Komutanlığı da hem bağlı birliklerinde firara engel olmak, hem de yetki alanına giren bölgelerde faaliyet gösteren asker kaçaklarına karşı tedbirler almaktan geri kalmadı.

Merkez Ordusu Komutanlığı 19 Mart 1921'de bağlı birliklere gönderdiği emirde, firar olaylarının meydana gelmemesi için "zaptüraptın" temin edilmesini ve bu hususta şiddetli davranılması gerektiğini bildirdi³. Bağlı birlikler de ordunun istediği biçimde tedbirler aldılar. 5. Fırka'nın Batı Cephesi'ne sevk edilmesi sırasında, fırka komutanının alt birliklere gönderdiği "yürüyüşte uyulacak kurallar"a dair yazılı emirde bu tedbirler şöyledir. Emirde, fırkanın sevk edilmesi sırasında meydana gelecek firar olaylarında, kaçakların yakalandıkları takdirde haklarında en şiddetli cezaya çarptırılacakları belirtilerek, bunlar hakkında diğer zamanlardakinden farklı muamele yapılacağı bildirilmektedir⁴. Ayrıca firar olaylarının bir sebebinin de askerlere iyi davranmayan subaylar olduğunu gözleyen Merkez Ordusu Komutanlığı, bu tür davranışlarda bulunanların şiddetli ceza göreceklerini hatırlatmaktadır⁵. Kaçak olaylarına karşı alınan bir tedbir de er-

1 Aybars, a.g.e., s.43.

2 a.g.e., s.87.

3 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr. 5.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.27.2.

5 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.11.

leri kendi askerlik şubelerinin bulunduğu yerlerdeki birliklere sevketmemek şeklinde olmaktadır. Yine firara engel olmak için, Yozgat-Samsun yolunda çalışan ve daha çok Samsun'lu gayr-i müslim erlerden oluşan Çorum Amele Taburu'nun bölgeden uzaklaştırılmasını Merkez Ordusu Komutanlığı istemiştir. Aynı şekilde, Sivas'ta su yolunda çalışan Ermenilerden, Sivas'ta akrabası olanlar da Erzincan'a gönderildi¹. Bu yolla erlerin eşkiyaya iltihakları önlenmeye çalışılmaktaydı. Bundan başka firarın pek sık görüldüğü, bir tür acemi er eğitim merkezi konumunda olan depo alaylarında da tedbirler alınmaktaydı. Amasya Depo Alayı Komutanlığı 15 Mayıs 1921'de, yoğunlaşan kaçma olaylarını önlemek için şu tedbirleri almıştır:

1. Kaçaklar teravih namazına gitmek üzere koğuştan çıkarak bir daha dönmedikleri için, namaz bahanesiyle ikametgâhlarından çıkarılmayacak ve namaz ikamet edilen yerde yapılan binada kılınacaktır.

2. İkametgâh çevresi nöbetçilerle çevrilecek, bunların da kontrolü subaylarca yapılacaktır.

3. Şehirdeki her karakolun önünden geçecek her şahıstan vesika aramak ve olmayanlara sebebini sormak vazifesi ile jandarma ve Merkez Komutanlığı görevlendirilecektir².

Görülüyor ki firar için her fırsattan istifade edilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi bu durum Millî Mücadele'nin çıkmazlarından birini teşkil etmektedir.

Alınan bütün tedbirlere rağmen birliklerden firar alayını engellemek mümkün olmuyordu. Ordu'ya bağlı veya Ordu Bölgesinin dışındaki birliklerden kaçanlar, pek büyük rakamlara ulaşmıştı. Özellikle Millî Mücadeleye muhalefetin yoğun olduğu Yozgat, Tokat ve Sivas mntıkaları, asker kaçaklarının güvenliği bozucu faaliyetlerinin olduğu bölgelerdi. Bir yandan Batı Cephesi'ne birlikler sevketmeğe, öte yandan bölgedeki Koçgiri ve Pontus İsyanlarını bastırmağa çalışan Merkez Ordusu, güvenliğin bozulmasında en önemli unsur durumunda olan firarîleri de takipten geri kal-

1 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.10, Fhr.1.

2 ATASE Arş., Kls.1123, Ds.15, Fhr.4.

madı. Bu sorunun çözülmesi için jandarma kuvvetlerinden, Kuvay-ı Milliye'den istifade edildi¹. Ayrıca mülkiye ile askerî kuvvetlerin işbirliği yapması sağlanarak güvenliği tehdit eden unsurların ortadan kaldırılmasına çalışıldı². Firarîlerin yakalanmasında başarı gösteren kuvvetlerin Merkez Ordusu Komutanlığı tarafından tebrik edilmeleri, kendilerine teşekkür edilmesi Ordunun hassasiyetini bariz olarak göstermektedir³. Alınan tedbirler sayesinde, Merkez Ordusu Bölgesi'nde kısa sürede pek çok firarî yakalandı. Çorum'da iki hafta içerisinde yapılan operasyonlarla 1471 firarî⁴, yine Yozgat'ta bir haftada 618 kadar firarînin yakalandığı görülmektedir⁵. Merkez Ordusu'nun günlük olarak E.H.U.'ye arzettiği harp raporlarında, 1921 yılının başından bu yılın sonlarına yani Merkez Ordusu'nun lağvedildiği zamana kadar, bölgede her gün yüzlerce firarînin yakalandığı bildirilmektedir. Dolayısıyla bölgeden Batı Cephesi'ne aktarılan er sayısında büyük artış görülmektedir. Sadece 1921 yılı Ağustos ile Eylül'ü arasında 12000 den fazla firarî er yakalanıp Batı Cephesi'ne sevk edilmiştir⁶.

Yakalanan asker firarîleri eğer bir suça iştirak etmemişlerse, kaçtıkları birliklere iade edilmekteydi. Ancak Batı Cephesi'ne gitmemek için bazı erler birliklerinden kaçarak, bölgelerinde kalacak başka birliğe kaydolmakta oldukları anlaşılmıştı. Merkez Ordusu Komutanlığı'nın savaşma heyecanını yok edebilecek, böylesi olaylara karşı tutumu tavizsizdi. Bu durumda olan erler kitalarına gönderilecek, aksi halde davranışlar ise cezalandırılacaktı⁷.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde asker kaçaklarının cezalandırılması ile ilgili işlemleri Şubat 1921'e kadar Samsun İstiklâl Mahkemesi üstlenmişti. Mahkemenin görev süresinin dolması üzerine,

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.30.3.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.7.7.

3 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.30.4.

4 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.55.1.

5 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.18.

6 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.35, Fhr.48.

7 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.87.4.

bu işe Merkez Ordusu Komutanlığı bakmaya başladı. Koçgir İsyanı üzerine Sivas'ta kurulan Divan-ı Harp'te firarîlerle ilgilenmekteydi¹.

Asker firarîlerini cezalandırma işinde, İkinci dönemde Koçgiri ve Pontus İsyanları ile ilgili olarak kurulan Sivas İstiklâl Mahkemesi önemli etkinlik göstermiştir. Firarîleri, daha çok kıtalarına iade eden mahkeme, şekavette bulunanlara ve gayr-i müslimlere karşı sert davranmıştır. Nitekim Ünye ve Terme Bölgesi'ndeki Rum ve Ermeni eşkiyaya iltihak eden Kababıçak İbrahim ve oğlu Raşid asker firarîleri olduğu ve şekavetle bulunduğu için kurşuna dizilmek suretiyle cezalandırıldılar². Bunun yanında sevklerine memur oldukları erlerin firarına sebep olan Kurupelit ve Muş'ta Karakollarından iki jandarma da: jandarmalıktan kayıtları silinmek ve Batı Cephesi'ne gönderilerek cezalandırıldılar³.

Aynı mahkeme, 1 Aralık 1921'de bir Ermeni asker firarisini ve kocası askerde olan bir kadının ırzına geçen Mustafa'yı idamla cezalandırmıştır⁴.

İstiklâl Mahkemesi'nin aldığı tedbirler, erler üzerinde tesiri göstermekte gecikmedi. Bu yüzden, bir çok er kendiliğinden gelip birliklerine teslim oldular⁵.

Merkez Ordusu'nun aldığı tedbirler sayesinde bölgede firarîlerden kaynaklanan şekavet olayları azaldı. Yaratılan güven ortamı içinde, hem yakalanan asker kaçakları hem de bir çok birlik Batı Cephesi'ne sevkedilmek suretiyle, Büyük Taarruz'a katılacak kuvvetler takviye edildi. Bölgede nizamî kuvvetleri meşgul eden şekavet hadiselerinin önlenmesiyle, bu kuvvetler Pontusçu çeteleri ortadan kaldırmakla görevlendirildiler.

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.30.4.

2 T.B.M.M. Arş., Samsun İstiklâl Mahkemesi Karar Defteri, IV-1, Karar no:373,

3 T.B.M.M. Arş., Samsun İstiklâl Mahkemesi Karar Defteri, IV-1, Karar no:308.

4 ATASE Arş., Kls.1877, Ds.14, Fhr.4.

5 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.50.

"Bir Ordu'ya ruh veren, fazla hareket
ve teftiştir."

Nurettin Paşa

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN İDARİ FAALİYETLERİ

I. ORDU - BASIN İLİŞKİLERİ

Millî Mücadele'nin başarıya ulaştırılmasında ve ulusun bu dava etrafında toplanmasında şüphesiz basının rolü büyük olmuştur. Millî Mücadele'nin önderleri ve özellikle Mustafa Kemal, basının işlevini daha hareketinin ilk zamanlarında anlamış, bunun için de gerekli girişimlerde bulunmuştur.

Millî Mücadele'nin önderlerine göre; basının işlevi sün-
günün yapacağı işten daha önemlidir. Onlar, basın aracılığı ile milletin haklı davasını dışarıya ispat etmek, yine basın vasıtasıyla ülke içinde zamanın gerekli kıldığı fikrî ve psikolojik birliği sağlamak istemişlerdir¹.

Millî Mücadele sırasında, padişahın karşıt tutumu yüzünden, İstanbul'daki gazetelerin bu mücadeleyi desteklemeleri söz konusu olamazdı. Ancak mücadelenin başarı ile yürütülmesi üzerine, İstanbul'un bazı gazeteleri Millî Mücadele lehinde yazılar yazmışlardır. Anadolu Basını'nın büyük kısmı Kurtuluş Savaşı'nı desteklemişlerdir.

Sivas Kongresi sırasında bir gazete çıkarmak fikrini ortaya atan Mustafa Kemal'in 14 Eylül'de fikri gerçekleştirecek ve tamamen onun direktifi ile yazılan İrade-i Milliye Gazetesi, bu tarihte ilk sayısını çıkaracaktır².

1 İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını* (Mayıs 1919 - Temmuz 1921), Ank. 1981, s.42.

2 Yücel Özkaya, "Millî Mücadelede Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.1, sayı:5, s.88.

Ankara'ya gelen Mustafa Kemal, yine bir gazete çıkarma girişiminde bulundu. İsmi kendisinin koyduğu Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Ocak 1920'de ilk sayısını çıkardı.

Kurtuluş davasını anlatmada sadece gazetelere dayanmayan Mustafa Kemal ve arkadaşları, iç ve dış dünyanın Millî hareketin manasını anlayamadıklarını, bu konuda gerekli haberlerin yerine ulaşamadığını dikkate alarak 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nı kurdular¹.

Asıl görevi, Anadolu merkezinde çıkması muhtemel isyan hareketlerini bastırmak olan Merkez Ordusu'nun basınla ilişkilerinin olması doğaldı.

Merkez Ordusu Bölgesi'nde, İstanbul Hükümeti tarafından teşvik edilen bozgunculara, İngiliz ve Yunanlılar tarafından kışkırtılan Rum unsuruna ve merkezi İstanbul'da bulunan İngiltere'nin güdümündeki Kürt Teali Cemiyeti'nin bölge halkı arasına sokmaya çalıştığı ayrılıkçı emellere karşı, basın araçlarına olan ihtiyaç açıktır. İç ve dış halkın düşmanın propagandasının etkisi altına girmesinden bu tür bozguncu, ayrılıkçı akımlara karşı halka doğruyu göstermekte, halkı aydınlatmakta basının işlevi önemli olacaktır. Nitekim Merkez Ordusu Komutanı'nın ilk olarak yaptığı şey bölge halkını aydınlatmak maksadıyla basına beyanat vermek olmuştur.

30 Aralık 1920'de Amasya'da çıkan Seday-ı Millet Gazetesi'nde yayınlanan bu beyanatta, Ordu Bölgesi'nde bulunan kasaba ve köylerdeki cahil fakat masum bulunan halkın "irşad ve tenvir"inin gerektiği, bölgede bulunan "zevat-ı kiram"ın bu yolda gayret ve çabası beklenmektedir².

Türk Kamuoyu'nu yanlış yollara sürükleyecek; millî birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı milleti uyarmak, millî kurtuluşu sağlayacak karar ve hareketleri, Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararları günü gününe halka ulaştırmak suretiyle, hükümetle halkın arasındaki bağlantıyı sağlamakla

1 a.g.m., s.592.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.3.

Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü görevliydi. Merkez Ordusu Komutanlığı bu kuruluşa gönderdiği 17 Şubat 1921 tarihli yazıda, görevlerini daha iyi yapabilmesi için bazı tavsiyelerde bulundu. Merkez Ordusu, sancak merkezlerindeki öğretmenlerden, ulemadan ve "erbab-ı fazl" den birer "İrşad Heyeti" oluşturulmasını istiyordu. Bu heyetler birbirleriyle temas içinde olacaktı. Her heyet bulunduğu yerdeki matbaaları kullanıp, halkın anlayacağı lisanla birer gazete kurarak köylere kadar gazete nüshalarını gönderecek, onlara mutasarrıflar da yardım edeceklerdi. Yine bu heyetler aracılığı ile köy okullarına kitaplar dağıtılacaktı¹. Merkez Ordusu Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne, böylesi tavsiyelerde bulunurken, halkı aydınlatmak için girişimlerde bulunmaktan geri kalmıyordu. 25 Şubat 1921'de sorumluluk alanında ki mutasarrıflara yazısında halkı aydınlatmaya yarayacak matbuat ve ajansların en ücra köylere kadar gönderilmesini istemektedir². Ancak bu işlemin köylere kadar uygulanması bir yana, Samsun'da bile haberlerin düzeni pek yoktur. Samsun Merkez Komutanı Şevki imzasıyla Merkez Ordusu'na gelen 24 Nisan 1921 tarihli yazıda üç gün boyunca Rumca ajans çıktığı halde, Türkçe jans yayınlanmadığını ve halkın bu durumdan son derece teessür içinde

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.27. Bu yazının metni aşağıdadır.

"1. Sancak merkezleri Mekatib-i Sultaniyye ve Mülkiyye muallimlerinden memleketin uleması ile erbab-ı fazl ve kemalinden birer heyet teşkil etmek ve bu heyetleri şu vazife ile tavzif etmek,

- Birbirleriyle temas ve irtibat peydah eylemek.
- Her heyet bulunduğu mahaldeki matbaaların ihyası ile halk lisanında birer gazete tesisine çalışıp ve çıkardıkları gazeteden birer nüshasını köylere göndermek, kendisini ahaliye sevdirmiş mutasarrıflar bu gazetelerin abone bedelatı köylerden kemal-i suhuletle tevsi edilebileceği, gazetelere bir meblağ-ı varidat temin edilmiş olur. Bu varidat ile köy mekteplerine mahsus kitaplar tab ve tevezii irşad heyetlerinin uhde-i hamiyetlerine tevdi etmek,
- Matbaası fazla olan sancak merkezlerinden, olmayanlara matbaaların nakl-i hurafatını temin etmek.
- Matbuat Müdüriyeti ajansları, halkı alakadar edecek sair münasip gördüğü havadisleri bu irşad heyetlerine tebliğ etmek.

Merkez Ordusu Kumandanı Miriliva Nurettin

2 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.27.

olduğunu ve halktan bir çoğunun Rumca ajansları tercüme ettirdiklerini belirterek, bu durumdan duyduğu kaygıları dile getirmektedir¹. Bu kaygılara, Samsun'da yayınlanan Hilâl Gazetesi de katıldı. 25 Nisan tarihli sayısında "Hissiyatımız Rencide Ediliyor" başlığını taşıyan bir makale ile ilgilileri uyardı². Zira Rumca haber kaynaklarından beslenen halkın psikolojisinin bozulacağı açıktır.

Halkın ruhî durumunu rencide edecek zararlı yayın ve gazetelerin etkisinden korunmak için E.H.U., Merkez Ordusu'na bazı tedbirler almasını emretti. Çünkü İstanbul'da yayınlanan Millî Mücadele karşıtı Peyam-ı Sabah Gazetesi'nde yayınlanan, "Mahut Büyük Millet Meclisi Kimlerden Mürekkeptir" başlığını taşıyan makaleyi de ihtiva eden gazete, İstanbul'lu ayakkabı tüccarı bir Rum aracılığıyla Zonguldak'a gönderilmekteydi. Oradan da başka bir Rum tüccarının bu gazeteleri alıp sahil şehirlerine dağıttığı tesbit edilmişti. E.H.U. bu tür bozgunculukların önlenmesi için tüccar mallarının daha sıkı bir biçimde aranmasını emretti³. Merkez Ordusu Komutanlığı, sahil şehirlerindeki yetkililerden bu konuda daha duyarlı olmalarını istedi⁴.

Merkez Ordusu Komutanlığı halkın aydınlatılması için çabalar sarfetmektedir. Bu tür çabalara engel olan her hareketi cezalandırmaktan da geri durmadı. Bu konuda gösterilecek bir tereddüdün bir çok olaylara sebep olacağını iyi bilmekteydi. Nitekim 10 Nisan 1921'de resmî nitelikteki bir beyannameyi yayınlamayan Gaye-i Milliye Gazetesi, Ordu Komutanlığı tarafından dört gün süreyle kapatıldı. Ancak beyannamenin yayınlanmasından sonra, gazetenin açılmasına izin verilecekti⁵.

Merkez Ordusu Komutanlığı, bölgesindeki halkın daha iyi aydınlatılabilmesi için bölgedeki matbaaların imkan ve kabiliyetlerinin derecesinin mutasarrıflıklarca orduya bildirilmesi-

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.50.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.51.

3 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.6.

4 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.5.

5 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.40.

ni istedi¹. Bu yazı üzerine, 15. Fırka Komutanı verdiği cevapta Samsun'da beş matbaa olduğunu ve hepsinin Fransızca ve Rumca yayınlar yaptıklarını bildirdi². Karadeniz'in en önemli merkezi olan Samsun'da, matbaaların Türkçe yayın yapmamasının sakıncasını anlayan 15. Fırka Komutanlığı, İstanbul'da bir matbaa makinesinin satılık olduğunu, bu matbaanın gazete basabildiğini; ancak harfleri olmayıp satın almak gerektiğini, makinenin kullanılmış olduğunu belirtti³. Samsun'da olduğu gibi Çorum'da da matbaa yönünden sıkıntı vardır. Çorum Mutasarrıfı 26 Mayıs 1921'de Çorum'da ilk defa bir matbaa kurulduğunu; ancak harf noksanı olduğu için pek az yararlanılabildiğini yazmakta ve bu konuda Merkez Ordusu'nun yardımını beklemektedir⁴.

Merkez Ordusu Bölgesi'ndeki matbaalarla, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü de ilgilenmektedir. Merzifon'da birisi Kolej'de elle çalışan, harfleri İngilizce olan; ikincisi bozuk ve üçüncüsü ayakla çalışan, taşınması mümkün olmayan, Türkçe Harfleri'de olan makinelerin varlığının E.H.U.'ye bildirilmesi üzerine, sözkonusu matbaaların ve makinelerin hükümetçe satın alınması Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü tarafından kararlaştırıldı⁵.

Görülüyor ki, Merkez Ordusu Komutanlığı, sorumluluk bölgesindeki halkın aydınlatılmasında mühim rolü olacak basına büyük önem vermiştir. Bu konuda Millî Mücadele davasının herkese anlatılmasıyla görevli olan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'yle de işbirliği yapmıştır.

II. MORAL HİZMETLERİ

Hiçbir savaşın sonuçları, moral değerler dikkate alınmadan tam anlamıyla açıklanamaz. Çünkü, moral değerler savaşın en

1 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.2.

2 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.27.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.44.

4 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.20, Fhr.34.

5 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.33.

Önemli konularından birisidir. Bunlar savaşın bütün unsurlarını etkiler. Bu değerler, savaşta bütün kuvvetleri harekete geçiren iradeyle özdeşleşmişlerdir.

Merkez Ordusu, zaman zaman çeşitli vesilelerle birçok vasıtalarla başvurarak, personelinin moral değerlerini kuvvetli tutmaya özen göstermiştir. Nitekim, Merkez Ordusu'nun kuruluşundan kısa bir süre sonraya rastlayan, "İstiklâl-i Osmaniye'nin" 640. yıl dönümü dolayısıyla 30 Aralık 1920'de bir yazı yayınlandı. Kastamonu'da Açıksöz; Ankara'da Hakimiyet-i Milliye, Yenigün; Giresun'da Yeni Giresun; Samsun'da Hilal, Aks-i Seda; Sivas'ta İrade-i Milliye ve Merkez Ordusu Bölgesi'nde askerî merkezlere yayınlanan yazıda Nurettin Paşa, Ordu mensuplarının ve Ordu Mıntıkası'nda bulunan bilumum memurların ve halkın bayramını tebrik etti ve ülkenin düşmanların kötülüklerinden korunması, bağımsızlığın sağlanması dileğinde bulundu. Bu dileğin sağlanmasında en büyük görevin, münevver ve mütefekkir insanlara düştüğünün belirtilmesinden sonra, bilumum devlet memurları, subaylar, ulema, meşayih, öğretmenler, eşrâf velhasıl muktedir olabilecek tahsili, mütefekkir insanlardan vatanın kasabalarında ve köylerindeki cahil; fakat masum bulunan halkı aydınlatmaları, din ve vatan namına rica edilmektedir¹.

Merkez Ordusu, mücadele ruhunun halka yayılması için her fırsattan istifade etmeye çalıştı. Gaziantep'te Fransızlara karşı mücadele veren halkın "Düvel-i İtilafiye ve bîtaraf Hükümetlere" başlıklı bildirisi, Merkez Ordusu'na mensup bütün askerlere, mülkiye memurlarına ve halka tebliğ edildi. Bunun üzerine, Yozgat halkı tarafından Gaziantep'lilerin Fransızlar'a karşı mücadelesini desteklemek için "hâr ve samimiyet" dolu telgraflar çekildi².

İkinci İnönü Savaşı'nın kazanılması ülkenin genelinde büyük bir sevinç sebebi olmuş, ordunun moral durumunu da bir hayli yükseltmiştir. Bu zafer üzerine E.H.U., zor zamanda Batı Cephesi'nin imdadına yetişen birlikleri gönderen Merkez Ordusu Komutanı'

1 ATASE Arş., Kls.729, Ds.729, Fhr.5.

2 ATASE Arş., Kls.729, Ds.13, Fhr.37.

nı tebrik etti. Nurettin Paşa da tebriki birliklerine duyurdu¹. Yine zafer dolayısıyla 6 Nisan 1921 günü mektep çocuklarına bando eşliğinde Amasya'da yaptırılan gösteri, büyük etki yaratmıştır. Ayrıca 7 Nisan'da Amasya'da Bayazıt Camii'nde mevlit okutan Amasyalıların bu teşebbüsüne, Merkez Ordusu subayları da katıldılar². Zaferden duyulan sevinç o dereceye varmıştı ki, İnönü Zaferi'ni kazanan Ordu'ya bir şükran ifadesi olarak, Bafra ve Alaçam halkı 4000 kilo tütün bağışladılar³.

Merkez Ordusu, halk üzerinde nüfuzu olan din önderleri ile yakından ilgilenmeyi ihmal etmedi. Nitekim 14 Mart 1921'de Sivas Mevlevî Şeyhi İbrahim Hakkı Efendi'nin şehid olan kardeşinin ailesini Sivas'a getirmek üzere Keskin'e giderken, kendisine yolda yardım ve kolaylık gösterileceğine dair Ordu tarafından bir vesika verildi⁴. Yine İslâm Dünyası'nın önde gelen isimlerinden Şeyh Sunusî'nin Sivas'a gelmesi üzerine, kendisine gösterişli bir karşılama yapıldı⁵. 11 Mart 1921'de öğle vakti Samsun'a gelen Afgan Sefiri Ahmet Han ile mihmandarları büyük bir törenle karşılandılar. Ahmet Han bu karşılamada "İttihad-ı İslâm" hakkında bir de nutuk irad etti⁶.

Askerin moral durumunu özellikle dikkate alan Merkez Ordusu, Ramazan Ayı'nda "adab-ı islâma aykırı olmamak şartıyla" film oynatılmasına da izin verdi⁷.

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde uğranılan yenilgi, Ordu'nun ve milletin moralini olumsuz yönde etkilemişti. Ancak, Sakarya Meydan Muharebesi'nde düşman kuvvetlerinin yenilgisi üzerine, durum tersine dönmüştü. Bu mağlubiyet ve galibiyetler Merkez Ordusu bölgesindeki halkı da etkilemekteydi. 17 Eylül 1921'de Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin girişimiyle, Sakarya Zaferi üzerine şehidlerin ruhu için mevlit okutulmuştur. Ay-

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.28.1.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.1.2.

3 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.28.

4 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.2.

5 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.89.

6 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.37.

7 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.73.

rica cephe de bulunan subayların ve erlerin Samsun'da bıraktıkları aileleriyle şehit çocuklarına bir akraba gibi yardım edilmesi, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nce kararlaştırılmıştır. Bu dayanışma ve yardımlaşmanın askerin morali üzerinde de yapacağı etkiyi hesap eden Merkez Ordusu, sözkonusu kararı cephe de bulunanlara duyurmuştur¹.

Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki galibiyette, süratle teşkil ettiği ve tam zamanında muharebe sahasına sevkettiği fırkaların rolü olduğu E.H.U. tarafından, Merkez Ordusu'na bildirilerek tebrik edildi. Bunun üzerine Nurettin Paşa da Ordu mıntikasında bulunan devlet memurlarına, ulemay-ı kirama, halka, komutan ve subaylara gösterdikleri dindarlık ve hâmiyetlerinden dolayı teşekkür etti. Ayrıca keyfiyetin şehirlere, kazalara, kasabalara, köylere ve birliklere tebliğ edilmesini istedi². Bu bildiri halkın ve ordunun nihaî zafere olan inancını pekiştirdi.

Moralin yükseltilmesiyle ilgili çalışmalar sadece manevî bakımdan değil, maddi bir takım tedbirlerle de artırıldı. Nitekim Merkez Ordusu Bölgesi'nde harekâta katılan Asayiş Bölükleri'ne katıldıkları günlere göre cephe zammı verilmesi, E.H.U. tarafından kabul edildi³. Ayrıca Koçgiri Olayı'nda Osman Ağa emrinde, isyancılara karşı mücadele veren birliklere de cephe zammı verildi⁴. Hem manevî hem de maddî yönlerden alınan morali yükseltici tedbirlerle Merkez Ordusu'nun dinamizmi artırıldı.

Ordu, halkın ve birliklerin moralini yükseltmeğe çalışırken moral bozucu unsurlar da boş durmuyorlardı. Nitekim 17 Mart 1921'de bazı birlikler arasında sulh lehinde ve askerin terhisi hakkında yalan haberler yayıldığıının duyulduğunu belirten E.H.U., bunlara karşı tedbirler alınmasını, zafere kadar fedâkarane çalışmanın gereğinin subay ve erlere kavratılmasını istedi. Ayrıca bu emrin aksine hareket edenlerin şiddetle cezalandırılması ge-

1 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.36, Fhr.8.

2 ATASE Arş., Kls. 1128, Ds.36, Fhr.7.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.5, Fhr.61.1.

4 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.30, Fhr.2.

rektiğini de belirtti¹. 25 Ocak 1922'de Harem-i Şerif Hadimi Şeyh Ahmet imzasıyla yayınlanan ve Şeyh'in rüyasını içeren bir hezeyanname Ordu arasına sokulmuştu. Şeyh Ahmet'e göre; kıyamet kopacak, decce çıkacak, kadınlar erkeklerden izinsiz evden çıkacaklardı. Büyük Taarruz'a hazırlanıldığı sırada, asker arasına sokulan bu ümit kırıcı hezeyanname, asker arasında hemen top-latıldı².

Merkez Ordusu Bölgesi'ndeki halkın ve birliklerin moral seviyesi komutan ve subayların çabaları, onu herşeyiyle destekleyen Türk halkının fedakârlığı sonucu en yüksek düzeye çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece bölgedeki ayrılıkçı akımların etkisiz hale getirilmesi daha da kolaylaştırılmıştır.

III. EĞİTİM VE TEFTİŞ

Ardı ardına yapılan savaşlar dolayısıyla kara kuvvetlerinde alay ve daha yukarıda bulunan birliklerdeki komutanların ve subayların sevk ve idare yetenekleri oldukça iyi bir seviyedeydi. Yalnız küçük birliklerde sevk ve idarede istenen başarı sağlanamıyordu. Bu durumun önüne geçmek için Ankara'da açılan ve subay yetiştiren talimgâhta, subay adaylarına sıkı bir eğitim uygulanıyordu.

Erlerin eğitime de aynı önemi veren T.B.M.M. Hükümeti, onların yetiştirilmesi için azamî çaba sarfediyorsa da, özellikle Batı Cephesi'ndeki gelişmeler eğitime zaman açısından im-kan tanımiyordu. Depo Alayları'nda 6 haftalık bir eğitime tâbi tutulan erler cepheye sevkediliyordu.

Hem Merkezî Anadolu'daki ayrılıkçı unsurları ortadan kaldırmağa çalışan, hem de Batı Cephesi'nin yardımına birlikler sevk etmek durumunda olan Merkez Ordusu için eğitim çok önemli bir konuydu. Nitekim Merkez Ordusu Komutanı 4 Ocak 1921'de birliklere yayınladığı emirde askerlerin muharebe şartlarında ken-

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.4.1.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.27.4.

dilerine lâzım olacak bilgiler ile donatılmasını istedi¹. Eğitimde aksamalara sebep olan birliklerin dağıtık konuşmaları, 26 Ocak'ta değiştirilerek birlikler bir araya toplanmaya çalışıldı². Birliklerin eğitim yapmaya uygun konuşlandırılmasından sonra Nurettin Paşa yayınladığı emirde Ordu'ya bağlı birliklerin düşmana karşı istihdam olunmak üzere muharebeye hazırlık yapmalarını istedi. Ayrıca birliklerin eksiklerini Ordu'ya bildirmelerini belirtti. Ancak her şeyin bununla bitmeyeceğini bilen Ordu Komutanı, her kıta komutanının birliğini azamî derecede sağa hazır tutmasının gerekli olduğunu bildirdi. Malzeme ve teçhizat eksikliğinin olabileceğini de ifade eden Nurettin Paşa, talim ve terbiye konusunun amirlerin "gaye-i asliyesi" olduğunu vurguladı³.

Eğitimi her şeyin üzerinde tutan Nurettin Paşa, sık sık yaptığı denetlemelerde birliklerin talim ve terbiyesini yerinde gördü. Nitekim 15 Fırka'da yaptığı bir teftiştten sonra kanatlarını belirten Ordu Komutanı, birliklerin talim ve terbiyesinin gayet eksik olduğunu, bu hususa azamî ehemmiyet verilmesini istedi. Erlerin sağlığına daha fazla dikkat edilmesinin gerektiğini ifade eden Nurettin Paşa, Alayların yol üzerinde belge kontrol ederek, Jandarma ve polis görevi yapmalarını da uygun görmediğini belirtti. Ordu'ya ruh veren unsurun fazla hareket ve teftiş olduğunu vurgulayan Nurettin Paşa, 15. Fırka Komutanı'na eksikliklerin nereden kaynaklandığını da hatırlattı⁴.

Yapılan teftişlerle birliklerin eksikleri ortaya çıkıyor, acil ihtiyaçların hemen giderilmesine çalışılıyordu. 18 Mart'ta Tokat'taki Hücum Taburu'na ve Süvari Livası'nda yaptığı teftişte, Hücum Taburu'nun parası olmadığını, süvari Livası'nın da toplarının nişangâhlarının eksik olduğunu görünce; hemen bunların ikmal edilmesi için Ordu'ya emir verdi⁵.

1 ATASE Arş., Kls.727, Ds.4, Fhr.1.

2 ATASE Arş., Kls.727, Ds.4, Fhr.4.

3 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.18.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.115.

5 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.3.

Birlikleri sık sık denetleyen Nurettin Paşa, ordu birliklerinin eğitimi, disiplini vb. hususları daha yakından görüyor, tedbirler alınmasını emrediyordu. Nitekim Sivas'ta bulunan birliklerin bir kısmını denetleyen Ordu Komutanı, Sivas Mevki Komutanlığı'na yazısında, teftişlerde gördüğü eksiklikler ve yeni teftiş edeceği yerlerle ilgili olarak şu noktalara dikkate çekmektedir.

1. Sivas'taki askerî tesisleri gezeceğini belirten Nurettin Paşa, buraların temizliğinin mükemmel olmasını istemektedir.

2. Birliklerin eğitime azamî sayıyla çıkmaları sağlanmalıdır.

3. Askerin başlarında subayları olduğu halde camiye gitmeleri temenni edilir.

4. Sokakta, çarşı, pazarda pek çok parekende er görülmekte olup, bunların birliklerinden belge alıp topluca çarşıya gidip aynı şekilde geriye dönmeleri sağlanmalıdır.

5. Emsalleri silah altında bulunan bazılarının, ticaretle riyle meşgul olduklarının haber alındığını, böyle olanların birliklerine gönderilmesi ve bu durumun Ordu'ya bildirilmesi gerekmektedir.

6. Selamlama gibi mühim bir konudaki eksiklik giderilmelidir.

7. Hizmet erlerinin su taşımaları şiddetle yasaklanmalıdır¹.

Sivas'taki birliklerde gördüğü eksikliklerin, Ordu'ya bağlı diğer birliklerde de olduğunu farkederek Nurettin Paşa, 14 Haziran'da bütün birliklere gönderdiği bir emirle yetkilileri uyardı. Buna göre;

1. Ordu mensupları birbirleriyle karşılaştıklarında, karşılıklı olarak selamlamaya dikkat edecek, selamlama yapmayanlar üstler tarafından cezalandırılacaktı. Bu hususta Merkez Komutanlığı ilgilenecektir.

¹ ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.39.

2. Çarşı ve pazarda parekende er bulunmayacak, görev için çarşıya çıkan erler topluca bulunacak ve başlarında bir ast-subay bulunacaktır.

3. Hizmet erleri sokaklarda ve kapı önlerinde görülmeyecek, hizmeti yapan er derhal birliğine dönecek ya da ev içinde bulunacaktır. Ayrıca hizmet erleri "şeref-i askeriye" aykırı hizmetlerde kullanılmayacaktır.

4. Hizmet erleri Merkez Komutanlığı'nda toplattırılıp bir gün selam, yürüyüş öğretilcektir.

5. Asker olmayanlar asker elbisesi giymeyecekler, aykırı hareket edenler polis ve inzibatça engellenecektir. Ayrıca memleket içinde ve dışında silah atmak yasaktır. Aykırı davrananlar Divan-ı Harbi Örfi'ye verilecektir¹.

Millî Mücadelede çok ağır bir sorumluluğu taşıyan Merkez Ordusu Komutanlığı, birliklerin de eğitim düzeyinin yükseltilmesiyle yakından ilgilenmekle savaş gücünü artırmış bulunuyordu. Zaten Batı Cephesi'ne gönderilen birlikler, burada düşman karşısında gösterdikleri yararlık yüzünden Merkez Ordusu'na defalarca teşekkür mesajları gönderilmesini sağlamışlardır.

IV. YAZIŞMALAR

Millî Mücadele belgelerine bakıldığında, dikkati çeken bir nokta; çok önem arzeden yazışmaların, yazı yazmaya elverişli kâğıt bulunamadığı için elverişsiz, hatta sigara kağıtlarına yazılmasıdır. Bu sırada sadece elverişli kâğıt bulmak sorun olmakla kalmamış, uygun kalem de bulunamamıştır. Nitekim bir çok önemli emrin kurşun kalemle yazıldığı görülmektedir. Haberleşme araçlarının eksikliği, ilkelliği de muhabere etkinliklerinde aksaklıklar meydana gelmesine yol açan başka bir unsurdur.

Merkez Ordusu'nda da yazışmalarda bir çok sorun ortaya çıkmıştır. Bu yüzden komutanlık yazışmalarla ilgili olarak ikâzlar-

¹ ATASE Arş., Kls.1123, Ds.15, Fhr.9.10.

da bulunmak zorunda kalmıştır.

Gizliliğe riayet edilmesinde titizlik gösteren Merkez Ordusu Komutanlığı, birliklerin sık sık yer değiştirmeleri dikkate alınarak yazışmalarda bu kurala azamî ölçüde uyulmasını istemektedir¹. Aynı şekilde birliklerin mevcutlarının telgrafla yazılmalarının doğru olmadığını, şifre ile mevcutların bildirilmesini uygun görmektedir².

Yazışmalarda anlaşılmazlıktan şikayet eden Merkez Ordusu Komutanı; yazışmalarda 3. Tabur Komutanı gibi basit bir adres yazıldığına dikkati çekmektedir. Doğrusunun birlik, alay, cephe, numara ve adlarının da adrese yazılması olduğunu belirtmektedir³.

Bazı yazışmalarda şifrelerin yanlış düzenlenmiş olduğu da gözlenmektedir. Nitekim 25 Mart 1921'de Erzincan Mevki Komutanlığı'ndan gelen şifre, yanlış düzenlendiği için okunamamıştır. Bu yüzden Erzincan'dan şifrenin tekrarı istenmiştir⁴.

Merkez Ordusu Komutanı, 15. Fırka'ya yaptığı teftiş sırasında kırtasiyecilikten şikayet ederek, birliklerin bu hususu daha basitleştirmelerini tavsiye etmektedir⁵. Muhabere eksikliğinden büyük sorun çıkmaması da gösteriyor ki, Merkez Ordusu kıt kaynakları en verimli biçimde kullanmayı başarmıştır.

V. ORDU - MÜLKİYE İLİŞKİLERİ

Millî Mücadelenin başlangıcında, daha çok İstanbul Hükümetleri'nin isteklerine uyan mülkî yetkililer ile bağımsızlık mücadelesi vermekten yana olan ordu mensupları arasında sürtüşme çıkmıştır. T.B.M.M. Hükümeti'nin kurulması ve otoritesini sağlamasıyla birlikte İstanbul'un Anadolu üzerinde hakimiyeti kalmamıştır. Ne var ki, bundan sonra da Ordu ile mülkî yetkililer arasında zaman zaman çatışma meydana geldi. Bu seferki tartışmanın sebebi, eskiden olduğu gibi Millî Mücadelenin aleyhinde ya

1 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.16.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.15, Fhr.3.

3 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.19.

4 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.14.

5 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.115.

da yanında olmak değildir. Çatışma daha çok, iki unsurun birbirlerinin yetki alanına tecavüzlerinden kaynaklanmaktadır.

Merkez Ordusu'nun faaliyet gösterdiği zaman içerisinde mülkiye ile ordu arasındaki ilişkiler çoğunlukla uyum içerisinde yürümekle beraber, zaman zaman da çatışmalar baş göstermiştir.

Merkez Ordusu Komutanlığı'na tayin olunan Nurettin Paşa'ya bu görevi "seferde ordu komutanı vazife ve yetkisi" ile verilmişti. Buna göre Nurettin Paşa Ordu'nun yetki alanı içerisine giren bölgedeki, hem askerî hem de mülkî makamların amiri durumundaydı. Bu yetki ile Nurettin Paşa'nın gururu birleşince bir takım sorunlar ortaya çıktı. Nitekim Koçgiri Ayaklanması sonrası, Nurettin Paşa Sivas'a geldi. Burada olayla ilgili olarak Vali Ebubekir Hazım'la bilgi alışverişi yapmak istedi. Vali'yi 3 Haziran 1921'de olayla ilgili görüşme için Ordu Karargâhı'na davet etti. Buluşma saati ile ilgili olarak da, saatlerin Sivas Telgrafhanesi'nden ayarlanacağını belirtti¹. Buluşma saati ile ilgili husus gururuna dokunduğu için Vali Ebubekir Hazım, bu saat meselesinden hiç bir şey anlamadığını bildirdi². Bu cevaba kızan Nurettin Paşa, Valiye yaverini göndertip, çağırdı. Yine, red cevabını aldı. Bunun üzerine konuyu E.H.U.'ye aktaran Nurettin Paşa, Vali ile geçinemediğini; bölgeden alınmasını istedi. E.H.U. ile Dahiliye Vekâleti arasında yapılan yazışmalar sonunda, Ebubekir Hazım Trabzon Valiliği'ne tayin edildi. Bölgedeki mülkî memurlarla anlaşamayan sadece Nurettin Paşa değildi. "İdare-i belde" hususunda anlaşamayan³ 15. Fırka Komutanı ile Nurettin Paşa tarafından "şekilperest" olarak nitelenen Canik (Samsun) Mutasarrıfı İbrahim arasındaki çatışma, 15. Fırka Komutanı Şefik Avnî'nin görevden alınması ile sonuçlandıysa da, daha sonra Mutasarrıf da görevden alındı⁴.

Ordu mensupları ile mülkî memurlar arasındaki sürtüşme ki-

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.94.

2 Tepeyran, a.g.e., s.58.

3 ATASE Arş., Kls.729, Ds.11, Fhr.8.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.52.

mi yerlerde birbirlerini itham etmek noktasına varmış görünmektedir. Yeni kurulan Atlı Fırkaya hayvan alımının niçin geç kaldığını soran Nurettin Paşa'ya, Sivas Askere Alma Dairesi Başkanı'nın verdiği cevapta bu husus açıkça görülmektedir. Hayvan alımıyla ilgili tedarik komisyonlarında çalışanların mülki memurlar olduğunu belirten başkana göre; memurlar durumun ehemmiyetini kavrayamadıkları için iyi çalışmamaktadırlar. Her görevi askerî heyetlerden beklemektedirler. Bunların daha iyi çalışması için Nurettin Paşa'nın emir vermesini de isteyen başkanın bu yazısı üzerine Nurettin Paşa, bu işe önem verilmesini, vermeyen memurları azl ve cezalandırmakla tehdit etti¹. Hayvan alımının aksamasının esas sebebi; satın alınacak hayvanlarla ilgili olarak tayin olunan paranın miktarıydı. Çünkü verilen paralarla hayvan bulmak mümkün olamıyordu². Ancak ordu mensuplarının mülki yetkililer hakkındaki ön yargısı, olayın boyutlarını bambaşka bir hâle sokmuştu.

Mülki memurlar arasında dürüst olmayanlar da vardı. Nitekim, bölgedeki Rum eşkiyası hakkında gerçeğe uymayan raporlar veren mülki yetkilileri Nurettin Paşa 5 Ekim 1921'de E.H.U.'ye şikayet etti³.

Herhangi bir olay karşısında askerî şahısların bakış açısı ile mülki memurların bakış açıları genellikle birbirine uymamaktadır. Mülki memurlar her konuda daha ılımlı, yumuşak önlem alınmasını önerirlerken, askerler daha sertlik taraflısı bir tavır takınmaktadırlar. Merkez Ordusu'nun faaliyette bulunduğu zaman içerisinde, Nurettin Paşa'nın emirlerine çoğu zaman uyulduğu için bazı istisnalar olmuşsa da bir sorun çıkmamıştır. Ancak Samsun Rumlarının bölgeden tehcir edilmesi sırasında, Merkez Ordusu Komutanı'nın icraatına artık tahammülleri kalmadığı için tepki gösterdiler. Sorunun T.B.M.M.'ne aksetmesi üzerine, yapılan tahkikat ve görüşmelerden sonra, Nurettin Paşa Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan alındı. Sonuçta, Nurettin Paşa'nın görevden alınmasının bir sebebi de mülki görevlilerle anlaşamaması olmuştur.

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.77.1.

2 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.77.9.

3 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.50.

VI. SAĞLIK İŞLERİ

Savaşların başarı ile sonuçlanmasında sağlık hizmetleri çok büyük bir önem taşır. Hasta ve yaralıların tahliyesi, bulaşıcı hastalıklara karşı gereken tedbirlerin alınması, Orduların moral ve maddi güçlerinin gelişmesinde etken oldukları şüphe götürmez bir gerçekliktir.

T.B.M.M. Hükümeti kurulduktan hemen sonra Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı olarak, Sıhiye Şubesi'ni kurdu. Söz konusu şube Millî Mücadele sırasında Ordu'nun sağlık işlerinin en iyi biçimde yürütülmesine çalıştı.

Merkez Ordusu Komutanlığı 3. Kolordu'dan Sivas'ta 250; Amasya'da 250; Samsun'da 250 yataklı hastane ile Tokat, Zile, Kavak ve Bafra'da 20'şer yataklı birer revir devralmıştı¹. Ne var ki bu hastanelerin doktor ve bakıcı personeli bakımından bir hayli eksiklikleri bulunuyordu². Zaten, doktor bulunamadığı için Amele Taburları'na Merkez Ordusu hiç bir doktor tayin edemedi. Bu işe mahalli hükümet doktorlarının bakması tavsiyesinde bulunmaktan başka bir şey yapamadı³. Ancak Batı Cephesi'ne gönderilen birliklere, imkânların elverdiği azamî sayıda doktor verilmekteydi. Nitekim 1470 mevcuduyla Sivas'tan Batı Cephesi'ne gitmek için yola çıkarılan 14. Süvari Fırkası'nda 9 doktor ve eczacı⁴ bulunmaktaydı ki, Millî Mücadele koşulları dikkate alındığında hiç de azımsanacak bir rakam olmadığı görülecektir.

Merkez Ordusu Komutanlığı sağlık personelinin sayıca yetersiz olmasına karşın, erlerin sağlık işlerinde son derece titiz davranmaktadır. Nitekim 2 Şubat 1921'de yayınlanan bir emirle, askere yeni alınan ve birliklerine dağıtımı yapılan erlerin, kış gününde zorluklarla karşılaşacak erlerin yardımına yetişmek için fırkaların ve üvari livası'nın bir çok noktada sıhiye istasyonları kurmasını emretti. Bu emre göre;

1 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.57.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.16, Fhr.15.

3 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.6.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.18, Fhr.10.

15. Fırka; Samsun ile Havza arasında,

5. Fırka; Havza hariç, Havza ile Amasya arasında,

Ordu Sağlık Başkanlığı: Amasya hariç, Amasya ile Turhal arasında,

Süvari Livası ; Turhal dahil, Turhal'la çiftlik arasında,

6. Atlı Piyade Fırkası; Alacahan dahil, Alacahan ile Çiftlik arasında sıhiye istasyonları kuracaklardı. Bu istasyonlarda gözü açık, becerikli bir astsubay, üç er ve mekkâri (katır) bulundurulacaktı. Ayrıca, her istasyonda 10 ot minder, 10 adet battaniye veya yorgan, 10 yastık 1 tencere ve kazan da bulundurulması uygun görülmüştür¹.

Ancak Anadolu halkının sağlık koşullarının yetersizliği, halkın büyük bir kısmının çeşitli hastalıklara yakalanmış bulunması, Merkez Ordusu'nun sağlıkla ilgili aldığı tedbirleri geçersiz kılıyordu. Nitekim Kangal'dan Sivas'a gönderilen 50 kişilik er kafilesinde, 9 erin hummalı olduğu görüldüğünden Sivas Hastanesi'ne yatırılmıştır². Humma salgını nakliye kollarındaki erlerde de görülmüştür. Hummanın sebebi olarak temizliğe dikkat etmemeyi gösteren Nakliye Katarı Komutanı, Kol'daki erlerin daima temiz bulundurulmasını ve haftada bir gün, Perşembeleri temizlik yapılmasını istedi³. Böylesi tedbirlerle Merkez Ordusu bulaşıcı hastalıklarla başa çıkmaya çalıştı.

Veteriner Hizmetleri

Merkez Ordusu Baş Veterinerliği, lağvedilen 3. Kolordu Başveterineri tarafından yönetiliyordu. Birliklerin veteriner ve nalbantbaşı ihtiyacı çoktu. Hayvanlarda bir kaç ruam olayı görülmüştür. Hayvan hastanesi Amasya'daydı. İlaç ve alet durumu da yeterli değildi. Amasya Hayvan Deposu'na gönderilen hayvanlara, kuru bir semerden başka bir şey verilemiyordu. Amasya'da, Ordu emrinde bulunan Nal ve Mıh yapımevi ihtiyacı karşılayabiliyordu⁴.

1 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.13.

2 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.29, Fhr.1.

3 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.38, Fhr.1.

4 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.38, Fhr.10.

VII. LOJİSTİK FAALİYETLER

1. Menzil Teşkilâtı

Merkez Ordusu'nun Millî Mücadele'de oynadığı rol; Batı Cephesi'ne asker sevk etmek, Merkezî Anadolu'nun iç güvenliğini sağlamak ve ayrılıkçı akımları ortadan kaldırmaktan ibaret değildir. Bunların yanında, Merkez Ordusu Elcezire Cephesi, Doğu Cephesi ve Sovyetler Birliği'nden gelen ikmal maddelerinin Batı Cephesi'ne nakledilmesinde de görev üstlenmiştir.

Aralıksız süren savaşlar sonucunda, ülkenin zaten sınırlı olan kaynakları hemen hemen tükenmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ülkenin bir kısmının işgale uğraması, bu tükenişi daha da hızlandırmıştır. Ateşkesle Ordu'nun terhisine başlanmış, silahların büyük kısmı da elden çıkarılmıştır.

Millî direnişi yapacak olan ordu yalnız yiyecek ve giyecek yönünden değil; aynı zamanda insan ve cephaneye yönünden de büyük bir ihtiyaç içindeydi. İşte böylesi bir yapılanmayı T.B.M. M. Hükümeti en iyi biçimde kendi lehine çevirmek zorundaydı.

Bir yandan düzenli bir ordunun kurulmasına çalışılırken, öte yandan da kurulmakta olan bu ordunun her çeşit ikmal maddelerinin bulunması, depolanması ve cephelere gönderilmesi için iyi işleyen bir menzil örgütünün de kurulma zorunluluğu vardı. Ülke içinden ve dışından getirilecek silah, cephaneye ve malzemenin Batı Cephesi'ne ulaşabilmesi için karayolları ulaştırma ağının bir düzene sokulması lazımdı. İşte bu düşünceler doğrultusunda Menzil Teşkilâtı kuruldu.

İlk olarak, Müdafaa-i Milliye Vekâleti 1920'de verdiği bir emirle Kayseri-Ankara ve Kayseri-Sivas Karayollarının emniyet ve asayişini korumak üzere, iki Menzil Hat Komutanlığı kurdu. Ulukışla-Sivas Menzili Hattı'nın Erzincan'a uzatılmasıyla 10 Ekim 1920'de Sivas'ta bir menzil hat komutanlığı ve bu komutanlık emrinde Şarkışla'da bir konak komutanlığı, Ulukışla, Niğde, Kayseri'de birer menzil noktasıyla, Develi ve Gemerek'te birer

konak komutanlığı kuruldu¹.

Kış mevsiminin yaklaşmasıyla ulaştırma işlerinin aksayacağı 3. Kolordu, Ankara bölgesi ve Güney Bölgesi Cephesi'nden 2. Kolordu ve Elcezire Cephesi'ne gönderilecek erlerin, yine Elcezire ve Doğu Cephesi'nden Orta ve Batı Anadolu'ya yapılacak silah ve cephane sevkiyatının güvenle yapılabilmesi için memleket içindeki menzil teşkilatının genişletilmesi düşünüldü. 28 Kasım 1920'de E.H.U. 3. Kolordu yazısında, karargâhı Sivas'ta olmak üzere bir Sivas Menzil Müfettişliği teşkil edileceğini bildirdi. Bu müfettişliğe Suşehri, Malatya, Aziziye, Kayseri olmak üzere hat komutanlığı ile Sivas'taki ambarlar bağlı bulunacaktı.

Bu Komutanlıklardan Suşehri Menzil Hattı Komutanlığı; Karabıyıkhanları-Erzincan-Suşehri-Sivas-Giresun Karahisarı Şarkî-Suşehri hududu,

Aziziye Hat Komutanlığı; Kayseri-Aziziye-Elbistan-Maraş

Malatya Hat Komutanlığı; Diyarbakır-Elazığ, Malatya-Sivas

Kayseri Hat Komutanlığı; Sivas-Kayseri-Kırşehir-Ankara-Kayseri-Ulukışla hududu üzerinde meydana gelecek nakliyatın düzenlenmesiyle görevlendirildi. Müdafaa-i Milliye Vekâleti 3. Kolordu'nun üzerine düşen yükümlülüğü azamî derecede yapmasını da emretti². 3. Kolordu Komutanlığı'nın da yardımlarıyla kurulan menzil teşkilâtının Sivas ile Ankara arasında gerçekleştirdiği cephane, insan, yiyecek nakliyatında menzil hattında tertibat alınması işlemini yine 3. Kolordu Komutanlığı yerine getirmektedir³.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı olarak kurulan menzil teşkilâtı, mevcut imkanlara göre tertiplenmiş olmakla beraber, günün şartlarına cevap verecek durumda değildi. Bu yüzden nakliyat işinin ülke çapında çok daha organize hale gelmesi için Müdafaa-i Milliye'ye bağlı olmak üzere Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kuruldu. 10 Ocak 1921'de kurulan bu teşkilâtın yö-

1 Türk İstiklâl Harbi, c.VII, İdarî Faaliyetler; s.239.

2 ATASE Arş., Kls.727, Ds.4, Fhr.3.

3 ATESE Arş., Kls.727, Ds.4, Fhr.1.3.

neticiliğine Kaymakam Muzaffer tayin edildi¹.

Doğu Cephesi'nden, Elcezire Cephesi'nden ve Trabzon-Samsun'dan Batı istikâmetinde yapılan sevkiyat ve nakliyat yolları, Merkez Ordusu'nun yetki bölgesinden geçiyordu. Bu yüzden yeni kurulan Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün teşkilâtlanmasında Merkez Ordusu' da görev aldı. 14 Ocak 1921'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden Merkez Ordusu'na gelen yazıda nakliyat işi ile ilgili proje şöyleydi: Bakanlığa bağlı olarak merkezi Anadolu'da bir menzil müfettişliği, iki menzil mıntıka müfettişliği tasavvur olunmuştı. Buna göre:

1. Sivas Menzil Müfettişliği:

Sivas-Suşehri

Sivas-Kayseri

Sivas-Malatya

2. Ankara Menzil Mıntıka Müfettişliği:

Ankara-Çankırı

Ankara-Eskişehir

Ankara-Konya

3. Kayseri Menzil Mıntıka Müfettişliği:

Kayseri-Kırşehir

Kayseri-Ulukışla hatları üzerindeki sevkiyat ve nakliyat ile uğraşacaklardır.

Bu şebeke üzerindeki nakliyat ve sevkiyatın teslim alınma ve edilme yerleri de şöyle tespit edilmiştir;

Kastamonu Havalisi için Çankırı, Batı Cephesi için nakliyatın seyrine göre Ankara-Eskişehir, Elcezire Cephesi için Malatya; Güney Cephesi, Merkez Ordusu, 2. Kolordu için Kayseri; Doğu Cephesi için Suşehri'dir. Eğer teslim ve tesellüm noktası olarak Güney Cephesi Ulukışla'yı ve Merkez Ordusu Sivas'ı tercih edeceklerse, şu halde Müdafaa-i Milliye'nin Ulukışla, Kayseri, Sivas gibi seçilecek yerlerdeki bölgelerin nakliyat kaynaklarından serbestçe faydalanmasına, adı geçen cephe ve ordu

1 Türk İstiklâl Harbi, İdarî Faaliyetler, c.VII, s.240.

komutanlıklarının müsaade etmeleri gerekmektedir.

Merkez Ordusu Mıntıkası'nda Müdafaa-i Milliye'ye bağlı bir menzil müfettişliğinin kurulması arzu edilen bir husus değilse de, bilhassa Doğu ve Elcezire Cepheleri'nden yapılan silah ve mühimmat nakliyatının toplanma yeri ve bazı hallerde karşılıklı değiştirme noktasının Sivas'ta bulunması, duruma göre değişiklik gösteren bu işlere vekaletin zamanında hakim olmasını gerektirdiğinden, Merkez Ordusu'nun böyle bir işten uzak tutulması daha uygun görülmektedir. Fakat buna mukabil, Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan adı geçen müfettişlik için büyük bir yardımın yapılması da istenmektedir¹.

Görüldüğü gibi gelişen yeni durumlar nedeniyle, memleket içindeki menzil teşkilâtı gün geçtikçe genişletiliyordu. Merkez Ordusu Bölgesi'nde Nisan 1921'de Menzil teşkilâtı şu durumdaydı:

Sivas'ta Merail Müfettişliği Karargâhı: Refahiye, Alucra, Suşehri, Zara, Koçhisar, Sivas, Şarkışla, Sultanhamam'da nokta komutanlıkları,

Sivas, Alucra, Refahiye'de silah ve donatım deposu².

Merkez Ordusu Komutanlığı'nın Müdafaa-i Milliye Vekâleti emrinde bulunan, Sivas Menzil Müfettişliğine bir çok konularda yardımcı olduğu görülmektedir. Nitekim 1 Mayıs 1921'de Doğu Cephesi'nden gönderilen silahların ve cephanenin işinde kullanılmak üzere nakliye arabaları kalmayınca, Müdafaa-i Milliye, Merkez Ordusu'na bağlı altı nakliye kolundan üçünün geçici olarak Sivas Menzil Müfettişliği emrine verilmesini istedi³. Bunun üzerine Sivas'tan iki ve Amasya'dan bir hafif kol menzil emrine verildi⁴. Ayrıca menzil müfettişliği için meydana getirilecek olan nakliye kollarının teşkili de Ordu tarafından yapıldı⁵.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti günün şartları ve menzil hat-

1 ATASE Arş., Kls.727, Ds.4, Fhr.5.

2 Türk İstiklâl Harbi, a.g.e., s.244.

3 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.751.

4 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.7.3.

5 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.82.1.

larının önemine göre, menzil teşkilâtına ya yenilerini ilave etmekte ya da bazılarını kaldırmaktaydı. Bu tür değişikliklerden maksat, çeşitli yönlerden ve yerlerden gelen savaş araç, gereçlerini bir an evvel gerekli yerlere aktarmaktı. Nitekim, Samsun Yahşihan yolunun artan önemi üzerine, Müdafaa-i Milliye bu yol üzerindeki nakliyatın yeniden düzenlenmesini kararlaştırdı. 23 Haziran 1921'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden Merkez Ordusu'na gönderilen yazıda; Samsun'da araç gerece olan ihtiyacın çokluğu Samsun-Çorum-Ankara yolunun önemini artırdığından, Çorum Askere Alma Dairesi Çorum Menzil Müfettişliğini teşkil edecek ve Samsun'dan Ankara'ya kadar yapılan nakliyattan mesul olacaktır. Daha önce kurulan Sinop-Kastamonu hattı lağvedilecek, bunun yanında Havza-Çorum-Sungurlu Nokta Komutanlığı teşkil edilecektir. Söz konusu komutanlıkları askere alma şubeleri kuracaktır. Bu hat'a ve Samsun Iskele Komutanlığı'na Sinop Hat Komutanlığı'ndan İsmail Hakkı Bey'in getirildiği belirtilmektedir. 15. Fırka'nın şimdiye kadar olduğu gibi, kara nakliyatı konusunda gayretleri rica olunuyordu¹. Yazının hemen ardından faaliyetlere başlandı ve nokta komutanlıkları kuruldu².

Sakarya Savaşı öncesi, nakliyatın Ankara'ya daha kolay yapılabilmesi için menzil müfettişliklerine Yozgat Menzil Müfettişliği ilave edildi.

Menzil Bölge Müfettişlikleri görevlerini yaparken, birbirlerinin hudutlarına tecavüz etmemek için, bölgelerinde bulunan askerlik daireleri hududunu müfettişliklerin de hududu olarak kabul etmiştir³.

Müdafaa-i Milliye'ye bağlı olarak faaliyet gösteren Merkez Ordusu Bölgesi'ndeki Çorum, Yozgat, Kırşehir Menzil Mıntıka Müfettişlikleri bir elden idare edilmek üzere, 24 Ağustos 1921'de, Yahşihan'da kurulan Yahşihan Menzil Müfettişliği'ne bağlandılar⁴.

1 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.34, Fhr.3.

2 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.34, Fhr.2.

3 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.34, Fhr.4.

4 Türk İstiklâl Harbi, a.g.e., s.336.

Sakarya Savaşı sırasında pek çok silah, araç-gereç naklini yapan Kırşehir, Yozgat ve Çorum Menzil Müfettişlikleri n-den Kırşehir ve Yozgat Menzil Müfettişliği 30 Ekim 1921'de lağvedilerek hat komutanlıkları haline getirildiler. Emrinde pek çok nokta komutanlıkları, ambarlar, depolar, sıhiye istasyonları ve bir hat komutanlığı bulunan Çorum Menzil Müfettişliği ve Sivas Hat Komutanlığı Merkez Ordusu'nun lağvından sonra da faaliyetlerini devam ettirerek, Büyük Taarruza hazırlanan Batı Cephesi birliklerinin ikmalini gerçekleştirdiler.

Yetki alanı içerisinde nakliyatın gerçekleştirildiği yolların emniyetini sağlamak, nakliyatın gerçekleşmesi için Ordu'ya bağlı kolları menzil müfettişlikleri emrine vermek, nakliyat için gerekli olan teşkilâtı kurmak şeklindeki yardımlarıyla Merkez Ordusu Komutanlığı Orta Karadeniz, Doğu Cephesi ve Elcezi-re Cephesi'nden Batı yönüne sevk edilen insan, araç, gereç ve silahların naklinde önemli rol oynamıştır.

2. Nakliye Teşkilâtı

Merkez Ordusu'nun her türlü yiyecek, yakacak, eşya, donatım, gereç ve cephanesinin taşınması için kullanılan ve teşkilâta bağlanan araçlar, yüksek kapasitede olmayan birtakım yerli araçlardan ibaretti. Merkez Ordusu emrinde bir hayli otomobil varsa da bunlar kullanılabilecek durumda değildi. 15. Fırka'nın 3 otomobil, 64 yük kamyonu olduğu halde, bunları kullanmak mümkün olamamıştır. Zira hepsinin çeşitli arızaları ve eksiklikleri vardı. Ordu taşıma araçlarının çoğunluğunu, hayvanlı araçlar teşkil etmekteydi. Genel olarak bunlar bir çift öküzle çekilen iki tekerlekli kağnılar; tek atla çekilen iki tekerlekli arabalar; bir çift öküz, manda veya atla çekilen dört tekerlekli arabalarla, tek at, katır, merkep ve develerdi. Daha çok iki tekerlekli ve az sayıda arabadan hafif kollar, dört tekerlekli ve çok sayıda arabadan da ağır kollar oluşmaktaydı.

3. Kolordu Komutanlığı nakliye işlerini bir tabur halinde teşkilatlandırmıştı. Sözkonusu teşkilât, 3. Kolordu Nakliye Taburu adı ile anılmaktaydı¹. 3. Kolordu'nun Merkez Ordusu'na

¹ ATASE Arş., Kls.727, Ds.3, Fhr.13.3.

devrettiği Nakliye Taburu'nda 25'er arabalı 6 hafif ve 40 arabalı 4 ağır kol bulunuyordu. Bunun yanında iki otomobil kolu da Merkez Ordusu'na devredilmiştir¹.

3. Kolordu'nun lağvedilmesi ve yerine bir Ordu'nun kurulması bir çok konuda olduğu gibi nakliye teşkilâtında da etkisini gösterdi. Nitekim 27 Şubat 1921'de Merkez Ordusu Komutanlığı ast birliklere yazısında; Ordu Nakliye Taburu'nun bu tarihten itibaren Nakliye Katarı ünvanını alacağını bildirdi. Bununla beraber tabura bağlı bölükler numaralarını korumakla birlikte, hafif nakliye kolu ve ağır nakliye kolu ünvanı ile anılacaktır. 5 Nakliye Bölüğü, 1. Ağır Kol adını alacaktır. Ayrıca Ordu'ya bağlı hizmet kıtası kaldırılacak, bu birlik mevcut araçlarıyla 5., 6. Hafif Nakliye Kolları'nı teşkil ve fazla araçlarını da 3. Hafif Kol'a teslim edecekti².

Merkez Ordusu, 3. Kolordu'dan devraldığı nakliye kuvvetlerine yeni kollar ilave etti. Kolların ulaştırma araçlarının bir kısmı miri mali olup, bir kısmı da kollara kaydedilen erlere aitti³. Bu şekilde kurulan kollardan ağır ve hafif olmak üzere 9'u Batı Cephesi'ne gönderilmiş, bunların yerine de 6 yeni kol teşkil edilmiştir⁴.

Ordu'ya bağlı nakliye araçlarından Otomobil bölüğü, Nakliye Katarı'na bağlı değildi. Bu durum nakliye işlerinin bir komuta altında olmasına engel teşkil etmekteydi. Hem nakliye ile ilgili işlerin bir elden yürütülmesi hem de artan kol sayısı yüzünden Ordu Nakliye Katarı Komutanlığı 15 Ağustos 1921'de, Ordu Nakliye Müfettişliği adını aldı. Nakliye Müfettişliği, Ordu Karargâhında başlıbaşına bir şube olup nakliye kollarının kurulması, ikmali sevk ve idaresiyle meşgul olacaktı. Kadrosu da bir müfettişle mülazım ve yüzbaşı rütbesinde iki mülhaktan ibaretti. Yeni düzenleme ile otomobil bölüğü kaldırılarak, Ordu'da iki otomobil kolu bulunması kararlaştırıldı. Söz konusu

1 ATASE Arş., Kls.666, Ds.177, Fhr.5.

2 ATASE Arş., Kls.727, Ds.4, Fhr.48.

3 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.112.

4 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.28, Fhr.17.

kollardan birisi 15. Fırka emrinde Samsun'da, diğeri Sivas Mıntıka Komutanlığı emrinde Sivas'ta bulunacaktı. Bu iki kol da Nakliye Müfettişliği'ne bağlı olacaktı¹.

Nakliye Müfettişliği'nin kurulması ile birlikte, bir yandan kolların sayısı artırılırken öte yandan müfettişliğe bağlı yeni depolar teşkil etmekteydi. Nitekim 22 Ekim 1921'de Ordu tarafından 1 subay ve yeterli muhafız personelle Amasya'nın 20 km. Güney Batı'sında, Tuzsuz Köyü'nde bir mevaşi deposu kurulması emrinin verilmesi üzerine, 28 Ekim'de deponun kurulduğu ve 1638 adet mevaşinin damgalanarak, depo emrine verildiği nakliye müfettişi tarafından Ordu'ya bildirildi².

Merkez Ordusu tarafından hem araba hem de personel bakımından devamlı güçlendirilmeye çalışılan, nakliye kollarından bazı-
larının 31 Aralık 1921'de sayısal durumu şu şekildedir³:

4. Ağır Kol

Subay: 2

Er: 54

Hayvanat: 121

Araba: 42

Mavzer: 9

Cepanesi: 900

5. Ağır Kol

Subay: 3

Er: 45

Hayvanat: 86

Araba: 45

Mavzer: 8

Cepanesi: 880

1. Hafif Kol

Subay: 3

Er: 43

1 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.34, Fhr.7.

2 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.28, Fhr.25.1.

3 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.21, Fhr.1.

Hayvanat: 43

Araba : 15

Mavzer: 9

Cepanesi:900

8. Ağır Kol

Subay: 2

Er: 61

Mavzer: 9

Cepane:900

Hayvan:68

Araba: 14

9. Ağır Kol

Subay:2

Er: 60

Mavzer: 10

Cepanesi: 900

Hayvan: 102

Araba: 45

Merkez Ordusu emrindeki nakliye kolları Ordu'nun 8 Şubat 1922'de lâğvedilmesi ile birlikte, Ordu Karargâhı araçlarıyla da takviye edilen 7. Hafif ve 4., 5., 6. Ağır Kollar 10. Fırka emrine verildi. Sözkonusu kollar 10. Fırka'nın erzak ve cepane kollarını teşkil edecekti. 7., 8., 9. Ağır Kollar da Sevkiyat ve Nakliyet Genel Müdürlüğü emrine verildi¹.

3. İkmâl Faaliyetleri

Millî Mücadele sırasında, ikmal faaliyetlerinin her dalında eldeki imkanlar çok sınırlı durumdaydı. İkmâl maddelerinin bir kısmı dışarıdan, daha büyük bir kısmı ise yetersiz bir durumda bulunan ülke içerisindeki kaynaklardan sağlanmıştır. Merkez Ordusu da ikmal işinde diğer birlikler gibi pek çok zorlukla karşı karşıya gelmiş, ancak mevcut imkânları olabildiğince iyi değerlendirmeye çalışarak, birliklerin sevk ve idaresini

¹ ATASE Arş., Kls.1879, Ds.16, Fhr.34.

gerçekleştirmiştir.

a. Levâzım İşleri

Biri reis iki binbaşı, dört yüzbaşı, bir muhasebeci, bir vezne müdürü, iki muhasebe memuru, dört kâtip toplam onbeş kadar memur tarafından idare edilen Merkez Ordusu Levazım Şubesi¹, bir Ordu levazımının ihtiyacına cevap veremeyecek kadar az memurla, bir seneyi aşkın bir süre, binlerce insanın en önemli ihtiyacı olan yiyecek ve giyecek işlerini düzenlediler. Ne ki bu ihtiyaçları karşılamak kolay olmadı. Zira pek kıt imkanlarla çalışmak zorundaydılar.

Birinci sınıf ikmal maddesi olan yiyeceği Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden tayin edilen tahsisatla mübaya ile satın alan Merkez Ordusu, yiyecekleri hemen birliklere dağıtamadığı için ambarlara konarak muhafaza ediyordu². Bazen halktan mübaya edilen yiyecek maddelerinin parasını ödemek, birlikler için sorun teşkil edebiliyordu. Merkez Ordusu tarafından askerî ve ekonomik sebeplerden ötürü Ordu'nun kuruluşunun ilk ayında birliklerin konusu ile ilgili yeni bir planlama yapılmıştı. Bu planlamaya göre Amasya ve Merzifon'daki birliklerini Ladik ve Vezirköprü'ye yerleştirmek durumunda olan 5. Fırka Komutanlığı'nın, sözkonusu bölgelere gitmesi bir hayli sorun çıkardı. Zira, Fırka daha önce bulunduğu yerde iâşe için bir hayli borç altına girmiş, ne var ki ödeyememiştir. Fırkanın Ladik ve Vezirköprü'ye hareketi sözkonusu olunca, alacaklılar borçların ödenmesini istediler. 33.000 lira tutarındaki borç için Fırka Merkez Ordusu'nun duruma el koymasını istemek zorunda kaldı³.

Yine Batı Cephesi'ne gitmesi gereken 5. Fırka'ya bağlı 10. Alay yiyecek için yaptığı borçlanmaları ödeyemeyince, Zile'den hareket etmekte bir hayli gecikmiştir⁴. Yiyecek bulunduğu

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.21, Fhr.12.

2 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.129.

3 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.11.1.

4 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.5.2.

halde, bazı birliklerde yiyecekleri pişirecek vasıtaların olmadığı anlaşılmaktadır. Böylesi bir şikayet Tokat Asayiş Bölüğü Komutanı tarafından Merkez Ordusu'na yapılmakta ve temin edilmesi istenmektedir¹.

Yiyecek konusu, Batı Cephesi'ne binlerce asker gönderen Merkez Ordusu için şüphesiz ki çok önem taşıyordu. Bu konuyu Mart 1921'de Batı Cephesi'ne aktarılan 5. Fırka şu şekilde planlamıştı; Çorum, Alaca ve Yozgat'ta birer konak komutanı oluşturan fırka, süvari bölüğü hariç diğer birliklerin Merzifon'dan çıkarken üç, Çorum ve Alaca'dan çıkarken iki günlük yiyeceklerini ve yemlerini beraberlerinde almalarını bildirdi. Bunun iki günlüğü ağırlıklarda ve kalanı erler üzerinde taşınacaktı. Süvari bölüğü de alacağı yemin bir günlüğünü ağırlığında ve bir günlüğünü binekler üzerinde taşıyacaktı. Konakların bulunduğu yerlerde, birliklere sıcak yemek verilecekti. Birlikler konak yerlerine önceden konakçılarını gönderip ikametinin yanında, yiyecek konusunda da gereken tedbirleri alacaklardı. Birlikler konaklarda iâşe edildikçe konağın sarf ettiği kadar koyunu konağa terk edeceklerdi².

Merkez Ordusu tarafından kurulan ve yetki alanı içindeki bölgelerde çalıştırılan, ancak Nafia Vekâleti'ne bağlı bulunan Amele Taburları'nın iâşesi, bir fiyat karşılığında Merkez Ordusu tarafından sağlanıyordu. Yine kuruluşları sırasında pek çok sorunlara yol açan, bir tür Kuvay-ı Milliye görünümünde olan Emniyet Teşkilâtı'nın da iâşesi hem bulundukları bölge içinde, hem de dışında Ordu tarafından karşılanmaktaydı³. Böylece bu kuvvetler üzerinde Ordu'nun nüfuzu daha da sağlamlaştırılmış olmaktadır.

İnsanların yiyecekleri kadar, hayvanlarınkı de Merkez Ordusu için sorun yaratmıştır. Yiyecek bulunmadığı için Keskin'de bulunan 19. Süvari Alayı'nın Yozgat'a getirilmesi gerekliliği

1 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.18.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.27.2.

3 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.71.

ortaya çıktı¹. 10. Fırka'nın Süvari Bölüğü yem olmadığı için Tokat'a kabul edilmedi². Vezirköprü'ye gönderilmek istenen söz konusu bölük, burada da yem sıkıntısı olduğu için bu defa sıkıntının olmadığı Kavak'a nakledilmiştir³.

İkinci sınıf levazım malları olan giyecek maddelerinin sağlanması ile Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı Levazım Dairesi ilgileniyordu. Daireye bağlı birkaç sanayi takımından başka fabrika, yapımevi olmamasına rağmen, gerek satın alma ve gerekse kontrat yolu ile giyecek tedarik ediliyordu. Bunun yanında Merkez Ordusu emrindeki sanayi takımına bağlı olarak terzihane, saraç, kunduracı, dokumacı kısımlarından oluşan bir imalât-hane de vardı⁴. Ordu, giyeceklerle ilgili ihtiyaçlarını daha çok kendi kaynaklarından karşılamaya çalışıyordu.

Ne var ki devamlı yeni birlikler kuran, birlikleri daima hareket halinde bulunan Merkez Ordusu mensuplarının, giyecek konusunda da pek çok sorunları vardı. Nitekim Merkez Ordusu tarafından Ankara'ya gitmesi emredilen 47. Alay'ın Komutanı Osman, beş aydır görev için bir yerde durmaksızın daima hareket halinde bulunduklarını, bu yüzden subayların ve askerlerin elbise, ayakkabı ihtiyaçlarının pek çok olduğunu Ordu'ya bildirdi. Ancak Ordu, Ankara'ya hemen hareket edilmesini istedi. Söz konusu ihtiyaçlar Ankara'da Müdafaa-i Milliye'ce karşılanacaktı. Ne var ki giyecek ihtiyacı olan alay erlerinden 90 kadarı yolda firar ettiler⁵. Öte yandan Merkez Ordusu Bölgesi'nde ve Ordu emrinde kurulmakta olan Jandarma Alayı da, aynı sorundan şikayet etmektedir. Alay'ın erlerinden bir kısmının elbise temin edilemediği için mahallî elbiseleriyle bulunduklarını belirten alay komutanı, personelin lâzım gelen ikmali için emir buyurulmasını rica etmektedir⁶. Merkez Ordusu Komutanlığı'nın giyecek sorununu çö-

1 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.14, Fhr.1.4.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.11, Fhr.13.

3 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.13, Fhr.2.

4 ATASE Arş., Kls.1127, Ds.28, Fhr.40.5.

5 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.13, Fhr.11.36.

6 ATASE Arş., Kls.732, Ds.24, Fhr.1.

zümlemek için çaba sarfetmekte olduğu gözlenmektedir. Çünkü "sırtı pek" olmayan askerin cepheye gönderilmesi güç olmakta, gönderilse bile firarı önlenememektedir. Firar olaylarının sebeplerinden birisi olan giyecek sorunu çözüme kavuşturulmalıydı. Nitekim 15 Mayıs 1921 tarihli yazısında, Yozgat'ta halıcılık ve dokumacılık yapan Abdulkadiroğlu Ahmet'in Yozgat Jandarma birliğinde kalması için izin isteyen Mıntika Komutanı'na, Merkez Ordusu askerî kurallara uymadığı halde "evet" cevabını verdi¹. Çünkü erlerin kendi askerlik şubelerinin dışındaki birliklere sevkedilmeleri gerekiyordu. Ancak giyecek sorununu çözmek için bu kuralın dışına çıkılmıştır.

Merkez Ordusu Komutanlığı birliklerin ve hayvanların ihtiyaç duyduğu ikinci sınıf ikmal maddesi olan nal ve mih ihtiyacını karşılamak için Amasya'da Ordu emrinde bir imalathane açtı². Böylece bağlı birliklerinin ihtiyaçlarını öz kaynaklarıyla gidermeye çalıştı.

Merkez Ordusu, birliklerin ihtiyacı olan özel süvari birliklerinin ihtiyacı hayvanları da "tekalif-i harbiye"den, ya da mübaya yolu ile karşıladı³. Hayvan kaynağı olmasına rağmen gerekli olan paranın sağlanamamasından ötürü birliklerin ihtiyaç duyduğu hayvanları almak mümkün olamadı. Daha 6 Şubat 1921'de yani Merkez Ordusu'nun teşkilatlanmaya başladığı sıralarda, harp yapabilmesi için, ihtiyaç duyduğu 5400 kadar hayvanın hepsini E.H.U. ikmal edemeyeceğini bildirdi⁴. Ancak süvari birliklerinin ihtiyaçları olan hayvanların alınmasından kaçınılmamıştır. Yeni kurulmakta olan 14. Süvari Fırkası'nın 2000 binek, 7000'den fazla yük hayvanına ihtiyacı olduğunun bildirilmesi üzerine E.H.U. beklemeksizin Sivas Mal Müdürlüğü'ne 50.000 lirayı göndermiştir⁵.

1 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.14.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.16, Fhr.23.

3 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.2.16.

4 ATASE Arş., Kls.605, Ds.173, Fhr.67.

5 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.77.14.

b. Silah ve Cepane İkmâli

Millî Mücadele'nin kazanılmasında önemli hususlardan birisi de silah ve mühimmat ikmalidir. Bir savaşı kazanabilmek için bütün ikmal kaynaklarından en yüksek derecede yararlanmanın şart olduğu bellidir. T.B.M.M. de zaferi kazanmak için bu yolda yürümekteydi. Savaşı kazanmak için eğitilmiş ve eğitimsiz er kaynağı vardı. Süvari birliklerinin ihtiyacına uygun ve bineğe elverişli yerli hayvan kaynağı da tükenmemişti. Yiyecek ve giyecek konusunda sıkıntı çekilecekse de, ülkenin kaynakları bu ihtiyacı karşılayabilirdi. Subay ihtiyacında Osmanlı İmparatorluğu ordusu subaylarından artakalanlardan istifade edilecekti. Zaten Millî Mücadele'ye inanan subaylar kütleler halinde Anadolu'ya geçmeye de başlamışlardı.

En mühim ve hayati mesele, silah ve cephanenin ve savaş malzemesinin sağlanması ve ikmaliydi. Çünkü Mondros Mütarekesi hükümlerine göre, Ordu'nun bütün savaş araçlarına el konulmuştu. Millî direnişin başladığı zaman topların büyük kısmının kamaları, nişangâhları alınmış, tüfeklerin mekanizmaları ve makineli tüfekler Ordu'nun elinden alınarak İstanbul'a gönderilmiş, denize atılmış, çeşitli şekillerde imha edilmişti. Savaş araçları üreten fabrikaların İstanbul'da olması bunların itilâf Devletleri'nin kontrolüne girmesini kolaylaştırmıştı. Anadolu'da savaş silah ve malzemesine ihtiyaç pek fazlaydı. Bunları sağlamak için şu yollara başvuruldu:

a. Mevcut birlikler ve kadrolardan ve bunların elindeki silahlardan istifade etmek. Doğu Cephesi'nde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki depolarda dağınık bulunan silah ve mühimmat ve malzemeyi cephelerin ihtiyacı için kullanmak.

b. Savaş malzemelerinin ülke sanayisi ile yapılabileceklerinden istifade etmek.

c. Dışarıdan tarafsız ülkelerden silah ve mühimmat satın almak.

d. İstanbul'da işgal altında bulunan silah ve mühimmat ve malzemedan Anadolu için yararlanmak.

T.B.M.M., sözkonusu yollara başvurarak Ordu'nun silah ve mühimmat ihtiyacını karşılamaya çalıştı.

Merkez Ordusu birliklerinin elinde bulunan silahlar, 3. Kolordu'dan devralınmıştı. Bunlara ilaveten bölgede yapılan aramalarda elde edilen pek çok silah ve cepane de ordunun silah ihtiyacının karşılanmasında kullanıldı¹. Ayrıca, Karadeniz'in kuzeyinde Tuapse'ye alıcılar gönderilmek suretiyle Ruslardan silah satın alınması yoluna gidildi². Ordu'ya bağlı olarak, Amasya'da bir tüfek imâlathanesi açılarak silahların imâl edilmesine çalışıldı³.

Yeni kurulan birliklere silah, elinde fazlası olan birliklerden alınarak sağlandı⁴. Ancak silah ihtiyacının tam anlamıyla karşılandığı söylenemez. Silahların kullanışlı olup olması da sorun teşkil etmiştir. Birçok birliğin eskiyanın elinde küçük çaplı mavzer olduğu halde, kendilerinde büyük çaplı mavzerlerin olmasından şikayetçi oldukları görülmüştür.

Mevcut ve halktan toplanan silahlardan yararlanmak suretiyle, birliklerini techiz eden Merkez Ordusu'nun, Koçgiri ve Pontus İsyanlarını bastırmasında silah üstünlüğü önemli rol oynamıştır.

Merkez Ordusu'nun ihtiyacı olan yakıtın sağlanmasında, birliklerin büyük kısmında odundan istifade edilmekteydi. Bunun yanında Amasya Çeltik'te çıkarılan kömürden de birlikler yakıt olarak yararlandılar. 20 kadar erden oluşan kömür müfrezesi başlarında bir bahriye subayı olduğu halde, ocaktan kömür çıkarma faaliyetinde bulunuyorlardı. Çıkarılan kömürler, araçlarla Amasya'ya nakledilip, bir ambara konuluyordu. Halk tarafından kömür çıkarılmasının yasak olduğu ocaklardan çıkarılan kömürler, birliklerin ve askerî kurumların yakacak ihtiyacını karşılıyordu⁵.

1 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.1.

2 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.8, Fhr.56.

3 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.1.

4 ATASE Arş., Kls.1878, Ds.5, Fhr.1.

5 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.125.

c. Personel İkmâli

Personel ikmâli, diğer ikmâl maddelerinde çekilen zorluklardan başka bir özellik taşıyordu. T.B.M.M. Hükümeti'ne bağlı birliklerde subay ve er mevcudu kadrolara göre çok azdı. Er ve özellikle subay ikmal kaynaklarının kıt olmasına rağmen, İstanbul'da Millî Mücadele hareketine gönül vermiş pek çok subay vardı. Nitekim bir çok gizli teşkilâtın yardımıyla ya da kendi gayretleriyle Anadolu'ya geçen hamiyetli subaylar, Ordu'nun ihtiyacının büyük bölümünü karşıladı.

Subay İkmâli

Anadolu'daki millî direnişin başarıya ulaşabilmesi için subayın varlığı hayati önem taşıyordu. Ne var ki başlarda Anadolu'daki subay sayısı pek sınırlıydı. İstanbul'la ilişkisi kesildiği için Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki Harp Okulu'ndan da yararlanması mümkün değildi. Subaya olan ihtiyacı bilen Ankara Hükümeti, subay yetiştirmek amacıyla 1 Temmuz 1920'de Ankara Cebeci'deki Abidinpaşa Köşkü'nde ve civarındaki pavyonlarda çeşitli sınıfların bulunduğu subay adayı eğitim merkezini kurdu. Söz konusu merkezin ilk öğrencileri, kendi istekleri ile Anadolu'ya gelen Kuleli Askerî Lisesi'nin çeşitli sınıflardaki öğrencileri ile yedek subaylar ve Maçka'daki Harp Okulundan gelen 250 kadar öğrenciydi. Mevcudu günden güne artan merkezden yetişenler Batı Cephesi'ne subay olarak gönderilmekteydi¹. Ne var ki ihtiyaç duyulan subayı karşılamak mümkün olamıyordu. Hükümet yeni tedbirler almak ihtiyacını duydu. 1 Ağustos 1920 tarihinde çıkardığı bir yasayla, subaylığı çekici hale getirmek için bütün askerî okullarda okuyan öğrenci maaşlarına 100-450 kuruşluk bir zam yapılmış ve zamlar vergi dışı tutulmuştu². Yine Ekim 1920'den geçerli olmak üzere çıkarılan bir yasayla, subayların halen almakta oldukları maaşlarına eşitlikle seferberlik zammı olarak 1000 kuruş eklendi. Ayrıca aynı personele 1500 'er kuruş tutarında ayrıca bir cephe zammı verilmesi de öngörül-

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.21, Fhr.17.

2 Düstur, Üçüncü Tertip, c.1, s.91.

dü¹. 1920 yılının sonları ve 1921 yılının başlarında, özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya kütleler halinde subay gelmesinde, söz-konusu özendirici tedbirlerin etkisi olmuştur.

Merkez Ordusu Komutanlığı'nın subay ihtiyacının karşılanmasında da büyük ölçüde İstanbul'dan gelen subaylardan yararlandığı gözlenmektedir. Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin izniyle hizmete alınan subayların künyesi ve "tercüme-i hali" vekaletle bildirilmektedir².

Ordu'nun subay kaynaklarından biri de, Rusya'dan Anadolu'ya kaçan subaylardır. Daha çok, Müslüman olan subaylar hizmete alınmaktadır. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde savaştığını iddia eden ve Şeyh Şamil'in oğlu'nun tavassutu altında olduğunu belirten Dağıstan'lı Mehmet Şafi, eski rütbesi mülazım-i evvellikle hizmete alınıp alınamayacağını sordu. Merkez Ordusu Komutanı, söz konusu şahsın durumunun araştırılmasını ve ondan sonra karar verileceğini erkan-ı harbiyesine yazdı³. Rusya'dan firar edip gelenlerle ilgili olarak Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin 26 Mayıs 1921 tarihinde Merkez Ordusu'na yazısında, Vrangeli Ordusu mensuplarının harp esiri sayılmayacağını, bunların Anadolu dışına çıkarılmalarını, ancak bunlardan Müslüman olanların perişan olmamaları için uygun hizmetlerde kullanılmasının mümkün olduğu bildirildi⁴. Müslümanların hizmete alınmasında birtakım noktalara dikkat edilmiyor değildi. Nitekim Çarlık zamanında Petersburg Süvari Mektebi'nde tahsil yapmış, Galiçya Cephesi'nde fırka kumandanlığı olan, Dağıstan'ın muhtariyeti için Bolşeviklerle çatışan ve Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı ve Batı Cephesi'nde bulunan Albay Şükrü Bey'le uzun süre birlikte çalışan, Rus Mültecileri'nden Albay Arslan Bey; yanında bulunan binbaşı ve yüzbaşı rütbeli iki kişiyle uygun bir görev almak için Ankara'ya gitmek istediklerini bildirdiler. Paramarları da tükendiği için sefaletle düştüklerini belirten mülteciler, Merkez Ordusu aracılığı ile E.H.U.'den hizmet istediler.

1 *Düstur*, c.1, s.104.

2 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A, Fhr.22.

3 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.4, Fhr.1.1.

4 ATASE Arş., Kls.722, Ds.22, Fhr.86.2.

4 Ağustos 1921 tarihinde E.H.U.'den gelen cevapta, bu subayların tâbiyetlerini değiştirmeleri ve iyi ahlâk sahibi oldukları takdirde Ankara'daki subay kurslarına katılabilecekleri ve cepheye sevkolunacakları bildirildi. Yalnız bu uygulamanın küçük rütbelileri kapsadığını belirten E.H.U., Albay Arslan Bey'le, binbaşı için böyle bir uygulamanın mümkün olmayacağını Sıhiye Vekâleti'nin onlar için de diğer muhacirler gibi tedbir alacağını yazdı¹. Ordu'yu emin olmayan ellere teslim etmek istemeyen E.H.U.'nin bu kaygısı yüzünden, yüksek rütbelilerin hizmete alınmadıkları anlaşılmaktadır.

Yine, Bolşevikler'den kaçan Çar'ın generallerinden Sultan Kılıç Giray da Ordu'dan hizmet isteğinde bulundu. Bir hayli zamandır Samsun'da ikamet ettiğini, Bekir Sami ile görüştüğünü, kendisini Ankara'ya davet edeceğine dair söz verdiğini hatırlatan 6 Ekim 1921 tarihli yazısına; Türkçe'yi bilmemesi ve rütbesi yüzünden Ordu'da istihdamının mümkün olmadığı cevabı verildi².

Subay kursundan yetişenler, mevcutlar, İstanbul'dan ve diğer yollardan ikmal edilen subayların ihtiyaca cevap vermediği görülmektedir. Öyle ki Koçgiri Ayaklanması'nın devamı sırasında 28. Liva Komutanı Ziya, Sivas Jandarma Taburunda yeteri kadar subay olmadığından yakınarak, olaylı bölgelere gönderecek subay bulamadıklarını bildirmektedir³. Subay sıkıntısı yüksek rütbelilerde de görülmektedir. Merkez Ordusu 19 Haziran 1921'de E.H.U.'ye yazısında, Erzincan Mıntika Komutanlığı'nı yapacak vasıfta subay olmadığını, ayrıca Erzincan'da kurulması düşünülen alaya komutan bulunamadığını bildirmektedir⁴. Yine Merkez Ordusu tarafından Müdafaa-i Milliye'den bölgenin bir çok yerinde depo alaylarının kurulması için izin istendi. Ancak, özellikle subay sıkıntısı yüzünden Müdafaa-i Milliye bu isteğe olumlu cevap veremedi⁵. Daha sonra Depo Alayları kurulduysa da sayıları kısıtlı ve subayı noksandı.

1 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.2.23.

2 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.12, Fhr.2.46.

3 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.22.

4 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.16.1.

5 ATASE Arş., Kls.1122, Ds.12, Fhr.90.

Subay sağlanması zorluklarla karşılaşılınca Nurettin Paşa, E.H.U.'ye bu konuda 2 Eylül 1921'de şu teklifi yaptı: Nurettin Paşa, subay ihtiyacını sağlamak için takım komutanlığını yapmaya muktedir, küçük zabıt yetiştirmek üzere Amasya'da bir Küçük Zabıt Talimhanesi kuracaktı. Böylece Takım Başılığın tekrar kurulmasını başaracağını da sanan Nurettin Paşa'nın Projesi, görevden alındığı için uygulamaya konulamadı.

Her ne kadar Millî Mücadele sırasında subaylığı çekici hale getirmek için bir takım parasal tedbirler alınmışsa da, ülkenin içinde bulunduğu malf ortam, alınan bu tür tedbirlerin de etkisiz hale gelmesine yetti. Nitekim Merkez Ordusu Komutanlığı'nı meşgul eden başlıca konulardan biri de subayların maaşlarını tam olarak ya da zamanında alamamaları olmuştur². Öyle ki 19 Şubat 1922'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden personel maaşı için 30.000 lira isteyen Merkez Ordusu'na ancak 14.000 lira gönderilebilmiştir³.

T.B.M.M. Hükümeti en zor şartlarda, kısıtlı imkanlarla direnişin başlarında 5000 kadar olan subay mevcudunu, Büyük Taarruz'a girişileceği sırada 15.000'e çıkarmakla, mücadelenin kazanılmasının başlıca faktörünü yaratmada büyük başarı göstermiştir.

Er İkmâli

Mondros Ateşkes Antlaşması ile erlerinin büyük kısmını terhis etmiş bulunan Osmanlı Silahlı Kuvvetleri'nin personel mevcudu bir hayli azalmıştı. Millî Mücadele'ye bu durumda girildi. Savaştan başarı ile çıkabilmek için, birlik kadrolarını normale çıkarmak gerekiyordu. Aslında Anadolu'da Birinci Dünya Savaşı'na girmiş 1894-1900 doğumlu tecrübeli erlerle, askerlik çağına girmiş ve henüz silah altına alınmamış 1901 doğumlular ihtiyaca göre silah altına alındıkları takdirde, Ordu'nun er

1 ATASE Arş., Kls.1126, Ds.27, Fhr.38.

2 ATASE Arş., Kls.730, Ds.17, Fhr.26.2.

3 ATASE Arş., Kls.1128, Ds.36, Fhr.1.6.

ikmalî sağlanabilirdi. Ne var ki genel bir seferberlik yapma imkanı şimdilik bulunmadığı için, her cephe ve ordu kendi birliklerinin ikmalini bölgelerine bağlı askerlik merkezlerinden temin edeceklerdi.

Merkez Ordusu da bu esaslara uygun olarak askere alma faaliyetlerini yürüttü. Ordu, kuruluşundan bir süre sonra birliklerinin er ikmalini yapmak için verdiği 4 Şubat 1921 tarihli emirde; halen emsali silah altında bulunan doğumlular, henüz bir birliğe kaydolmamış ve İstiklâl Mahkemeleri'ne düşmemiş, Ordu'ya bağlı birliklerde istihdamı lâzım gelen bakaya erler emrin alınmasından sonra askerlik şubelerince yeni birliklerine sevk edileceklerdi. Firarfilerden kıtasına gönderilmesine karar verilenler, yine mensup oldukları birliklere gönderileceklerdi.

Emirde birliklere tahsis edilen askerlik şubeleri de şöylece tesbit olunmuştu:

Ünye, Fatsa, Perşembe, Ordu, Amasya, Niksar, Reşadiye Şubeleri erleri 15. Fırkaya.

Tokat, Yıldızeli, Hafik, Şarkışla, Zara, Kangal, Zile şubeleri erleri 5. Fırkaya,

Merzifon, Köprü, Havza, Divriği, Gürün, Aziziye şubeleri erleri 6. Atlı Fırka'ya,

Samsun, Bafra, Çarşamba, Sivas şubeleri erleri Süvari Livası ile Ordu'ya bağlı birliklere tahsis edilmişti.

Müdafa-i Milliye Vekâleti tarafından daha önce silah altına davet edilen 1892-1893 doğumlu erlerin bu düzenleme ile ilgisi olmayıp onlar Elcezire Cephesi'ne gönderileceklerdi.

Ordu'ya bağlı birliklere tahsis edilen Samsun, Çarşamba, Bafra, Sivas Şubeleri erleri Ordu adına Amasya'ya sevk edileceklerdi.

Sözkonusu emirde sanatkâr erlerin durumu da şöylece tesbit olunmuştu: Makinistlik, elektrikçilik, kimya, eczacılık, telli, telsiz, telgraf'ta, teyyare ve tren, otomobil şoförlüğü ve tamirâtı gibi hizmetlerde bulunmuş erler hangi şubeye

bağlı olursa olsun, künye ve sevk defteri ile birlikte mutlaka Ordu'ya bağlı birliklere gönderilecekti. Süvari'de eğitim görmüş olanlarsa, Süvari Livası'na sevkedileceklerdi¹.

Millî Mücadele sırasında erlerin birliklere tahsisinde daha çok firarı önlemek için erlerin şubelerine uzak bölgelerdeki birliklere tertip edilmesi kuralına uyulmaktaydı. Ne var ki, Ordu'nun sözkonusu emrinde 15. Fırka Birlikleri'ne yakın askerlik şubelerinin erleri verilmekle, bu kurala uyulmadığı gözlenmektedir.

Merkez Ordusu 10 Mayıs 1921'den itibaren, 1900 doğumlu Amasya ve Sivas Askerlik Şubeleri'ne bağlı erlerin silah altına alınmasını kararlaştırdı. Çünkü Ordu'ya bağlı birliklerden 5. Fırka ve 15. Fırka Batı Cephesi'ne sevk edildiği için Ordu'nun mevcudu çok azalmış bulunuyordu. Bu yüzden yeni birlikler teşkiline başlandı.

Silah altına davet edilen Amasya Askere Alma Şubesi'ne bağlı bulunan erler, 27. Süvari Livası'na, Sivas Depo Alayı'na, yeni teşkil edilmekte olan Hafik, Zara, Ümraniye, Divriği, Kangal Asayiş Bölüklerine ve 5. Hücum Taburu'na; Sivas Askere Alma Şubesi'ne bağlı erler ise Amasya ve Samsun'da bulunan birliklere dağıtılacaklardı². Merkez Ordusu bu emrinde Amasya'lı erleri Sivas bölgesine, Sivas'lı erleri Amasya ve Samsun Bölgesine dağıtmakla, firarları önlemek için tutulan yolu dikkate almıştır.

Bunun yanında, Merkez Ordusu Komutanlığı 31 Mart 1921 tarihinde verdiği bir emirle hem Ordu'nun er ihtiyacını, hem de diğer cephelerin er ihtiyacını karşılamak için muharip er yetiştirmek amacı ile Amasya ve Sivas'ta birer Depo Alayı kurdu. Kuruldukları şehirlerin adları ile Amasya ve Sivas Depo Alayları olarak anılan bu birliklerin erleri, Elcezire Cephesi'nden, Ordu kaynaklarından teşkil edilecekti³. Amasya'lı erlerin Sivas'a Samsun ve Sivas'lı erlerin Amasya'ya sevk edilmeleriyle 2 Nisan'da sözkonusu alaylar teşkil edildi⁴.

1 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7.A., Fhr.7.

2 ATASE Arş., Kls.1120, Ds.1, Fhr.59.

3 ATASE Arş., Kls.728, Ds.7, Fhr.34.

4 ATASE Arş., Kls.731, Ds.22, Fhr.21.

Kurulan Depo Alayları daha sonra Batı Cephesi'ne aktarıldı.

Merkez Ordusu, bir yandan bölgede meydana gelen ayaklanma hareketlerini önlemek için birlikler görevlendirirken, öte yandan cephelerin özellikle Batı Cephesi'ne yardımına birlikler sevk ediyordu. Bu yüzden devamlı şekilde yeni birliklerin kurulması gerekiyordu. Nitekim 22 Ağustos 1921'de Merkez Ordusu Komutanlığı iki mürettep alay kurulacağını duyurdu. Söz konusu alayların Amasya'da, Samsun'da, Sivas'ta, Yozgat'ta ve Çorum'da birlikleri bulunacak, Samsun, Amasya ve Sivas'ta teşkil olunacak mürettep alay taburları için gereken erler şehir merkezindeki erlerden olmamak şartı ile, yakın yerlerdeki askerlik şubelerine bağlı erlerden sağlanması kararlaştırıldı. Çünkü bu birliklerin bir an evvel kurulması gerekiyordu. Kalan birliklerden Çorum'da teşkil olunacak olan tabura Samsun'lu, Yozgat'taki tabura Sivas'lı erler sevk edilecekti. Bunun yanında Çorum ve Yozgat'ta kurulacak olan bu taburlara şehir merkezlerinden olmamak şartıyla diğer şubelerden de er ikmalî yapılabilecekti¹.

Merkez Ordusu, yetki alanı içine giren bölgelerde bulunan gayr-î müslimlerden askerlik çağına girenleri, silah altına dâvet etmiştir. Bu erlerden oluşturulan Amele Taburları daha çok imar, inşaat faaliyetlerinde kullanılmıştır.

Ordu'nun silah altına davet ettiği erlerin bu çağrışı dikkate aldıkları gözlenmektedir. Çünkü teşkili kararlaştırılan birlikler kısa zamanda kurulmuştur. Bu durum Merkez Ordusu'nun bölgede artan otoritesi ile, daha da kolay hale gelmiştir. Ne var ki aynı durum gayr-î müslimler için geçerli görünmemektedir. Ayrılcılık davası güden, özellikle Rum unsur silah altına davete icabet etmemektedir.

1 ATASE Arş., Kls.1124, Ds.21, Fhr.1.4.

"Bir an evvel hakkımdaki gayr-i kabil vaziyetin intacıyla, şu azaba nihayet verilmesini bir kere daha arz ve istirham eylerim efendim."

Nurettin Paşa'nın izahnamesin den

"Samsun'da 56 kişiyi alıkoymanın dışında, Nurettin Paşa'nın yaptığı icraat, kanuna ve emirlere uygundur. Nurettin Paşa'nın Batı Cephesi'ndeki savaflara büyük muaveneti olmuştur."

E.H.U. Reisi Fevzi

ALTINCI BÖLÜM

MERKEZ ORDUSU'NUN LÂĞVEDİLMESİ

I. NURETTİN PAŞA HAKKINDA TAHKİKÂT AÇILMASI

Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasından sonra Dersim ve Ovacık Aşiretleri'nin hükümete karşı bir takım çıkışları olmuşsa da, alınan tedbirlerle sonuçsuz kalmıştı. Bir yandan da Koçgiri isyanı'na katılanlar ya yakalanıyorlar, ya da hükümete teslim oluyorlardı. Nurettin Paşa teslim olanlara karşı sert davranıyor, tutuklatıyordu. Halbuki aşiretler, Koçgiri İsyanı'na katılanların hepsinin, özellikle aşiret ileri gelenlerinin serbest kalmalarını istiyorlardı. Bu durum T.B.M.M.'ne de yansdı. Meclis'teki Doğulu Milletvekilleri, ileri gelenlerin affa uğratılmasını isteyen konuşmalar yaptılar. 11 Ağustos'ta meclisin gizli oturumunda söz alan milletvekilleri, daha da ileri gidecek bölgedeki her huzursuzluğun sorumlusu olarak Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'yı gösterdiler¹.

Konu bir süre meclise gelmedi. Ancak; Merkez Ordusu'nun Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontusçuluğa karşı başlattığı bastırma hareketi sırasında, bir kısım milletvekilleri hem Koçgiri isyanı'nı bastırma harekâtını, hem de devam eden Pontus harekâtını meclise getirdiler. 3 ve 5 Ekim günleri arasında, mecliste yapılan gizli oturumlarda hem mevcut hem de daha önceki olaylar tartışıldı.

Karadenizli ve Doğulu Milletvekilleri, yaptıkları konuşmalarda hem Koçgiri İsyanı sırasında, hem de Pontus İsyanı'nı bastırma sırasında pek çok zulümler, irtikâplar yapıldığını iddia ettiler.

¹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c.2, s.204-205.

Bir kısmı yapılanlardan Nurettin Paşa'yı sorumlu tutarak görevden derhal alınmasını isterken, bazıları da Nurettin Paşa'nın asılmasını istediler. Başkomutan ve T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal'e rağmen Meclis, Nurettin Paşa'nın görevden alınmasını ve mahkeme edilmesine karar verdi. Ayrıca Koçgiri ve Pontus İsyanı'nı yerinde incelemek için bir araştırma heyeti kurulması kararlaştırıldı.

Nurettin Paşa'nın görevden alınmasına ve muhakeme edilmesine sebep olan suçlamalar şunlardı;

1. Koçgiri, Samsun ve sair yerlerde gayr-i mesul kuvvetler kullanması,
2. Nurettin Paşa'nın bir Rum Pontusçudan 30.000 liralık rüşvet alması,
3. Rum sevki sırasında herkesin gözü önünde yağmacılığın yapılması,
4. Pontusçuların dağlara çıkmasına meydan vererek, İslâmların zarara uğraması,
5. 56 kişiyi Samsun'da alıkoyması,
6. Meclis başkanlığından tasdik edildi diye beyanname neşretmek,
7. Üstlerini ve astlarını dikkate almadan iş yapmak,
8. Kardeşini Tokat mutasarrıfı, damadını erkan-ı harbi yaparak aile hükümeti kurmak,
9. Ümraniye İsyanı'nda halk dehaletе hazır iken, Topal Osman'a milleti kırdırmak,
10. Ordu mutasarrıfına yetkisi olmadığı halde emir vermesi¹.

Başkumandanlık ve Dahiliye Vekâletinden gelen 3 Kasım 1921 tarihli yazıyla, Nurettin Paşa'nın görevinin bittiği ve muhakeme olunmasına karar verildiği bildirildi.

¹ a.g.e., s.252-287.

Bunun üzerine, 4 Kasım'da Ankara'ya hareket eden Nurettin Paşa, 30 Aralık 1921'de Başkumandanlık Riyaseti ve T.B.M.M. Riyaseti'ne, Merkez Ordusu'nun kurulduğu günden beri gösterdiği faaliyetlerle birlikte, Pontusçuluk ve Kürtçülük etkinlikleri ile ilgili önemli vesikaları içeren bir "izahname" gönderdi.

Kendisine yöneltilen suçlamalara yazılı olarak verdiği cevapta Nurettin Paşa kendisini şöyle savundu:

"1. Ümraniye ve Koçgiri Hadiselerinde kullanılan Osman Ağa'yı, Ordu davet etmiş değildir. Şark Mıntıkası'na dahil Giresun'da, E.H.U. emrindeki Giresun Alayı E.H.U.'ce verilen emirle isyancılara karşı getirildi. E.H.U. önce Giresun Alayı'nın büyük kısmını Kocaeli'ne gönderdi. Fakat, 15. Fırka Garp Cephesi'ne gidince, Giresun Alayı burada kaldı. Bir taburla Osman Ağa kuvvetleri Ümraniye'ye gelmiştir. 4. Tabur'un Kumandanı olmakla beraber, Osman Ağa Giresun Alayı'nın Fahri Kumandanı'ydı. Kendisine bu ünvanı, Merkez Ordusu değil, E.H.U. ye Müdafaa-i Milliye Vekâleti vermiştir. Merkez Ordusu emrine ithal edilmiştir. Mevcudu dolgundur. Onu nizamiye kıtası haline sokmak için, Samsun'da Giresun Alayı'ndan, bir taburdan 3 taburlu bir alay teşkili ile, 47 numarasını verdik. Samsun'da iki taburlu Giresun Alayı da bir tabur ilavesiyle 42. Alay adını alarak, Giresun Alayı namı kaldırıldı. İki Alay yapılmıştır.

Ümraniye ve Pontus asflerinin tedibi ve Samsun Sahilleri'nin muhafazasında ve Garp Cephesi'nin ihtiyacı üzerine, Sakarya Muharebesi'nin kazanılmasında faydalı oldular. 42. Alay Kumandanı Hüseyin Avni Bey Sakarya'da şehâdet, Osman Ağa da 47. Alay Kumandanı olarak Garp Cephesi emrinde ve cepheededir.

Bu kuvvetleri Ordu'ya E.H.U. ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti tahsis etti.

Osman Ağa'yı, evvela tanımazdım. Birliği Şark Cephesi'ndeydi. Koçgiri Hareketi'ni bastırma sırasında Ordu'ya verildiğini öğrendim. Hüsnü idare ile kendisini istihdam ettim. Bu alayın toplarını almak için isyancılar Refahiye'ye baskın yaptıysa da: başara-

madılar. İsyancılardan Azimet Bey, Refahiyeli isyancılara yazdığı mektupta, Osman Ağa kuvvetlerinden endişeye düştüklerini yazmıştı. Osman Ağa çok hizmet etti. İsyancılara karşı Kemah Halkı'nın yardımına Osman Ağa koştu.

Bölgedeki Türk Halk'a Emniyet Teşkilâtları kurdurttum. Kavak'tan 600, Bafra'dan 1000 silahlı kanunlar dairesinde istihdam edilmiştir.

Mehmetçe Bey adlı biri, Rumlara karşı gizli bir teşkilât kurdu. Beni kurdurdu dediler. Halbuki, bu bey ve arkadaşlarının elinde Dahiliye Vekâleti'nin izin belgesi vardı. Eskiden verilmişti.

2. İstiklâl Mahkemesi'nde bir Rum Muhakemesi varmış. Adam rüşvet vermiş. Benimle ilgisi nedir? Hayatta şeref ve namusu müdafaa ve muhafaza için kanunlar dairesinde müfteriler hakkında ne yapıldığını bilmek isterim. Başkumandan'ın bunu yerine getirmesini isterim.

3. İcra Vekilleri Heyeti'nin 2 Temmuz 1921 tarihli nakil ile ilgili emri vardır.

Bütün Rumların nakli ve tedibi kararnamede karargâr oldu. Rum Kadınları da buna dahildi. 12 Haziran 1921 tarihli Heyet-i Vekile Kararnamesi'nde, Karadeniz sahilleri'nin harp muntıkası olduğu bildiriliyordu. Daha evvelki bir kararname ile 15-50 yaş arasında eli silah tutan Rumların sevki kararlaştırıldı. Rumlar silahla müdahale ettiler. Başarılı da oldular. Hemen tedbi-re tevessül olundu. Sahildeki Rumlar dahildeki Rum Bölgelerine gönderilecekti. Oralardaki Rumlar da Pontusçuydu. Çorum, Yozgat, Akdağ Madeni, Amasya, Tokat kaza ve sancaklarındaki Pontusçular yakalandı ve tevkif edildi. Sahildeki ve dahildeki Rumlar birlik ve yeknesak bir teşkilâttılar.

Rumların bir çoğu güneye gönderildi. Kadınlara gelince; Pontusçulukla meşbu erkeklerine fikren, bedenlen, malen muavenet ettikleri hakikattir. Yataklık, muhbirlik, cinayete teşvikkâr kadınlar da mahkemelere sevk edildiler. Fikrimizce, memleketimizdeki Rumlar bir yılanıdır. Bu yılanların zehirleri kadınlardır.

Bu yüzden erkeklerle aynı şeyi yaptık. Çocuklarından da ayırmadık. İhtiyarlara gelince; Gümenez'de ihtiyardır diye sevk edilmeyen 65 yaşındaki bir Rum, Yunan torpidosuna bayrak sallamış, onlar da sandallarla sahile çıkmışlardır. Bafra'dan bir tabur ahâli kuvvetleriyle yetişmişler. İhtiyar Kel Nikola astırılmış ve düşman donanması defedilmiştir. Bu olayın son Alaçam kafilesinin dahile sevkine tesadüfî önemlidir.

Nakliyata 40-50 bin Rum uğramıştır. Dahile sevk edilen Rumların yağmasına izin verilmemiştir. Hem bu işi mülkiye memurları yaptılar. Fazla paralı Samsun'lu Rumların, paraları orada alındı ve emin olarak götürüldü.

4. Sevkiyat olunca eşkiyalık daha da arttı diyenlere: Bütün Rumlar da bir devlet mefkûresi vardır. Ayrıca 1289(1872) sayımında % 20 nisbetinde toprağa sahip olan Rumlar, hile ve desiseler meşrû ve gayr-ı meşrû yollarla % 5 İslâm Arazisine sahip ve bir kısmını da rehin almışlardır. 1904'ten beri Pontusçuluk vakîdir. Wilson Prensipleri bunları azdırdı. Yine Amerika-İngiliz, Fransız ve sair kolej ve müesseseleri gayr-i müslimleri aleyhimize çeviriyorlar. 17.000 gayr-i müslim Amerikalıların kontrolündedir. Senede iki milyon dolar harcıyarlar. Rumlar - dan 2000'i mütecaviz harp tüfeği 1.250.000 cephane dercedilmiştir. Rumların şu cemiyetleri ortaya çıkarılmıştır:

Pontus Rum Muavenet Cemiyeti

Samsun Rum Muhacirin Cemiyeti

Anasya Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti

Samsun Tecdid ve İhya Cemiyeti

Samsun Rum Müdafaa-ı Meşrûta Cemiyeti. Bu cemiyetin Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Bafra, Sinop, Ürgüp, Tokat, Çarşamba'da birer şubeleri vardır.

Rumlar, bu mücadeleden evvel pek çok fecayi işlediler. Buna göre; 693 katil, 59 yaralama, 15 kayıp, 914 gasp ve hırsızlık 41 köy, 26 çiftlik ve değimen ihrâk ve ahalisini katl, 111 İslâm köyünden eşya ve hayvanat yağma ettiler. Ekseri olaylar

Merkez Ordusu kurulmadan önce oldu. Merkez Ordusu zamanında şehid, kayıp vesair 704'tür. Eşkiya ise 3342 maktûl, 78 mecruh vermişlerdir. 457 kişi yakalanmıştır. Bir o kadar da şurada burada kalan mecruh ve maktûl vardır. 50.000 'i mütecaviz Rum bölge dışına çıkarıldı.

5. Çıkarılan özel bir kararname ile, sahil Rumları dahi- le sevk edildi. Sıra ticaretle meşgul olan Samsun Rumlarına gelince, kendileriyle ticarî münasebetleri olan Samsun İslâmlarından 56 kişiyle, başlarında Trabzon mebusu Hafız Mehmet Efendi olduğu halde, T.B.M.M. Riyasetine, Dahiliye Vekâletine telgrafla sevkini tehirini istemişler. Samsun Belediye Dairesi'nde 17 Temmuz 1921'de içtima ettiler. Cevap alamadılar. İkinci bir telgrafla T.B.M.M.'ne ve Dahiliye Vekâleti'ne ahalinin helecanla olduğunu, Hristiyanlarla birlik- te muhaceret edecekleri olayların vakî olduğu, olacağı ve cevabın beklendiği yazılmıştır. T.B.M.M.'de Reis Paşa'nın cep- hede olduğunu bildirmiştir. E.H.U.'de Samsun'dan yanlış-ya- lan haber üzerine nakli durdurmamızı istedi.

Bu işi yapanlar mütarekeden sonra Düvel-i İtilâfiyeye, yerli Rumlara yaranmağa çalışan bazı yerli tüccaran ile, iş- valarına kapılan mahdud insanlar olmuştur. Bunlara Müdafa-î Hukuk Heyeti dahil değildir. Samsunluların bu işten haberi yoktur. Hafız Osman, Nemlizâde Galip ve Celal Amerikalılar - ın da telkinatıyla mağazalara gidip teşvikatta bulundular. Toplananların bir kısmı belediye çavuşunun zoruyla gelmiş- tir. Harp muntıkası olan Samsun'da, toplanma izinsiz olmuş- tur. Rumların gidişinin ertesinde, Samsun'da taş taş üs- tünde kalmayacağı işae ettirilmiştir. Dava Vekili Kemal Hik- met Bey'in Rum muhibbi olduğu, Pontus Devleti'nin kurulması- nı istediği bu devlete müşavirlik yapacağını alenen ilan e- den birisidir. Yılcıazâde Şükrü Efendi, evvelce İstanbul'- daki fesad cemiyetini Samsun'da açanlardandır. T.B.M.M. a- çılışında belediyede muhalif bir vaziyet almıştır. Kayseri- li Rumların Samsun'a tehciri üzerine, kadınların nümayişini Nemlizade Galip ve Avukat Kemal teşvik etmiştir. Nemlizade İstanbul'dan İzmir'e tebdil gidişlerinde, Rumların İslâmla-

ra bir şey yapmadıklarını söylüyormuş. Mesele İstiklâl Mahkemesine gitmiş Rum muhipleri, "Rumlar'dan zarar gelmez." derken firarî çetelerin evlerinde saklandığı Rumlar da vardı. Onlarla çatışma da olmuştur.

Pontus Teşkilâtı kayıtlarında bazı Islâmların Rum muhibbi olduğu, bazılarının ırken Rum olduğu, hamilerinden Servet Bey'in Metropolit'le teşrik-i mesai ettiği bilinmektedir. İstanbul'da Rum gazetelerinde bu nümayiş hoş karşılandı. Amerikalıların bu nümayişte tesiri olması, ecnebi müdahalesini hatıra getiriyor. Müracaatçıların ekserisi sonra nedamet etmişlerdir.

Bir Pontus hizbi var mıydı? Başkumandanlığın tasvibiyle bunu anlamaya çalıştık. Ağustos ortasında gelen İstiklâl Mahkemesinde bu konu görüşüldü. Nemlizâde Galip gibi diğerlerini de ikmal-i tenkileye kadar, Samsun'dan savuşmalarına meydan verilmemesi istendi.

E.H.U. ve Mîdafa-î Milliye Vekâleti, sözkonusu mevzudaki müracaatımızı kabul etmişti. Bu husus Ordu'nun vazife ve selâhiyetindedir. Samsun harp muntıkası olduğundan, Ordu Kumandanı izinsiz idâm kararı verebilir. Heyet-i Vekile kararname-si ile Merkez Ordusu Kumandanlığı, selahiyet-i fevkâladeye sahiptir. Ordu icraatını kanun dairesinde yapmıştır.

6. Hilaf-ı vaki beyanname neşredilmedi. Mesela T.B.M.M.'nin tecil-i takibatla ilgili karamamesinin, orduca gazetelerde neşrinden galattır. Böyle bir mesele mevzu bahs olamaz.

7. Ast ve üstlerince sevilmişindir. İtaat ederim. Silah arkadaşlarım bunu bilirler.

8. Aile Hükümeti teşkiline gelince: Damadım Hüseyin Hüsnü Bey'in vatanseverliğini, nezahatini erkan-ı harbiyeme tayin eden ve şimdi vekâletle orada bırakan makam iyi bilir. Kardeşim Mümtaz Bey, Balkan Harbi'nde şehid olmuştu. Eniştem Ertuğrul Mutasarrıfı'dır. Üzüldüm.

9. Ümraniye Hareketi sırasında kusurlu davranan fertler olmuştur. Emirlerle aykırı davrananlar cezalandırılmıştır. Bir

babanın iki oğlu ile boğdurulduğu şeklinde bir müracaat olmadı. 55. Alay hesap memuru Mustafa Bey, Eğin ile Kemah arasında ussatça soyularak çırılçıplak kaynanası, çocukları, harem, iki nefer cümlesi ile bağlanarak Fırat'a atılmıştır. Sadece Mustafa Efendi kurtulmuştur.

Zara, Koçhisar, Kangal, Divriği, Kuruçay, Refahiye Kazalarında meskûn Koçgiri ve diğer bazı Alevî Kürt Aşiretleri 65-70 sene evvel daha şarktaki vilayetten bu havaliye göç halinde gelerek mesut ve müreffeh yaşamışlardır. Bunlardan Koçgiri, yakın zamanda üç mühim hadise yapmıştır. Ümraniye Alayı da onun kıyımı ve diğerlerinin teşvikiyle olmuştur. Bu aşiret, bir sene evvel Refahiye'ye taarruzla, esliha ve mühimmatı yağmaladı. Harb i Umumi'de Erzincan düşünce, pek çok hadise çıkarmışlar. Silahlarını da alarak pek çok asker öldürmüşlerdir.

Haydar Bey mütareke esnasında İstanbul'a giderek, Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'nin Ümraniye'de bir şubesini kurmuştur. İrtibatı tesisle, İngilizlerin teşvikiyle bu cemiyet isyana çalıştı. Bo Şerif Kürdistan, Bogos Ermenistan'dan bahsederken Avrupa'da, bunlar Karataş Köyü'nde erkân ile içtimada Muhiddinoğlu Ferid'i, İstanbul'dan emir almak için gönderdiler. Hem kendileri için, hem de Dersim için emir aldılar. Dersim mektuplarını Kuruçay'dan, Mıgırdıç namındaki bir Ermeni ile mahallerine gönderdiler. Hükümet kuvvet sevkedecek diye, ahaliyi heyecana sevkle, jandarma ve hükümet memurlarına tecavüze başladılar. Haydar ve Alişan'ın Boğazviran'daki konaklarında içtimalar yapıldı. Alişir vasıtasıyla Dersim Ahali'si'yle, şahsi ve sair yollardan muhabereyle Koçhisar, Kangal, Divriği, Eğin, Malatya, Arapkir civarındaki aşairle irtibat kurdular. Elazığ, Bitlis Havalisi'nden İstanbul'a giden şahısların hepsi Koçgiri'ye uğrayarak, talimat almışlardır. İsyan sırasında Koçgiri rüesası Ovacık'ta aynı işi yapmışlardır.

Geçen kış Zara'nın Karacaviran Nahiyesi'nde şakilerce Jandarma müfrezesinin silahlarının gasbedilmesi, Zara'da çok olan asker firarîlerinin takibine silahla mukabele edilmesi

için; gönderilen kuvvetin, vürudunu kıyam bahanesi eden rüesa müsellahtı adamlarını cem ile, Ümraniye İsyanı'nı vücuda getirmişlerdir. 6. Süvari Alayı Kumandanı'nı şehid, zabitan, efrad, Zara Kaymakamı ve memurini hükümeti esir almışlardır. Esliha ve cepanesi gaspla, Garp Cephesi'nde başlayan düşmanın, ikinci taarruzuna müsadif bu hareket Dersim'e sirayetle umumî bir mesele olma istidadı göstermiştir. Zara tamamen; Koçgiri, Kangal, Divriği, Eğin, Kuruçay, Kemah, Erzincan, Refahiye, Suşehri kısmen Ovacık ve Çemişkezek Asairi Fırat'ı geçerek, vakaya iştirāk ettiler. Mutileri mahv ile cebr ile kendilerine katmak ve silah derc ettiler. Bunlardan ussat, T.B.M.M.'ni çete kendilerini hükümet olarak görüyorlardı. Sivas'ı ıskat ile Ankara'ya yürüyeceklerdi. Bunu söylediler. Düvel-i İtilâfiye'nin Kürdistan'ı kabul ettiğini ancak T.B. M.M.'nin bunu iptal ettiğini, bölge halkını, T.B.M.M.'nin keseceklerini söylediler. Muslih, sulh istedik. Ussat silahlanmaya ve Dersim'den adam getirmeye devam etti. Kuruçay'ı mahvettiler. Ussat azdı. Ahali-i sadıkayı da korumak lâzımdı. Harekât sırasında adilane, kanunî, pederane davranılmıştır. Yakalananlar Divan-ı Örfi'ye verilmiştir. İsyan yayılarak kazalara saldırmak suretiyle sadık ahali mahvolmuştur.

Ussat Rüesası, Dersim'in Lerenk Mevkii'nde kongre toplamışlar, imhasına çalışınca bir şey yapamadılar.

Mevkufları kurtarmak isteyen pek çok olmuştur. Emin Bey gibi Erzincan Mebusu, Osman Fevzi Efendi dahi afv için orduya müracaat etti.

İsyandan sonra mal ve hayvanların iadesi yapıldı.

Ussat afv edilirse tekrar şekavete başlayacaktır. Ümraniye isyan muntıkasında, Sünnî köyler müstesna; hiçbir yerde cami ve mescid yoktur. Efradın adı İslâm'dır. Bu nokta-i nazardan tedrisat yapılmalıdır.

10. Ordu Mutasarrıfı'nın çekilmesi tarafımdan istenmedi. Olsa bile, selahiyet dahilidir. Hükümet bu yetkiyi Ordu'ya verdi. Ordu Mutasarrıfı, Rumların naklinde tereddüt etti.

Tahkik edildi. Ahengi bozucu tavrı Dahiliye Vekâleti'ne yazılmıştır. Bu sefer istifa etmiş. Kendisinin kasabada kalmasına kendisinden alınan talimatla hiçbir işe karışmıyacak ve sair... Bu sefer izin verildi. Faik Bey Samsun'a tayin olunmuş. Oralarda durması bana göre uygun değildi."

Nurettin Paşa 3 Ocak 1922'de T.B.M.M.ne ve Başkumandanlığı'na, sabık Merkez Ordusu Kumandanı imzası ile yeni belgeler sundu. Buna göre:

"4. Maddeye lâhikadır. Rum Pontus Kulüp ve Cemiyetlerinin ayrıca İstanbul Beyoğlu'nda bir reis ve yedi azadan mürekkep, bir Pontus Heyeti mütarekeden itibaren iştigale başlamış ve Patrikhane'den iki kişi, Trabzon ve Amasya Metropolitleri ile birlikte, Pontus murahhası ünvanıyla Avrupa ve Amerika'ya gitmiştir. Pontusçuların Merkez-i Umumîsi'nin Atina'da, bir şubesi İstanbul Rum Patrikhanesi'nde, Paris'te ve Marsilya'da tesis edilmiştir. Marsilya'daki şubenin reisi Konstantinidis adlı Giresun'lu bir Rum'dur. Paris şubesi bir Pontus haritası çizmiştir.

1330 (1912)'de Samsun'a Arnavut Muhacirler getirilmiştir. İki Rum köyüne yerleştirilince, Rumlar isyana kalkışmış; silahlıca Samsun'a taarruz etmişlerdir. Bir papaz idaresinde bir müfreze silahlı olarak şehre gelmiş. Mutasarrıf kuvvetlerle o mevkie gelir; kanun okumaya başlar. Papaz değnekle kitaba vurur. Çatışmada ihtiyar bir Rum yaralanır. Adam hastanede ölür. Rumlar 30.000 kişilik mutantan bir cenaze merasimi yaparlar. Ölüyü dolaştırırlar.

1919 senesi'nde, Giresun Pontus Komitesi'nin önemli adamlarından, Mavridi'ye Biraderler namına İstanbul'dan gelen tüccar eşyaları içinde cepane çıkmıştır. Merkurum yazıhanesinin aranılmasında da, iki sandık top mermisi bile ortaya çıkarılmıştır.

Ordu, Rumlara karşı bir şeyler yapmak mecburiyetindeydi. Ordu zaafını göstermemeliydi. Bir kumandana "Sen niçin vazifenı yaptın?" demek kadar akıla, mantığa ve havsalaya sığmaz

bir muamele tasavvur olunamaz. Bir polis memuru bile seyahatleri mahzurlu görülen kimseleri menedebilir. E.H.U. Riyaseti gördüğü lüzum üzerine ahalinin, Türkiye haricine çıkmasını men etmişti. Ümraniye Olayı'nda, harekâtın mübalağalı surette iase edilmemesi için Erzurum, Sivas, Elazığ, Malatya, Dersim, Erzin-can, Karahisar'ı Şarkî Ahalisi'nin seyahatlerini Dahiliye Vekâleti durdurmuştu. Fevkâlade selahiyete haiz Ordu'nun, aralarında şehirli şahıslar bulunan az miktardaki insanı takyidi, kumandanını muhakemeye alınması suretiyle tezlili şayan-ı dikkattir.

5. Maddeye lâhikadır. Bu 56 kişinin içerisinde masumların da olabileceği, ancak bu yüzden önce masumların ve suçluların tesbitine girildiğini bildirmiştik. Miftî ve Belediye Reisi, heyet-i tahkikiye'nin sorularına cevap vermemek ve orduyu tahkir etmek cüretini gösterdiler. İyi adamlar olunca, Rumların nasıl adamlar olacağının anlaşılması zor değildir.

Bunların takibatının, Ordudan İstiklâl Mahkemesine verilmeyerek Adliye'ye getirilmesi, Rum taraftarlarının korundukları hissini vermiştir. Ordu her emre itaat etmiştir. Heyet-i Vekileye ve mafevklerime itimatla teslimiyyet içinde vazifesini yapmıştır. E.H.U. Riyaseti, Dahiliye Vekâleti emsali selahiyetli makamlar bigane kaldıkları için, Ordunun hakkı kanuniyesi iptal ve şahsım hedef tutulmuştur. Amasya'dan yazdıklarım Dahiliye Vekili'nce Meclis'te okutulmamıştır (Lehimde olur diye). Meseleye lâkayt kalan makamlar vardır. Hakkımda söylenenlere meyyus oldum. Şahsım hakkında iddialar söylenlere aynen iade ederim. Ben Ordu Kumandanlığına kanımla, hayatımla muhafaza etmek için geçtim ve ettim. Bana Merkez Ordusu Kumandanlığı sırasında "Fırkalar yetiştirdiniz, samimiyetle çalışıyorsunuz, size vatan müteşekkirdir." diyenler maruz kaldığım muameleden dolayı, Meclis'te hiç bir şey söylemediler, bize ilettiler. E.H.U. ve Heyet-i Vekile Reisi Paşa Hazretleri'nden, diğer zevattan Ordu'yu muhafazalarını istedim. Fazla mı istiyorum?

Samsun'a Rumcu bir mutasarrıf tayini; Ordu'nun selahiyetlerinin ref'i; harp muntıkasının ilgası; Pontus işlerinin görüşülmesi düşmanı azdırmaz mı? Amerikalılar; Yunanlılar, bizim araya girişimizle, "Samsun'u bombalamadılar." demişler. Halbuki Merkez Ordusu'nun yaptığı tahkimat bunu sağlamıştır.

9. Maddeye lâhikadır; Ümraniye hadisesinden 9 ay sonra konunun gündeme getirilmesini o vakte kadar aff-ı umumî istihsalinin tecil-i takibat karnamesiyle zail olmasında görüyorum.

Ümraniye Hadisesi amillerinden Takî;İsyancıların elebaşılarındandır. Haydar ise Ümraniye Nahiyesi Müdürü ve Koçgiri rüesasındandır. İstanbul'a gidip, gelerek Ümraniye'de Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti teşkil ederek Ümraniyelileri tertip eden Mustafa Paşazade Haydar'dır. Her ikisi de Divan-ı Harp'te idama mahkûm oldu.

Bir an evvel hakkındaki gayr-i kabil vaziyetin intacıyla, şu azaba nihayet verilmesini bir kere daha arz ve istirham eylerim efendim."¹

Nurettin Paşa'nın izahnamesi Meclis'in 16 ve 17 Ocak 1922 tarihlerindeki gizli oturumlarında üyelere okundu. Başkumandan ve T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal, yaptığı konuşmada; sözkonusu izahnameyi okuduktan ve araştırma heyetiyle konuyu görüştüktan sonra Nurettin Paşa hakkında verilen muhakeme edilme kararının ağır olduğunu ifade ile bu kararın kaldırılmasını istedi. Üyelerden bazılarının muhalefet etmelerine rağmen, meclis Nurettin Paşa'nın muhakeme edilme kararını kaldırdı².

1921 Kasım'ında, Meclis'ten seçilen Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa başkanlığında Karahisar Mebusu Hulusi, Amasya Mebusu Mehmet Ragıp, Sinop Mebusu Hakkı Hami ve Kastamonu Mebusu Kemal Beyler'den oluşan Tahkik Heyeti de Aralık 1922'de sonuçlan-

1 T.B.M.M. Arşivi., Rumuz İ, Ds.4. Sözkonusu izahnamenin T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları Cilt II'de bulunamadığı yazılmaktadır. Ancak izahnameye T.B.M.M. Arşivinde yaptığımız araştırmalarla ulaşılmış bulunmaktadır.

4 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, c.II, s.626-650.

dırdığı raporunda, Ümraniye Olayı'nı Nurettin Paşa gibi siyasî bir hadise olarak değerlendirdi. Tahkik Heyeti'nin "Koçgiri Tahkikatı Netayicidir" başlığıyla meclise sunduğu rapor şöyleydi:

"Bu hadise siyasî bir mahiyetle başlamıştır. Sevr Anlaşması'ndan kaynaklanmıştır. Olay 1921'de değil; 1919 ortasında ortaya çıkar. Bunlar vesikalarla ifade edilebilir. Hadise mütarekenameyle de yakından ilgilidir. Haydar Bey sık sık Dersim'e gider, Kürt Teali Cemiyeti'yle münasebet kurar. Ümraniye'de cemiyetin bir şubesini açar. Münevver sayılan Alişir, gerek Koçgiri'de gerekse Dersim'de Ovacıklılar arasında propaganda yapar. Koçgiri Kürtleri, bu faaliyetin isyanda en mühim unsur olduğunu beyan etmişlerdir. Memleketin o sıradaki vaziyetini aynen Nurettin Paşa gibi görmekteyiz. Heyetimiz bu hadiseyi ciddi bir şekavet olarak gören Sivas Valisi Cemal ve bilhassa halefleri Hazım gibi mütalaa etmiyoruz. E.H.U. Reisi Paşa Hazretleri gibi pek büyük bir isyanın mukaddemesi, harici düşman teşvikât ve telkinatıyla çıktığını kabul etmiştir.

Sivas Vilayeti, heyet-i nasiha ile işi halletmek istiyor. E.H.U. ise; tedabir-i askeriye ile. Merkez Ordusu'na icap eden emirleri veriyor. Bir hayli Kürt hanesi kıtaat ve gayr-i mesullerce ihrak edilmiştir. Zara'da 1403, Refahiye'de 125, Divriği'de 125, Hafik'te 46 Kuruçay'da 54, toplam 1703 hanedir.

Asiler Kemah'ta 80, Zara'da 96, Refahiye'de 11 köyü yakmışlardır. Asilerden 1000'e yakın şahıs maktûl, 100 kadar da yaralı vardır. Hükümet kuvvetlerinden 63 şehid, 200'ü mütecaviz olmayan yaralı vardır.

Kıtaat arasındaki fevkâlade sessizlik, bazı masumların öldürüldüğünü tekbiz ettirmiyor. Çok mevaşi alınmış; Giresun'a kadar götürülmüş. İstirdat Komisyonu kurduk. Bu bedbaht ahaliye erzak gönderilmesi size arz edildi. İsmet ve namusa tecavüz olduğu, ısrarla kadınlarca iddia edilmiştir."¹

Koçgiri İsyanı'nda bölgedeki aşiretlerin önderleri hükümet tarafından cezalandırılmışlardı. Aynı şekilde Pontus İsya-

nı'yla ilgili olarak da Samsun Eşrafı cezalandırılmış, zarara uğratılmışlardı. Bu durum taşradaki dayanaklarını kaybetmek istemeyen hem Karadenizli, hem de Doğulu Mebusları harekete geçirdi. İki isyanın bastırılması sırasında gösterilen hatalar, mebuslar için önemli kozlardı. Nitekim olanlardan sorumlu gördükleri Nurettin Paşa'yı mecliste yapılan gizli oturumlarda, bir çok suçun mücrimi olarak gösterdiler. Daha önce de ifade olunduğu gibi Nurettin Paşa'yı görevinden azlettirmekle kalmayıp, muhakeme edilmesi kararının Meclis'te alınmasını sağladılar.

Ancak, Nurettin Paşa'nın izahnamesi, tahkik heyeti'nin kanıları Paşa'yı azlolunmaktan kurtaramadıysa da, muhakeme edilmesine dair kararım meclisçe kaldırılmasını sağladı.

Bunlardan sonra Koçgiri'de yakalanan asf elebaşılarının affedilmesi için verilen teklif "asflerin yaptıkları hadiseyi yerinde inceleyen heyet'in raporuna dayanarak, bu tür hareketlerin bir daha meydana gelmemesi için bir affın doğru olmayacağı" belirtilerek reddedilmiştir¹.

II. MERKEZ ORDUSU'NUN LAĞVEDİLMESİ

Koçgiri ve Pontus İsyanı'nın bastırılması sırasındaki icraatı dolayısıyla, T.B.M.M.'nde Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa hakkında görüşmeler yapılmıştı. Daha önce de ifade edildiği gibi Meclis Nurettin Paşa'yı Ordu Komutanlığı'ndan azledip, muhakeme edilmesine de karar vermişti. Meclis'in bu kararı 3 Kasım 1921'de Nurettin Paşa'ya tebliğ edilmiştir.

Bu yüzden Nurettin Paşa, 4 Kasım'da Ankara'ya hareket etti. Aynı gün, Nurettin Paşa Ordu'ya bir veda mesajı yayınladı. Mesajında, emir üzerine Ordu'dan ayrılıp Ankara'ya gideceğini belirten Paşa, Başkumandanlığın emriyle bundan sonra Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Hüseyin Hüsnü Bey'in bugünden itibaren Merkez Ordusu Komutanlığı'nı vekâleten yürüteceğini duyurdu. Vatanın en buhranlı anlarına tesadüf eden komutanlığı sırasında, vatanın kurtulması ve millî bağımsızlığın sağlanması uğrun-

1 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c.13, s.69-93.

da, fedakârca çalışan silah arkadaşlarına takdirlerini ve teşekkürlerini bildiren Nurettin Paşa, mesajının son bölümünde mukaddes davanın başarıya ulaşması için Tanrı'dan yardım dile-
diğini kaydetti¹.

Ankara'ya gelen Nurettin Paşa, yaptığı girişimlerle Meclis'in, hakkında verdiği muhakeme edilme kararını kaldırttı. Ancak Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan alınmıştı.

Bu sırada Merkez Ordusu'nun lâğvedilmesi için yazışmalar-
da başlamıştı. Zaten Anadolu'nun merkezinde asayişin sağlanması için bir orduya da gerek kalmamıştı. Çünkü, Koçgiri İsyanı bir daha alevlenemeyecek şekilde söndürülmüş, eşkiyalık olayları da büyük ölçüde önlenmişti. Yine Pontusçu çetelere Merkez Ordusu tarafından ağır bir darbe indirilmiş bulunuyordu. Sıra, sözkonusu çetelerin takibiyle, ortadan kaldırılmasına gelmişti. Bu görevi daha az sayıda bir kuvvet yerine getirebilirdi. Nitekim Başkumandanlık 8 Şubat 1922'de Merkez Ordusu'nu lâğvetti. Lâğv kararı ve yapılacak işlemler, 12 Şubat'ta Merkez Ordusu'na şöyle bildirilmiştir:

"1. Merkez Ordusu mülgadır.

2. 10. Fırka Komutanlığı emir ve komuta itibariyle doğrudan doğruya E.H.U. Riyaseti'ne bağlanmıştır. Diğer hususlar için Müdafaa-ı Milliye Vekâleti ile muhabere edecek, Merkez Ordusu muntıkasındaki takip harekâtını Dahiliye Vekili Fethi Bey'in tensibi veçhile icra edecektir.

3. Halen Merkez Ordusu'na bağlı bulunan 27. Süvari Livası ile 19. ve 55. Süvari Alayları 10. Fırka Kumandanlığı'na bağlanmıştır.

4. Merkez Ordusu karargâhı ve doğrudan doğruya Ordu emrinde bulunan birlikler hakkında aşağıdaki işlemler yapılacaktır:

a. Merkez Ordusu Komutanlığı Levazım, Sıhiye ve Baytariye şubeleri Levazımât-ı Umumiye, Umur-u Sıhiye ve Baytariye Daireleri emrine ve Komutanlığı'n diğer şubeleri Muamelât-ı Zatiye Dairesi emrine verilmiştir.

1 ATASE Arş., Kls.1880, Ds.21, Fhr.4.

b. Ordu Karargâh Muhafız Piyade Takımı ile, Ordu Süvari ve İstihkâm Bölükleri lağvedilerek 10. Fırka Komutanlığı emrine verilmiştir. Kadro ihtiyacından fazla kalacak istihkâm Muamelât-ı Zatiye Dairesi emrine verilecektir.

c. Ordu Muhabere Bölüğünden 27. Süvari Livası için atlı bir muhabere müfrezesi tertip edilecek ve 10. Fırka muhabere takımı ikmâl olunacak, mütebâki zabitân ve efradı Harbiye Dairesi emrine verilecektir.

d. Otomobil kolları ile üç ağır kol Sivas, Tokat, Amasya, Samsun Hastaneleri ve Hayvanat Hastanesi, Bargir Deposu, Esliha ve Mühimmat Ambarları, Sevkiyât ve Nakliyat Müdüriyeti Umumiyesi emrine verilmiştir. Bir hafif kol, üç ağır kol ve ordu karargâhı vesaiti nakliyesi 10. Fırka emrine geçecek, fırkanın cepane ve erzak kollarını teşkil edecektir.

e. Sanayii takımları erzak, eşya ve teçhizat ambarları Levazımat-ı Umumiye Dairesi emrine, sıhiye deposu Sıhiye Dairesi emrine verilmiştir.

f. Sabit Telsiz İstasyonu, Harbiye Dairesi emrine verilmiştir. Cebel Telsiz İstasyonu 10. Fırka emrine geçecektir.

g. Tokat Leyli Rüşdiye-i Askeriyesi iâşe ve inzibat hususunda Tokat Kalemî Riyaseti'ne bağlanmıştır.

ğ. Ordu emrindeki Krup Cebel Takımı ile Süvari Livası emrindeki Krupp Cebel Takımı birleştirilerek 10. Fırka Topçu Taburu'nun ikinci bataryasını teşkil edecektir. Ordu emrindeki adi cebel ve fırka emrindeki Şinayder Cebel Takımı ile 27. Süvari Livası emrine verilecektir.

Koşulu Mantelli Batarya lağvedilmiştir. Zabitan, efrâd ve hayvanatı Ordu dairesi emrine verilmiştir. Samsun ve Vona'daki sahil bataryaları ve Sinop Muhafız Piyade Bölüğü ile sahil bataryaları, Samsun Tahkimat Amele Bölüğü, Samsun Ahz-ı Asker Kalemî emrine verilmiştir.

h. Merkez Ordusu muntıkasında ek bir görevle kalem reislerine verilen muntika kumandanlıkları mülgadır.

1. Amasya ümera, zabitan ve efrad divan-ı harpleri 10. Fırka komutanlığına bağlanmıştır.

i. 10. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Riyaseti doğrudan doğruya Müdafaa-f Milliye Vekâleti'ne bağlanmıştır.

j. Merkez Ordusu Kumandan vekili Hüseyin Hüsnü Bey, işbu emirde mündemiç maddelerin tatbikâtını azamî 20 Şubat 1922 tarihine kadar bilahere E.H.U. Riyaseti Celilesine ve Müdafaa-f Milliye Vekâleti'ne malumat verecektir.

k. Ordu karargâhı şubelerinin muamele ve evrakı Merkez Ordusu Kumandan vekili tarafından icap eden makamlara tevdi edilecektir. Şubelerin evrak ve kayıtlarına havfî dosyaların teslim ve tevdileri, E.H.U. ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nce tayin edilecektir. Bunun için Merkez Ordusu Kumandan Vekili dosyaların muhteviyatı hakkında icap eden malumatı E.H.U. ve Müdafaa-f Milliye Vekâleti'ne bildirilecektir."¹

E.H.U., Merkez Ordusu'nun lâğv işlemlerinin 20 Şubat'a kadar bitirilmesini emretmişti. Ancak, bu sürenin yetmeyeceği anlaşılınca tayin edilen müddet 28 Şubat 1922 Akşamı'na kadar uzatıldı. Nihayet lâğv işlemi 25 Şubat'ta bitirildi. Böylece bir seneyi aşkın bir süre Merkezî Anadolu'da faaliyet gösteren Merkez Ordusu lâğvedildi.

1 ATASE Arş., Kls.1879, Ds.16, Fhr.35.1.

S O N U Ç

Anadolu merkezindeki asayişsizliği gidermek amacıyla oluşturulan özel bir ordu olan Merkez Ordusu'nun bir seneyi aşkın bir sürede gösterdiği etkinliklerin incelendiği bu çalışmada, varılan sonuçları ayrı ayrı maddeler halinde değerlendirmek hem çalışmaya bütünlük kazandıracak hem de sonuçların bir arada izlenmesine imkân verecektir.

1. Merkez Ordusu'nun kuruluşunda Mondros Mütarekenamesi ile oluşan ortam, başlıca belirleyici unsur olmuştur. Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden yararlanmak isteyen Anadolu'daki ayrılıkçı unsurlar, sözkonusu mütarekenin imzasından sonra İtilâf Devletlerinin de yardımlarıyla bağımsızlık kazanmak için çalışmalara başladılar. Sürekli artan bir hızla devam eden bu çalışmalar, Misâk-ı Millî sınırlarını kendisine ilke edinmiş T.B.M. M. Hükümeti'nin amaçları ile zıtlaşıyordu. Bu ayrılıkçı çalışmalar, Ankara Hükümeti'ni zaaf içinde gösterirken, Batı Anadolu'da Yunan Ordusu'nun da ilerlemesini dolaylı olarak kolaylaştırıyordu.

Bunların dışında, aynı bölgede Millî Mücadele aleyhtarı bozguncu faaliyetler, asayiş bozucu adf nitelikli eşkiyalık hareketleri de etkinliklerini hissettiriyorlardı.

Böylesi bir ortamda Ankara Hükümeti yakın zamanlarda bir çok devlette de görüldüğü gibi, bu durumu ortadan kaldırmak için özel bir ordu görevlendirdi. Merkez Ordusu adını alan bu kuruluş çok geniş yetkilerle donatıldı. Sözkonusu Ordunun komutanı bu yetkilere dayanarak yetki alanındaki askerî kuvvetlerin yanı sıra mülkî makamlara da emir verebilir, görevden alabilirdi.

Muhakemeye gerek duymaksızın, idam kararı verebilmek de onun yetkileri arasındaydı. Benzeri yetkiler I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'ndaki ordu komutanlarına verilmişti. Buna göre, Ordu Komutanları yetki alanlarının mutlak hakimi durumundaydılar.

Ankara Hükümeti'nin kritik bir zamanda, stratejik bir bölgede meydana gelen olayların üzerine, böylesi tedbirler alarak gitmesi son derece isabetli olmuştur. Çünkü dışarıdan desteklenen, tecrübeli, organize olmuş bir düşmanın yarım tedbirlerle yenilgiye uğratılacağı düşünülemez. Nitekim benzer bir durum yakın zamanlarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de görülmüş, halen de yaşanmaktadır. Olayların başladığı ilk sıralarda, mevcut yapılanma ile bölücü girişimlere karşı konulmağa çalışılmış, ancak sonuç alınamamıştır. Bu durum bölgede yeni bir yapılanmanın gerekli olduğunu göstermiş, dolayısıyla geniş yetkilere sahip olarak "Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği" kurulmuştur. Zaten ayrılıkçı hareketlere karşı bir çok ülkede de benzer tedbirlerin alındığı görülmektedir.

Ankara Hükümeti ayrılıkçı, bozguncu girişimlere karşı yeni bir yapılanma ile isabetli bir karar verirken, aynı tutarlılığı komuta mevkiine getirilecek şahsın seçiminde de göstermiştir. Öyle ki bu seçimde Millî Mücadele sonrası ülkenin durumu ile ilgili, taraflar arasındaki görüş ayrılıkları da göz ardı edilmiştir. Ayrılıkçılara, bozgunculara karşı mücadele edecek ordunun komutası Nurettin Paşa'ya teslim edilmiştir. Söz konusu komutan Birinci Dünya Savaşı'nın seçkin askerlerindendir. Çünkü Irak'ta, 1917 yılında İngiliz Kuvvetlerinin Türk Kuvvetlerince esir edildiği savaşta, komuta mevkiindedir. Bu zafer onun halk arasında "Selman-ı Pak Kahramanı" olarak tanınmasını sağlamıştır. Onun yüksek rütbeli bir komutan olması da görevinde etkinliğini artıracaktır. Bu tür görevlerde tecrübe daha bir önem kazanmaktadır. Merkez Ordusu Komutanı'nın babası İbrahim Paşa da, II. Meşrutiyet sonrası Dersim ve civarında meydana gelen ayrılıkçı hareketleri bastıran ordunun komutasını yürütmüştür. Babasından tevarüs ettiği tecrübeler, Nurettin Paşa'ya ışık tut-

muştur. Gerçekten de İbrahim Paşa'nın bölgede alınmasını istediği tedbirlerle, Nurettin Paşa'nın konu ile ilgili önerileri benzerlik göstermektedir.

Yıllar sonra 1937 yılında meydana gelen Dersim(Tunceli) olaylarında da Nurettin Paşa'nın torunu General Abdullah Alpdoğan'a bastırma kuvvetlerinin komutasının verilmesi de ilginçtir.

Böylesine tutarlı davranışlar mücadelenin başından kaybedilmesi gibi bir durumu ortadan kaldırmıştır. Belki bu türlü akılcı tedbirler, mücadelenin başından kazanıldığıнын işareti olarak görülebilir.

2. Merkez Ordusu'nun görevini başarılı bir biçimde yapmasında başlıca faktörlerden biri de "durum saptamasını" doğru olarak yapması olmuştur. Merkez Ordusu'nun karşısında nizamî kuvvetlerden öte "gerilla hareketi" yapacak kuvvetler bulunuyordu. Ordu, bütün olumsuz koşullara rağmen düşmanın hesaplarını alt üst edecek tedbirleri almıştır. Daha ilk günlerden itibaren aldığı tedbirlerle örgütlenmesini şartlara uygunluk gösterecek biçimde değiştirmiş ve geliştirmiştir.

Savaşta en iyi strateji daima çok kuvvetli olmaktır. Öncelikle genel olarak kuvvetli olmak, sonra da kesin sonucun alınacağı yerde kuvvetli olmak. Stratejinin, kuvvetlerini bir arada tutmaktan daha yüksek ve daha basit yasası bulunmadığını pek iyi bilen Merkez Ordusu Komutanı 3. Kolordu emrindeyken dağınık durumda olan birlikleri düşmanın bulunduğu yerlere toplayarak ilk icraatına başladı. Buna göre birlikler daha yoğun olarak Pontusçu çetelerin bulunduğu bölgede konuşlandırılmıştı.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Merkez Ordusu "gerilla harbi" ile de karşı karşıyaydı. Her ne kadar nizamî kuvvetlerden oluşan bir ordu görünümündeyse de bu tür bir harbin gereklerini de gözardı edemezdi. Nitekim böylesi faktörleri de hesaba katan Merkez Ordusu bu yolda ilginç uygulamalar yapmıştır.

Gerilla harbinde sayısal, coğrafi, psikolojik ve politik faktörler önemli derecede belirleyici olmaktadır. Sahanın geniş,

bastırma birlikleri mevcutlarının yetersiz olması düşman için büyük avantajdır.

Arazinin yapısı da sonucun alınmasında önemlidir. Sert ve ormanlık arazi gerilla için en uygun ortamdır. Meskûn yerlerin avantajının yanında sakıncaları da vardır.

Bu iki faktör psikolojik ve politik faktörlerden soyutlanamaz. Çünkü, bir gerilla hareketinin geleceği ve başarısı, mücadelenin yapıldığı bölgedeki halkın tutumuyla yakından ilgilidir. Bu davranış, halkın gerillaya bilgi ve ikmâl maddeleri temininde yardıma istekli olmaları kadar, gerillaların saklanması-na yardım etmeleri, bastırma birliklerine bilgi vermeleri ile de ilgilidir. Gerilla hareketleri kitlenin sempatisi ile kollektif olarak desteklendiği takdirde amacına ulaşabilir. Bu faktörleri hesaba katan Merkez Ordusu, çağdaş bir anlayışla gerekli tedbirleri yerinde ve zamanında almıştır.

Sayısal gücün önemini kavrayan Merkez Ordusu, o günkü şartlarda bu yönünü kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bölgedeki müslim ve gayr-i müslim halktan bazı doğumluları askere almakla sayısal durumunu bir ara 25.000'e yükseltmiştir. Bunun yanında Batı Cephesi'ne sevk edilen birliklerden oluşan boşluklar, hemen doldurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalardan ötürü Merkez Ordusu'na bağlı bastırma birlikleri, düşman kuvvetlere nazaran sayısal yönden daima çok olmuştur. Bu durum sadece insan sayısında değil, silah üstünlüğünde de kendini göstermektedir.

Merkez Ordusu'nun yetki alanına giren bölgenin coğrafi durumu her na kadar düşmanın lehine görünüyorsa da, Pontusçu çeteler bir süre bu avantajdan yararlanabilmişler; Koçgirililer için coğrafi avantaj, iklim şartları yüzünden aleyhte bir durum yaratmıştır.

Psikolojik ve politik faktörlerin önemini dikkate alan Merkez Ordusu bu yolda çeşitli tedbirler aldığı gibi, orijinal uygulamalar da yaptı.

Din adamları ve aydınlar tarafından organize edilen Pontusçuluk hareketi, kadın-erkek her Rum tarafından benimsenmiş-

tir. Bu yüzden Rum çeteleri ırkdaşları tarafından her türlü yardımı görmekteydi. Ancak Rumların bölgede nüfus olarak Türklerden çok az olmaları onlar için büyük bir dezavantajdı. Fakat Türklerin içerisinde bulunduğu sosyal-ekonomik ve psikolojik durum, Rumların bölgede çok daha etkin görünmelerine yol açıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla biraz cesaretlenen Türkler, Merkez Ordusu'nun kurulması ile birlikte inisiyatifi ele geçirdiler. Merkez Ordusu Pontusçuluğa karşı halkı örgütlendirme yoluna gitti. Zira bu mücadelede tabana dayanmak zorunluluğu vardı. Nitekim Oymak, Asayiş Mıntıkaları ve Emniyet Teşkilâtı ile halkın mücadele içinde yer almasına çalışıldı. Hem Rumlardan sayıca üstün, hem de organize olmuş olan Türkler karşısında Pontusçuların mağlubiyeti kesindi. Gerçekten de Pontusçu çeteler karşısında sözkonusu teşkilât mensupları büyük yararlıklar göstermişlerdir. Aynı zamanda Merkez Ordusu böylesi bir uygulama ile nizamî kuvvetlerin denetiminde, sivil savunmanın en çarpıcı örneğini vermiştir. Dolayısıyla bugünlerde sıkça söz edilen "Tretoryal Savunma" anlayışının bizdeki ilk uygulaması da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, ayrılıkçılara karşı verilecek mücadelelerde de izlenecek yöntemi göstermiştir.

Merkez Ordusu Koçgiri İsyanı'nı bastırma işlemi sırasında da benzeri tedbirler almıştır. İsyancılara karşı sadece askerî birliklerden yararlanılmamıştır. Bölgede hükümete itaatkâr halk, kurulan Asayiş Bölükleri'nin çatısı altında toplanarak sorun hal-ka da mâl edilmiştir. Nitekim bir çok köy halkı isyancıları köylerine sokmamış, nizamî kuvvetlerin yanında çatışmalara katılmışlardır. Ayrıca bu kuvvetleri lojistik ve bilgi yönünden de desteklemişlerdir.

3. "Önceden haber alan, hazır olur." sözü harplerde genel geçer bir kural olarak kabul edilmektedir. Bu söz normal harpten daha çok gerilla harbi için geçerlidir. Hazırlığın esası ise gelişen veya ortaya çıkabilecek olan özel duruma ait bilgi ile birlikte, gerilla harbi hakkında teoriye ve tarihî tecrübelerle dayanan bir anlayış sahibi olmaktır.

Merkez Ordusu, yetki alanına giren bölgelerin Anadolu'ya çıkış noktaları üzerinde bulunması, yine bu bölgelerde bozguncu ve ayrılıkçı faaliyetlerin yoğun oluşu yüzünden, istihbarata büyük önem vermiştir. Düşmanın gerilla harbi yapması, yukarıda da ifade edildiği gibi bu yoldaki faaliyetlerin önemini daha bir arttırmıştır. Genelkurmay Başkanlığı ile işbirliği yaparak, yetki alanına giren bölgede Askerî Polis Teşkilâtı'nı kurmuştur. Böylece "kritik" kabul edilen yerlerde tedbirler alınarak bozguncu girişimler önlenmiştir. En önemlisi düşman güçler arasına sokulan ajanlar vasıtasıyla her hareketleri haber alınmıştır. Her fırsat istihbarat için değerlendirilmiştir. Koçgiri İsyanı'nın başladığı sırada gönderilen Nasihat Heyeti bu görevi de yerine getirmiştir. Yine aşiretler arasındaki düşmanlıklardan yararlanılarak bazı aşiret reislerinden istihbarat alınmıştır. Nitekim Koçgirili Isyancıların çözülmesine sebep olan Murat Paşa'nın hükümet saflarına geçmesi, bu konudaki en başarılı bir çalışma olmuştur. Kaleyi içeriden fethetmeye yaracak bu tür çalışmalar aynı zamanda inisiyatifin daima Merkez Ordusu'nun elinde kalmasını sağlamıştır.

4. Çalışmada ortaya çıkan bir diğer gerçek de Merkez Ordusu'nun propaganda metot ve vasıtalarını bilinçli bir şekilde kullanmasıdır. Mevcut imkanlar bu yolda en verimli biçimde değerlendirilmiştir.

Merkez Ordusu bu yolda dinî, siyasî şahsiyetlerin nüfuzundan istifade etmeye çalışmıştır. Koçgiri İsyanı'nı başladığı sırada isyancılara gönderilen Nasihat Heyeti'ne, bölgenin nüfuzlu şahsiyetlerinden birinin başkanlık etmesini sağlıyordu. Öte yandan isyancı önderlerden Seyyid Aziz'in idam kararını kaldırıyor, böylece halkı etkilemeye çalışıyordu. Sivas'a gelen Şeyh Sünusi, Samsun'dan geçen Afganistan elçileri, Merkez Ordusu'nun emriyle gösterişli törenlerle karşılanıyorlardı.

Pontus ve Koçgirililer üzerine girilen harekâttan önce ve harekât sırasında, halka beyannameler dağıtılmak suretiyle hükümete itaat edenlere dokunulmayacağı özellikle belirtilmekteydi. Bu harekât esnasında özellikle Koçgiri'de isyancıların

dinsizliği, tefrikacılığı ve İngiliz emellerine hizmet ettikleri şeklindeki ögeler sık sık kullanılmaktaydı. Böylece halkla isyancılar arasındaki bağlar koparılmaya çalışılıyordu.

Merkez Ordusu yetki alanına giren bölgedeki basınla da yakından ilgilenmiştir. Onları da Ankara Hükümeti'nin politikası çerçevesine sokmaya çalışmıştır. Ordu Komutanı sorumluluğunu yerine getirmeyen gazeteleri bir süre kapatmak suretiyle cezalandırmıştır. Böylece bozgunculuk ve ayrılıkçılık hareketlerine karşı topyekûn bir karşılık vermenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

5. Çalışma konumuz olan Merkez Ordusu'nun gösterdiği önemli etkinliklerden birisi de kuşkusuz ki Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasıdır. Kurtuluş Savaşı'nın kritik bir devresinde başgösteren sözkonusu isyanla ilgili olarak pek az şey yazılmıştır. Buna rağmen, isyanın niteliği ve hükümet kuvvetlerinin bastırma işlemi ile ilgili farklı yorumlar görölmektedir. Zamanın Siyas Valisi Ebubekir Hazım Tepeyran, hatıralarında bu olayı basit bir şekavet hadisesi olarak nitelemektedir. T.B.M.M.'nde yapılan görüşmelerde de bir kısım mebus Koçgiri İsyanı ile ilgili olarak Ebubekir Hazım'ın bakış açısına benzer konuşmalar yapmışlardır. Yine bunlara göre Merkez Ordusu isyanın bastırılması sırasında şiddet göstermiş, kanunlara uymamıştır. Bu durum da isyanın genişlemesine neden olmuştur.

Öte yandan isyanın hazırlayıcılarından Mehmet Nuri Dersim başta olmak üzere, bazılarına göre Koçgiri İsyanı siyasî niteliklidir ve amacı Sevr Barış Antlaşması ile Kürtlere vaad edilen topraklarda bağımsız bir Kürdistan kurmaktır. Bunlara göre Koçgiri isyanı bir halk hareketi niteliği de taşımaktadır.

Böylesine farklı görüşlere Merkez Ordusu kayıtları tam bir açıklık getirmektedir. Buna göre; Koçgiri Ayaklanması aniden başlayan bir hareket değildir. Nedenleri 19. ve 20. yüzyıl ayrılıkçı akımlara kaynaklık eden sebeplerle aynılık göstermektedir. Bu ayaklanmalardaki istemler, önemli bazı şahıs ve örgüt-

lerde direnişler arasındaki bağı ortaya koyan en önemli gerçekliklerdendir. Bu istemler bağımsız bir devlet kurma düşüncesinde odaklaşırken, 20. yüzyıl isyanlarına önderlik eden teşkilât Kürt Teali Cemiyeti olarak görünmektedir. Bu cemiyetle ilintili Seyit Rıza, Haydar Bey, Alişir gibi isimler çeşitli tarihlerde meydana gelen ayaklanmalarda önderlik yaptıkları gibi Koçgiri İsyanı da sözkonusu şahısların eseri olmuştur. Dolayısıyla isyan hem Merkez Ordusu Komutanı'nın ifade ettiği, hem de T.B.M. M.'nden seçilen Koçgiri Olayı Araştırma Kurulu Üyeleri'nin belirttikleri gibi temelde siyasî bir boyut taşımaktadır. Amaç, isyancıların da sık sık ifade ettikleri şekilde Sevr Barış Antlaşması ile bölge halkına vaad edilen yerlerde bağımsız bir Kürdistan kurmaktır.

Koçgiri İsyanı'nın önderleri Türk Milletinden ayrı bölge halkının yazgısını tayin etmek fikriyle ortaya çıktılarsa da bu düşüncelerinde başarılı olamadılar. Çünkü hareket daha başından bir unsurun değil, bir aşiretin ve mezhebin kalkışması görünümü taşımaktaydı. Bu yüzden isyancılar daha baştan önemli bir çelişki ve açmazla karşı karşıya gelmişlerdi. İsyanı başka aşiretler ve başka mezhebi ekollere bağlı olanlar kendi davaları olarak görmeyeceklerdir. Bölücülük Hareketi niçin böylesi bir konuma girmiştir? Bu sorunun cevabını Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin önderi Mustafa Kemal'in strateji ve taktik ustalığında aramak gerekir. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da başlattığı hareketi düşmanın elinde tutsak halifenin kurtarılması ve "Anasır-ı Islâmiye"nin ortak mücadelesi biçiminde formülleştirmiştir. Mücadele her ne kadar millî planda cereyan edecekse de çelişkinin ağır basan yönü Mustafa Kemal Paşa tarafından Hristiyan-Müslüman çatışması şeklinde başarılı bir biçimde takdim edilmiştir. Bu tutum Koçgiri ve Dersim dışındaki Doğu halkı arasında büyük ölçüde kabul görmüştür. Bu durum Kürt Teali Cemiyeti'nin bölge üzerindeki etkinliğini kırmıştır. Ancak sözkonusu cemiyetin etkinlik gösterebildiği alan siyasî şahsiyetlerin çok olduğu ve siyasî örgütlenmenin yapıldığı Koçgiri ve civarındır. Koçgirililerin bu tutumunda ırkî faktörler kadar mezhepsel farklılık ta önemli rol oynamıştır. Belki bu ayrılık Kürt Teali Cemiyeti tarafından istismar

edilip, bu yörede ayrılıkçı hareketler organize edilmiştir.

Koçgiri'de yapılacak hareketin hangi tabana dayandırılacağı daha isyan başlamadan önce yapılan etkinliklerden anlaşılmıştır. Çünkü isyancıların toplanıp karar aldıkları yer Kangal İlçesi'nin Yellice Nahiyesi'ne bağlı Hüseyin Abdal Tekkesi olmuştur. Gerçekten de isyan boyunca bu tutumda hiç bir değişiklik olmayacak, asiler daima mezhebî ayrılıktan yararlanarak taraftar toplamaya çalışacaklardır. Böylesi bir tavır, hareketi ulusal bir mücadele olmaktan çıkarıp, mezhebî bir başkaldırıya dönüştürmüştür. Bu yüzden bir çok Aşiret isyancılara ilgi göstermiş, hükümetin yanında yer almıştır. Ancak bazı Türk Köyleri mezhebî kaygılar nedeniyle isyancılarla müşterek hareket etmişlerdir. İsyanın böyle bir mahiyet almasının yanı sıra, kalkışmanın tesbit olunan bahar mevsiminden önce kış ortasında başlaması da Merkez Ordusu'nun bastırma işleminde başarılı olmasını sağlamıştır.

İsyanı başlatan sebep 6. Süvari Alayı'nın Ümraniye'ye gelmesi olmuştur. Alayın amacı ayrılıkçı faaliyet gösteren unsurlara gözdağı vermektir. Alayın bölgeye gelmesi Koçgirililerin kaygılanmasına neden oldu. Zaten Kürt Teali Cemiyeti bölgede hükümetin bölge halkını vuracağı yolunda propagandalarla halkı T. B.M.M. Hükümeti'ne düşman yapmakta başarılı olmuştu. Böylesi bir psikolojik ortamda Alayın bölgeye gelmesi tansiyonu artırdı. Ayrılıkçılar Alay'a taarruz ettiler. Alay Komutanı ve bir çok asker öldürüldü. Bu hareketle Koçgiri Aşireti hükümete savaş ilân etmiş olduğunu da göstermişti.

Böylesi durumlarla karşılaşan devletler sorunun çözümü için genellikle iki tür tedbire başvururlar: Birincisi "idare-i maslahatçı" denilebilecek tedbirler, ikincisi de sorunun hangi sebepten kaynaklandığını tesbit edip buna göre üretilen kökten-ci tedbirlerdir. Birinci yola bu bölge ile ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun tutumu en iyi örnektir. Ancak Ankara Hükümeti Koçgiri'de başgösteren harekete karşı bu tutumu takınmadı, Batı Cephesi'nde bir Yunan Taarruzu'nun sözkonusu olduğu zamanda başlayan bu ayrılıkçı hareketin, köktenci tedbirlerle önlen-

mesi kararlaştırıldı. Aldığı bu kararlar hükümet hiçbir yerde tereddüdün oluşmasına izin vermedi.

İsyanın söndürülmesi için Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa görevlendirildi. Bastırma işlemi sırasında azamî derecede şiddet göstermesi istendi. Ordu Komutanı'nın yetkileri bu vesileyle daha bir artırıldı. Ayrıca yetki sahasına yeni iller de eklendi. Böylesi durumlarda yetkililerin önemli handikaplarından birisi olan tereddüt duygusu, verilen bu geniş yetkilerle giderilmiştir. Bu durum başarının kazanılmasında önemli rol oynamıştır.

İsyanın söndürülmesinde Merkez Ordusu'nun uyguladığı etkili metotların da önemli ölçüde yararı olmuştur. Buna göre; gerilla tipi savaşta başarıları ile Ünlü Topal Osman'ın bölgeye getirilmesi isyancıları zaaf içine düşürmüştür. Merkez Ordusu'na bağlı birliklerin önemli bir kısmının isyan bölgesine aktarılması ve bunlar vasıtasıyla Koçgiri İsyan mıntıkasının izole edilmesi diğer bir başarılı hareket olmuştur. Aşiretler arasındaki ihtilâfların ustaca kullanılması da isyanın genişlememesi ve söndürülmesinde etkili olmuştur.

Ayrıca, isyan mıntıkasında bulunan hükümeti itaatkâr halk Merkez Ordusu tarafından tereddüt edilmeden desteklenmiştir. Dolayısıyla isyancıların baskısı karşısında yılgınlığa düşmeleri önlenmiştir. Bu suretle isyancılara karşı köylerini savunmuşlar, askerî kuvvetlere eşlik ederek asileri takip etmişlerdir. Merkez Ordusu böylesi isyanları kritik bir tarafı için izlenecek en iyi metodu da uygulamıştır. Yine emrinde bulunan birlik komutanlarının uygulamalarını tereddüde yer bırakmayacak şekilde destekleyen Nurettin Paşa, bu tavrıyla da önemli bir sorunu ortadan kaldırmıştır. Topal Osman'ın uygulamalarına hoşgörülle bakması sözü edilen tutumuna bir örnektir.

Misâk-ı Millî sınırlarını gerçekleştirmek ve ulusal bir devlet kurmak isteyen Ankara Hükümeti'nin bu amacının karşısına bir engel olarak dikilen Koçgiri Ayaklanması, Merkez Ordusu sayesinde bastırılmıştır. Böylece hem Ankara Hükümeti'nin önündeki önemli engel ortadan kaldırılmış, hem de böylesi bir hareke-

tin bir daha meydana gelmemesi mümkün kılınmıştır. Nitekim cumhuriyetin kuruluşundan sonra aynı mahiyette bölgede çeşitli kalkışma hareketleri olmuşsa da sözü edilen mntıkada benzeri bir tutum görülmemiştir.

6. Fransız Devrimi'nin getirdiği ilkelerden en önemlisi olan milliyetçilik fikrinin çok uluslu bir devletle meydana getirdiği tipik bir sorun olan Pontusçuluk, özellikle Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümeti'ni meşgul etmiştir. Sözkonusu sorunu çözme görevi de çalışma konumuz olan Merkez Ordusu'na verilmiştir.

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl içerisinde milliyetçilik olgusunun inkar edilemeyecek yükselişi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeden kilise ve aydınlar vasıtasıyla Karadeniz Bölgesindeki Rumları da önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Önce Yunan Ulusu'na ait olma duygusu biçiminde görülen bu gelişmeler bir süre sonra sözkonusu bölgede devlet olma aşamasına gelmiştir. Bu amaca ulaşmak için bölgede gizli biçimde örgütlenmeye başlayan Rumlara aynı zamanda yörede faaliyet gösteren Amerikalı ve İngiliz misyonerler de destek vermekteydiler. Türk hakimiyetinde yaşamayı kendileri için zul kabul eden Rumlar, amaçlarına ulaşmak için örgütlenmenin yanısıra ekonomik bakımdan güçlenme ve nüfuslarını artırma politikası takip ediyorlardı.

Fikrî ve örgütsel çalışmalarını bir ölçüde tamamlayan Rumların devlete karşı ilk eylemleri Balkan Savaşı sırasında meydana gelir. Savaşa katılmamak için Rum askerleri ordudan kitlesel biçimde firar etmişlerdir. En önemlisi de Samsun'un bazı Rum Köylerine Balkanlardan gelen Türk Muhacirlerin yerleştirilmesine karşı çıkmalarıdır. Samsun'a da gelen silahlı Rumlar eylemsel olarak ta otoriteye başkaldırdıklarını göstermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı, Rumlara amaçlarını gerçekleştirme yolunda bir fırsat olarak görüldü. Bu yüzden savaş içerisinde Türklere karşı Rusların yanında yer almışlardır. Böylece Doğu Anadolu'da Ermenilerin tutumunun benzeri Karadeniz Bölgesi'nde de Rumlar tarafından sergilenmiştir. Ancak Rusların çekilmesi Rumları hayal kırıklığına uğratmıştır.

Yeis içindeki Rumların imdadına Mondros Mütarekesi yetişti. Osmanlı Devleti'nin içerisine düştüğü durumdan yararlanıp Pontus Devleti kurmak mümkün olamaz mıydı? İtilâf Devletleri'nin teşviklerini gören Rumlar için bu soruya olumlu cevap verilebilirdi. Bundan sonra Rumlar daha da silahlandılar. Pontusçu çeteler Türkleri bölgeden muhacerece zorlamak için tedhiş hareketlerine giriştiler. Böylece İtilâf Devletleri'nin de dikkati çekilerek onların bölgeye müdahalesi sağlanacaktı. Öte yandan siyasî kanalları da işleten Rumlar, Avrupa Kamuoyu'nu yanıltıcı girişimlerde bulunmaktan da geri kalmıyorlardı. Düzmece istatistiklerle yörede Rumların Türklerden nüfus bakımından fazla olduğunu ispat etmek istiyorlardı.

Bu sırada İtilâf Devletleri'nin kontrolü altında bulunan Osmanlı Devleti'nin, Karadeniz Bölgesi'nde bir Pontus Devleti kurulmaması için gösterdiği çaba dikkate değerdir.

Türk halkı Rum saldırılarına karşı bir takım organizasyonlara gitmeye çalıştıysa da, bu çaba Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi ile birlikte daha bir artış göstermiştir. Ancak Rum çetelerinin saldırıları durmamıştır. Bu durum Ankara Hükümetini yeni tedbirler almaya sevketti. Merkez Ordusu aynı zamanda böyle bir ihtiyaçtan doğmuştur.

Merkez Ordusu'nun ilk icraatı Rumların silahlarını teslim etmelerini talep etmek oldu. Böylece Rumlar ya silahlarını teslim ederek Pontusçuluk davasından vazgeçecekler ya da hükümetin emrini tanımayacaklardı. Bu durum onlara karşı askerî bir harekâtın gerekçesi sayılacaktır. Yapılacak uygulamalar içeride ve dışarıda meşrû görülecektir. Doğaldır ki Rumlar hükümete silahlarını teslim etmediler. Böylesi tutumlarıyla tenkil edilmeyi de hak etmişlerdi.

Merkez Ordusu tenkil harekâtına geçmeden önce Pontusçuluk Hareketi'nin örgütlendiği merkezlerle, fikirsel önderlerine, parasal kaynaklarına yöneldi. Yapılan aramalar ve tutuklamalarla örgütsel faaliyetler ortaya çıkarıldığı gibi, hareketin öncü kadrosu etkisiz hale getirilmeye çalışıldı. Ne var ki bu sırada başgösteren Koçgiri isyanı, Pontusçuların tenkilinin bir

süre ertelenmesine sebep oldu. Küçük birliklerle Rum çeteleri takip edildi. Bu takiplerde Rum Köyleri istisnasız hükümet kuvvetlerinin karşısına dikiliyorlardı. Pontuşçuluk Hareketi'nin bir halk ayaklanması görünümünde olması tenkili daha bir güleştiriyordu. Bu durumda başka tedbirlere başvurulmalıydı. Nitekim böyle bir tedbirin alınmasını sağlayacak fırsat ortaya çıktı. Yunanlıların Karadeniz sahilleri'ne bir çıkarma yapması sözkonusu olmuştu. Bu durumda bölgedeki Rumların doğal olarak Yunanlıların müttefiki oldukları düşünülerek tehlikeli bir harekete başvurmamaları için yöreden başka yerlere tehcir edilmeleri kararlaştırıldı. Bu tutum aynı zamanda Rum çetelerine karşı yapılacak tenkil harekâtını daha da kolaylaştırmaya yarayacaktı. Çünkü kadınıyla, erkeğiyle Pontuşçuluk davası güden bir halka karşı alınacak en doğru tedbir bu olabilirdi.

Tehcir işlemi Merkez Ordusu'nun aldığı etkili tedbirler sayesinde sorunsuz biçimde gerçekleştirildi. Böylece ileriki yıllara sarkacak bir takım olumsuz durumların ortaya çıkması önlenmiştir.

Merkez Ordusu'nun öncelikle çeteleri finanse edecek güçleri tehciire uğratması, yani Rum Tüccarlarını sürgüne göndermesi ayrılıkçı hareketlerle yapılan mücadelelerde izlenecek yolu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Rum tehcirinin gerçekleştirildiği sıralarda, Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası olan Sakarya Savaşı da kazanılmıştı. Batı Cephesi'ndeki Yunan yenilgisi Pontuşçuların ümitlerinin büyük ölçüde kırılmasına neden oldu. Hem böylece Merkez Ordusu'na bağlı kuvvetler bütün güçlerini sözkonusu çetelere harcayabileceklerdi. Ağacların yapraklarını dökmesinden de yararlanmak isteyen Merkez Ordusu 1921 Eylülünden itibaren Pontuşçuluk Hareketini söndürmek için tenkil harekâtına girişti. Harekât Koçgiri'-de olduğu gibi sert ve tereddütsüzce yapıldı. Bu arada bölge halkı da Emniyet Teşkilâtı içinde organize edilerek, Ordu'nun yanında Pontuşçulara karşı harekâta katıldı. Ordu-halk işbirliği sonucunda üç ay gibi kısa bir süre sonra Pontuşçu çeteler etkisiz hale getirildi.

Böylece, Batılı güçlerin de teşvikiyle Karadeniz Bölgesi'nde bir Pontus Devleti kurma hayaline kapılan Rumlar, Misak-ı Milli sınırları içerisinde ulusal bir devlet kurma hedefi güden Türkler karşısında yenilgiye uğradılar. Böylesi bir sonuç zaten kaçınılmazdı. Çünkü % 10'u ancak bulan nüfus yoğunlukları ile % 90'ı bulan çoğunluğu dikkate almamışlardı.

7. Anadolu merkezinde gösterdiği etkinliklerle asayiş sağlayan ve ayrılıkçı kalkışmaları büyük ölçüde söndüren Merkez Ordusu'nun yaptığı icraat T.B.M.M.'nde gündeme geldi. Ordu Komutanı'nın görevden alınmasıyla sonuçlanacak bir dizi görüşme ve tartışmalar oldu. Nurettin Paşa bir çok icraatından özellikle Pontus ve Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasında gösterdiği tutumdan dolayı sert eleştirilere uğradı. Doğulu ve Karadenizli mebuslara göre Nurettin Paşa Koçgiri isyanında masum halkı katletmişti. Pontusçularla ilgili etkili tedbirler almamış bölgede Türk halkının katledilmesine sebep olmuştu. Nurettin Paşa'nın Rumlara karşı kanun dışı muamelelerde bulunduğu iddia edilmişti.

Nurettin Paşa hakkındaki bu suçlamalar 1921'in Kasım ayında mecliste gündeme getirildi. Halbuki Koçgiri İsyanı altı ay önce söndürülmüştü. Pontusçularla Türkler arasındaki vuruşmalar da yeni değildi. Bütün şiddetiyle bir senedir devam ediyordu. Söz konusu mebusların bu suçlamaları çok önceleri yapmaları gerekirdi. Fakat onlar mecliste bu hususları hiç gündeme getirmemişlerdi. Pontusçularla işbirliği yaptıklarından dolayı Samsun'da 56 Türk Tüccarının şehir dışına çıkmaları Nurettin Paşa tarafından yasaklandı. Koçgiri İsyanı'nın elebaşları olan aşiret lideri gelenleri Merkez Ordusu tarafından tutuklandılar. Samsunlu tüccarlar ve Koçgiri Aşireti Ağalarının zarara uğratılmaları yöre mebuslarını harekete geçirmişti. Meclis aldığı kararla Nurettin Paşa'yı ordu komutanlığından azletti. Mebusların bu davranışı eşraf ve feodallerin meclisteki etkinliğini göstermesi açısından ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

Bu olay aynı zamanda meclisin üstünde hiç bir gücün olmayacağını göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Yukarıda yapılan saptamalardan da anlaşılacağı üzere, Milli Mücadele sırasında ayrılıkçı ve bozguncu girişimlere karşı merkezî Anadolu'da kurulan Merkez Ordusu'nun gösterdiği etkinlikler, bugüne de mesajlar taşıyan niteliktedir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

1. ATASE ARŞİVİ

Kls.56, Ds.271
Kls.259, Ds.24.
Kls.288, Ds.1.
Kls.554, Ds.2.
Kls.605, Ds.173.
Kls.727, Ds.1A, 3.4.
Kls.729, Ds.11, 13, 14, 15.
Kls.730, Ds.16, 17, 18, 22.
Kls.731, Ds.22.
Kls.732, Ds.23, 24.
Kls.780, Ds.29.
Kls.871, Ds.17.
Kls.891, Ds.17, 19.
Kls.1120, Ds.1, 2, 4, 5.
Kls.1121, Ds.2, 7, 8.
Kls.1122, Ds.12, 13.
Kls.1123, Ds.15, 15A, 25.
Kls.1124, Ds.17, 18, 20, 21.
Kls.1125, Ds.22, 23, 24.
Kls.1126, Ds.26, 27.
Kls.1127, Ds.26, 28, 30.
Kls.1128, Ds.28, 32, 33, 35.
Kls.1877, Ds.1, 2, 3, 12, 14.
Kls.1879, Ds.7, 9, 10, 12, 16, 28.
Kls.1880, Ds.17, 20, 21, 23.
Kls.2271, Ds.16.

2. T.B.M.M. Arşivi *

Rumuz 1, Ds.2, 4, 6, 8.

3. CUMHURBAŞKANLIĞI ATATÜRK ARŞIVI

A-III, Ds.24, 25.

B. RESMÎ YAYINLAR

Düstür, Üçüncü Tertip, c.1-4, İstanbul 1929.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, c.1-28, Ankara,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, 1940-1961.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, c.1-4,
Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, 1980.

C. GAZETELER

Hakimiyet-i Milliye, 19 Ekim 1920

İfham, 19 Temmuz 1919

Vakit, 15 Temmuz 1919

D. DERGİLER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Toplum ve Bilim

Türk Kültürü

E. ANILAR VE ARAŞTIRMALAR

Ali Kemal, Erzincan Tarihi, Coğrafi-İçtimai-Etnoğrafi-İdarî-
İhzarî Tetkikât Tecrübesi, İst., 1932.

ALTAY, Fahrettin, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, 1912-1922, İst.,
1970.

AŞKUN, Vehbi Cem, Kurtulan Merzifon, Balıkesir, 1964.

* Sözkonusu arşivde konuyla ilgili belgelerin ince tasnifi yapılmadığı için sadece Rumuz ve dosya numaraları verilmiştir.

- ARMSTRONG, Harron, Türkiye Nasıl Doğdu, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İst. 1928.
- ATATÜRK'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, 1917-1938 Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ank., 1964.
- ATATÜRK, M. Kemal, Nutuk, c.I-II-III, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 14. Baskı, İst., 1982.
- AYBARS, Ergun, İstiklâl Mahkemeleri, 1920-1927, İzmir 1988.
- BAYAR, Celâl, Ben de Yazdım, c.VI, İst., 1968.
- BAYUR, Y. Hikmet, Atatürk Hayatı ve Eserleri, Ank., 1963.
- CUINET, Vital, La Turquie D'asie, Paris, 1982.
- ÇAY, Abdülhalûk, "II. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şebekeleri", Türk Kültürü Dergisi, Yıl XX, Sayı 227, Mart 1982.
- ECONOMIDES, D., The Pontus And The Right Claims of its Greek Population, Topographical, Ethnographical and Historical Study, With Two Maps and Various Statistics, Constantinople, August, 1920.
- ERDEHA, Kâmil, Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, İst., 1975.
- ERGİL, Doğu, Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Ank., 1981.
- GÜLER, Ali, İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtları, Ank., 1988.
- GÜNEŞ, İhsan, "1920'de Seyyar Jandarma Müfrezeleri'nin Kurulması ve Bunların İç Güvenliğin Sağlanmasında Rolü, "Birinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, Ank., 1983.
- HANIOĞLU, Şükrü, Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi, İst., 1982.
- JAESCHKE, Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ank., 1986.
- KITSİKİS, Dimitri, Yunan Propagandası, Çev., Hakkı Devrim, İst., 1974.

M. Nuri DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep, 1952.

OCAK, A. Yaşar, Millî Mücadele'de Çapanoğlu İsyanı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yıl VII, VIII, IX, X (1970-1973) den ayrı basım, Ank., 1973.

ÖKE, M. Kemal, İngiltere'nin Güney Doğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri, T.K.A.E.Yay., Ank., 1988.

ÖZKAYA, Yücel, "Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.7, Sayı:5.

ÖZTOPRAK, İzzet, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, (Mayıs 1919-Temmuz 1911), Ank., 1981.

SANDERS, Limon Von, Türkiye'de 5 Yıl, İstanbul, 1968.

SELEK, Sabahattin, Millî Mücadele, c.1, İst., 1970.

SERTOĞLU, Mithat, "Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor", B.T.T.D., c.III, Sayı:14.

ŞEVKET, İstiklâl Harbi'nde 38. Alay'la Samsun'dan İzmir'e, İst., 1971.

Pontus Meselesi, Teşkilât-ı Rum Şekavât ve Fecayii-Hükümetin İstiklâl ve Tedbiri, Avrupa Hükümetleriyle Muhabere, Ank., 1338.

Reşid Paşa'nın Hatıraları, Yay. Cevdet Yularkıran, İst., 1939.

TANSEL, Selahittin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.II, Ank., 1977.

Türk İstiklâl Harbi, c.II, Kısım 5, Ank., 1966.

Türk İstiklâl Harbi, c.III, Doğu Cephesi, Ank., 1964.

Türk İstiklâl Harbi, c.VI, İç Ayaklanmalar, Ank., 1964.

Türk İstiklâl Harbi, c.VII. İdarî Faaliyetler, Ank., 1971.

TEDEYRAN, Ebubekir Hazım, Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları, İst., 1982.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, II. bs.,
İst., 1986.

TUNÇAY, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, II. bs., Ank., 1967.

YERASİMOS, Stefanos, "Pontus Meselesi", (1912-1923) Toplum
ve Bilim, Güz 1988 - Kış 1989, Sayı: 43-44.

